

વાનના શિષ્યો થયા. આ પાંચે શિષ્યો મહા પ્રતાપી નીવડ્યા. આ વખતે કાશીના એક સદ્ગૃહસ્થનો પુત્ર સંસારથી વૈરાગ્ય પામી રાત્રે ધરમાંથી નાશી જતો હતો તે જાણતો હતો કે “અશ્વેશ ! અશ્વેશ ! આ જગતમાં કેટલી મોટી દુઃખની પરંપરા છે !” યુદ્ધ ભગવાન જે રાત્રે પણ જગતા હતા, તેઓ જાણી ઉઠ્યા; “દુઃખ શું ? અહીં આવ, અહીં વિત્રાંતિની જગ્યા છે—અહીં દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ નિર્વાણ પહોંચવાનો માર્ગ છે.” તે હેમની પાસે ગયો અને આ તૈયાગતના મુખનો ઉપદેશ સાંભળી તે શાન્તિ પામ્યો. તે જહારે રાત્રે ધરમાંથી જહાર નીકળ્યો, ત્યારે હેણે જે આશ્ચર્ય પહોંચા હતાં, તે બધાં શરીર પરજ હતાં, પણ હેતું મન અત્યારે આ ઉપદેશ સાંભળી ખરેખર તૃણાંના પાશથી છુટું બનેલું હતું. ખીન્ન ભવમાં વાવેલાં પુણ્યના ફળરૂપે તે થોડા સમયમાં અર્હતદશા પામ્યો, અને ધર્મ સાંભળતાંજ તે સમજી ગયો. તેણે યુદ્ધનો ધર્મ સ્વીકાર્યો, પણ હેના શરીરપર હજી આશ્ચર્ય હતાં, તેથી તે શરમાયો. યુદ્ધ ભગવાન હેના મનનો આશય સમજી ગયા અને હેને આ પ્રમાણે કહ્યું. મનુષ્યે આશ્ચર્ય પહોંચા હોય, છતાં સધળા જીવો ઉપર સમભાવ વૃત્તિ રાખીને હેના હૃદયે ઇન્દ્રિયોપર જય મેળવ્યો હોય તો તે બની શકે છે. આવી સ્થિતિમાં બાહ્ય દેખાવને લીધે ધર્મમાં અસર થતી નથી; અને શરીર અમણનો વેષ ધારણ કરે, છતાં હૃદય સાંસારિક વિચારોમાં લીન પણ હોય—એ પણ બનવા જોગ છે. મનુષ્ય જંગલમાં રહે છે, છતાં જો તે દુનિયાની વસ્તુઓની ઇચ્છા કર્યા કરે તો તે સંસારીજ છે. વેશ સંસારી હોય છતાં તેનું મન ઉચ્ચ વિચારોમાં રમતું પણ હોય. ‘હું પણ’નો વિચાર દૂર કરવામાં આવે ત્યાં સંસારી તમજ અમણ બને એક સરખા છે. પણ જો હૃદય

વાસનાઓથી લપટાયેલું હોય તો બાહ્ય ફેરફારથી લાભ શો ? જે લશ્કરી ચાંદ પહેરે છે, તે એમ સ્વયંવે છે કે તેણે શત્રુઓને હરાવ્યા છે. તેમ જે શ્રમણનો વેશ પહેરે છે તેણે પણ દુઃખરૂપ શત્રુને હરાવેલો હોવો જોઈએ ' આ શબ્દો બોલીને યુદ્ધભગવાને ત્હેને દીક્ષા લેવા સ્વયંબુ. તરતજ ત્હેનાં આભૂષણો વગેરે બદલાઈ ગયાં, અને અંદરથી જેવો તે શ્રમણ હતો તેવો બહારથી પણ થઈ ગયો.

આ યશને ત્હેની જીવાનીના વખતમાં પણ હલકા મિત્રો હતા. તેઓએ યશને શ્રમણના વેશમાં જોયો ત્હારે તેઓ પોતાના દુર્યોગીનો ત્યાગ કરીને ધીમે ધીમે યુદ્ધના શિષ્યો થયા અને જ્ઞાન મેળવવા લાગ્યા. ત્હારે વર્ષા ઋતુ પુરી થઈ અને જીદે જીદે સ્થળે વિચરવાનો સમય આવ્યો, ત્હારે યુદ્ધ ભગવાને આ ૬૦ શિષ્યોને એકઠા કરીને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો: “ હે બિહ્વકા ! ત્હમે જન્મમરણના ચક્રમાંથી મુક્ત થવાનો માર્ગ જાણ્યો છે, નિર્વાણ સુધી જોતા ઝરામાં ત્હમે પગ મૂક્યો છે. ત્હમે હવે કલ્યાણને સારૂ, વિશ્વ તરફની દયા ખાતર, દેવતાઓ અને મનુષ્યોના લાભ માટે દેશોદેશ વિચરો. હે બિહ્વકા ! જે સિદ્ધાંત આદિમાં પ્રકાશિત છે, મધ્યમાં પ્રકાશિત છે, અને અંતમાં પણ પ્રકાશિત છે, ત્હેનો ઉપદેશ કરો. પરમ પવિત્ર અને સંપૂર્ણ શુદ્ધ જીવન ગાળવાને લોકોને જણાવો. એવા ધણાએક પુરૂષો છે કે જહોમનાં જ્ઞાનચક્ષુ ઉપર થોડું જ અધકારતું પડળ રહ્યું છે, પણ જે ત્હેમને આ ઉત્તમ સિદ્ધાંતનો ઉપદેશ ન આપવામાં આવે તો તેઓ રક્ષણ કરનારાં જ્ઞાનથી બેનશીય રહી જાય. તેવાઓ આ સિદ્ધાંત જાણવા-સમજવા પામે એટલા માટે ત્હમે સર્વે જૂદી જૂદી દિશામાં કેવળ દયાભાવથી વિચરો, અને હું પણ ઉચ્છ્રીત્વ જંગલ પાસે આવેલા સેનાની ગામ તરફ જઈ છું. ”

આ શબ્દોથી ઉત્તેજિત થઇ તે ૬૦ શિષ્યો જુદા જુદા દેસ તરફ ઉપદેશ આપવા નીકળી પડ્યા, અને ઉરૂખિલ્લના જંગલ તરફ યુદ્ધભગવાન ગયો. ત્યાં કાશ્યપ નામના પવિત્ર બ્રાહ્મણઋષિ પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સાથે રહેતા હતા, જેઓ અગ્નિહોત્ર આદિ ક્રિયાકાંડમાં જ મગ્ન રહેતા હતા. હેમને વેદસંબંધી જ્ઞાન પણ પુષ્કળ હતું, તેથી તે સધળા પ્રદેશોમાં હેમની કીર્તિ વ્યાપી રહી હતી. યુદ્ધભગવાન તે મહાન ઋષિને સદ્ગોષ્ઠ આપવાના હેતુથી હેના નિવાસસ્થાન તરફ આવ્યા. આ ઋષિના આશ્રમની પાસે એક અગ્નિકુંડ હતો, જ્યાં અગ્નિપ્રકૃતિવાળો એક મહા નાગ રહેતો હતો. યુદ્ધભગવાને એક રાત્રિ પડી રહેવાની તે કાશ્યપ પાસે જગ્યા માગી. તે કાશ્યપે જવાબ આપ્યો: “ રાત્રે હેમને પડી રહેવા આપવાને મહારીપાસે જગ્યા નથી; ફક્ત આ એક અગ્નિકુંડની જગ્યા છે, જે તદ્દન શીતળ અને રહેવાને વાસ્તે યોગ્ય છે, પણ એક ભયંકર સર્પ ત્યાં રહે છે, જે મનુષ્યોને હેની દષ્ટિમાંથી નીકળતી જવાળાના જ્વેરથી મારીનાખે છે યુદ્ધ ભગવાને જવાબ આપ્યો: “ મ્હને ત્યાંજ રહેવાની જગ્યા આપો; હું ત્યાંજ પડ્યો રહીશ. ” કાશ્યપ ઋષિએ ઘણીરીતે યુદ્ધ ભગવાનને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ યુદ્ધભગવાને તો તેને તેજ માગણી કરી. છેવટે કાશ્યપે કહ્યું: “ હું તકરાર કરવા માગતો નથી, મ્હને તો ભય લાગે છે તેથી કહું છું, છતાં હેમને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો. ” યુદ્ધ ભગવાન તે અગ્નિકુંડવાળી જગ્યામાં ગયા અને ધ્યાન કરવા બેઠા. તે વિકાળ નાગે યુદ્ધ ભગવાનને જોઇને પોતાનું સમગ્રું બળ અજમાવ્યું, અને હેની દષ્ટિમાંથી વિષ કહાડ્યું, અને મુખમાંથી અગ્નિની જવાળાઓ બહાર ફેંકી, પણ યુદ્ધ ભગવાનને આથી ખીલ-કૂચ અસર થઇ નહિ. અગ્નિએ ચારે પાસ પોતાનું કામ કર્યું અને

સઘળું મકાન બળી ગયું. જેમ કદપાન્ત કાલતા અગ્નિની, વચ્ચમાં બ્રહ્મા સ્થિર અને અચળ રહે છે, તેમ આ ચારે પાસે તીકળતી અગ્નિની જવાળામાં છુદ્ધ ભગવાન સ્થિર અને અડગ રહ્યા. જ્ઞાપર નાગે છુદ્ધ ભગવાનના મુખપર પરમશાંતિ જોઈ, અને આ જવાળા આથી પણ હેમને અસર ન થયેલી જોઈ, ત્હારે તે નાગ શાંત થયો, હેણે પશ્ચાત્તાપથી પોતાનું માથું નમાવ્યું અને વંદન કર્યું.

આ તરફ કાશ્યપ ઋષિ જવાળાઓથી લાગેલી આગને જોઈને ચિંતા કરવા લાગ્યા કે સાંજે આવેલો પ્રતાપી પુરુષ જરૂર બળી ગયો. પ્રાતઃ કાળમાં તે ઋષિ અને હેમના શિષ્યો તે જગ્યા ઉપર આબ્યા, જ્યાં હેમણે છુદ્ધ ભગવાનને સમાધિમાં બેઠેલા જોઈ અને તે પ્રચંડ શક્તિવાળા નાગને પાત્રમાં રમતો જોઈ અત્યંત સાનંદાશ્ચર્ય અનુભવ્યા, અને તેઓ છુદ્ધ ભગવાનની શક્તિનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. તથાપિ ‘હું સર્વનો મુખ છું, અને સર્વ જાણું છું’ એવો કાશ્યપ ઋષિનો અહંકાર દૂર ન થયો. છુદ્ધ ભગવાન કેટલાક સમય સુધી ત્યાં રહ્યા અને ધીમે ધીમે પોતાના જ્ઞાનબળથી હેના વિચારોને ફેરવી શક્યા એટલે હેનો સર્વજ્ઞપણાનો મદ ટળી ગયો અને છુદ્ધ ભગવાનરૂપ સૂર્ય આગળ પોતે ખદોત સમાન છે, એમ હેને લાગવા માંડ્યું. છુદ્ધ ભગવાનનાં ઉપદેશોનાં સત્યોની શ્રદ્ધા થવાથી અંતે તે શિષ્ય થયો, અને હેની સાથે હેના પાત્રશો શિષ્યો પણ છુદ્ધતા સાધુ થયા. કાશ્યપ ઋષિએ તે પછી પોતાનો સઘળો સરસામાન અને યજ્ઞનિમિત્તનાં વાસણો વગેરે પામે વહેલી નદીમાં ફેંકી દીધાં, જે નદીના જળમાં તરવા લાગ્યાં. આ બધો બનાવ જોઈને તે નદીના મુખ તરફ રહેતા તે કાશ્યપ ઋષિના બે બાઈઓ જેમનાં નામ નાદીકાશ્યપ અને ગયા-

કાશ્યપ 'હતાં-હોમણે ધાર્યું' કે કાંઈ અવનવો બનાવ બનવા પામ્યો છે. તેથી તે બંને બાઈઓ પોત પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે ઉરમિલ્લના જંગલમાં પોતાના બાઈને શોધવા ગયા. તેઓએ પોતાના બાઈને શ્રમણનાં વેશમાં જોયો. અપૂર્વ જ્ઞાન અને અદ્ભુત સિદ્ધિઓ પામેલા પોતાના બાઈને જોઈને તેઓને અનેક વિચારો સ્પુર્યા. " મોટા બાઈ ભૂત તો ન કરે, પણ હોમની માફક આપણે પણ આ માર્ગ અગીકાર કરવો કે કેમ ? " એવો વિચાર કરતા હતા. તે વખતે યુદ્ધભગવાન ગયાની પાસે ગાંધહસ્તી પર્વતપર બેઠેલા હતા. રાજગૃહ તરફ જવાની ખીણ હોમની નજર આગળ દેખાતી હતી, તેવામાં સામેની ટેકરી ઉપર અગ્નિ પ્રકટયો. આ પ્રસંગનો લાભ લેઈ યુદ્ધભગવાને તે ત્રણ બાઈઓ અને હોમના દરેકના ૫૦૦ શિષ્યોને અગ્નિનો જ વિષય લેઈ આ પ્રમાણે બોધ આપ્યો.

" મનુષ્ય જરૂર સુધી અવિદ્યામાં ભમે છે, ત્યાં સુધી તે બાહ્ય વસ્તુનાં સંસર્ગથી હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતા વિકારોરૂપી અગ્નિથી આ વનની માફક બળે છે. પાંચ ઇન્દ્રિયો અને હૃદયદ્વારા બાહ્ય વસ્તુઓ મનુષ્યને અસર કરે છે. આંખ બાહ્ય વસ્તુ જુએ છે, તે જોવાથી સુખ દુઃખ ઉપજે છે. હૃદયમાં કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરેરૂપ અગ્નિ બળી રહેલો હોય છે, તે અગ્નિને બાહ્ય વસ્તુના સંસર્ગરૂપ વેદન (Sensations) થી લાકડાં મળે છે. આંખની માફક ખીણ ઇન્દ્રિયોનો પણ જરૂર પદાર્થો સાથે સંસર્ગ થાય છે, ત્યારે આવુજ પરિણામ આવે છે. પણ હે કાશ્યપ ! જોયો આ આત્મસંયમનો ધર્મ-જેતું પ્રવેશદ્વાર આત્મશુદ્ધિ છે, અને જેતું લક્ષ્ય વિશુદ્ધ પ્રેમ છે તે ધર્મ-ને પાળે છે, તેઓ જ્ઞાની બને છે. દુઃખનું મૂળ જે તૃષ્ણા

તહેના આ રીતે અંત આવે છે. તેઓ મેળવેલા જ્ઞાનબળથી જોડેલા કે મોડા મુક્તિ-નિર્વાણ મેળવી શકે છે. પ્રીતી જન્મ લેવાના દુઃખ-માંથી તેઓ છૂટે છે. તેઓને જ્ઞાતિબંધન કે ક્રિયાકાંડ કે યજ્ઞયાગ દિના નિયમોની જરૂર રહેતી નથી; કારણકે તેવા જ્ઞાનીઓ આ બંધનની પેલી પાર ગયેલા હોય છે. ”

આ ઉપદેશ સાંભળી બે કાશ્યપભાષ્યો અને તહેમના ૧૦૦૦ શિષ્યોને અપૂર્વ શાંતિ મળી અને તેઓ યૌદ્ધ મત અંગીકાર કરી અમણ થયા. તે પછી યુદ્ધ ભગવાને આ સઘળા શિષ્યોને ઇન્દ્રિય-શુદ્ધિના બીજા કેટલાક નિયમો શિખવ્યા, અને પછી યુદ્ધ ભગવાન આ શિષ્યો સાથે રાજગૃહ તરફ જવા નીકળ્યા; કારણકે મગધ દેશના રાજા બિંબિસારને બોધિ જ્ઞાન મળ્યા પછી, મળવા આવવાતું યુદ્ધ ભગવાને આપેલું વચન તહેમના સ્મરણ ખહાર ન હતું. રાજગૃહમાં આવીને તે બધા યષ્ટિ વનમાં ઉતર્યા.

બિંબિસારને આ વાતની જ્ઞહારે ખબર પડી, ત્હારે તે પોતાના અનેક સામંતો, અમલદારો અને રાજકુટુંબ સાથે તહેમના દર્શનાર્થે ગયો. રાજ્યે યુદ્ધ ભગવાનને દૂરથી જોયા એટલે રથમાંથી ઉતર્યો અને પગે ચાલતો ગયો. તે રાજ્યે મનથી વિચાર્યું કે આ ત્રણ કાશ્યપભાષ્યોને જોઈએ પોતાના શિષ્યો બનાવી દીધા એવા આ પુરુષની શક્તિ કેટલી અગાધ હશે ? ” રાજના મનના વિચાર જાણી લેખ ને યુદ્ધ ભગવાને કાશ્યપને પૂછ્યું. “ તહમે અગ્નિની પૂજા કરવાતું છોડી દીધું તેથી તહમને શો લાભ થયો ? ” આ શબ્દો સાંભળીને અમણ કાશ્યપ ઉઠા થયા અને પોતાના ગુરુને હાથ જોડી વંદન કરી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા ” હે ગુરો ! આ અગ્નિ હોત્ર કરવાથી

જન્મ, મરણ, અને લહેજ લગતાં દુઃખોનાં ચક્રમાં હું પડ્યો હતો. મહેં મહારી શક્તિ પ્રમાણે અગ્નિ હોત્ર વગેરે કર્યા છે, અને તે દ્વારા મહેં ઇચ્છાઓનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેથી ઉલટી ઇચ્છાઓ તો, વૃદ્ધિ પામતી ગઈ, તેટલા માટે મહેં લેનો ત્યાગ કર્યો છે. અગ્નિમાં બલિદાન આપવાથી જન્મથી છૂટકારો, મળ્યો નહિ અને જન્મની સાથે લેને લગતાં દુઃખોથી પણ મુક્તિ મળી નહિ, તેથી મહેં બલિદાન વગેરેનો ત્યાગ કર્યો છે. હું શરીરને કષ્ટ આપવામાં 'એકકા' હતો, અને હું તે કામમાં સૌથી એક ગણાતો, છતાં મહેને પરમ જ્ઞાન મળ્યું નહિ. તેટલા માટે તે માર્ગ છોડી દધને નિર્વાણનો-શાન્તિનો માર્ગ મહેં શોધ્યો છે. જન્મ, જરા, રોગ અને મરણમાંથી છોડવનારં સત્ય મહેને હવે જડ્યું છે; અને તેટલા વારતે અગ્નિહોત્ર આદિ ક્રિયાઓ મહેં તજી છે. ”

તે પછી અમણકાશ્યપ પોતે યોગબળથી મેળવેલી કેટલીક સિદ્ધિઓ બતાવે છે, અને હવે લોકોનાં મન ધર્મ સાંભળવાને બરાબર યોગ્ય થયાં છે એમ જાણી યુદ્ધ ભગવાન અહંતાનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે અને છેવટે ચાર મહાન સત્યો સરલ રીતે સમજાવે છે. આ વ્યાખ્યાનની એટલી બધી પ્રમળ અસર થાય છે કે ધિંબસાર પોતાને યુદ્ધધર્માનુયાયી તરીકે જાહેર કરે છે. મહાન કાશ્યપ, યુદ્ધ ભગવાનતા શિષ્ય થયા છે અને ‘ ધિંબસાર રાજાએ પણ તે યુદ્ધધર્મ સ્વીકાર્યો છે ’ એ વાતની ખબર પડતાં બીજે દિવસે લોકોનાં ટોળે ટોળાં યુદ્ધ ભગવાનને જોવાને અને નવો ધર્મ શું છે તે સાંભળવાને ઉત્કંઠા સહિત આવવા લાગ્યાં. જયારે મધ્યાહ્ન થાને યુદ્ધ ભગવાન રાજગૃહી નગરમાં ભિક્ષા અર્થે આગ્યા, ત્યારે તે નગરના લોકો ટોળાબધ લહેમની પાછળ ભમવા લાગ્યા.

રાજાએ ધણી ભક્તિ દેખાડી અને કહ્યું કે “ ચણિવન, નગર-થી દૂર છે, માટે આ પાસે આવેલા વેણુવનમાં આપે પધારો તો ધણું સારું. ”

આ ઉપરથી યુદ્ધ ભગવાન પોતાના શિષ્યો સાથે વેણુવનમાં રહેવા આવ્યા. આ વેણુવનમાં હેમણે ધણું સાતુમાંસ ગાળ્યા હતા, અને ધણું સૂત્રો પણ આજ સ્થળે આપ્યાં હતાં.

આ રાજગૃહમાં યુદ્ધભગવાન રહ્યા, તે દરમ્યાન સારીપુત્ર, મૈર્જલાયન અને મૈત્રેયાણીપુત્ર નામના ત્રણ પ્રસિદ્ધ શિષ્યો હેમણે મેળવ્યા. એક દિવસ ભિક્ષાર્થે અશ્વજિત રાજગૃહી નગરમાં ફરતા હતા, તે અંતિ સ્વરૂપવાન હતા, અને હેમની ચાલવાની રીત પણ સામાન્યપણું મન હરણુ કરે તેવી હતી. હવે સારીપુત્ર, જે કપિલ નામના ઋષિનો શિષ્ય હતો, હેણે આ અશ્વજિતનું સૌંદર્ય અને ઉમદા દેખાવ જોઈને પૂછ્યું : “ હમારા ગુરુ કાણુ છે ? અને હમે કયો ધર્મ પાળો છો ? આ પ્રશ્નોનો જવાબ આપી મહારી શકા દૂર કરો. ” અશ્વજિતે જવાબ આપ્યો : “ યુદ્ધભગવાન મહારા ગુરુ છે. હું આ ધર્મમાં થોડા સમયથી દાખલ થયેલો છું. જ્ઞાનનો સૂર્ય થોડાજ સમયથી ઉગેલો છે, તેથી હું મહાન ગુરુનો ઉપદેશ શી રીતે સમજાવી શકું ? છતાં મહારા અરૂપ જ્ઞાન પ્રમાણે જણાવું છું કે “ જે જે વસ્તુઓ છે, તે સર્વનું કારણુ હોય છે, જન્મ મરણનું પણ કારણુ છે, અને તે કારણુ આર ઉમદા સત્યો અને અષ્ટવિધ માર્ગથી દૂર થઈ શકે છે. ” એમ કહી હુંકમાં તે ઉમદાં સત્યો અને માર્ગોનો ઉપદેશ કર્યો, જે સાંભળવાથી યુદ્ધ ધર્મપર હેની આસ્થા થઈ, અને તે પોતાના મિત્ર મૈર્જલાયન પાસે ગયો. મૈર્જલાયન પણ સારીપુત્રની

માફક મ્હોટો પડિત ગણાતો હતો, અને તે બન્નેને અનેક શિષ્યો હતા. તે બન્ને જણ બુદ્ધભગવાન પાસે ગયા, હેમનો શાંતિભર્યો ઉપદેશ સાંભળ્યો, અને બુદ્ધ, સંઘ અને ધર્મ એ ત્રણ 'શરણ' લીધાં, અને સંસારનો ત્યાગ કરી 'શ્રમણ' થયા.

શિવશંકર નામનો એક બ્રાહ્મણપુત્ર જે વંશપરંપરાથી આવેલી યજ્ઞક્રિયા, અને તે નિમિત્તે થતા પશુઓના બલિદાન વગેરેથી કંટાળ્યો હતો, અને હેના કાકાના પુત્રે તથા હેની સ્ત્રીએ હેતું ધણું તુકશાન કરેલું હોવાથી, હેનાપર અપ્રીતિ રાખતો હતો, તે બુદ્ધ ભગવાનનો ક્યાનો અને ક્ષમાનો ઉપદેશ સાંભળી ક્ષમાવાન થયો, અને બુદ્ધધર્મની દીક્ષા લેષ્ટ બુદ્ધના બાર મુખ્ય શિષ્યોમાંના એક થયો. શિવશંકરે દીક્ષા લેતી વખતે પોતાનું નામ બદલી મૈત્રેયાણી-પુત્ર એવું નામ રાખ્યું. હેણે બુદ્ધભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળી પોતાના જીવનની સઘળી હકીકત જણાવી અને હું દીક્ષા લેવાને તૈયાર છું એમ પણ નિવેદન કર્યું, ત્યારે બુદ્ધ ભગવાને પૂછ્યું. " શું તારા હૃદયમાં દ્વેષનો અંશ પણ રહ્યો નથી એવી તારી ખાત્રી છે ? તારા કાકાના પુત્રની સ્ત્રીએ તારા પુત્રનું ખુન કર્યું હતું તે બાબત પણ શું તારા મનથી હેને ક્ષમા આપે છે ? સઘળા જીવો માટે હેને દયાભાવ છે ? હેને તુકશાન કરનારાઓ તરફ પણ પ્રેમ સિવાય બીજી વૃત્તિ તારા હૃદયમાં ઉર્લૂવતી અટકાવવાને તું સમર્થ થયો છે ? " હેણે જવાબ આપ્યો. " હે નાથ ! ખરેખર તેમજ છે. મહારા કાકાના છોકરાની સ્ત્રીએ મ્હને તુકશાન કર્યું છે, હેની મેં ક્ષમા આપી છે. હું તે વાતને ભૂલી ગયો છું. હું હેને મહારી સઘળી દોષત આપી દઉં છું; કારણ કે હવે મ્હને હેની જરૂર નથી. મહારા જીવનમાં હવે

महत्सु पुङ्गवा संबन्धमा विद्वानेन
विचारो.

“This teaching of the Buddha, of the Mighty, of the *Enlightened One*, who, first of all in our humanity climbed the ladder of Buddhahood, is the *ancient teaching re-proclaimed*. Born on Indian soil, speaking with Indian lips, reproducing the noblest moralities of the Hindu scriptures, recognizing the Hindu Gods, the Buddha is still rejected by the Indian people as a Teacher, though inconsistently worshipped as an *Avatara* by many of the orthodox Hindus. Why should there be enmity instead of brotherhood, why should there be suspicion and hatred instead of peace? This mighty *religion* that moulds so many million minds, this noble *philosophy* that trains so many intellects, this *life*—the most perfect in its details of which there is any record amongst the histories of men, evolved in our race—why should you exclude them from your sympathy, why withhold from them your

reverance and love? The Buddha comes to you, as a man of your race, born in the Kshatriya caste, belonging to the Aryan people, teaching the ancient truths in a new form, and making them ready for the training of vaster multitudes. He is ours, as he is also the world's, greatest among its teachers, purest & fairest, of all the blossoms of humanity, this flower flowered on the Indian soil, this teacher spake the Indian tongue, and loved the Indian people. He taught them, He worked for them, He healed them, He instructed them, and then His compassion flowed outwards, *overflowed the worlds*. Then surely we may reverence Him, the Blessed One, the Lord, the Teacher. He is admitted to be Teacher among the Gods; He may well also be done homage to as Teacher among Men. ....

Let us all reecho the words which close the account of his departure: "Bow down with clasped hands! Hard, hard is a Buddha to meet with through hundreds of ages!"

* * * * * Mrs. Annie Besant.

"Ah! Blessed Lord! Oh, High Deliverer!
 Forgive This Feeble Script, Which Doth Thee
 Wrong,"

Measuring With Little Wit Thy Lofty Love.

Ah! Lover! Brother! Guide! Lamp Of The Law!

I take my Refuge in Thy name and Thee;

I take my Refuge in Thy Law of Good

I take my Refuge in Thy Order! OM!

Sir Edwin Arnold.

"Rejoice at the glad tidings! *Buddha*, our Lord has found the root of all evil. He has shown us the way of salvation.

"*Buddha* dispels the illusions of our minds and redeems us from the terrors of death. *Buddha*, our Lord, brings comfort to the weary and sorrow-laden.

He restores peace to those who are broken down under the burden of life. He gives courage to the weak, when they would fain give up self-reliance and hope.

Ye that suffer from the tribulations of life, ye that have to struggle and endure, ye that earn for a life of truth, rejoice at the glad tidings!

There is a balm for the wounded, and there is bread for the hungry: There is water for the thirsty, and there is hope for the despairing. There is light for those in darkness, and there is inexhaustible blessing for the upright.

Heal your wounds, ye wounded, and eat your fill, ye hungry. Rest, ye weary, and ye who are thirsty, quench your thirst. Look up to the light, ye that sit in darkness; be full of good cheer, ye that are forlorn.

Trust in truth, ye that love the truth, for the *Kingdom of righteousness is founded upon earth*. The darkness of error is dispelled by the light of truth. We can see our way and make firm and certain steps.

Buddha, our Lord, has revealed the truth. The truth cures our diseases and redeems us from perdition; the truth strengthens us in life and in death, the truth alone can conquer the evils of error.

Rejoice at the glad tidings.

Dr. Paul Carus.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણસંખ્યા.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧	જન્મ...	૧
૨	બાલ્યાવસ્થા...	૨
૩	યુવાવસ્થા...	૧૬
૪	સંન્યાસની પૂર્વાવસ્થા...	૨૮
૫	ગૃહત્યાગની તૈયારીઓ...	૪૪
૬	ત્યાગ...	૫૩
૭	સત્યની શોધમાં...	૬૦
૮	બુદ્ધત્વની શોધમાં...	૭૭
૯	ધર્મપ્રચાર...	૯૭
૧૦	નિર્વાણ...	૧૨૪
૧૧	બુદ્ધ મહાત્માની ઉપદેશપદ્ધતિ...	૧૩૧
૧૨	શ્રી બુદ્ધનો ઉપદેશ...	૧૩૬
૧૩	Ideal Buddhist...	૧૫૩

અતિ ઉપદેશી પુસ્તકો.

(વા. મો. શાહકૃત)

સંસારમાં સુખ ક્યાં છે? ભા. ૧ તથા ૨. (ભાગ)

દરેક ધર્મના લોકને એક સરખી ઉપદેશી, આત્મજ્ઞાનને સાધ રૂપમાં સમજાવનારી, દુઃખમાં સુખ આપનારી આ બુકની ૪ આવૃત્તિની રૂપ૦૦૦ પ્રતો થોડા મોસમમાં ખપી ગઈ છે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

સતી દમયંતી અને તહેની વાતમાંથી લેવાની શિખામણો. સરકારી તેમજ ગાયકવાડી દેગવણી ખાતાએ દાખા લાઈએરી માટે મંજૂર કરી છે. શિખામણોનો સાગર છે. શુદ્ધિ વધ તેવા પ્રશ્નો અને ચિત્ર સાથે, મૂલ્ય ૦-૬-૦

કબીરનાં આધ્યાત્મિક પદ્યો. ભા. ૧-૨ (ભાગ)

કબીરજીનાં ઉપદેશી કાવ્ય સાથે ઘણી સરસ રીકા અને સમ-લુત આ પુસ્તકમાં છે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

આ તથા બીજા એક વેળાનાં રચેલાં પુસ્તકો મળવાનું ઉકાણું નીચે મુજબ છે.—

‘ જૈનસમાચાર ’ આદિસ—દાણાપીઠ, અમદાવાદ.

શ્રી બુદ્ધ ચરિત્ર.

પ્રકરણ ૧ સું-જન્મ.

પ્રસિદ્ધ ઈક્ષ્વાકુ વંશથી ઉતરી આવેલા શામ્ય લોકો જન્હા કૃષિથી પોતાની ઉદરપૂર્ણ કરતા હતા, એવું કપિલવસ્તુ નગર નેપાલની દક્ષિણે અને કાશી-પુરીની ઉત્તરે ૧૩૦ માઇલ દૂર રોહિણી નદીના કીનારા ઉપર આવેલું હતું. રાજા શુદ્ધોદનના

વખતમાં આ નગર કીર્તિના શિખરે પહોંચ્યું હતું. પ્રજા સુખી અને સતોષી હતી. રાજ્યમહેલ સર્વ સામગ્રીથી ભરપૂર હતો. યોદ્ધાઓ દેશાભિમાનના જ દમ લેતા હતા આ સર્વ અનુકૂળ સંજોગોનું મૂળ અને ખડું કારણ રાજા શુદ્ધોદનની ધાર્મિક વૃત્તિ અથવા પવિત્રતા હતી. જેના મનમાં પવિત્રતા હોય છે તેને બાહ્ય સંજોગો પણ અનુકૂળ જ મળી રહે છે; તે એટલે સુધી કે કુદરત અથવા પ્રકૃતિ પણ તેના પ્રાયદામાં જ હોય છે. એ નિયમ અનુસાર રાજા શુદ્ધોદનનું પાટનગર કપિલવસ્તુ એક બાબુએ મગધ દેશ અને બીજી બાબુએ કોશલ દેશ વચ્ચે આવેલું હોઈ, તથા એ બે રાજ્યો અન્યોન્ય લડી રહેલા હોઈ, શુદ્ધોદનના રાજ્ય પર તરાપ મારવાનો રાજલોભ પેલા બે બંધવાન રાજાઓ પૈકી એકને પણ થવો સંભવીત ન હતો. આ કારણથી શામ્ય લોકો સ્વતંત્ર રહેવા પામી શક્યા હતા.

જે રોહિણી નદીને એક કીનારે શુદ્ધોદનનું પાટનગર હતું તેના સામે કીનારે કોક્કિ નામે એક નગર હતું, કે ત્યાંના રહેવાશીઓને 'કોક્કી' તરીકે ઓળખવામાં આવતા હતા. આ કોક્કી કોં અને શાક્ય લોકો વચ્ચે રોહિણી નદીની માધીકી વારને અનેક યુદ્ધ થતાં પરંતુ જે પ્રસંગને માટે આપણે હમણાં બોલવા માગીએ છીએ તે પ્રસંગે તો એટલે કે ઈ. પૂ. ૬૦૦માં તો બન્ને વચ્ચે સારો સંબંધ હતો; કારણ કે કોક્કી રાજાની જે પુત્રીઓ મહામયા અને ઝૌતમી સગન ગગન શુદ્ધોદન સાથે કહેલું હતું. મહામાયા અને ઝૌતમી જેટલું સુદર તેટલી નમ્ર અને તેટલીજ અન્યોન્ય (સદુષ્ટની ટોવા છત પથ) પ્રેમાળ હતી, તેથી રાજા પોતાને દરેક રીતે સુખી માનતો કારણ કે જેન પથ સંપૂર્ણ ગજલક્ષ્મી હતી.

જે વખત રાજા કન્યા છતાં રાજાને કાંઈ સંતતી નહતી, જે વાતનો તો એક અલગત રહ્યા જ કરતો, પરંતુ તે એક સારો વખત રહેવા નિર્માયિયો નહતો.

અનુદા આખા શહેરમાં દક્ષિણાયનનો મરોત્સવ ઉજવ્યામાં રતો હતો, જેને સાતમે દિવસે માળી માયાદેવીએ પોતાના શયનગૃહમાન પર્વકાસનમાં પડ્યા પડ્યા એક દિવસ એવે જોયું. આ વખતે માળી નું વય ૪૮ વર્ષનું હતું.

આ અમાનુષ્ટી સ્વપ્ન એવી મનસંભવનું હતું કે, એક ભય, કે કોઈકાળે, ગુપ્તાય જેવો કાલ અને મોતી જેવો સ્વપ્ન તારો આકાશ માંથી તીવ્ર પડતો જેવામા આવ્યો; અને વળીતનો અર્થ કરતામા તો તે તારો અદ્ભુત અર્થ જેવો તથા કામદુઃખા ગાયના દુઃખ જેવો એવે દાર્થી જની ગયો ! તે દાર્થી ત્યાર બાદ પોતાની સ્વપ્ન સ્વપ્નમાં

સ્વેત પદ્મ ધારણ કરી રાણીના મહેલમા આવ્યો અને ત્રણવાર મસ્તક નમાવીને દક્ષિણ બાજુએથી ગર્ભમાં દાખલ થયો.

આ સ્વપ્ન જોવાથી સ્વપ્નાવસ્થામાં પણ આપાદેવીને સામાન્ય માતાઓએ કદાપિ નહિ અનુભવેલો એવો અપૂર્વ આનંદ થયો. સ્વપ્ન પુર થતાં જ તેણીની આંખ ઉઘડો ગઈ અને હર્ષની અસહકારતા હૃદયે તેણે આ સમાચાર પોતાના પતિને નિવેદન કર્યાં.

રાજા શુદ્ધોદને પ્રાતઃકાળ થતાં જ સ્વપ્નપાટકોને યોલાવ્યા અને તહેમને સ્વપ્નનું ફલ પૂછ્યું. તેઓએ ખુલાસો કર્યો કે, સૂર્ય કંઈ રાશિનો હોવાથી રાણી એક અલૌકિક બુદ્ધિવાળા પવિત્ર પુત્રની માતા બનશે, કે જે પુત્ર કાં તો ચક્રવર્તી રાજા થવો જોઈએ અથવા તો પૃથ્વી પરનો અજ્ઞાનતા અને પાપનો બોલો આછો કરનાર થઈ પડશે.

આ પ્રલ સાંભળી રાજા, રાણી તેમજ રાજ્યભક્ત નાગરીકોને ધણો જ આનંદ થયો. અનુક્રમે ૪૫ વર્ષની ઉંમરે રાણી ગર્ભવતી થઈ અને ઉત્તમ જીવ ગર્ભમાં આવવાથી તેણીને એક પછી એક ઉત્તમ દોહદ * ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા, કે જે સર્વ પ્રજા પ્રેમપૂર્વક પૂરવામાં આવતા.

એક ગર્ભવતી સ્ત્રીએ પાળવા યોગ સર્વ નિયમોનુ યથાર્થ રેવન કરતી પ્રજુલ્હીત ચિત્તવાળી રાણી દસમે મહીને પતિની સમિતિ મેળવીને પોતાના પિયર—કેલીનગર તરફ જવા નીકળી. માર્ગમાં હુમ્મીની નામક વાટિકા આવતાં તહેનું સૌહર્દ જોવા અને ઘડીભર વિશ્રાન્તિ લેવા રાણી થોભી; પરન્તુ ત્યાં જ એક શાસ્ટ્રવૃક્ષ નીચે પુત્રજન્મ થયો. ઇ. સ. પૂ. ૬૨૩ ની વસંતપૂર્ણિમાનો આ દિવસ પાછળથી દુનીઆના

* દોહદ એટલે ગર્ભવતી સ્ત્રીને ઉત્પન્ન થતી ઇંચા.

દાનિકાસમાં સોનેરી અક્ષરથી લખાઇ રહ્યો, કારણ કે તે દિવસે ભવિષ્યમાં કોડો માણસના 'તારનાર' તરીકે પ્રસિદ્ધિમાં આવનાર બુદ્ધ જન્મ્યો હતો.

આ બાલકના મુખપર સૂર્ય સમાન તેજ અળકતું હતું, તથાપિ હોના તરફ આસ્થાથી ભ્રષ્ટ રહેનાર લોકસમુદયની આંખો કાંઈ અંમલ જતી નહતી, તે કે બુદ્ધ સૂતિકાગૃહ તો તેજથી અળાંહળાં થઈ રહ્યું હતું.

આ બુદ્ધાબ્જર પિતૃગૃહમાં તેમજ અન્નપક્ષમાં અડપથી ફરી વળતાં જ રહ્યાથી હજારો નાસ-દારીઓ પ્રસવન્નથી આવી પહોંચ્યાં અને રાજકુમારને તથા ગણીને પાત્રખીમાં : બેસાડી કપિલવસ્તુ તરફ દોષ્ટ ગયાં. આ નગરી દમણાં ફર ફર બાંધણાં તોરણોને લીધે તથા ખીછ અનેક તરેહની શોભાઓને લીધે સ્વર્ગતુલ્ય બની હતી.

આ વખતે સધળા દેવોમાં પણ આનંદ છવાઈ રહ્યો. દેવોએ બુદ્ધની પ્રતિ ફરી, ગંધર્વો ગીતો ગાવા લાગ્યા, ગણે બુવનમાં—સ્વર્ગલોક અને ચતુર્લોકની તો ગી વાન દરવી પણ બુદ્ધ નરકમાં—એક દાણ માત્ર પ્રમર્ગે ન્હી. નાગરાજ (એક પ્રકારના દેવોએ) પ્રથમના બુદ્ધને મન આપ્યું હતું તેવીજ રીતે આ બુદ્ધને માન આપવા અર્થે મંદાર

જે બુદ્ધમંદિરમાં એમ જન્મ્યાં છે કે, આ પાત્રખીના આર નેક કિષાડનારા સામાન્ય મનુષ્યો નહતા, પરંતુ આર દિશાના આર અપાળ દેવોએ મનુષ્ય રૂપે પાત્રખી કિષાડવાનું કામ કર્યું હતું. દેવો પણ મદાર શુભોની ભક્તિ કરવાને કંતેન્દ્ર દ્વારા છે.

પુષ્પની * વૃષ્ટિ કરી અને જગતનો ઉદ્ધાર કરવા અવતરેલા આ મહા-
પુરૂષને નમસ્કાર કરી આનંદ અને ભક્તિભાવ જણાવ્યો. વૈરવિરોધ
ધરાવતા પશુઓ પોતાનો સ્વાભાવિક વિરોધ ભૂલી જ ગયા ! સઘળા
રોગો અને પીડાઓનો, એટલા વખતને માટે, લોપ થઈ ગયો ! આમ
ચોતરફ સઘળી રીતે શાન્તિનું રાજ્ય છાઈ રહ્યું હતું, અસમાધિનું
રાજ્ય ક્યાંઈ પણ હોય તો તે પ્રકૃત મારરાજ અથવા મોહરાજના હૃદયમાં
હતું ! જગદુદ્ધારક પુરૂષનો જન્મ માત્ર ત્રેને જ દાવાનળરૂપે થઈ
પડ્યો હતો !

જગતના આ નવા પરાણનાં લક્ષણ જોઈને સામુદ્રીકશાસ્ત્રીઓએ
રાજાને જણાવ્યું કે “ આ મોટો ચક્રવર્તી રાજા થશે. હજારો વર્ષોમાં
આવા ચક્રવર્તી એકાદ જ થાય છે. અમુક ચિન્હો પરથી આ બાળક
ભવિષ્યમાં અખિલ ભૂમંડલને તારતાર દેવી શુરૂ થનાર છે, અગર તો
જો તે સાંસારિક બાળકોમાં પડવું ઉચિત માનશે તો એક મહાન ચક્ર-
વર્તી રાજા થશે અને સઘળા રાજાઓને પોતાના પગે પાડશે. પર્વતોમાં
જેમ સુમેરૂ, ધાતુઓમાં જેમ સુવર્ણ, જળાશયોમાં જેમ સમુદ્ર, તાગ-
ઓમાં જેમ ચંદ્ર તેમ મનુષ્યોમાં આ તથાગત થશે ”

* આ બધું વર્ણન (તેમજ આખા પુસ્તકમાંનું દોષ પણ
વર્ણન) કલ્પીત નથી—બુદ્ધધર્મશાસ્ત્રોના શબ્દોના આધારે જ લખેલું
છે. તેથી જૈન શાસ્ત્રોમાંના આવા પસંગોનાં વર્ણનો સાથે આ કેટલું
મળતાપણું ધરાવે છે તે વિચારવાની સારી સગવડ મળે છે. ભક્તતામર
સ્તોત્રના ૩૨મા શ્લોકમાં દેવોએ મંદાર-નમેરૂ-પારિજાત વગેરે પુષ્પોની
વૃષ્ટિ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે.

આ ભવિષ્યકથન : સાલળવાથી રાજના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. આમનો દિવસ આખા નગરમાં ઉત્સવના દિવસ તરીકે પસાર કરવાનો હતો. ખીટાઓ હોવાથી રસ્તાઓ સાફ કરવામા આવ્યા, બેઠાં ત્યાં મુગધી જળનો છંટકાવ કરવામા આવ્યો, ઘેરોઘેર અને રસ્તાઓ ઉપર દ્યવળગી અને નોરણો તથા વાવટા લટકાવવામાં આવ્યા. સર્પના ખેલાડીઓના, તરવારથી ખેલ કરનારાઓના, દોરડાપર નાચનારાઓના અને એવા અનેક પ્રકારના તમાસા જેવા લોકો શેરીઓ શેરીઓ એકઠા થવા લાગ્યા. શ્રીમંતો તેમજ ગરીબો રાજ્યભક્તિ ગતાવવા માટે આ શુભ પ્રસંગે પાનાના મગતને ભેટાનું આપવાને ઉમંગથી દોડતા જતા નજરે પડ્યા લાગ્યા. રાજ્યો બંદીવાનોને મુક્ત કર્યા, કેટલાક કરો માફ કર્યા, ગોદાદી દક્ષિણાઓ આપી, સાધુસંતને જમાડ્યા અને રાજ્યમાં રહેનારાઓને જે જે વસ્તુની જરૂર હતી તે તે રાજ્ય તરફથી પુરી પાડી.

આ સર્વ ધામધૂમ સાક્ષી રાત્રી હતી એવામાં અસિત (કાળદેવ) નામનો એક વૃદ્ધ સન્યાસી તે જાતક પાસે આવ્યો સંસારના માયાવી નાદ સાંભળવાને જેના કાન ખેલે. છે એવા યોગી-જનો સ્વર્ગીય નાદ સાંભળવાને તો દેવાયલા હોય છે, આ વૃદ્ધ સન્યાસીએ પાન બુદ્ધદેવના જન્મની વધામણી દેવોના આજ્ઞાથી આપી હતી અને તેથી જ તે અહીં આવ્યો હતો. વિવેકી મુરાર્જન : " આ મોગીને પગે પગો અને માયાદેવીએ હજીયું કે જ. પહેલે આમ પવિત્ર પુરુષને પગે ત્રણાણ તો ડેવું આર. પરંતુ રાખી તે તરફ અમનમા ગદે તે પાંદડા તો વૃદ્ધ સન્યાસી યોગી ઉદ્ધોગ : " મેં, માં, મ્મને કેવળ પાપમાં ન દરજેવરો " એમ કહી એને હુમારને મનમનસા કર્યા અને કહ્યું " પગમાં પદ્મ, નાથમાં સ્વરિતક

વગેરે ૩૨ મુખ્ય અને ૮૦ ન્હાનાં લક્ષણો ધરાવતા હે બાલક ! હું
ત્હને નમન કરું છું. હે બુદ્ધ ! ધર્મનો ઉપદેશ કરી મનુષ્ય માત્રને દુઃખ-
માંથી મુક્તિનો રસ્તો સૂચવવા માટે જન્મેલા હે મહાભાગ ! ત્હમને
નમન કરું છું. ”

પછી તે સન્યાસીએ રાજા તરફ જોયું અને કહ્યું : “ હે ભાગ્ય-
શાળી રાજા ! આવા એક અતિ પ્રતાપી પુત્રના પિતા બનવા માટે
હું ત્હને અભિનંદન આપું છું. પૂર્વભવોનાં પવિત્ર કર્મોનું આજે ત્હને
ફળ મળ્યું છે કાળો વર્ષે આવું એકાદ પુણ્ય ઉગી આવે છે, પણ જ્યારે
તે ખીલે છે ત્યારે આખી વસુધાને જ્ઞાનની સુગંધીથી અને પ્રેમના
રસથી ભરી દે છે. ખરેખર પ્રતાપી કૃણમાં જ આવા જગદુદ્ધારકો
જન્મ લે છે ખરેખર, રાજા ! હાંડ કુટુંબ બહુજ ભાગ્યશાળી છે.
પરંતુ તે ભાગ્ય એક વાતે અપૂર્ણ છે; કારણ કે દેવો તેમજ મનુષ્યોને
પ્રિય એવી આ માયાદેવી—વધારેવાર દુઃખ નહિ અનુભવવાને સરજતયલી
આ દેવી—સાત દિવસમાં કોઈ પણ પ્રકારની પીડા વિના ‘ પીડાનો
અત ’ પામશે. ”

આ શબ્દો બોલ્યા પછી યોગીની આંખમાંથી અશ્રુ વહેતા લાગ્યાં,
જે જોઈ રાજાને કોઈ અનિષ્ઠ થવાનો ભય લાગ્યો. ઋષિએ તુરંતજ તે
વિચાર ત્હેના મ્હો. ઉપરથી વાંચી લીધો અને ખુલાસો કર્યો : “ હે
રાજા ! મ્હેં જે કાંઈ અગાઉ કહ્યું છે તેમજ બધું બનશે. તથાપિ કુમારની
બાળ્યતમાં તો કશી ચિંતા કરવાનું લેશ પણ કારણ નથી જ નથી. મ્હને
આસુ ઢાળતો જોઈ ત્હમને કાંઈ અનિષ્ઠનો વહેમ આવ્યો; પરંતુ તેમ
કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. મ્હારા રડવાનું કારણ જૂદું જ છે. આ
શરીર હવે વૃદ્ધ થયું છે અને ત્હેનો સમય હવે સમીપ આવ્યો છે. હું
મરીને દેવ યજ્ઞ અને ત્હાંથી પુનઃ મનુષ્ય તરીકે જન્મીશ જન્મ—

મરણના ચક્રમાંથી મુક્ત થવાનો અમૂલ્ય યોધ આપના પુત્રતા—આ
આવી બુદ્ધના મુખકમળથી સાંભળવાનું મહારા નશીયમાં લખાયલું નથી
એ જ મહારા રૂઢનું કારણ છે. ” એમ કહી ઋષિ રરતે પડ્યો.

ઋષિના કહેવા મુજબ ગરામર સાતમે દિવસે માયાદેવી હસતી
હસતી સૂતી અને તે ફરીથી જાગૃત થઇ જ નહિ. * તે સ્વર્ગમાં
એક દેવી થઈ. શુદ્ધાદત્ત રાયની ખીજ રાણી પ્રજ્ઞપતિ (અપરનામ
ગૌતમી) કે જે આ પુત્રની મારી થતી હતી તેણે હવે કુમારને લાલન-
પાતન કરવાનું કન્ય ઉપાડી લીધું.

આ લાગ્યશાળી પુત્રના જન્મથી રાગ્નના સામતો અને સગા-
એલીઓ રાગ્ન તરફ હમેશ કરતાં વધારે લક્ષિતભાવ જતાવવા લાગ્યા.
રાગ્યખગ્નનો વધુ ને વધુ તર થયો. હાથી, ઘોડા, ગાયો વગેરે ઉત્તમ
જાનવરોનાં ટોળાં પોતાની મેળે રાગ્યમાં આવવા લાગ્યાં. લોકોમાંથી
દેવ અને ધેર નાથ પામ્યાં. દેવે ઋતુના કળકળા તે વખતે ઉગી નીક-
ળ્યાં. દુષ્ટાગ્નનો તો સંભવ પણ અદૃશ્ય થઇ ગયો. યોદ્ધાઓનાં રાષ્ટ્રોને
કાટ મહડવા લાગ્યો. રોગોને ઝોગક ન મળવાથી તેઓ તો જીવ લઇ નાહ.
સામાન્ય મનુષ્યો પણ પ્રમાણિકપણે આજીવિકા ચલાવવા
લાગ્યા અને ઉદારવૃત્તિથી દાન કરવા લાગ્યા. આ જથ્થા આનન્દ-
દાયક દેશને જેને સારું થવા પામ્યા તે કમાગ્નુ નામ, તે કારણથી,
‘ સર્વાર્થસિદ્ધ ’ એવું પાડવામાં આવ્યું; જે કે દુંડા નામ આનન્દ
લોકે ‘ મિદ્ધાર્થ ’ એવા નામથી પણ યોદ્ધાવતા. નામ પાડવાની રિવા
આનન્દ અને પામકુમ સારું કરવામાં આવી ને અવસરે નગરમાં દાસ
પણ મરિદ મેલુ નહિ, કારણકે નર્વને ભેટી જઈગીઆત પ્રમાણે રાગ્ય
નરકથી દાન પૂરતી દેવામાં આવ્યું હતું.

* બુદ્ધના જન્મ પછી (પ્રજાનો પ્રકાશ થયા પછી) માયાનું
દેહનું સંભવનું જ નથી, એ વાતનીક છે.

પ્રકરણ ૨ શું—બાલ્યાવસ્થા.

ન્દની જેમ, સિદ્ધાર્થની કળા પ્રતિદિન ખીલતી જતી હતી. ૩૫-ગુણમાં તેમજ કળા-કૌશલ્યમાં તહેની પ્રગતિ બેશઅધ વધતી જતી હતી. શુદ્ધાદત્ત રાયના ખડીઆ સામતો રાજકુમારને પ્રસન્ન કરવા માટે હરહમેશ નવાં નવાં સોના-રૂપાનાં રમકડાંની ભેટ

મોકલતા હતા. પરન્તુ, ભવિષ્યના મહાત્મા સિદ્ધાર્થે છેક આટલી ન્હાની વયે પણ આ કિમતી ભેટોનું નિર્માલ્યપણું અને ક્ષણભંગુરપણું જોઈ શકતા અને તેથી કરીને એ ભેટોથી એમને કાંઈ આનંદ થતો નહિ. ખરેખર તે ન્હાની વયના શરીરમાં એક મહાન્ આત્મા વસવા આવ્યો હતો. ઘણા જન્મો પૂર્વે લીધેલી, સર્વસ્વનો ત્યાગ કરવાની અને જગતનો ઉદ્ધાર કરવાની પ્રતિજ્ઞા પાળવાને તત્પર થયેલા આ સિદ્ધાર્થ કુમારને ક્ષણિક વસ્તુઓ સાથે કામ પણ શું હોય ?

અનુક્રમે કુમારનું શરીર ખીલતાં ખીલતાં આઠ વર્ષની ઉંમરે પહોંચતાં જ તહેને એક રાત્રને યોગ્ય કલાઓ તથા જ્ઞાન શિખવવા માટે શુદ્ધાદત્તરાયે શિક્ષક શોધવા માંડ્યો. વિદ્વાનોની સભા વચ્ચે સલાહ કરતાં સર્વે કોઈએ સૂચવ્યું કે, કુમારને શિક્ષણ આપવાને લાયક તો એક વિશ્વામિત્ર જ છે, કે જે સર્વે શાસ્ત્રોમાં પારંગત છે, વિદ્યામાં નિપુણ છે અને કલાઓમાં પ્રવીણ છે. પછી વિશ્વામિત્રને રાજસભામાં બોલાવીને શુભ દિવસે તહેને કુમાર સુપુર્ણ કરવામાં આવ્યો.

જેની દોરો બીરા-મણ્ણેથી જાહેલી છે એવી ચંદનની પાટી અને રતનની ધણ લઇને કુમાર ગુરૂ પાસે ગયો. પ્રારંભમાં જ ગુરૂએ નીચેનો ગાયત્રીનો મંત્ર ધીમેથી ઉચ્ચાર્યો અને તે લખવા કુમારને દુરમાન્યું:

ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो न प्रचोदयात् ॥

કુમારે વિનયપૂર્વક કહ્યું: “ હા, હું લખું છું ” અને તરત જ તુરંતે તે જમાનામાં જોવાતી એવી કુમારે વીશેષ લાગણીમાં તે મંત્ર લખી દેવાડ્યો.

ગુરૂ આ ભંડ ધણા ગંડીન થયા. તુરંતે કહ્યું: “ જો ત્હમને તે આવડતુ જ હોય તો તો હવે હું સંખ્યા અથવા આંકડા શિખવીશ. હ્યા સાંખ્યો. એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ, એા, દહનર, દશદહનર; દયે તે જોડી જાઓ. ”

કુમાર સપાટાગધ તે સંખ્યા જોડી ગયા એટલું જ નહિ પણ વિશેષમાં કહ્યું: “ લાખ, કરોડ, અબજ, ખર્બ, મહાખર્બ અને છેક પગર્બ મુઠ્ઠી પણ જોડી જાઉં કે ? ત્હમે બધા આવી મુઠ્ઠી તો મણો એ જ. પગનુ જોડી પેડી પાર પણ સંખ્યા છે ખરી. ” એમ કહી વળી આગળની ગણતરા કરી બતાવી.

ગુરૂએ વધારે આશ્ચર્ય પામી જણાવ્યું: “ જોહો ! ત્હમને તો આ પણ આવડે છે ને ! ત્હમને તો આવેા આપણે વગરનું કોટક રિગ્વેદીય. ”

કુમારે નત્રતાથી જવાબ આપ્યો: “ દશ પગમાણનુ એક પર-અમ ખંજે. દશ પગપદમનું એક તસરેણુ અને છે, સાત તસરેણુ ચંદના પ્રકરમાં હિન્દુ એક મગદનુ અને છે. એવાં સાત મગદનો મારી હિન્દની મુદળા વાળનો અથ ભાગ અને છે. ૧૦ વાગ મળી

એક લિખ થાય છે. ૧૦ લિખ ભેગી થાય તો એક જી બને. દશ જી મળી બાજરીનો દાણા જેટલો ભાર થાય. એ રીતે આંગળ, હાથ, ધનુષ્ય, ભાલા વગેરેની લંબાઈ તથા ગાઉ-ચોજન વગેરેનું માપ છે. અને હે ગુરો ! જો આપ દરમાવો તો એક ચોજનમાં કેટલાં પરમાણુઓ રહેલાં છે તે ગણી બતાવું. ” એમ કહેતાંની સાથે જ તે ગણતરી લેણું કરી બતાવી

ગુરુ એકાએક કુમારને પગે પડ્યા અને બોલી ઉઠ્યા “ હે શિષ્ય ! તું ગુરુઓનો પણ ગુરુ છે. ખરેખર હું નહિ પણ તું જ ગુરુ છે. માટે હે કુમાર ! હું આપને નમન કરૂં છું. ગુરુ કે પુસ્તકોની મદદ સિવાય જ આટલું બધું જાણવા પામેલા હે કુમાર ! આપની આ નમ્રતા અનુકરણીય અને પૂજ્ય છે. આપ શિષ્યવાને નહિ પણ મ્હારી કિંમત વધારવા માટે જ અહીં આવો છો. ”

પોતે બીજાઓ કરતા વિશેષ જાણવા છતાં કુમાર ગુરુના સમગ્ર મહદ્દનિશા પ્રત્યે વિનય બતાવતો હતો. તેની વાણી નમ્રતાથી અને ડહાપણથી ગર્ભીત હતી. તેનો ચહેરો ભવ્ય અને તેનો સ્વભાવ સુશીલ હતો. શૌર્ય અને ધૈર્યનો ખજાનો હોવા છતાં કુમારમાં દયા અને કામળતાના ગુણો સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતા હતા.

સિદ્ધાર્થ કુમારની દયા અનુકરણીય હતી. પોતાના મિત્રો સાથે ઘોડા ઘોડાવવામાં તે જરા પણ ડગે તેમ ન હતો, છતાં ઘોડાને શ્વાસ ચડેલો જાણવામાં આવતાં જ, પોતાને છત મળવાની તૈયારી હોવા છતાં, તે એકાએક ઘોડાને થોભાવતો. એકદા, રાજાના બગીચામાં બેઠા બેઠા કુમાર કાંઈ વિચારમાં લીન થયા હતા એવામાં પ્રેમમય નાદ કરતાં કરતાં હિમાલય તરફ ઉડતા હંસ પક્ષીઓના ટોળા તરફ સિદ્ધાર્થના

કાકાના પુત્ર દેવદત્તે એક તીર ફેંક્યું અને તે પહેલા દંડની પાંખને વાગવાથી પીઠાંમાંથી લોહીની ધાર વહેવા લાગી અને પક્ષી નીચે પડ્યું. સિદ્ધાર્થની દષ્ટિ તે તરફ જતાં જ લેણે ત્હેને ઉંચકી લીધું અને પગાસને ઘેરીને પોતાના ખોળામાં મૂક્યું. પ્રથમ તો ત્હેને પંપાળીને ત્હેની ધામ્ની ઝાઝી કરી, પછી ત્હેને પોતાના પ્રેમથી ઘડકતા હૃદય સાથે ચાંપ્યું અને પછી એક હાથથી પકડી રાખી જીજ્ઞે હાથથી પેડું તીર આસેથી ખેંચી દેહાડીને તે ઘા ઉપર ઠાં પાંદડાં બાંધ્યાં.

કુમારને આજ સુધી ખચર પણ નહોતી કે દુઃખ એ મુંઝવીજ દશે ! ત્હેણે પેલા તીરની આશી પોતાના હાથમાં ભેંકી અને તેથી પોતાને ' દુઃખ 'ની લાગણી થઈ, તે ઉપરથી આંખમાં આશુ લાગીને તે પક્ષીને વિશેષ આશ્વાસન આપવા મંડ્યો.

એટલામાં દેવદત્તના નોકરે આવીને કહ્યું. " મહારાજાશ્રીએ એક દંડસને તીર માગીને પાડ્યું છે, કે જે દંડ દમભૂં આપના કળત્તમા છે. દુષ્ટ કરી તે મરને ગોંપશે ? "

સિદ્ધાર્થે કહ્યું : " હું તેમ કરી રાખીશ નહિ. જે તે પક્ષી મરી ગયું હોય તો દમગ તે પર મારનારનો દક્ક પહોંચે. પણ તે દહુ વ્યવરું છે, માત્ર ત્હેની પાંખોની મતિને મજા થઈ છે. "

આ સંદેશ પોતાના નોકરદાસ જાણવાયાદ દેવદત્ત પોને કુમાર પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો : " આ પક્ષીને જે પથે મેં નીચે પાડ્યું તે પાંખથી તે મરું મરું છે. ત્હેણે તે મરને આપણુ જ કનેદશે. "

" તમારું જ એમ જાણે મા. " જવાબ સાગરનું કુમારે કહ્યું. અને કહેવાની માથે જ તે દમ જાં આશીન બનેલા નિરાધાર પક્ષીની રોમને રોમ આગળની માફક મેળના મૂલ સૂરંગી દાગી. " એમ જાણે

માં. એ પક્ષી હુમાર નહિ પણ મહાર જ છે. દયાને લીધે અને પ્રેમના સામ્રાજ્યને લીધે જે કરોડો ચીજો મહારી થવાની છે તેમાંની આ પ્રથમ છે. મહેને મહાર અંતઃકરણ જ હમણાં કહે છે કે, હું મનુષ્યોને ‘દયા’-નો પાઠ શિખવીશ, ગરીબ મુગાં પ્રાણીઓનો વકીલ થઈશ અને માન મનુષ્યોનું જ નહિ પણ તે સાથે પશુ-પક્ષીઓનું પણ દુઃખ દુર કરીશ. છતાં, ભાઈ ! ત્યારે હજી તકરાર જ કરવી હોય તો ચાલો રાજ્યસભામાં, કાલો સભાસદો જે કહે તે આપણે બંને સ્વીકારીશું. ”

તુરતજ તેઓ રાજ્યસભામાં ગયા, જ્યાં બંનેના હક્ક સખધી ભારે વાદવિવાદ થયો. કેટલાક કહે: “ સિદ્ધાર્થનો હક્ક છે ”, જ્યારે બીજાઓ કહેતા હતા “ દેવદત્તે તે પાડ્યુ માટે તેનો હક્ક છે. ” ગરમા-ગરમ વિવાદની મધ્યમાં એક વૃદ્ધ ઋષિ સભામાં આવી પહોંચ્યા અને ઘેલવા લાગ્યા. “ જો હાંદગીની કાંઈ પણ કિંમત હોય તોજેણે મારવાનો પ્રયત્ન કરીધો તેના કરતાં બચાવવાનો પ્રયત્ન કરનારનો તે હવતા પ્રાણી પર વધારે હક્ક ગણાવો જોઈએ. ” આ વૃદ્ધ પુરૂષનું કથન સર્વને ન્યાયયુક્ત લાગ્યું; પરંતુ રાજા તે ઋષિનો સત્કાર કરવા ઉઠે છે એટલામાં તો ઋષિ અન્તર્ધાન થઈ ગયા !

સિદ્ધાર્થ હુમારને દુઃખનો અનુભવ આજ પહેલપ્રથમ જ થયો. પરંતુ, તે અનુભવ ઝાઝી ‘અસર કરી શક્યો નહિ; કારણ કે પક્ષી થોડા વખતમાં સાજું થઈને પોતાના સોબતીઓ સાથે આનંદ કરવા આકાશી પ્રદેશોમાં ઉડી ગયું હતું. પરંતુ ભવિષ્યના યુદ્ધદેવ અને હમણાંના સિદ્ધાર્થ હુમારની દયાને અગટાવવા માટે બીજો એક બનાવ તુરતમાં જ બનવા પામ્યો, કે જેણે તેના કોમળ હૃદય પર બીચૂની છાપ પાડી.

એક દિવસ રાજાએ હુમારને કહ્યું. “ વત્સ ! આજે હું તને

વસંત ઋતુની શોભા દેખાડવા ઇચ્છું છું. મહારી સાથે ત્હને શહેર બહાર લઈ જઈને ખેતરોમાં ઉભરાઈ રહેલો પાક તથા ધરતીએ પહેરેલો લીલો આનંદી સ્વાંગ બતાવવા ઇચ્છું છું ત્હને તે જોઈને ખરેખર બહુ આનંદ થશે. ”

કુમારે મસ્તક નમાવ્યું અને બન્ને, ખેતરોમાં આવી પહોંચ્યા. આહી ને તહી પક્ષીઓ મધુર ક્ષરવ કરી રહ્યા હતા. સંક્રેદ બગલાઓની જમાત નદીકિનારે ધ્યાન ધરતી ઉભી હતી. સમગીઓ આકાશમાં ગોળ કુંડાળામાં ગોઠવાઈ જઈને ગરબા ગાતી હતી. અટાપટાવાળી ખીસોદાલીઓ ઝાડની ડાળીઓ ઉપર ફેલાઈ કરી રહી હતી. ચિત્રેલા મદિરનાં શિખરોની આસપાસ મધૂરો ટહુકા કરી રહ્યા હતા. કુવામાં કણ્ણુએ ગેલ કરી ગ્રહા હતા શહેરમાંથી આવતો ટ્રાઈ લગ્ન પ્રસંગના દોલનો અવાજ કાનના પડદા સાથે અથડાતો હતો. ચોતરફ શાન્તિ અને આનંદનો જ પડદો પડતો હતો. પરંતુ આ સર્વ ઇચ્છીક આનંદના સાધનોની અંદર ક્ષપાયકો દુઃખનો કુગર ટાણુ જોઈ શકતો હતો ? ઉસ્લાસના સ્વપ્ના દેખાવો વચ્ચે પશુ એ ભ્રમણાગમ્ય દેખાવોને નગ્ન કરી એનું આંતર સ્વરૂપ જોઈ શકનાર એક માત્ર યુદ્ધ જ હતો, કે જેને હમણાં જણાયું કે “હવેના સુનાય તજે દુઃખના કાટા છુપાયલા હોય છે.” તેણે વિચાર્યું : આ ગામડીઓએ પોતાનું પેટ ભરવા માટે આજો દિવસ કેવું સખત વ્રત રૂંદવું પડે છે ! સખત ગરમીના વખતે પણ પેલા ખેતોની આબુકની આર બાપડા અંબોલ બળદની નુવાળો આમડીને ટેવો ભેંદે છે ! પેલી ગીરોળી કીડીને ટેવો ચોહીયાં કરી જાય છે ! પેલો સર્પ તે ગીરોળીને અને સમગી તે સર્પને ટેવો રીને ભક્ષ બનાવે છે ! પેલું સંક્રેદ દેખાતું સાંયુત્તિવાળું બગલું આનંદથી કલ્પેલ કરતા પેલા માંછલાને કેવું દેખનાંદેખનાંમાં ગળી જાય છે

અને તે કુસાર પોતાના પિતા તરફ અર્થસૂચક આંખ કરી બાંધી ઉઠ્યો. “આ પિતાજી ! પિતાજી ! આ જ શું તમારાં આનંદનાં ઠેકાણા છે કે, કે જે બતાવવાને તહમે મને અહીં લાવવા શ્રમીત થયા હતા ? ખુનામરકી સિવાય અહીં બીજું હું શું જોઈ શકું છું ? પૃથ્વીપર જુઓ કે પાણીમાં નીહાળો, હવામાં નજર કરો કે અંતરીક્ષમાં આજો ખેડો, જ્યાં ત્યાં જીવનની મારામારી અને કલહ ભળાય છે. આમાં જે મનુષ્યને આનંદ જણાતો હોય તે ખરે જ કદાચ કાળજીનો માણસ હોવો જોઈએ પિતાજી ! મહેને હમણાં અહીં એકલો જ રહેવા દો, કે જેથી હું આ બધા જોયેલા દેખાવો ઉપર વિચાર કરી શકું. ”

પિતાએ તેમ કહ્યું. પુત્ર એકલો પડ્યો. તોણે જાણુ વૃક્ષ નીચે પન્નાસન વાળ્યું.

“ આ શો જીવનનો કલહ ! આનું સૂળ શું હશે ? આનો ઉપાય શો હશે ? ” આટલો મત્ર મન સાથે જપતાં જપતાં કુમારમાં દયા પૂર્ણ પ્રકાશ સાથે પ્રકટી નીકળી અને તે ધ્યાનના પ્રથમ પગથીજે ચહડ્યો.

પ્રાત કાળ પૂરો થઈ હમણાં મધ્યાહન થઈ ચૂક્યો હતો, છત ધ્યાન હજી અવિચ્છિન્ન હતું. સૂર્ય પશ્ચિમ દિશા તરફ પ્રયાણ કરતો હતો છતાં, યુદ્ધધર્મગ્રથો કહે છે કે, આ જગતનું કલ્યાણ શોધવા જોઈલા દેવને છાંયડો કરી રહેલા જાણુ વૃક્ષની છાયા હજીજે જેમની તેમજ કાયમ હતી !

છેવટે સાંજ પડે છે અને પિતા પુત્રને સાથે લઈ રાજમહેલ તરફ જાય છે.

મકરણ ૩ શું-યુવાવસ્થા.

દ્વોદન રાત્ર પોતાના પુત્રરત્નમાં અતુપમ દયા અને ચીરકાલ સુધી ટકતી ધ્યાનગ્રસ્ત દશા જોઈ ભારે વિચારમાં પડ્યો. પોતાના પુત્રને યોગી બનતો જોવા ક્યો પિતા ખુશી હોય ? ફટલાક શુભો અને કાર્યો એવાં છે કે જેમની પ્રશંસા જ થઈ શકે,

અનુકરણ ન થઈ શકે. ભરયુવાવસ્થામાં વૈરાગી બનનારની પ્રશંસા કરનારા ઘણા માણસો મળી આવશે, પરંતુ પોતાને પુત્ર કે પોતે તે સ્થિતિમાં વૈરાગી બને એ વિચાર હૃદયમાંથી એકને પણ ભાગ્યે જ ગમેછે. 'માયા'નું આ શું જોણું પ્રાપ્ત્ય છે !

માયાદેવીને જ જોણું પોતાની અર્ધાંગના બનાવી હતી એવા શુદ્ધોદન રાત્રએ કુંવર સિદ્ધાર્થને વૈરાગ્યના જોખનીઓની દોસ્તી કરતો જોઈ, એ થતી દોસ્તી તોડવાના ધક્કાજ શોધવા માંડ્યા. “દેહારે શું અમ પાડેકાનાં વચનો આખરે ખરાં જ પડવાનાં કે ? આત્મસયમ અને દેહકષ્ટના માર્ગથી મ્હાગ મુકુમાળ કુમારને હું હજીએ ન રોડી શકું શું ?” આવા આવા વિચારો ત્હેના મનમાં હમેશા આવ્યા કરતા. જેવટે ગાનને એક યુક્તિ જડી. કુંવરનું મન સાઘળીમાં જ રોડી રાખવાથી દેહકષ્ટ સખધી ખ્યાલ—વૈગય સખધી વિચારો ત્હેનો રખર્શ જ નહિ કરી શકે એમ ધારી, તેણે કુંવર માટે ત્રણ વૃદ્ધી વૃદ્ધી ઋતુઓને અનુક્રમ ત્રણ મનોરંજક મહેલ બનાવ્યા. શિયાળામાં ગરમી આપે તેવો, ઉષ્ણ ઋતુમાં શીતળતા ઉપજાવે તેવો અને વર્ષા કાળમાં

સમશીતોષ્ણુ રાખે તેવોઃ એમ ત્રણ લઘુ, મહેલ, મહોટે ખર્ચે તૈયાર કરાવ્યા અને તહેમાં તે તે મનુષ્યોને જાળવતા ઐશ-બાગ બનાવરાવ્યા. આ મહેલમાં કુવરને રાખવામાં આવતો અને, તહેનું મન રોકવા માટે દર કલાકે કાંઈ નહિને કાંઈ નવીન ચીજ તહેને પુરી પાડવામાં આવતી. આવા આકર્ષક પદાર્થો તરફ, પ્રેમરસાગર બનવું એ સરેરાસ મનુષ્ય માટે તદ્દન અશક્ય હોવા છતાં, આસિદ્ધાર્થ કુવર કે જે મનુષ્ય નહિ પણ દેવોના દેવ થવાને નિર્માયલા હતા તહેમને આમાંની કોઈ ચીજ ક્ષણુ ભર પણ આકર્ષી શકતી નહિ. સુદરતાએ વચ્ચે રહેતા તે અઢાર વર્ષની વયના રાજકુમારનું મન બીજાને મન લુખ્યા જણાતા વૈરાગ્યમાં જ સુદરતા ભાળતું બાગમાં હવા ખાવાને બદલે માનસિક બાગમાં—ધ્યાનવાટિકામાં તે કલાકોના કલાકો લીન થઈ જતો. દર કલાકે મળતી આકર્ષક બક્ષીસો જોઈ એની સુદરતા પાછળ ગાંડા થવાને બદલે તે તે પદાર્થની ક્ષણુભંગુરતા પર ધ્યાન ધરવા માટે કલાકો સુધી તહેના તરફ જોયા કરતો.

પિતાની ચિંતામાં પ્રતિદિન વધારે થતો ગયો. છેવટે તેણે પોતાના સામંતો અને નગરના સુદ્ધ મનુષ્યોને બોલાવીને તહેમની સલાહ પૂછી. સર્વાનુમતે શાક્યોએ વિચાર જણાવ્યો.

“ મહારાજ ! અધિકારને દૂર કરવા માટે દીવો જોડેલો ચોકસ ઇલાજ છે તેટલો જ ચોકસ ઇલાજ, વિરાગીને અનુરાગી બનાવવા માટે સ્ત્રી છે. કામળ પ્રેમશુભલા સખ્ત લોહાની સાંકળ કરતાં વધારે તાકાદ-વાળી છે. મજબુત બેડીથી ન બાંધી શકાય એવાએને સ્ત્રીની વેણી એક ક્ષણુમા બંધીવાન બનાવી શકે છે. ”

કુંવરને પ્રેમપાસમાં નાખવાનું હતું. પરંતુ અહીં સવાલ એ આવે છે કે આપેલી કન્યાથી કાંઈ આકર્ષણ થાય નહિ; વરેલી કન્યાથી જ બંધન થાય. કુંવર જો પોતે જ કાંઈ કન્યા પસંદ કરે તો જ તેણીમાં તે તલ્લીન બની શકે. આ સવાલ ગંભીર હતો; પરંતુ બુદ્ધ આગળ કાંઈ સવાલ મુશ્કેલ નથી. રાજાએ એક ઉત્સવનો આરંભ કર્યો અને નગરની સુંદર ગણાતી સઘળી કુમારીકાઓને રાજ-કુમારના હાથથી અપાતાં મણિકાંચનથી ભરેલાં સુંદર પાત્રો લેવા આમંત્રણ આપ્યું.

રતિની મતિને મુઝવી દે એવાં રૂપ-લાવણ્યવાળી કુમારિકાઓ રાજમહેલના લગ્ન વિશાળ દીવાનખાનામાં એક પછી એક આવવા લાગી. નાગને લગ્નને એવી એમની વેણીઓ તરેહ તરેહની જાતથી ગુથેલી અને રંગબેરંગી પુષ્પોથી શોભીતી કરાવેલી હતી. હરણને નીચું જોવાને એવી એમની આંખો અંજનથી વધારે આકર્ષણીય કરાવેલી હતી. આકાશમાં ચન્દ્રની માફક હેમના વિશાળ ભાગમાં તિલક શોભી રહ્યું હતું. ગુલાબના પુષ્પની જેમ હેમનાં મુખકમળ સ્વાભાવિક રાસથી ખીલી રહ્યાં હતાં. અનાદ્રાત પુષ્પની જેમ હેમના વદનકમળમાંથી એક વિશ્વદાણુ પ્રકારની મુગંધ બહારી રહી હતી. હેમના કામળ અને સદાઘદાર અંગો ઉપરનાં બારીક વસ્ત્રો પ્રેષકના મનને નાચવાનું શિખવવા માટે ફાટફટ કરી રહ્યાં હતાં.

અને દરે કુમાર દીવાનખાનામાં દખલ થાય છે. કુમારિકાઓની પારદર્શક નાડીઓમાંનું સ્વચ્છ લોહી વધારે જોરથી ધડકવા લાગે છે. એક પછી એક કન્યા પોતાના પગના અંગુઠા તરફ નજર સ્થિર કરીને ગજગતિથી ચાલતી લગ્નવાતી લગ્નવાતી કુમારના આસન પામે

આવે છે અને પોતાનો કનકલતા સરખો હાથ લંબાવે છે. કુમાર તહેમાં સુવર્ણપાત્ર મૂકે છે અને કુમારિકા તુરંતજ વિદાય થાય છે. આહા ! કેવો મોહક દેખાવ ! અસરાઓની સલા વચ્ચે ખેંચી તહેમને બક્ષીસોથી પ્રવૃત્તિ કરી તહેમની ખીલેલી કાન્તિ જોવાની કેવી સરસ તક ! પરંતુ તે કાણ જુએ છે ? સિદ્ધાર્થકુમારનાં સઘળાં પાત્રો પુરાં થતાં સુધી તહેણે એક પણ કન્યા તરફ નજર કરી નહિ એક પણ કન્યા તહેવું આકર્ષણ કરી શકી નહિ.

પરંતુ હવે, એકાદ પૂર્વ જન્મમાં યુદ્ધની પ્રેમાળ પત્ની બનીને પાણી-આંત્રી માછલી માફક યુદ્ધને જ ઝંખતી ઝખતી મૃત્યુ પામેલી (આ જન્મમાં યુદ્ધની માતા માયાદેવીના લાઈ દંડપાણિની પુત્રી) યશોધરાનો ચારો આવે છે. સઘળી કુમારિકાઓ સઘળાં સુવર્ણપાત્રો લઇ રસ્તે પડી ચૂકી છે અને એક પણ પાત્ર શીલીકમા રહ્યું નથી. સઘળાં પાત્રો ઓપર હફ ધરાવતી પરંતુ હમણાં જોને માટે એક પણ પાત્ર રહ્યું ન હતું એવી તે યુદ્ધની પૂર્વની અને ભવિષ્યની અર્ધાંગના પોતાના હિસ્સાનું પાત્ર લેવા કુમાર સંમુખ આવીને ઉભી રહે છે. પૂર્વના સસ્કારો તાજ થઇ બન્ને વચ્ચે આકર્ષણ થાય છે. જે સિંહથી સઘળાં પ્રાણીઓ સ્વપાતાં ફરે છે તે સિંહ આગળ સિંહણુ તો ડરતી કે શરમાતી નથી, તેમ જોના નૂરથી સઘળી કુમારિકાઓ અબળને નીચું જોતી હતી એવા સિદ્ધાર્થ સામે આ પ્રભાવશાલિની, દિવ્ય રૂઆવગાળી કુમારિકાએ કિંડરપણે દષ્ટિ તાકી અને પૂછ્યું. “ મહને કાંઈ હિસ્સો મળશે કે ? ”

“ હિસ્સો ? ” કુમારે જવાબ આપ્યો “ હિસ્સો અલગત તહેમને મળવો જોઈએ છે. પરંતુ સુંદરીઓની રાણી ! હું તહેમને છેકજ મૂકી

ગયો હતો. એ જીલના દંડ તરીકે સુવર્ણપાત્રને બદલે લ્યો આ કહ્યો હાર !” એમ કહી પોતાના ગુણામાનો માણિકનો હાર કહાડીને તેણીના કંઠમાં આંદોખ્યો. અને એ હાર સાથે જ હૈયું પણ અર્પાવ્યું ! ચાર આંખોના મિલાપમાંથી પ્રેમદેવ જન્મ પામ્યો ! પૂર્વનો સંબંધ ફરીથી જોડાયો-તાજે થયો ! * પણ તે આટલા પુરતો જ. તત્કાળ તે મુઝા હાર લઈ પોતાને રસ્તે ગઈ અને ડુમાર પોતાના કામે લાગ્યો.

રાજા શુદ્ધાદત્ત હવે હરખાયો. ત્હેણે ડુમાર અને યશોધરા વચ્ચે થયેલા ટુક પ્રસંગની વાત જાણી કે તુરતજ દંડપાણિ પાસે પુરોહિતને મોકલ્યો અને યશોધરાનું માથું ક્યું. પણ એ વખતમાં કાંઈ કન્યા જેવું રત્ન માગ્યું તાગ્યું મળી જતું નહિ ! શાક્ય લોકોનો દિવાજા હતો કે, જહારે કોઈ કુલીન ધરતી કન્યાની માગણી કરવામાં આવે ત્હારે તે કન્યાનું માથું કરનાર સખસે ખીજા સઘળા ઉમેદવારો સાથે હરીશામમાં ઉતરીને પોતાનું પાણી દેખાડી આપવું જોઈએ અને પોતે સર્વ યુદ્ધકલાઓમાં નિપુણ છે એમ બતાવી આપવું જોઈએ. શુદ્ધાદત્ત જેવા રાજાના પુત્રને માટે પણ આ નિયમ કાંઈ બદલાય તેમ નહોતો. તેથી દંડપાણિએ પુરોહિત સાથે રોકડો પ્રત્યુત્તર પાડવી દીધી કે, “ ઇશ્વાકુ વંશનો ક્ષત્રિય કાંઈ વીરવ જોયા સિવાયજ પોતાની કન્યા કાંઈને આપશે નહિ. મરદાનગીના ખેતોમાં આપના

---

* જહારે શિશ્વાર્થ ‘યુદ્ધ’ થયા ત્હારે ‘એકાએક યશોધરા તરફ આપને પ્રેમ કેમ ખેંચાયો હતો ?’ એ સવાલના જવાબમાં ત્હેમણે કથાગ્રંથથી પોતાના પૂર્વજનો કહી બતાવ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે, તેઓ જન્મે પતંગવદના સાથે હતાં અને ત્હેમની હમણાંની રંગી કાંઈ નહોતી.

કુમાર 'એ બધા' ઉમેદવારોને હાંકાવશે તો 'તેઓ' અવશ્ય મહારાજા માતા બનશે, પરંતુ ઘરમાં જેસી રહેવાની એમની ટેવ ભેતાં એમને માટે મોટી આશા બાંધવી એ આકાશમાં મહેલ બાંધવા જેવું કામ છે. ”

આ ઉત્તર સ્વરૂપે પુરોહિતે પોતાના રાજાને નિવેદન કર્યો ત્યારે કુમાર સિદ્ધાર્થ પણ ત્યાંજ બેઠો હતો. પુરોહિતના શબ્દો સાંભળી રાજા તો શોક અને વિચારમાં ડૂબી જ ગયો. ત્યારે કહ્યું : “ ધનુર્વિદ્યામાં દેવદત્ત જેવો કાંઈ નિપુણ નથી, અશ્વવિદ્યામાં અર્જુન પ્રથમ પદ ભોગવે છે અને તલ્લવાર બેલવામાં તો નન્દ એકે છે. મહારાજા સિદ્ધાર્થને આવી સખ્ત સ્પર્ધા વચ્ચે યજ્ઞોધરા પ્રાપ્ત થવી ખરે જ દુષ્કર છે. ”

“ પિતાશ્રમે ચિંતા કરવા જેવું અહીં કાંઈ નથી. ક્ષત્રિયપુત્રને શુદ્ધકળા શિખવા જવી પડતી નથી; એ તો એનો જન્મ સાથેના વારસો હોય છે. માત્ર આવી નિર્માલ્ય બાળતો માટે હું એક પ્રેમપાત્રને સુમાવવા તૈયાર નથી, આપ ખુશીથી સ્પર્ધાનો સમય મુકરર કરાવો. ” યોગી જેવા કુમારે ક્ષત્રિયવટ દાખવી.

સ્પર્ધાના ઉમેદવારોને એક ઢંઢેરા દ્વારા ખખર આપીને એક મેદાનમાં એકઠા કરવામાં આવ્યા. કુમાર સિદ્ધાર્થ પણ ઘોડેસવાર થઈ ત્યાં હાજર થયો અને સુદૂર પાલખીમાં યજ્ઞોધરા પોતાની સખીઓ તથા પરિજનો સાથે આવી પહોંચી.

“ આ રત્નને મેળવવા સર્વોત્તમ સિવાય બીજો કાંઈ લાયક નથી ” સિદ્ધાર્થે યજ્ઞોધરા તરફ નજર કરીને કહ્યું અને ઉમેર્યું “ તેણીને મેળવવાને પોતે લાયક છે એવું બતાવવા ઇચ્છતા દરેક નવ-

જવાનને મ્હાણું આમંત્રણ છે કે તેણે મ્હારી સામે હરીક્ષામાં ઉતરી પડવું. ”

આ આમંત્રણનો સ્વીકાર નહોતે પ્રથમ જ કર્યો અને જવાન વાળ્યો : “ એમ જ છે તો પડેડા ધનુષ્ય અને તીરંબાણમાં મ્હારી સામે આવી જાઓ. ” એમ કહેતાંની સાથે તેણે છ ગાઉ દૂર મૂકેલા એક દોલને તીરથી વીંધી નાખ્યું. અર્જુને તે પછી તેટલેજ દૂરથી તે દોલને વીંધ્યું; અને દેવદત્તે આઠ ગાઉથી વીંધ્યું. લોકો સઘળા આશ્ચર્યચકીત થયા અને યશોધરાએ પોતાના મુખ પર સાડી ચોઢી લીધી. હવે કુમાર સિદ્ધાર્થ રૂપેરી દોરીવાળું એક જળરજસ્ત ધનુષ્ય પકડે છે અને અસાધારણ બળવાળા માણસથી પણ મુશ્કેલીથી ખેંચાય એવું તે બાણ સહેજ ખેંચનાં જ કામફાના બે ટુકડા થઈ જાય છે ! “ અરે બાળકની રમતડી કરવાનું આ ધનુષ્ય અહીં લાવનાર કોણ છે ? શું શાક્યકુમારને યોગ્ય ધનુષ્યનો છેક જ દુકાળ પડ્યો છે કે ? ” એમ કુમાર હસતે મુખડે વહે છે અને પ્રાચીન સમયનું સિંહકાનુવું ધનુષ્ય મદિરમાંથી મગાવવામાં આવે છે. જેને વાપરનાર આજ મુંઢી કોઈ જ જન્મ્યો નહોતો, એવા તે પોતાદના ધનુષ્યની સોનેરી દોરી ખેંચવાને ત્રણે હરીફો તનતોડ મહેનત કરે છે અને આચકા માટે છે પરંતુ દોરી ખેંચાતી જ નથી ! એઓ તરફ સિમનસુકત દષ્ટિ કરતો રાજકુમાર તુરત જ તે ધનુષ્યને પકડી દાન મુંઢી દોરી ખેંચીને બાણને સુમવાટા કરતું મોકલે છે અને દશ ગાઉ પર મૂકાયેલા દોલને વીંધીને નાંકલું તીર આંખેથી દેખાય નહિ એટલે દૂર ચાલું જાય છે !

ધનું; એક અપ્રધાં પુરી થઇ. સિદ્ધાર્થના જયથી અંખવાળા

પડેલા પણ પ્રયત્ને હિમ્મતને એકઠી કરતા દેવદત્તે હવે તલવારની હરીફાઈ માટે 'ચલેજ' આપી અને પ્રથમ પોતે જ ઈંચ બાજુ વૃક્ષને તલવારના એક ઝટકે ઉડાડી દીધું. અર્જુને સાત ઈંચ અને નન્દે નવ ઈંચ બાજુ વૃક્ષને 'દ્વિધાવિલક્ત' કરી મૂક્યું! આવાં બે સુઝાં વૃક્ષો એક જગાએ સાથેજ ઉભેલાં બેઠાં સિદ્ધાર્થે બન્નેને આંખના પલકારામાં ડાપીને ફેંકી દીધા!

હવે પાણીદાર ઘોડા દોડાવવાની સ્પર્ધા ચાલી. ત્રણવાર મેદાનની પ્રદક્ષિણા કરાવીને સવારોએ પોતાના અશ્વોને પુર બેશમાં દોડાવી મૂક્યા. સિદ્ધાર્થના અશ્વ આગળને આગળ જ જતો અને તે એટલી ઝડપથી દોડતો હતો કે તેના મુખમાંથી નીકળતું શીણ જમીન પર પડે તે પહેલાં તો, ૨૦ લાલા જેટલે દૂર તે પહોંચી જતો.

નન્દે આ વિજયથી ઇર્ષાળુ બની કહ્યું: "કુન્તક જેવા ઘોડા પર સવાર થઈને મોખરે આવવું એ કાંઈ બહાદુરી ન કહેવાય. એ ઘોડો જો અમને આપવામાં આવે તો અમે સૌથી આગળ જઈ શકીએ. ખરી પરીક્ષા કરવી હોય તો નવો, વગર પજોડેલાં ઘોડો લાવો અને પછી જુઓ કે કોનું 'ફટલું' સામર્થ્ય છે!" આ ઉપરથી ત્રણ સાંકળોથી બાંધેલા, વિકાળ આંખોવાળો, ત્રિશાળ નસકોનાંવાળો અને લગામ કે છત વગરનો એક ઉદ્ધત ઘોડો તે જગાએ લાવવામાં આવ્યો. ત્રણે હરીફાઈ તે ઘોડાની પીઠ પર ચઢવાને ત્રણ ત્રણ વાર પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ દરેક વખતે તે મદોનમત અશ્વે હેમને ધૂળમાં પટક્યા. તથાપિ અર્જુને તે ઘોડા પર સવાર થવામાં આખરે ફતેહ મેળવી. પરંતુ થોડેક દૂર જઈને તે હડીલા અને ઝનુની ઘોડાએ પોતાના સવારને પથર જેવી જમીન પર પટક્યો અને જો બીજાએ મદદ

ન-દોડ્યા હોત તો પગ તળે છુંદી પણ નોખત.' લોકો 'આ જોઈ
ધાસ્તીમાં પડ્યા અને જોલ્યા: " આ ભૂત (અશ્વ) થી' સિદ્ધાર્થકુમાર
કામ ન પાડે તો હીક. "

પણ સિદ્ધાર્થે તુરંત જ તે ઘોડાને કાણુમાં રાખવા બાંધેલી
સાંકળો દૂર કરી અને ત્હેની યાજ પકડીને ત્હેના કાનમાં કાંઈક શબ્દો
ઉચ્ચારીને ઘોડાની આંખો ઉપર પોતાના જમણા હાથ ફેરવ્યો. પછી
તે હાથ તે ઘોડાના ત્રિકાળ મ્હોં તરફ લઈ ગયો અને 'છેવટે' ત્હેની
ગરદન ઉપર હાથ ફેરવીને પીઠ ઉપર ચઢી બેઠો. તે જંગલી પ્રાણી
ગાય જેવું થઈ પોતાના માલીકની આજ્ઞા મુજબ ચાલવા લાગ્યું.

અને હવે સંધ્યા માણ્યો એકે અવાજે બોલી ઉઠ્યા: " ધન્ય
છે ! ધન્ય છે ! સિદ્ધાર્થ કુમાર સૌથી શ્રેષ્ઠ હરી ચૂક્યા છે. હવે વધુ
પરિશ્રમની કાંઈ જરૂર નથી. " હરીફાએ પણ ખુલા દીક્ષથી કુમારની
શ્રેષ્ઠતા કબુલ રાખી.

આ ઇચ્છિત પરિણામ જોઈ આનંદ તેમજ આશ્ચર્યની લાગણી-
ઓમાં દૃંડપાણિ દુગ્ધાદી ખાવા લાગ્યો. આનંદ એટલા માટે કે
પોતાની પુત્રીએ મનથી પસંદ કરેલા પુરૂષને પોતાના જનમાતા તરીકે
તે મેળવી શક્યો હતો; અને આશ્ચર્ય એટલા માટે કે શુભાચનાં પુષ્પો-
મા અને ત્રિચારનાં સ્વપ્નોમાં ઉછરેલા તે યુવાનમાં આટલી મરદાનગી
દેવાની ત્હેણે આશા રાખી નહતી. જ્યતાદના અવાજને હજી ચાલુ જ
છે એવામાં પિતાના હાથના ઇસારા માત્રથી યુગોધરાએ પોતાના
મુખ ઉપર દાળો સોનેરી ભરણો નાખી દીધો અને તે આસન છોડીને
દાથમાં મોગરાનાં પુષ્પોથી ખનાવેલા મુગટ સાથે બધા રાજપુત્રો
સંમુખ થઈને લગકમેર ચાલતી સિદ્ધાર્થ કુમાર નજીક આવી પહોંચી.

“ હે મુંદર, શૂરવીર અને સત્યપ્રેમી રાજકુમાર ! સ્વભુક્તમળથી પ્રાપ્ત કરેલું-તારા હૃદયનું રત્ન ગ્રહણ કર અને મુંખી થા ! ” દંડ-પાણિએ કુમારને ઉદ્દેશીને કહ્યું; અને તે જ પળે યશોધરાએ પોતાનું મુખેકમળ ખુલ્લું કરી નીચે નમી કુમારને નમન કર્યું અને મોગરાનો પુષ્પમુંદુર સિદ્ધોર્થના શિર પર મૂક્યો. આ સંઘળી મૈત્રે ક્રિયાએ થંધ રહ્યા બાદ તેણીએ કુમાર તરફ પ્રેમથી ઉભરાતી એક દષ્ટિ ફેંટી અને “ મહારા હૃદયના પ્રિયતમ ! મહારા તરફ જો; હું આજથી તારી છું. ” એવા એકજ વાક્યથી હૈયાનો ઉભરો ખાલી કર્યો.

ત્યાર બાદ થોડે દિવસે મેષ રાશિનો સૂર્ય હતો ત્યારે તે અન્નેનાં લગ્ન ભારે ધામધુમથી ઉજવવામાં આવ્યાં. અનંત આકાશમાં સ્વચ્છંદે વિચરતું પક્ષી હવે પીંજરામાં પુરાયું ! કુમારના સ્વતંત્ર પગોમાં હવે સોનાની બેડી જડાઇ !

‘રાગ’ રંગથી પોતાના પુત્રને રંગવાને તકનીકી-રહેલા પિતાએ આ એકજ રંગથી સંતોષ પકડ્યો નહતો. તેણે ત્હેને બહુરંગી ફેંટાની જેમ રંગી કહાડવા ઈચ્છ્યું અને એટલા માટે કુમાર માટે ગ્રીષ્મ, વર્ષા અને હેમન્ત ઋતુને અનુકૂળ નવ માળના, સાત માળના અને પાંચ માળના ‘ પ્રમોદ ભવન ’ તૈયાર કરાવ્યાં જેટલી રૂપવતી તેટલી જ સંગીત-શાસ્ત્રમાં પ્રવીણના ધરાવતી વરાંગનાઓને રાજકુમારનું મન ‘ રાગ ’ માં તલ્લીન રાખવા માટે તે ત્રણે ‘ પ્રમોદ ભવન ’માં રોકવામાં આવી હતી, કે જે ભવનો અથવા પ્રાસાદો, ‘ વિશ્રામવન ’ નામના-જેની બેડી આખા વિશ્વમાં ન મળે એવા મનોહર બગીચામાં બાંધવામાં આવ્યા હતા.

આડી અનેક જાતના પુવારાઓ આંખ અને કાનને પ્રસન્ન કરવા માટે સદૈવ

રૂપેરી કિરણો વરસાવી રહ્યા હતા. અનેક પ્રકારના પ્રાચીન ઐતિહાસિક પુરૂષોનાં પરાક્રમે સૂચવતાં સુંદર ચિત્રો પ્રત્યેક દીવાલ પર આલેખવામાં આવ્યાં હતાં. પોતાની મેળે જ વાગતાં વાદ્યયંત્રો (વાણંત્રો) ડુમારના શયનગૃહમાં સ્વર્ગને ઉતારવા માટે માહોમાંહે સ્પર્શ કરી રહ્યાં હતાં. હુંકમાં, એક જબરજસ્ત યતિને સંસારાસક્ત કરવાને માટે જે જે કરવું જરૂર હતું હોય તે તે સર્વ કરવામાં કાંઈ જાતની ક્યાશ રાખવામાં આવી ન હતી. રાગમય ગીત, રાગમય વાદ્યયંત્રો, રાગમય ચાર્તા, રાગમય ચિત્રો, રાગમય દેખાવો, રાગમય પત્ની: સઘળું આ ભુવનોમાં રાગમય જ હતું !

અને થોડા સમય સુધી તો ભવિષ્યના બુદ્ધનો-આજના સિદ્ધાર્થ ડુમારનો વિરક્ત આત્મા પણ યશોધરાના રાગમાં લીન થયો !

રાગના જોળામાં પોટેલો ડુમાર એ મીઠા સ્વપ્નમાંથી રજોને જાગી ઉઠે એટલા માટે, રાજાએ ‘વિશ્રામવન’માં સર્વને એવો હુકમ કર્યો હતો કે, એ હકમાં કાંઈએ મરણ-વૃદ્ધાવસ્થા-દરદ-શોક કે ચિંતાની કાંઈ વાત સરખી પણ ઉચ્ચારવી નહિ. તેણે સખત કરમાશ કરી હતી કે, સિદ્ધાર્થની રાગમય સલામાં જે કાંઈ યુવતીની આંખની કાળાશ ઓછી જણાશે અથવા તો નાચવામાં તેણીનો પગ જરા પણ અચકાશે તો તે સ્ત્રીને એકદમ ‘વિશ્રામ વન’ની બહાર દહાડી મૂકવામાં આવશે અને કદંશ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરનારને મુરદેહાટ પાંધવામાં આવશે. ન્તાનું મોહું દરેક કામ તાત્કાલિક-સંગીતમય થવું જોઈએ, એ હુકમને રાજાએ વિસરનાર નોકરને નાડન કરવામાં આવશે. જાડનાં ગ્રંથ પાંદડાંનો અડખઘાટ પણ હુંવરના કાને પડશે તો વનરક્ષકોને દેશ-નિકાસ કરવામાં આવશે. આવા આવા વિચિત્ર હુકમો દહાડવા ઉપરાંત,

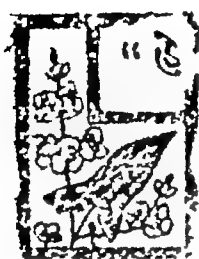
કુતુહલ ખાતર પણ કુમાર 'વિશ્રામવન' બહાર જવા ન પામે એટલા માટે તેને ફરતા ત્રણ કોટ કરવામાં આવ્યા હતા અને સૌથી છેલ્લા કોટના દરવાજા એવા તો મજબૂત કરવામાં આવ્યા હતા કે સો માણસ સિવાય તે ઉઘડી શકે જ નહિ અને ઉઘડે ત્યારે તેનો અવાજ અડધા યોજન સુધી સંભળાય. અહીં વળી વિશ્વાસુ દરવાજાનો મજબૂત પેહેરો પણ રાખવામાં આવ્યો હતો. રાજાની પોતાની રમ સિવાય અંદર કે બહાર કોઈને પણ જવા દેનારને દેહાંત દંડની શિક્ષા કરવાનું રાજાએ કહી મૂક્યું હતું.

અહો ! પુત્ર પરનો રાગ શું નથી કરતો ?

* આત્મારૂપી બુદ્ધને પણ એવાજ ત્રણ કોટ—સ્થૂલ, તેજસ્ અને કાર્મણ નામનાં શરીરો રૂપી કોટ—ની અંદર પુરી રાખવામાં આવ્યો છે, જેમાનો છેલ્લો કોટ (સ્થૂલ શરીર નામે) તો એવો મજબૂત છે કે સ્થૂલની પાર દષ્ટિ પણ જવી મુશ્કેલ જણાય છે !

પ્રકરણ ૪ થું-સંન્યાસની પૂર્વાવરથા.

જગત! ઓ વિશ્વ! હું સાંભળું છું, હું જાણું છું, હું આવું છું.” મુંગા અધકારમાંથી એકાએક ઉચ્ચાર નીકળ્યા યશોધરાએ ભરનિદ્રામાંથી જાગૃત થઈ ગભરાયલા વદને ચોતરફ તપાસ કરવા માંડી પણ પોતાના પ્રાણેશ સિવાય બીજું કંઈ માણસ ત્યાં જોવામાં આવ્યું નહિ. તે સુકુમાર અને સુંદર યુવાન ભારે મુખમલના બીજાનામાં પોટેલો છે. તેનું લગ્ન કપાળ ઝગારા મારી રહ્યું છે. તેના મોં પર દયાના સ્વપ્ન પડી રહ્યા છે. મધ્ય ગત્રી પસાર થઈ છે અને સ્વપ્નગ્રહમાં તેમજ અહાર સર્વત્ર શાન્તિનું સામ્રાજ્ય વસેલું છે. એક વાર પ્રજ્વળિતે તે શાન્તિમાં લંગાણ પાડેને અર સભળાયો.

“હે જગત! ઓ વિશ્વ! હું સાંભળું છું, હું જાણું છું.”

અને દરે યશોધરાએ પોતાના પ્રાણેશના મુખક્રમણ તરફ નજર ફરી; કારણકે તે જ ક્રમણમાંથી પેલા હૃદયગ્રાવક સ્પર્શે નીકળતા હતા. તે નવોદાએ પતિને પવન નાખવા માંડ્યો, આગતેથી કપાળ ઉપર પોતાના પ્રેમજ દગ્ગતલથી પપાળવા માડ્યું અને હસ્તાં હસ્તાં પ્રજ્વળિતે: “મદારા જગત! આપ શું અંભણો છો? શું જાણો છો? ક્યાં જવાનું વચન આપો છો? આવને શું થાય છે?”

સિદ્ધાર્થ દુરંત જગત થઈ ગયો છે અને જાણે કે કંઈ અન્યું જ નથી એવો અપાય પતિને આપવા મારે અને તેણીની શંકાભરી

આંખોમાંથી વહેતાં અશ્રુને રોકવા માટે, પોતાની પાસેની એક વરાં-
ગનાને હાંક મારે છે: “બળ્યો, અઘી રીતે બળ્યો. વીણાનક
સધળા તારને એકજ સરખો ઉચ્ચાર કરતા શિખવો અને મહારી મધુર
મારલી-ચશોધરાને તે વાદના જોરથી ખુબ નચાવો.”

વીણા બગી, ફટી, નાચી. “પોતાના માલીકની આજ્ઞા અદ્ધરથી જ
ઉઠાવી લેવાને જેને રાજ તરફથી સખત હુકમ મળેલા છે એવી તે
વરાંગનાએ વીણાને એવી તો ખુબીથી છેડી કે ચશોધરાના કામળ હૃદયને
વીધીને ત્હેમાંના ખેદને બહાર કહાડવો એ કામ તો એને કાંઈ
હિસાબમાં પણ નહોતું ! તે, તે વીણાના ચડતા ઉતરતા સ્વરમાં ક્યવ
લાગી અને અતોતે પ્રવાહના ખોળામાં પેટી.

પરંતુ તે વીણા એટલી વખતે જો કામ કરતી હતી. ત્હેની વાણી
ચશોધરા માટે જૂદો અર્થ ધરાવતી હતી અને સિદ્ધાર્થ માટે પણ
જૂદોજ અર્થ ધરાવતી હતી; ‘કારણકે સિદ્ધાર્થે એમાં કાંઈ અલૌકીક
-અમાનુસિક-દૈવી ગીત ગવાતું સાંભળ્યું. સિદ્ધાર્થના કાને સાભ-
ળેલા ઉચ્ચારોનું ભાષાન્તર ત્હેનું હૃદય નીચે પ્રમાણે કરતું હતું-
‘હે માયાના પુત્ર ! જ્યાં આસુ વહેવડાવતી અનેક આંખો અમારા
જોવામાં આવે છે અને જ્યાં દુ ખને લીધે હથ ધસેતા ઘણા મનુષ્યો
અમારી નજરે પડે છે તેવા આ વિશ્વમાં અમે, મદદ કરવાની
દૃષ્ટિવાળા પણ શક્તિ વગરના દેવો અહીંથી તહીં અને તહીંથી
અહીં ભટકીએ છીએ. જગતના ઉદ્ધાર માટે જન્મેલા આ મહાભાગ !
અમને ભટકતા જોવા છતાં આપ કેમ કરી શુલાબી નિગ્રામાં પેટી શકો
છો ? દુખી જગત આપની રાહ જુએ છે આંખો વગરનું દાકરે ખાતું
વિશ્વ આતુરતાથી આપનો હાથ માગે છે ઉંહા, જનન ધાત્રી

અને આરામ શોધના પ્રાણીઓને આરામ સ્થળ બતાવો. જરા, બાધિ અને દુઃખથી પીડાતાં ત્રણે ભુવનોને જીવનનું રહસ્ય સમજાવો. અનાથ થઈ પડેલા જનોના નાથ થઈ જે જીંદગીને તેઓ હડીલાઈથી વળગી રહ્યા છે તેની ક્ષણભંગુરતા સમજાવી અમર જીંદગીમાં પ્રવેશ કરાવો. મનુષ્યજાતિપરના પ્રેમ સાટે રાજ્યનો ત્યાગ કરો; પીડાતી જનતાની દયા ખાતર રાગનો ત્યાગ કરો; ધૂટકરો ધમ્મજતા વિશ્વના કલ્યાણ ખાતર સર્વસ્વનો ત્યાગ કરો. અમો કે જેઓ આ વીણાના તારદ્વારા સંદેશો દેવાનીએ છીએ તે દેવોના સાન્નિધ્ય ખાતર, યો યુદ્ધ પરમાત્મનું જાગૃત થાઓ !

“ સ્થાય કરો, સ્થાય કરો, યો દેવ ! આપને પોટેલા જોઈ કાળદેવે કાળો દેર કરવા માંડ્યો છે. લાંબા આયુષ્યવાળા અમો દેવો પોતે પણ પુષ્પક્ષીઓ થયે કાળદેવના શરણુ થઈએ છીએ. માટે હે મૃત્યુજય ! કાળદેવ પર જય મેળવવાની વિદ્યા દુનીઆને શિખવો. હે વીર ! ઉઠો, નૈયાર થાઓ, જગતનો ઉદ્ધાર કરવા માટે ધણા સમય પૂર્વે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા યાદ કરો ! તે કામ માટે હમણાં અનુકૂળ વખત છે. સમય આવી પુગ્યો છે. ” ઉઠો, ચેતો ! પ્રમાદને પરહરો અને પૂર્વના યુધ્ધાની માદક જગતની વ્હાર કરવા નીકળી પડો ! ”

ચાત્રમાંથી સુગ્રવાનું, ઉપરના લાવાર્થવાણું, ગીત પૂરું થયું. કુમારની રંગે રંગે ને ગીતના શબ્દો જડાઈ ગયા. તેના જીગરમાં તે શબ્દો ડાનગાઈ ગયા. તેના અંતેલા પ્રાણ જાગૃત થયા. જીવનની પ્રથમ પ્રતિજ્ઞાનું તેને સ્મરણ થયું. તેના જીવનનો ઉદ્દેશ વ્યક્ત મૂર્તિરૂપે

તે નેનોમાં પણ તીર્થસ્થાને આ જ પ્રમાણે ઐકાંતિક દેવો શાસન પ્રવર્તીયતા અચળ કરે છે.

તેની આંખ આગળ અગટી નીકળ્યો અને તેના દરેક અંગમાં વૈરાગ્ય લાવના વ્યાપી રહી.

આ અગત્યની પળે શિશ્યકુમારે મન સાથે નિશ્ચય બાંધી લીધો કે “ પહેલીજ તકે મ્હારે નીકળી પડવું, પ્રકાશ શોધી કહાડવો અને જગતને તે અર્પણ કરવો.”

પરંતુ આ સર્વ બનાવથી દુનીઆનું દરેક પ્રાણી—ખુદ તેની પ્રેમમૂર્તિ યશોધરા પણ અજાણ જ હતી; કારણ કે હમણાં કુકડો સૂર્યદેવની છડી પોકારવા લાગી ગયો હતો અને યશોધરા મધ્યરાત્રીના બનાવને તાજ નિદ્રામાં અને વીણાના મદમાતા પ્રવાહમાં ડૂબાડીને જાગૃત થઇ હતી.

દિવસ ઉપર દિવસ પસાર થવા લાગ્યા. પુનઃ એક પ્રસંગ કુવરની વૈરાગ્યવૃત્તિને પોષવા માટે આવી મળ્યો.

એક સાંઝે, વિવિધ વાતોથી કુમારનું મન રંજન કરવાને રાખવામાં આવેલી એક દાસી સુદર શહેરોની, દેવતાઇ અશ્વની, રમણીય પર્વતોની, ધીમે ધીમે વહેતી નદીઓની અને જૂદા જૂદા સ્વભાવના મનુષ્યોની ચિત્તાકર્ષક વાતો સંભળાવતી હતી, જે સાંભળતાં કુમારને મહેલ બહારની દુનીઆની મુલાકાત લેવાની ઇચ્છા થઇ અને તેણે પોતાના સારથી અનુનાને ફરમાવ્યું કે તેણે બીજી સહવારે રથ બેઠી તૈયાર રાખવો.

અનુનાએ આ બખર રાજને પહોંચાડતાં જ રાજાએ નગરીમાં દટ્ટેરા પીટાવ્યો કે “ આવતી કાલ સહવાર પહેલાં દરેક લતાના રસ્તા અને આંગણાં સાફ બનાવવાં, કોઇ પણ અરમ્ય દેખાવ કે પદાર્થ નજરે ન પડે એવી કાળજી રાખવી, મકાનોના આગલો ભાગ રંગી નાખવો, વૃદ્ધ-અપંગ-રોગીએ કાંઈ બહાર નીકળવું નહિ.”

રામના આ ઢઢેરાને માન આપીને રસ્તા સાફ કરાવવામાં આવ્યા. ભારતી લોહાએ પખાલો વતી રસ્તા ઉપર છંટકાવ કર્યો.

રાજ્યહુકમ વધારે સંમ્પૂર્ણપણે અમલમાં મુકવાને પ્રજાજનો હરીફાઈ કરવા લાગ્યા.

હુળવધુઓએ ઘરને આંગણે હુંકુમ વતી સાથીઆ પૂર્વા.

ઘેર ઘેર નવાં તોરણો ખાંધવામાં આવ્યાં. ઘરની દિવાલોપરનાં ચિત્રો ઉપર લાગેલી ધૂળ ખાંખેરી નાખવામાં આવી, અને આછા પહેલા રંગને ચળકતા કરવામાં આવ્યા. વૃક્ષો ઉપર વાવટા લટકાવવામાં આવ્યા. દેવમંદિરોને પણ શણગારવામાં આવ્યા. જોતજોતામાં શહેરને અમરાપુરીના એક ખંડ સમાન બનાવી દેવામાં આવ્યું.

ખીજે દિવસે રાજકુમાર જે ઘોડાવાળા રથમાં જોડીને પોતાના પિતાના નગરનું સંઘર્ષ જોવા બહાર નીકળ્યો. સઘળાના મુખપર આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. સર્વ મનુષ્યો રાજકુમારને હર્ષથી વધારી લેતા હતા. સર્વ પુરુષોએ આજે નવા રંગજેરગી પોશાક પહેર્યા હતા, તેથી શહેરની સોજામાં જ્યાર ઉમેરો થયો હતો. આ બધું જોઈ કુમાર બોલી ઉઠ્યોઃ ‘ અહા ! આ દુનિયા ધણી મુંઝ છે. મદને તે બહુ વ્હાણી લાગે છે. અહા ! આ લોહા ફેટલા બધા ખુશી દેખાય છે ! મહેં તંમને સાર જોવું થું કરું છે કે તેઓ મહારા પર આટલી બધી પ્રીતિ રાખે છે ? આવાં રાજ્યોમાં રાજ્ય કરવું તે ફેટલું બધું મુખ-શાન્ક છે ! મહારા પાસે ધણી શક્તિ ચીજો પડી છે, જે તે મળવાથી લોભ મુખી થતા હેય તો કેવું સાર ! અથા ! રથ આગળ ચલાવ દેવોથી મારા મુંઝ શહેરની વિશેષ સોજા આપણે નિરખી શકીએ. ”

“લોકો ટોળાખંધ રથ આગળ” એકઠા થયા અને “જય ! રાજ-કુમારની જય !” એવો ગર્જન ગાળી રહ્યો. કેટલાકોએ કુમારને પુષ્પના હારથી વધાવ્યો. આ પ્રકારે ચારે બાજુએ આનંદના નાદ થઈ રહ્યા છે અને કુમાર-પણ આનંદમાં મગ્ન થયે છે, તેવામાં એકાએક એક વૃદ્ધ મનુષ્ય ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે ગાભા જેવાં વસ્ત્ર પહેર્યા હતાં અને તેની ચામડીમાં કંચોલીઓ પડી હતી. વૃદ્ધ થયેલો હોવાથી તેની પીઠ વળી ગઈ હતી. તેની આખોમાં ખાડા પડી ગયા હતા. તેના મુખમાંથી દાંત જતા રહ્યા હતા. તેના અવયવો ધ્રુજતા હતા અને તેમને પડતા અટકાવી રાખવાને તેણે હાથમાં એક લાકડી પકડી હતી, છતાં તે લથડીયાં ખાતો હતો. તેના મુખમાંથી ડસકાં નીકળતાં હતાં. આવી સ્થિતિવાળો તે વૃદ્ધ મનુષ્ય વન્યમાં આવી જોડી ઉઠ્યો. “હે સાધુ પુરોષ ! મહને ભિક્ષા આપો, મહને ભિક્ષા આપો ! આજકાલમાં હું મરવાનો છું.” આટલા શબ્દો બોલતાં બોલતાં તેના મોંમાં કંઈ આવ્યો તેથી તે વધારે બોલી શક્યો નહિ. પોતાનો હાથ તો તેણે લપાવેલો જ રાખ્યો. આસપાસના માણસોએ તેને સંતાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને બોલ્યા “અરે ટળચા ! દૂર થા, દૂર થા ! કુમારસાહેબની દૃષ્ટિ આગળથી દૂર થા !”

કુમારની દૃષ્ટિ તેમજ કાન તે તરફ આકર્ષાયા; તેથી તેણે પોતાના સારથિને પૂછ્યું : “આ મનુષ્ય જેવો દેખાય છે તે કોણ છે ? આ આટલો બધો વળી ગયેલો કેમ છે ? આ દિલગીર કેમ દેખાય છે ? શું મનુષ્યો કોઈવાર આવા શરીર સાથે પણ જન્મતા હશે ખરા કે ? એ કહે છે કે ‘આજ કે કાલ હું મરી જઈશ’ એનો અર્થ શો ?”

સારથિએ જવાબ આપ્યો: “એ કોઈ નહિ પણ એક વૃદ્ધ મનુષ્ય છે. ૭૦ વર્ષ પહેલાં તેની પીઠ સીધી હતી, તેની આંખો ચળકતી હતી, તેનું શરીર દેખાવમાં સુંદર હતું. પણ તે હવે વૃદ્ધ થયો છે અને જરાએ (વૃદ્ધાવસ્થાએ) તેના શરીરમાંનું બળ હરી લીધું છે, તેના શરીરમાં રસ ચુસી લીધો છે. તેના દીપકમાંથી તેલ બળી ગયું છે અને તેથી બત્તી ઝાંખી બળે છે. આ વૃદ્ધાવસ્થા જ આવા પ્રકારની છે. પણ આવી બાબતની આપે શા સાફ દરકાર કરવી જોઈએ ? ”

કુમારે પૂછ્યું: “ પણ શું બંધાની આવી જ સ્થિતિ થતી હશે ? ”

અચ્ચનાએ જવાબ આપ્યો: “ જો બીજા મનુષ્યો પણ ધણાં વર્ષ જીવે તો તેમની પણ તેવીજ સ્થિતિ થાય, ”

કુમારે વળી પૂછ્યું: “ અને હું ધણાં વર્ષ જીવું તો શું મહારી પણ એવી સ્થિતિ થાય ? શું યશોધરાની પણ એવીજ સ્થિતિ થાય ? ”

સારથિએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. “ વૃદ્ધાવસ્થા રાત્રિ અને રંધ, બંધાને પોતાના પાશમાં ઘેરી લે છે. આપ, આપના પિતાશ્રી, પ્રિયનગા આપનાં જ્ઞાનિજન અને બંધુવર્ગ સર્વ તેમને આધીન છે. કોઈ તેનાથી સૂઝત યદ નહિ. ”

કુમારે અમરોએ: “ ખરેખર આપણે મદ છીએ. યૌવનથી મત્ત થઈ આ સગીરના થનાર પરિણામ તરફ જરા પણ લક્ષ આપતા નથી. સારથિ ! હવે જલદી રથ ખાઠો વાળ. જરા એક દિવસે ઘેરી લેને, કુમારે પત્રી-સીધા કોણ કરશે ? ”

સારથિએ તરતજ રથ પાછો ફેરવ્યો અને કુમાર ઉદાસ મ્હેરે પોતાના મહેલમાં ચાલ્યો. તે સાંજે તે બીલકુલ જમ્યો નહિ; નાચ-નારાઓએ તેમજ ગાનારાઓએ ત્હેને રીઝવવાને અનેક પ્રયત્ન કર્યા, પણ તે વૈરાગ્યરંગિત મન પર બીલકુલ અસર થઈ નહિ. છેવટે યશો-ધરા પગે પડી અને બોલી: “ હે નાથ ! શું આપને મુજ દાસીથી વિશ્રાન્તિ મળતી નથી ? કેમ કાંઈ બોલતા નથી ? ”

“ વિશ્રાન્તિ ! ” પ્રેમપૂર્ણ પત્નીના મુખકમળ તરફ તાકીને કુમાર બોલ્યો “ આ મહારી યુવાવસ્થાની વિશ્રાન્તિ ! આ લલીતાંગીની હાજરીમાં વિશ્રાન્તિ સિવાય બીજું કાંઈ હોવુંજ શું શક્ય છે ? તથાપિ, આ મુઘ્ધ ! આ અંગેનું લાલિત્ય એક દિવસ નાશ પામવાનું છે એ વિચાર મહારી વિશ્રાન્તિને લૂટી લે છે. આ યુવાની એક દિવસ કમરથી બેવડી વળેલી વૃદ્ધાવસ્થામાં બદલાઈ જવાની છે એ ખ્યાલ મ્હને ચિંતાતુર કરી દે છે. શું તું વૃદ્ધ થશે ? ત્હારા મુખકમળ પર કરચલીઓ અને કમતાકાદી લાળતાં મ્હારું હૃદય કેવું ચીરાશે ? શું ત્હારે મનુષ્યો વૃદ્ધ થતાં અટકે એવો કાંઈ ઇલાજ અખીલ દુનીઆમાં હશેજ નહિ ? જે દુનીઆ આપણે માટે આટઆટલા પ્રકારતાં મુખો અને સગવડોનો ભંડાર ધરાવે છે તે દુનીઆમાં યુવાનીના રક્ષણનો ઇલાજ—હા તે એકજ ચીજ શું નહિ ઉત્પન્ન થયેલી હોય ? પ્રિયે ! તું હમણાં આરામ કર; મ્હને મહારા મનોમત્તમાં મથવા દે અને વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવવાની અકસીર શોધવા દે, કે જેથી ત્હને અને દુનીઆને સદૈવ સુખમાં રહેવાનું બની શકે.”

ભોળી મુઘ્ધા આ તત્વજ્ઞાનમાં કાંઈ સમજી શકી નહિ. ત્હેની ચિંતામાં વધારો થતો ગયો અને વિચારમાં ને વિચારમાં તે નિદ્રાવશ

થઈ. કુમારે આખી રાત માનસિક ક્ષેત્રમાં વૃદ્ધાવસ્થા અટકાવવાની દવા માટે—યુવાની કાયમ રાખનારી ઔષધિ માટે ભંટકયાં જ કર્યું.

રહવારે રાત્રી શુદ્ધોદનને કુમારે કહાવ્યું કે “ આજે મ્હારે માત્ર એક સારથિ સાથેજ નગર જોવા જવું છે; માટે પહેલાની માફક કશી તૈયારીઓ કરાવ્યા સિવાયજ મ્હને નગરમાં જવાની રજા આપવા કૃપા કરજો ”

રાત્રીને આ વાત ગમી તો નહિ; પણ કુમારને નારાજ કરવો એ પણ પાત્રવે તેમ ન હતું, તેથી ઇંચટે આનાકાની સાથે તેમ કરવા રજા આપી.

કુમારનો ઇરાદો એવો હતો કે, આગળથી લોકોને ખબર આપવાથી લોકો સંઘર્ષ મુંઢર જ હોય એવો દેખાવ કરે અને તેથી દુનીઆનો ખર્ચ ખ્યાલ ગ્રાસ થઈ શકે નહિ; માટે એકલાજ જઈને લોકો સામાન્ય રીતે કેવી હાલતમાં હોય છે અને દુનીઆનું સ્વરૂપ કેવું છે એ જાણતો અનુભવ લેવો. તેથી ખોતે એક વેપારીના વેશ પહેરી લીધા અને સારથિને એક સમારતા તરીકે સાથે લીધા. બન્ને ખગપાળે આસી નીકળ્યા.

એક ગલીમાંથી બીજી ગલીમાં અને એક સડકથી બીજી સડકે જતાં હોમને અનેક દેખાવો વચ્ચે થઈને રસ્તો કરવો પડતો. એક જગ્યાએ સ્ત્રીઓ મારે પાણીનાં બેડાં સાથે આછો ધુંધટ કદાહી હસતી જાતો દુર્ની આસી આવતી હતી. બીજી જગ્યાએ વ્યાપારીઓ રાખેલી માલમાની કરી રજા દત્ત પછે વસુદેવ સાથે ઉપર લાગી પડ્યા હતા.

સામેના ધરમાથી ધંટીનો વેાર અવાજ ધનને વાદ્ય સરખેઃ અત્યંત આપતો હતો. પેલા વરનાંડા લોકોનાં ટોળેટોળાં એકઠા કરતો.

આદ્યો જતો હતો. આ બાળુએ પંડ્યાજી નહાતાં બાળકોને અર્ધચંદ્રાંકરે બેસાડીને ‘ શીખામણની ધાત ’ શીખવતો હતો. આ સર્વ જ્ઞેતા જ્ઞેતા તે વ્યાપારી અને મુનીમ આખા શહેરમાં ફરતા હતા. એવામાં રસ્તાપરથી એક અવાજ એમને કાને પડ્યો: “ હો દયાળુ મુરખો ! મ્હને મદદ કરો, મ્હને ઉઠાડો; નહિ તો હું ઘેર પટોચના પહેલાં મરી જમશ. ”

કુમાર અને સારથિ તુરતજ તે અવાજની દિશામાં દોડ્યા અને જુએ છે તો એક પ્રકારની મરડીથી પીડાતો એક માણસ ખૂમો પાડતો ધૂળમાં તરડીયાં મારતો હતો. તેના આખા શરીરે વાદળી રંગનાં ચાદાં પડ્યાં હતાં. ઉઠવાનો યત્ન કરવા જતાં તે તુરત જમીન પર પડી જતો હતો અને ચાદાં છોલાવાથી બમણું દુ:ખ થવાથી તે રડતો હતો. લોકો ટોળેટોળાં મળી તેની આસપાસ ઘણે દૂર ઉભા રહ્યા હતા; પણ કોઈ તેની પાસે જતું નહિ, તો મદદ આપવાની તો વાત જ શી કરવી ?

સિદ્ધાર્થ કુમારની આંખમાં તે દયાજનક દેખાવ જ્ઞેતાં જ એક અશ્રુમિંદુ આવીને અટક્યું અને તે લાગલોજ તે ખીમાર ‘પ’એ જઈ તેને ટટાર કરી પોતાના હાથણ ઉપર માથું મુકીને અને પોતાના કામળ હાથવડે તેને પંપાળીને આશ્વાસન આપતો આપતો પુછવા લાગ્યો;

“ અન્હુ! કહે, ત્હને શું થયું છે ? ત્હારા ઉપર શી આપત્તિ આવી પડી છે ? તું કેમ ઉભો રહી શકતો નથી ?.. ઝો ચ્યના ! આ ખીચારો કેમ રડે છે અને ડસકાં ખાય છે ? ”

“ અનદાતા ! ” ચ્યનાએ ખુલાસો કર્યો “ આ માણસને એવી રોગ લાગ્યું પડ્યો છે. તેના અવયવોમાં લોહી કુદકા મારી રહ્યું છે.

તેના હૃદયના ધગધગા વધી પડ્યા છે. તેના સ્નાયુઓમાં બળ રહ્યું નથી. તેના શરીરના સાંધા ફૂટા પડી ગયા છે. જુવાનીનું સૌંદર્ય અને શક્તિ દુષ્ટ મરઘીએ છીનવી લેવાથી તે રૂપહીન અને શક્તિહીન થયો છે અને થોડા વખતમાં મરી જશે. ઓ કૃપાનાથ ! ઓ મરઘીનો રોગ ચેપી છે, માટે તેને વધારે વાર આપના શરીરનો સ્પર્શ ન થવા દો, રખેને આપને તે દરદ લાગુ પડે. ”

“ અને શું આવા દરદવાળાં બીજા પણ માણસો છે ખરા કે ? મહને જો એ દરદ લાગુ પડે તો મહારે પણ આમજ તરફડવું પડે કે ? ”

“ સ્વામિન ! ” અન્યાએ જવાબ આપ્યો “ દરદ જો દોષ પણ સખસને લાગુ પડે છે તે દરેકને સરખું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. રાગ, કે ગ્રંથ, ગરીબ કે શ્રીમત, સાધુ કે સંસારી, યુવાન કે બુદ્ધ, પુરૂષ કે સ્ત્રી, દોષ ઉપર તેની ચોટી કે વંધતી અસર જોવામાં આવતી નથી. સર્વને તે એક સરખી જ પીડા કરે છે. અવગત દરદનાં રૂપ ધણાં હોય છે. કેટલાકને તાવ આવે છે, કેટલાકને મુઝાગે થાય છે, કેટલાકને શય થાય છે, કેટલાકને શૂળ થાય છે, કેટલાકને આંધળી અને કેટલાકને આવી મરઘી થાય છે. આવા અનેક સ્વરૂપમાં ‘દરદ’ ગુપ્ત રીતે શરીરમાં દાખલ થાય છે અને મનુષ્યને અનેક રીતે હેરાનૂંકરે છે. ”

“ મું તમારે મનુષ્યો દમોશ પાપના ભયમાં જ રહે છે ? ”
કમારે પૂછ્યું.

“ અમહાના ! ” અન્યાએ જોડ્યો “ ખરેખર મનુષ્ય માત્ર રોગના મળમાં જ વસે છે અને તેનો તાલ કદ મીનીટ નહિ થાય તે દોષ હોઈ શકતું નથી. એ તત્ત્વરૂપ દાસનામાં મુલેલ આપમે રહવારે

તનદુરસ્ત જ જાગીશું એ વાતની ખાત્રી આપવાની શક્તિ દુનીઆમાં કાઢીને મળી નથી. ”

“ અરે ! આવા દુઃખદાયક રાક્ષસની દાઢમાં રહેતા માણસો ત્યારે ધડીએ ઉઘવાં પણ નહિ પામતા હોય ? ” કુમારે વિસ્મિત થઈ પ્રશ્ન કર્યો.

“ મહારાં માલીક ! છેક જ એમ નથી ” સારથિએ ખુલાસો કર્યો “ લોકો સુભાગ્યે એટલા તત્વજ્ઞાની નથી કે દરદનાં ભયને સીધે આહાર, નિદ્રા અને વિષયસુખથી વેગળા રહે ? આપ ધારો છો તેથી ઉલટું, દરદનો ભય જેટલો તીવ્ર છે તેટલો જ તીવ્ર, લોકોનો વિષય-સુખ પ્રત્યેનો રાગ છે. એ રાગ એમને દરદની દાઢનું સ્મરણ જ થવા દેતો નથી. ”

કુમારે હવે પોતાના ખોળામાંના ખીમારને પૂછ્યું “ કેમ ભાઈ ! ત્હને આ દરદ આવશે એવી ખબર હતી ? ”

“ આ દયાળુ પુરુષ ! એ મ્હને પૂછતા જ ના. મહારી વાત જાણીને ત્હમારો દયાળુ આત્માને વધારે દુઃખી કરતા ના. હું થોડા જીવ-તર માટે ત્હમારો એવરો અપરાધી બનું એ મહારાથી ખમાતુ નથી ” ખીમારે જવાબ આપ્યો.

“ ના, ભાઈ, ના; એમ કલ્પાંત ન કર; મહારા સવાલનો ઉત્તર આપવા કૃપા કર. ” પૂછનારે આગ્રહ કર્યો.

“ આ દયાળુ પુરુષ ! ત્હમારે જ્યારે સાંભળતુ જ છે તો સાંભળો. આ રાગ મ્હને વળગશે એવી મ્હને સ્વપ્નમાં પણ ખબર નહોતી. ખીજા હજારો માણસોને રાગથી પીડાતા નજરે જોવા છતાં હું કરતો નહિ અને એમજ માનતો કે હું તો આણીશુદ્ધ જ રહેવાનો. આથી મ્હેં મૃત્યુ માટે કશી તૈયારી કરી નહિ. એક છુપો હુમલો

કરનાર શત્રુના પાસમાં ફસાયેલો માણસ જેમ પોતાનું રક્ષણ કરવાને અશક્ત બને છે, કારણકે તે તક્તવાર સજે તે પહેલાં તો તેના હાથ-પગ જડડાઈ ગયા હોય છે; તેમજ, હું મૃત્યુ માટે કાંઈ તૈયારીઓ કરે તે પહેલાં તો આ દુષ્ટ મરડીએ મ્હને દાઢમાં આવવા માંડ્યો અને હવે હું કાંઈ પણ તૈયારીઓ સિવાય થોડાજ વખતમાં મૃત્યુને આધીન થઈશ. હે દિનખંધો ! મ્હારા પર દયા કરજે ! મુજ પાપીના અપરાધ માફ કરજે ! ”

એમ કહી તે છાતીફાટ રૂદ્ધ કરવા લાગ્યો અને દુઃખના ભરને લીધે બેલાન થયો.

એટલામાં સામેથી રડતુ કંકળતું એક ટોળું ઉતાવળે પગલે નદીની દિશામાં જતું દેખાયું. સાંથી આગળ ચાલનારા એક યુવાનના હાથમાં બળતા અંગારાવાળું એક માટીનું વાસણ લેટકતુ હતું. તે ટોળામાંથી “રામ બોલો ભાઈ, રામ !” એવો એકસરખો ગભીર અવાજ નીકળતો હતો. એમના વચ્ચે વાંસની બનાવેલી દાડી હતી; જેમાં એક મૃતદેહને બાંધવામાં આવ્યું હતું. ચાર માણસો એને ઉપાડીને નદીની દિશામાં ઝડપથી ચાલતા હતા.

આ ટોળાની જુમરાણુથી પેલો મરડીવાળો દરદી જાગૃત થયો અને પોતાની આજ દશા થોડા વખતમાં થવાની છે એવો વિચાર આવવાથી ચમક્યો અને “ હા, હા, લઈ ચાલો, મ્હને પણ લઈ ચાલો; મમદેવ મ્હને બોલાવે છે ! ” એમ કહેતાં જ એના મોંમાંથી એક ચીસ નીકળી પડી અને તેને દમ નીકળી ગયો. એની ફાટેલી ઢાઝા જેવી આંખો, દયામણ અને ગભરાયેલું મોં, ભૂત જેવું દેખાતું હાડપીંજર આ સર્વ દેખાવે દુમારના મનપર સજ્જત અસર કરી અને માણસ

ખેતને આવાં લયંકર દુઃખોમાંથી કેમ અને કયારે બચાવી શકાય એ બાબતની એને લેખેલ થઈ રહી.

પેલાં દરદીનાં સગાંબહાણાં એવામાં ત્યાં આવી પહોંચ્યાં અને કુમાર હેમને તે હાડપીંજર સ્વાધીન કરીને ચોક્કી નીકળ્યો. મ્યનો પણ પાછળ પાછળ મુંગો મુંગો ચાલવા લાગ્યો.

શહેર છોડી તેઓ થોડેક દૂર ગયા નહિ હોય ત્યાં એક વડ આગ્યો તે નીચે તેઓ બન્ને બેઠા પોતાની તરફમાં એક વિચિત્ર પુરૂષને આવતો જોઈ કુમારે મ્યનાને પૂછ્યું : “ ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરેલો, હાથમાં વિચિત્ર પ્રકારનું પાત્ર લઈ ચાલતો, આ માણસ કોણ હશે ? ”

“ સરકાર ! ” મ્યનાએ કહ્યું “ ત્હેને લોકો ‘ સંન્યાસી ’ કહે છે. તેણે સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કર્યો છે. તે તપસ્વી તરીકે રહે છે. આત્મસંયમને માટે પ્રયત્ન કરે છે. ત્હેનું આચરણ વિનયયુક્ત છે. તે ભિક્ષાવડે પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. ‘ શાન્ત અને દાન્ત ’ એવા તે પુરૂષ હમેશાં અંતરના વિચારોમાં મશગુલ રહે છે. જુઓ એનું વદન કેવું ગંભીર અને વિચારમાં ડૂબેલું જણાય છે ? ”

એટલામાં સંન્યાસી ત્યાં આવી પુગે છે અને તે બન્ને વટેમાર્ગને વટાવી થોડે દૂર એક એકાંત ઝાડ હવે ત્હેની નીચે જઈ પડાસને બેસી સમાધિમાં સ્થીર થાય છે.

કુમાર હેના તરફ જોઈ જ રહ્યો અને મનમાં જ બોલ્યો “ પંડીતો સદા સંન્યાસીની પ્રશંસા કરે છે તે વાજમી જ છે. આ સંન્યાસી પોતાનું તેમજ પરનું હિન ધાય છે. ખરેખર શાશ્વત જીવન, સુખ તથા અમરત્વ મેળવવાનો આ જ માર્ગ છે. જે યૌવનને જરાનો લય છે, જે આરોગ્યને વ્યાધિનો લય છે, જે સમૃદ્ધિને અકસ્માતનો લય છે,

જે શરીરને મૃત્યુનો ભય છે તે યૌવન—તે આરોગ્ય—તે સમૃદ્ધિ અને તે શરીર પાછળ લુબ્ધ થઈ, મહારા ખોળામાં સૂતેલા પેલા મરડીના દરદની પેઠે; ધૂપા શત્રુ સમાન કાળની બેડીમાં ચોચીંતા જ રસાઈ જવું અને પછી પસ્તાવું એ કટલી મૂર્ખતા છે ! ”

હમણાં હેની ચક્ષુમાં દિવ્ય દયાનાં અશ્રુ ઉભરાતાં હતાં. એક પણ તે આકાશ ભણી નજર કરતો હતો, તો બીજી જ પળે તે પૃથ્વી સામું જોતો હતો. તે ભૂતકાળ સંભારતો હોય, જૂદા જૂદા બનાવો વચ્ચેની સાંકળ રચતો હોય, કાંઈક નવીન પ્રકાશ મેળવતો હોય એમ હેના મુખ પર જૂદા જૂદા રંગો આવતા અને થોડીવારમાં અદ્રશ્ય થતા; પણ આ બધા રંગોમાં મનુષ્યજાતિ પ્રત્યેના અપૂર્વ પ્રેમ અને હેમતું કેમ કલ્યાણ કરવું એ ભાવના પ્રથમ પદ ભોગવતાં હતાં. છેવટે આશા-કાંઈક નવીન આશા હેની આંખમાં ઝળકી રહી અને તે બોલી ઉઠ્યો:

“આ દુખી જગત્ ! આ મહારા બળીતા તેમજ અબળાયા બાંધવો ! હામે અને હું દુઃખ અને મૃત્યુના પંજામાં સપડાયેલા છીએ. આખી વસુધાને જે દુઃખ પડે છે હેની ગભીરતા હવે હું સમજી છું, અને ખરેખર મહાર્ હૃદય હેને સાર ચિરાય છે. જગતનાં સુખોની દુઃખગર્ભિતતા, સ્થૂત આનંદની અનિત્યતા અને પદાર્થોની ક્ષણિકતા હું અનુભવું છું. જહારે મુખનો અંત દુઃખમાં આવે છે, જહારે યુવાવસ્થાનો અંત વૃદ્ધપણમાં આવે છે, અને જહારે પ્રિય મનુષ્યોનો અંત મરણમાં આવે છે, તહારે ‘ આ જીદગી શું જીવવા લાયક છે? ’ એ પ્રશ્ન ખરેખર ઉદ્ભવે છે. જગતના માયાની પ્રકાશથી હું પણ અત્યાર સુધી જેતરો છો હતો મહેં આ જીદગીમાં મુખ માન્યું હતું, મહેં પણ

છાંદગી જીવતા યોગ્ય અને આનંદમય ગણી હતી. પણ મહને અધકારમાં રાખનાર પડદો આજે ચિરાયો છે. હું પણ તહમારા જેવો જ જરા, મરણ અને રોગને આધીન મનુષ્ય છું. લોકો દેવાની પ્રાર્થના કરે છે, પણ તેઓ પણ આપણી પેઠે મરણને આધીન છે; તો પછી તેઓ આપણને અમરત્વ કેવી રીતે આપી શકે ? ખરેખર, આજે મહારી આંખો ઉઘડી છે; હવે મહારે વિશેષ જોવાની જરૂર નથી. હે દુઃખી જગત્ ! ત્હાણે દરેક દુઃખ મહને લાગે છે. હું તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીશ—જરૂર પ્રયત્ન કરીશ. ”

મકરણ ૫ મું—ગૃહત્યાગની તૈયારીઓ.

ગાગી ! ખૂબ સજગી ! વૈરાગ્યની અગ્નિ ખૂબ જ્વલે-
શથી સજગી અને સિદ્ધાર્થકુમાર પોતાના સારથિ
સાથે પેલા વડ નીચેથી ઉડી મહેલમાં પાછો દાખલ
થઈ ચૂક્યો હતો તે છતાં તેના મનમાં વૈરાગ્યની
પ્રયત્ન આગ યુગાંધ નહિ. રૂનો ઢગલો તૈયાર હોવા
છતાં—દરખાનાના પડીતા ટટાર કરી રાખેલા છતાં એક ન્હાની સરખી
દીવાસળી વગર સઘળી તૈયારીઓ નકામી જ છે તેમ સિદ્ધાર્થ-
કુમારના પ્રેમાળ—દયાળુ—પગપકારી—સંસ્કારી હૃદયને માત્ર એકાદ
દીવાસળી તુલ્ય બનાવની જ વાર હતી, જેવા બનાવો હમણાં તે જ્વેષ્ઠ
ચૂક્યો હોવાથી હવે તે ૩ જેવું હૃદય વૈરાગ્યની આગથી લડલડ
બળવા લાગ્યું.

પરંતુ આ મહાત્માનો વૈરાગ્ય પણ પ્રેમમય હતો ! એને પોતાના
કોઈ દુઃખથી વૈરાગ્ય ઉપજ્યો ન હતો, દુનિઆના દુઃખથી ઉપજ્યો
હતો, કે જે દુનિઆ પર પોતે પ્રેમ ધરાવતો હતો. એટલે કે એના
'વૈરાગ્ય' નો જનક 'પ્રેમ' જ હતો ! 'પ્રેમ' માંથી 'વૈરાગ્ય' જન્મ
પામે એ વાત, વૈરાગ્યનો ઉઘો અર્થ જે જમાનામાં પ્રેમાયલો છે તે
જમાનામાં, કદાચ નહિ માનવા જેવી ઘણાકને લાગશે. પરંતુ એ
સંરાધા-માઝો તરફારે 'પ્રેમ' અને 'રાગ' વચ્ચેનો તફાવત સમજશે
તરફારે તેમનો તે સંશય આપોઆપ દૂર થશે. ખરૂં છે કે 'વૈરાગ્ય' એ
'રાગ' રીતેન ધ્યાનું જ નામ છે, અને તેથી 'રાગવાળી' દશાને

‘વૈરાગ્ય’ કહી શકાય જ નહિ. પરન્તુ ‘પ્રેમ’ માં વૈરાગ્ય હોઈ શકે ! કારણ કે ‘રાગ’ અને ‘પ્રેમ’ એ એ-લિન્ન તત્ત્વો છે. ‘રાગ’ સ્વાર્થી ચીજ છે, ‘પ્રેમ’ નિ-સ્વાર્થી છે. ‘રાગ’ નાશવંત તરફ હોય છે, ‘પ્રેમ’ અમર તત્ત્વ પર હોય છે. ‘રાગ’નાં રૂપાંતર થાય છે, ‘પ્રેમ’ અચલ છે. ‘રાગ’ દુઃખને ઉત્પન્ન કરે છે, ‘પ્રેમ’ આનંદને. ‘રાગ’ તેલ જેવો છે, જે તેલમાં સુગંધ તો થોડી જ હોય છે પણ વસ્ત્ર ઉપર ડાઘ પાડવાનો ચુલુ તો અવશ્ય હોય છે, ‘પ્રેમ’ અંતર જેવો છે, કે જે અંતર થોડા પ્રમાણમાં છતાં ચોતરફ સુગંધ ફેલાવે છે અને કપડા ઉપર કિંચિત્ માત્ર ડાઘ પાડતું નથી. ‘રાગ’ એ એક રંગ છે અને એ રંગ ગમે તેવો પાકા હોય તોપણ ‘કાળ’ નો ખોરાક છે; ‘પ્રેમ’ એ રંગરહિત મૂળ સ્થિતિ છે, કે જેને ‘કાળ’ સ્પર્શી શકતો નથી. ‘રાગ’ ઇર્ષ્યાને ઉત્પન્ન કરે છે, દ્વેષને જન્મ આપે છે, ધિક્કારને પોષે છે; ‘પ્રેમ’ એ સર્વ બલાઓથી હમેશ વેગળો જ રહે છે અને દયા, મદદ તથા સ્વસ્વભાવને પોષે છે.

સિદ્ધાંતેના વૈરાગ્યનું કારણ દુનીઆ પરનો નિષ્કારણ પ્રેમ એ જ હોવાથી, એણે ધર—કામભોગ—સમૃદ્ધિ—સત્તા એ સર્વ ‘રાગ’ના પદાર્થો ઉપરથી મનને ખસેડી લીધું. એને કાંઈ સ્ત્રી ઉપર કે પિતા ઉપર, રાજ્ય ઉપર કે કોઈ ઉપર કાંઈ ‘દ્વેષ’ ન હતો, દ્વેષથી કાંઈ એણે ‘ત્યાગ’ ઇચ્છ્યો ન હતો. આખી દુનીઆ પરના પોતાના પ્રેમમાં સ્ત્રી, પિતા અને પ્રજા તરફનો પ્રેમ પણ એક હિસ્સા તરીકે જ હતો; અને સર્વને સુખનો રસ્તો ખતાવવામાં જ એનો ‘પ્રેમ’ સમાવેશ પામેતો હતો.

કુમારનું મન મૂળથીજ વૈરાગી તો હતુંજ આલ્યાવસ્થામાં પણ

રમકડાં હેને આનંદ આપી શક્યાં નહતાં ! યૌવનમાં યશોધરાના સંસર્જને લીધે ધડીલર હેતું મન સંસારમાં રાગ પામવા શિષ્યું હતું ખરું, પણ હેણે જોયેલા જનાવોએ તે વૈરાગ્યભાવનાને ફરીથી જાગૃત કરી. કોલસા ઉપર થોડા વખતને વાસ્તે લાગેલી રાખ ઉડી ગઈ અને ફરીથી વૈરાગ્યની અગ્નિ પૂર્ણ જ્વેશથી પ્રકટી નીકળી. હેના મનમાં પ્રજ્વળ તોશન ચાલતું હતું. સંસારનો ત્યાગ કરી, એકાન્તમાં જઈ, વ્યાધિ, રોગ અને મરણમાંથી ધૂટવાનો ઉપાય શોધી કહાડવો એ જ એના હૃદયની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ભાવના હતી. નરહારથી હેણે પેલા લિશ્તુકને—શ્રમણને—સંન્યાસીને જોયો હતો ત્યારથી જ તેવા થવાની પ્રજ્વળ આકાંક્ષા હેના હૃદયમાં સ્ફુરી રહી હતી. શ્રમણના દર્શને પૂર્વે ધણ ગયેલા યુદ્ધેનું હેને રમરણ કરાવ્યું હતું. હજી તે રમરણ જાંખું હતું; છતાં ભાવના તો એવી જ પ્રજ્વળ હતી.

આ સંસારનો ત્યાગ કરી સંન્યાસી થવામાં પિતા, અપર માતા અને પત્નીનો પ્રેમ આડે આવતો હતો. તે વિચારતો કે, “આવા પ્રેમાળ પિતાને વૃદ્ધાવસ્થામાં શી રીતે છોડી જઈ? માતા તુલ્ય ગૌતમીના હૃદયને મ્હારા ગમનથી ફેટલો આઘાત લાગશે? મ્હારાજ આધારે જીવનારી, મ્હારામાંજ સર્વસ્વ માનનારી યશોધરાની શી સ્થિતિ થશે? આ બધાને દુઃખમય સ્થિતિમાં મૂકી શી રીતે જવું?” પણ વળી તે બીજી બાજુનો વિચાર કરી જોતો “લોહો જરા, વ્યાધિ અને મરણના પંજામાં સપડાયેલા છે, દુઃખી છે; કોઈ હેમને માર્ગ જતાવનાર નથી. દેશમાં ધર્મના નામે અધર્મ જ ફેલાઈ રહ્યો છે. લોહો દેવોને તુટ કરવાને અજ્ઞાનતાથી અનેક નિરપરાધી પશુઓનો યજ્ઞના નામે સંહાર કરે છે, અને આ રીતે હિલટા દુઃખમાં ઉમેરો કરે છે. આ સ્થિતિમાંથી મ્હારે મનુષ્ય જાતને ઉગારવીજ નેપ્રજ્યે.”

સિદ્ધાર્થના મનની અત્યારની વૈરાગ્યમય અને અનુકંપામય સ્થિતિને ડગાવવા કોઈ સમર્થ નહતું. તે પોતાનો સંકલ્પ લૂલો કરે તેમ નહતું. તેણે આ પળે જીવનનું મહાનત જ્ઞેયું હતું, હેમાંથી ચળાવવા કોણ શક્તિમાન થઈ શકે ? તે સ્વર્ગીય બળથી આ કામ કરવા ખેંચાયો હતો, કોણ હેમાં વિદ્ન નાંખી શકે ? તે કપ્પારનોએ આ સંસાર છોડી ચાલ્યો ગયો હોત; પણ પિતાની આજ્ઞા સિવાય આ કામ કરવું તે પિતાના હૃદયને શલ્યરૂપ થશે, એ વિચારથી છેવટે હિમતંધરી પિતા પાસે ગયો અને નમ્ર ભાવે વિનયપૂર્વક પોતાના હૃદયના ભાવ પ્રદર્શિત કર્યા.

પુત્રવત્સલ પિતાએ કહ્યું: “સંસારનો ત્યાગ” એવા શબ્દો તું લલો થઈ મહારી સંમુખ બોલતો ના. બેટા ! સંન્યાસી થવાનો હજુ ત્હારે માટે સમય પરિપક્વ થયો નથી. તું જીવાન છે, ત્હારી નસોમાં લોહી પુર જ્વેશથી વહે છે. આ વય યોગીના વેશને વાસ્તે નથી. પુષ્પના આઘાતથી જે શરીર કરમાઈ જતું હતું, તે શરીર ભિખારીનો પોપાક શી રીતે સહન કરી શકશે ? તું આ રાજ્યની ધુરા ધારણ કર, અને મ્હને પ્રથમ સંન્યાસી થવા દે. તું સંસારનાં કામમાં નિપુણ થા, કીર્તિ મેળવ; અને ત્યાર પછી ત્હને ગમે તો ખુશીથી ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરજે.”

કુમારે નમ્ર વાણીથી કહ્યું: “હે પિતાજી ! જો આપ ચાર આપત્તિઓમાંથી મ્હને બચાવવાનું માથે લેતા હો તો હું સંસારનો ત્યાગ કરવાનો વિચાર માંડી વાળું: મરણ વગરનું જીવન, રોગ વગરનું આરોગ્ય, વૃદ્ધાવસ્થા વગરનું યૌવન, અને નાશ વગરના

જગતના-પદાર્થો. જે આ ચાર વરદાન આપ દઈ શકતા હો તો મ્હારે-સંસાર છોડવાનો કશો વિચાર નથી. ’

શુદ્ધોદન રાજાએ કહ્યું: “ આવી વાતો ઉચ્ચારતો નહિ. આ ચાર આખતોને અટકાવવા આખા વિશ્વમાં કોણુ સમર્થ છે ? આજ પછી આવી વાતો જે હું બીજે સ્થળે બોલીશ તો લોકો ત્હને હસી કહાડશે. હુમાર ભલે થઈ આ સંસાર ત્યાગ કરવાનો વિચાર મૂકી દે અને આનંદમાં રહે. ”

હુમારે વિનયપૂર્વક કહ્યું: “ પિતાશ્રી ! જે આપ મ્હારી આ ચાર માગણીઓ પૂરી પાડી ન શકતા હો તે હું આશ્ચર્ય કરીને કહું છું કે મ્હને જવા દો, મ્હને સંસાર છોડવાની રજા આપો; આપનો પુત્ર એક બળાતા ઘરમાં રહે છે ત્હનો ત્યાગ કરવાની રજા આપવામાં શું આપ પુત્રવત્સલ પિતા દિલંગ કરશો ? ખરેખર, આ જરા, મરણ અને વ્યાધિથી આપણે સર્વે ઘેરાયલા છીએ; ત્હમાંથી ક્ષુદ્રા થવાનો માર્ગ શોધના મ્હને રજા આપો, કે જેથી આપું વિશ્વ કલ્યાણને માર્ગ પામી શકે. ’

રાજાએ કાંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો. પુત્ર પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ છે, માટે ત્હને વધારે કહેવામાં લાભ નથી એમ ધારી ત્હણે મૌન ધારણ કર્યું; પણ ત્હની આંખમાંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી. પિતાની આવી સ્થિતિમાં શુ કરવું તે ન સુઝવાથી સિદ્ધાર્થ-હુમાર આ આગતનો વિચાર કરવા પોતાના વિશ્રામવન તરફ ચાલ્યો.

વિશ્રામવનમાં હુમાર આગ્યો ત્હારે ત્હને આનંદ આપવાને ચક્રોધરાએ તથા દાગી વગે પોતાની સઘળી શક્તિ અજમાવી. પણ આજે હુમારના મ્હેરાપર કાંઈક જૂદો જ રંગ જણાતો હતો. આજે

કાઈ ત્હેના મનને આનંદ પમાડવા સમર્થ નહતું. યશોધરા ત્હેના મનને સાત્વન કરવા અનેક પ્રયત્ન કર્યા છતાં ન ફાવવાથી અંતે સૂધ રહી. અર્ધી રાત્રિ ચાલી ગઇ હશે, તેવામાં એકાએક યશોધરા સ્વપ્નમાં યોગી ઉઠી. “ હે નાથ ! જંગો, જંગો, મ્હને યોગાવે, મ્હને શાન્તિ આપે ! ”

“ પ્રિયતમે ! શું છે ? કેમ ગભરાય છે ? હું પાસેજ ઉભો છું. ” એમ કહી કુમાર ત્હેને પવન નાખવા લાગ્યો. પણ આ શબ્દોને જવાબ આપે તે પહેલાં ફરીથી તેના ને શબ્દો તેણે ઉચ્ચાર્યા અને પછીથી યોગી. ‘ આજે હું સુખમા સૂતી હતી; તેવામાં મ્હેં ત્રણ ભયંકર સ્વપ્ન જોયાં, તેથી ગભરાટથી મ્હારી આંખો ઉઘડી ગઇ. અને હજુ પણ તે ભયને લીધે મ્હારું હૃદય ધડક્યાં કરે છે. આજે મ્હેં એક મહાન વૃષભ જોયો. ત્હેના મસ્તક પર ચંદ્રકાન્ત કે સર્પના મણિ જેવું રત્ન ચળકતું હતું. તે, નગરના રસ્તાઓમાં થઇને કિલ્લા બાણી જતો હતો. આકાશમાંથી અવાજ થયો કે ‘ જો ત્હેને તમે નહિ મોકો તો નગરની શોભા ચાલી જશે ’ છતાં કાઈ ત્હેને રોકી શક્યું નહિ. હું મ્હોટેથી રડી, મ્હેં મ્હારા હાથ ત્હેની ગરદનની આસપાસ નાખ્યા અને નોકરોને શહેરના દરવાજા બંધ કરવા આજ્ઞા આપી. પણ તેણે એક ખુખારો કર્યો અને મ્હારા હાથને ધીમેથી છૂટા કરીને તે નાહો, - સોખડના સળીઆ તોડી નાખીને દરવાજાને હડસેલીને નાહો. તે પછી ખીજું સ્વપ્ન આ પ્રમાણે આવ્યું. ચળકતી આંખોવાળો અને સુંદર દેખાવના ચાર મહાન દેવો ખીજા લાખો દેવો સહિત આપણા નગરમાં આવ્યા તેઓએ શહેર પર જૂનો વાવટો હતો તે ઉઘેડી નાખ્યો અને

નવો વાવટો સ્થાપન કર્યો. તે વાવટાનું 'કપકુ' વિવિધ રંગથી ચળકતું હતું. તે અનેક રત્ન અને હીરાઓથી જડેલું હતું. હેમાંથી જે ફિરણો નીકળ્યાં તે ગંભીર શબ્દો અને મહાન વાક્યોરૂપે ફેરવાઈ ગયાં ! તે શબ્દો અને વાક્યો સાંભળીને જગતના મનુષ્યો ધણો આનંદ પામ્યા; અને પૂર્વમાંથી પવન પુકાયો તેથી તે વાવટો ચારે બાજુએ ઉડ્યો અને દૂર દેશના મનુષ્યોએ પણ તે શબ્દો જોયા. તે વખતે આકાશમાંથી, આપણી વાડીમાં કદાપિ ઉગેલાં નદિ એવાં પુણ્યો, જથ્થાબંધ પડ્યાં. "

સિદ્ધાર્થે એક મરંકલું કર્યું: " જોહો ! આ તો ખરેખર આનંદ-દાયક સ્વપ્ન ! " યશોધરાએ આગળ ચલાવ્યું: " હે નાથ ! પણ આ સ્વપ્નનો છેવટનો ભાગ ધણો ભયંકર હતો. ' સમય સમીપ છે ! સમય સમીપ છે ! ' એવા શબ્દો મ્હારે કાને પડ્યા, અને તુરતજ ત્રીજું સ્વપ્ન મ્હારી દષ્ટિએ પડ્યું. મ્હેં ત્હમને શોધવા માંડ્યાં, પણ પથારી પર જોશીકું દંખાવ્યા વિનાનું પડેલું હતું, શાલ આડી પડી હતી, બધી વસ્તુઓ એમની એમ હતી; હે હૃદયના નાથ ! ત્હમે કે જે મ્હાડું જીવન છે, મ્હારો પ્રકાશ છે, મ્હારા રાજ છે, મ્હાડું વિશ્વ છે, મ્હાડું સર્વસ્વ છે, તે ત્યાં નહતા. હું ફરીથી ક્ષમી અને જાગીને જોઉં છું તો મ્હારો રત્નનો હાર સર્પરૂપ થઈ ગયો હતો, મ્હારા પગનાં સાંકળાં પગમાંથી નીકળી પડ્યાં હતાં, મ્હારી સોનાની બગડીઓ જૂદી પડી ગઈ હતી, મ્હારા માથામાંનું જામ્બુવૃંદ્રુ પુષ્પ ધૂળ ભેગું રોળાઈ ગયું હતું, આ આપણો પલંગ જમીન પર પડી ગયો હતો અને પલંગની આસપાસનો પડો ચીરાઈ ગયો હતો. તેવામાં ધણે દુરથી આવતો તે વૃષભનો નાદ મ્હેં સાંભળ્યો;

ધણે દૂર વાવટો વિંઝાતો સાંભળ્યો. પણ ‘સમય સમીપ છે ! સમય સમીપ છે !’ એ જીમ ફરીથી મ્હારે કાને પડી. તે જીમથી હજી પણ મ્હારું હૃદય ધડકે છે. તે જીમને સીધું હું જાગી ઉઠી. હે નાથ ! આ સ્વપ્નનો શો હેતુ હશે ? મ્હને ભય લાગે છે કે કાંતો મ્હારા પ્રાણો દૂર થશે અગર તો મ્હારા પ્રાણેશ્વર મ્હારો ત્યાગ દરશે.”

અત્યંત ગભરાયલી, દીલાસાની સંપૂર્ણ જરૂર ધરાવતી પોતાની તે ધર્મપત્નીને દયાના સાગર સિદ્ધાર્થ કુમારે પધીરજ આપી ની અને પ્રેમાર્દ્ર અવાજથી ત્હેને સાન્તવન કરવા માંડ્યું : “શાન્ત થા ! મ્હારી મધુરી ! શાન્ત થા. તું પાપી નથી; માત્ર પુણ્યાત્મા જ આવું સ્વપ્ન જોઈ શકે છે. કદાચ ત્હારાં સ્વપ્ન ભવિષ્યમાં બનનાર બનાવના પડખાંપ હોય, કદાચ દેવોનાં આસનો ચળ્યાં હોય અને કદાચ આખું વિશ્વ મદદ મેળવવાના માર્ગની સમીપમાં હોય—અને ત્હારે કે મ્હારે માથે ગમે તેવી આપત્તિ આવી પડે, છતાં આટલો વિશ્વાસ ધરજો કે હું ત્હને મ્હાતો હતો અને મ્હાઉં છું. આ દુઃખી જગતને કેવી રીતે બચાવવું, ત્હેને સાર કંટલાક મહિનાથી હું રાત દિવસ વિચાર કરું છું તે તું સારી રીતે જાણે છે. જો મ્હારો આત્મા બીજા અજાણ્યા આત્માઓને સાર તલસતો હોય, અને જે દુઃખો મ્હારાં દુઃખ નથી ત્હેને માટે હું દુઃખી થતો હોઉં, તો પછી હે પ્રિયે ! મ્હારા ઉચ્ચ વિચારો મ્હારી પ્રિયતમાના કલ્યાણને વાસ્તે કંટલા વધુ ઘોળાતા હોવા જોઈએ ત્હેનો તું જ ખ્યાલ કર. આ પછી ગમે તે બનાવ બને અને કદાચ તે ‘વૃષભ’ ચાલ્યો જાય, અથવાતો ‘વાવટો’ દૂર ઉડતો દેખાય, છતાં આટલો વિશ્વાસ રાખજો કે હું ત્હને મ્હાતો હતો અને મ્હાઉં છું. જે ચીજ હું આખા જગતને સાર શોધું છું, તે ત્હારે માટે

તો વિશેષ કરીને શોધું છું. અને કદાપિ ત્યારે માથે દુઃખ આવી પડે
તો પણ આપણા દુઃખથી જે જગતને શાન્તિનો માર્ગ જડતો હોય
તો તે વિચારથી આત્માસન પામજે. બીજાઓ જે બાબત નહિ
જાણી શકે તે હું તહને જણાવું છું કે, હું તહને સૌ કરતાં વધારે
ઘાઠિં છું; કારણ કે હું સઘળાં જીવતાં પ્રાણીને ઘાઠિં છું. માટે
હે મનવન્ધવે ! તું હવે સ્વપ્ન જા, અને હું જાગતો બેસીશ અને ત્યાં
રક્ષણ કરીશ. ”

પતિનો પ્રેમ એ જ જેનું સર્વસ્વ છે એવી તે વિશ્વાસુ આર્મ.
બાળા ડસકાં ખાતી ખાતી પોઢી અને નિદ્રાવશ થઈ ગઈ; તથાપિ,
જુઓ ઉઘમાં પણ તે ડસકાં ખાય છે અને લવે છે. “ સમય સમીપ
છે ! સમય સમીપ છે ! ”

પ્રકરણ ૬-૬-ત્યાગ.

જે ચંદ્ર કર્ક રાશિનો છે. આજે તારાઓ સિદ્ધાર્થ કુમારને પ્રબોધતા હતા કે “જે માર્ગમાંથી એકની પસંદગી કરવાનો આ છેલ્લો વખત છે. આજે ને હમણાં જ માનનો માર્ગ લ્યો, કાં તો ભલ્લનો માર્ગ અંગીકાર કરો. આજે ને હમણાં જ ચક્રવર્તી રાજા થવાનો માર્ગ પકડો, અગર તો વિશ્વના કલ્યાણ અર્થે ‘અન-ચાર’નો— સંન્યાસી નો માર્ગ સ્વીકારો. દીન-ચાહે તે પસંદગી કરવાનો આ છેલ્લો સમય છે.”

અને દેવો પણ આજે સિદ્ધાર્થ કુમારનો છેલ્લો નિશ્ચય જાણવાને ટાળાખંધ એકઠા થયા હતા, કે જ્યાં રાજકુમાર પોતાની સુતેલી પત્નીની બાજુએ છેવટનો માર્ગ નક્કી કરે તો પલંગ પર બેઠો છે. મધ્ય રાત્રી પસાર થઈ ગઈ છે. એ તરફ શાન્તિ ફેલાયેલી છે. કુમારના અત્યંત ગંભીર અને ખિન્ન વદન ઉપર, એક ખુણાની ઝાખી બત્તી પ્રીકડું તેજ નાખી એને વધારે પ્રીકાશ ધીરે છે. એક બારીક ઘાતી અને એવાજ બારીક બદીઆનબેર ખુલ્લે માથે બેઠેલો કુમાર જાણે કે સમ્રાજી સાલ્વગ્રીને છેલ્લી વારનો નીહાળી લેતો હોય એમ ચોતરફ દષ્ટિ ફેરવે છે.

જે! હમણાં એની દષ્ટિ મીંચાયેલી આંખોવાળી પોતાની મનવલ્લભાનો ચહેરા પર પડે છે. દૃઢ નિશ્ચયબળને એકડું કરી ત્યાંથી તે દષ્ટિ પાછી ખેંચે છે અને થોડી ભર પોતાની આંખો આગળના

અવકાશમાં જગતના બુદ્ધિઓ, દરદીઓ અને મુદ્ધાઓનો દેખાવ કંટપના દેવીની મદદથી ઉત્પન્ન કરે છે અને તે જોતાં જ તે બોલી ઉઠે છે

“ જઈશ, જરૂર જઈશ; સંસારનો ત્યાગ કરીશ. ‘ સમય આવી પહોંચ્યો છે ’. હે સુનેલી પ્રિયે ! આપણું જેથી જૂદા પડી ગયું, પણ આપણું વિશ્વ જેથી બચે તે તરફ મહારા વિચારો દોરાય છે. આ આકાશમાં પણ હું તે જ સંદેશો વાંચું છું. મહારો જન્મ પણ તે જ વાસ્તે હતો. આ પસાર થયેલા બધા દિવસો અને રાત્રિઓએ પણ મહેને તે જ કરવા પ્રેર્યો છે. જે રાત્રિઓ મેળવવાને તરવારો ખુલ્લી કરવી પડે, અનેક નિરપરાધી મનુષ્યોનાં રૂધિર બેઘરાવવાં પડે, અને અનેક પશુઓનો સંહાર થાય, તે રાત્રિઓ તથા તેથી મળતી કાર્તિ મહારે નથી જોઈતી. હું ધરતી ઉપર શાન્તિથી પગ મૂકવા ઈચ્છું છું. પૃથ્વી મહારી પથારી થશે. અને જગલો મહારી રહેવાની ભૂમિ થશે. હું જિખારીના જેવો પોશાક પહેરીશ અને દયાળુ પુરુષો જે કાંઈ ખાવાનું આપશે તે પર મહારો નિર્વાહ કરીશ. અને ખીમ્મં અનેક દુઃખો હું સહન કરીશ; કારણ કે જગતનાં દુઃખનો પોકાર મહારે કાને પડે છે; અને મહારું હૃદય તે જગતનાં દુઃખોની યુમથી દયાથી ઉભરાય છે અને ચીરાય છે. જો તે દુઃખ દૂર કરવાનો માર્ગ જાણે, તો તે માર્ગવતી હું તે દુઃખ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીશ. મહારા સર્વસ્વનો ત્યાગ કરીશ. મહારો સમગ્રો પુરુષાર્થ આ કામમાં વાપરીશ.

“ મહેને મહારે માટે દુઃખ થવું નથી, પણ આખી મનુષ્ય જાતિ માટે દુઃખ થાય છે. સત્યની શોધ ખાતર મહેં સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું છે અને જગા, વ્યાધિ અને મરણમાંથી મુક્ત થવાનો માર્ગ

સ્વર્ગમાં હશે. તો ત્યાંથી પણ હું શોધીશ; નરકમાં હશે તો ત્યાંથી પણ હું શોધીશ. મહારા આત્મામાં સ્ફુરણ થાય છે કે, ખરા સત્યશોધક આગળ માયાનો પડદો અદૃશ્ય થશે. જેને ખાતર જગતનો ત્યાગ કર્યો તે માર્ગ જડશે, અને મરણનો વિજેતા હું થઈશ. આ હું કરીશ જ, કારણ કે મહારા જાણીતા તથા મહારાથી અજાણ્યા સર્વ દૃઢ્ય માટે મહારા આત્મામાં દુઃખ થાય છે. આ મહારા 'સ્વાર્થત્યાગ'થી-મહારા 'પ્રેમ'થી લાખો જીવ મહારા થશે. હૈં તારાઓ ! હું આવું છું. હે દુખી જગત ! હારે માટે અને હારા ઉપર રહેતા જીવો માટે હું આ યૌવન, રાજ્ય, સુખ, વૈભવ, મહેલ અને જેનો ત્યાગ કરવો અશક્ય છે તેવી સ્ત્રીના પંજુ ત્યાગ કરું છું. હે પ્રિયે ! જગતનો ઉદ્ધાર કરવા જતાં હારો પંજુ હું ઉદ્ધાર કરીશ; કારણ કે તું જગતમાંની એક છે. હે બાળક ! તને આશ્વાસન આપવા ગહું તો મહારા નિશ્ચયમાં ડગી જઈ, માટે હારે આધેથી જ કલ્યાણ ઈચ્છું છું.

“ હે પ્રિયે ! હે પુત્ર ! હે પિતા ! હે લોકો ! વિશ્વને ખાતર—જગતના કલ્યાણ ખાતર થોડો વખત વિયોગ દુઃખ સહન કરો, કે જેથી પ્રકાશ ઝળકી ઉઠે અને આખું જગત સત્ય ધર્મને જાણે. હવે મહારો દૃઢ નિશ્ચય થયો છે. હવે હું જઈશું અને જ્યાં સુધી હું જ શોધું છું તે નહિ જડે ત્યાં સુધી હું પાછો નહિ જ રૂઝું.”

* * * * *

હવે સિદ્ધાર્થ કુમાર ઉભો થયો. પોતાની પ્રિય પત્નીના સામું જોયું. તે દીન મહિષ જેવી પડી હતી. વિશ્વાસથી તહેની પાંપણો મોંચાઈ હતી. તે પલંગની આસપાસ, જાણે કે તે કોઈ દેવની મૂર્તિ ન હોય તેમ, તેણે ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી. ત્રણવાર પલંગ તણ

બારણા તરફ ગયો, અને ત્રણવાર તે પાછો આંબ્યો. હૈનું સૌંદર્ય
 જોઈતું મોહક હતું, હૈનો પ્રેમ જોઈતો તો વિશાળ હતો ! છેવટે તે
 પલગ તરફ જોઈને બુદ્ધે વિચાર કર્યો : “ મહારાં બહાલા સ્વજનો !
 ત્હમે મંદને પ્રિય લાગો છો. ત્હમારો ત્યાગ કરવો બહુ કઠણ લાગે
 છે. પણ જો હું ત્હમારો ત્યાગ ન કરું તો આપણા બધાની શી
 સ્થિતિ થશે ? વૃદ્ધાવસ્થા પોતાનું કામ કરશે અને મરણ
 પોતાની જાળ પાથરશે, ત્હેમાંથી આપણે શી રીતે મુક્ત થઈ
 શકીશું ? જ્યારે દીપકમાંથી તેલ જતું રહેશે ત્યારે જ્યોત
 શી રીતે બળશે ? જ્યારે શુદ્ધાગ્ર કરમાઈ જશે, ત્હારે હૈની
 મુગધ અને શોભા ક્યાં રહેશે ? અતે, હે સ્વજનો ! ત્હમારો ને
 મહાને વિયોગ થવાનો જ છે; તો તે વિયોગ સહન કરીને પણ મરણ,
 જરા, અને વ્યાધિના પંઝામાંથી સર્વને છુટા કરવાનો માર્ગ કેમ ન શોધું ?
 હવે વધારે વિચાર કરવાથી વધારે ગભરાઈ છું. આ તરફનો પ્રેમ
 અને વિશ્વ તરફનો પ્રેમ—આ બેની મારામાંની અસલ છે. પણ હવે તો

મો પ્રાણી દુ ખમય લાસે, જનતા પીડાતી જગ આખે;
 તે સહિની પીડા દુર કરવા, કલ્યાણ જગતમાં ભરવા;
 યદ્યપ્રબુદ્ધ ગાતમ આજે, યદ્યપસ્ત્રી તપ ગુર માંડે;
 જગના સહિ આધિ વ્યાધિ, હરવા નહીં બુદ્ધિ સાધી.
 એ તપમાં બુદ્ધ તપાશે, નહીં યજ્ઞ વેદિ મંડાશે
 પગ માત્ર દવે ઊગરશે, મુજ પ્રીતિ એ હોમે પડશે.

મુજ પ્રીતિ એકલી હોમાશે, બીજું જગત્ જીવી સુખી થાશે,
 “ હો તાત ! હે પ્રિયા ! હે પુત્ર ! હે માતા ! ત્હમે
 સર્વ મંદને બહાલાં છો. મનુષ્ય અને પશુઓનું કલ્યાણ કરવાનો

ભગીરથ યજ્ઞ મ્હેં આરંભ્યો છે, તેમાં હું મહારી પ્રીતિનું બલિ-
દાન આપું છું. એ યજ્ઞમાંથી જે કાંઈ ફળ પ્રાપ્ત થશે તે આખા
જગતને હું આપીશ. આ યજ્ઞ તહેમને માટે જ છે. અને
યજ્ઞનું ફળ પણ તેઓને માટે જ છે. જે સ્નેહમાં ભગ થવાનો ભય
છે, તે સ્નેહમંધનમાં હવે વધારેવાર પડી રહેવાથી આ ભગીરથ કામ
પડ્યું રહેશે.”

તે મહાત્મા એકાએક ઉભો થયો અને મનમાં આધેણા
નિશ્ચયને અમલમાં મૂકવા તૈયાર થયો. પણ જો, તેની ઉંઘની કુમુદિનો
જરા હાલે છે અને રાજયોગીની દષ્ટિ તે તરફ જાય છે. “પ્રિયે !
ઉઘ, નિરાંતે ઉઘ ! તારા જેટલી જ પ્રિય એવી આ દુનીઆના ઉદ્ધાર
અર્થે હું જાઉં છું એ જો અપરાધ જ થયો હોય તો તે માટે
ક્ષમાની ભીખ માગવા એક દિવસ હું તારી પાસે જરૂર આવીશ !
તારા અને જગતના મુખનો રસ્તો શોધવા માટે હું જાઉં છું—
અનંત પ્રકાશ મેળવવા માટે જાઉં છું—હૃદયમાંના છુપા પ્રેમને આકાર-
માં મૂકવા માટે જાઉં છું. હૃદય ! આત્મ, મજબૂત થા !”

હમણાં શ્રી સિદ્ધાર્થનું વદન ઉચ્ચપ્રેમ, દયા અને નિશ્ચયના રંગો-
થી છવાઈ ગયું હતું. આવી ભગ્યતા ઓછ મ્હેં પર ભાગ્યે જ જોવા-
માં આવી હશે !

અને હવે તે પોતાના સારથિ ચ્યુનાને જોવાવે છે અને
પોતાનો કંતક નામનો અશ્વ સજ્જ કરવા તેને ફરમાવે છે. ચ્યુનો
આશ્ચર્યમાં અને ગભરાટમાં લીન થઈ જાય છે અને છેવટે જોલે છે :

“ઓ રાજપુત્ર ! રાજપુત્ર ! શું આપ જ્યોતિષીને પણ જૂઠો
જ પાડવા ઇચ્છો છો ? શું આપને રાજ્યોની માલેકી છોડી બિદ્યાપાત્ર
અંગીકાર કરવું જ ધણું ગમે છે ? કુમાર ! પિતાની દીક્ષગીરીના
કાંઈક તો વિચાર કરો !”

“ ધીમો-જોલ, ધીમો જોલ ” કુમારે કહ્યું “ આવો કાચા મનેનો ન થા ! યુદ્ધનો સારથિ કદાપિ કાયર હોઈ શકે શું ? સાંભળ; જ્યોતિષીના કહેવા મુજબ હું, રાજ્યોનો નહિ પણ વિશાળ વિશ્વરાજ્યનો રાજા થવા અને રક્ષક થવા જઈ છું. અને પિતાની દીલગીરી તો કેવળ ‘રાગ’ ને આભારી છે. ‘સ્વાર્થી’ પ્રેમ’ અથવા ‘રાગ’માંથી દીલગીરી સિવાય બીજી કંઈ ચીજ ઉત્પન્ન થઈ શકવાની હતી ? તથાપિ, અચના ! હું ખરેખરા પ્રેમથી પિતાજીને આહું છું અને એમને તથા સર્વ પ્રેમપાત્રોને કદાપિ દીલગીરી થવા ન પામે એવો ઈશાન કરવા માટે જ હમણાં તત્પર થયો છું. તું જો ખરો રાજલક્ષ્મી હો તો ચાલ, વિશ્વંભ માં કર, કન્તકને લાવ ! ”

અચનાને આ પળે દેવોએ આધ્યાત્મિક બળ ધીર્ય. તહેજે તુરત જ અશ્વને સંભર કરી કુમાર પાસે હાજર કર્યો. કુમારે- તહેના પર હાથ ફેરવીને કહ્યું : “ પ્રિય કન્તક ! શાન્ત થા, શાન્ત થા ! કદી નહિ કરેલી એવી મુસાફરી આજે આપણે કરવાની છે, [માટે] શાન્ત થા ! ત્હારે જે ચીજ શોધવાની છે તે ક્યાં અને ક્યાં મળશે તે જાણ જાણતું નથી. અને જે શોધમાં ત્હારી હિમત અને વકાદારીની મ્હને ધણીજરર છે. રસ્તામાં હજારો યુદ્ધી તરવારો સામી મળે છતાં તું જરા પણ અચકાતો નહિ. મજબુત દિલ્લા કે ખાડી વચ્ચે આવે તોપણ તું બેધડક આગળ વધજે. હું ત્હારા કાનને પકડીને કહું કે ‘કન્તક, ચાલ !’ તે વખતે ત્હારે એવી ઝડપથી દોડવું કે પવન મ્હોટું તોફાન પણ ત્હને પહોંચી વળવા ન પામે. આજે ત્હારે એક મહાન દર્તવ્ય બનવવાનું છે. આખા વિશ્વને જેથી સ્થાય મળે એવી જાતના એક કામમાં ભાગ લેવાનો મહદ લાભ આજ ત્હને મળવાનો છે. કેવળ મનુષ્યોને માટે જ નહિ પણ જે અવાચક છે અને જે મનુ-

બોને હાથે રીઆય-છે તેવા પ્રાણીઓને વાસ્તે પણ-સર્વ જીવોને વાસ્તે-દુ.ખમુક્તિ મેળવવાનો ધલોળ કરવા હું હમણાં હારી પીઠ ઉપર સવાર થાઉં છું; માટે ચાલ, રસ્તે પડે ! ”

સત્યનો બહાદુર શોધક ઘોડેસવાર થયો, કે તુરત જ તે અશ્વરત્ન પ્રયાણ શરૂ કર્યું. દેવોએ સર્વ પેહેરેગીરોને નિદ્રા મૂકી હતી તેથી પથરની જમીનપર થતો કંતકની નાળનો અવાજ પણ તેઓ સાંભળી શક્યા નહિ, એટલું જ નહિ પણ જે દરવાજો ખોલવાને સો મનુષ્યની જરૂર પડતી હતી અને જેનો અવાજ અર્ધા યોગજન સુધી સંભળાતો હતો તે દરવાજાનાં દ્વાર પણ ખુલ્યાં જ પડ્યાં હતાં !

કુમાર, સારથિ અથવા અને અશ્વરત્ન એ ત્રણ સિવાય કાંઈ હમણાં જગતું નહતું. ત્રણે આ લાભ લેઈ આગળ ને આગળ વધતા વધતા કપિલવસ્તુ નગરથી ૪૫ કોશ દૂર અનોમા નદીને કીનારે આવી પહોંચ્યા. અહીં કુમારે અશ્વને ઉભો રાખ્યો, તે રત્નના મુખ ઉપર પ્રેમભર્યો હાથ ફેરવ્યો અને પછી અનુનાને કહ્યું : “ નિમકહસાલ અનુના ! હેં જે સેવા બળતી છે હેનો હને તેમજ આખા વિશ્વને સારો બદલો મળશે. હવે તું આ અશ્વને અને મહારાં આભૂષણોને લેઈને પિતાજી પાસે જા. આ સુંદર મુગટ, રાજવંશી પોશાક, બહાલી તરવાર અને આ રત્નજડીત મ્યાન સર્વને લેઈ તું હવે જા. મહને આમાંનું કામ જ કામનું નથી. પિતાને કહેજે કે હું કૃતજ્ઞ નથી થયો; મહારી શોધ પુરી થયા પછી જરૂર હું હેમનાં અશ્વ હાંચવાને હાજર થઈશ. યશોધરાને પણ દીકાસો આપજે. હવે વિલંબ ન કરીશ, જા, જલદી ઘેર જા. હું સત્યનો પ્રકાશ મેળવવા બમીશ, અને જો એમાં વિજયી થઈશ તો આખું વિશ્વ મહારૂં થશે. જો મનુષ્ય મનુષ્યો માટે પ્રયત્ન નહિ કરે તો બીજું કોણ કરશે ? ”

પ્રકરણ ૭ મું—સત્યની શોધમાં.

રથિ ગયો. સિદ્ધાર્થકુમારનું મન શાન્ત થયું. હવે
તેણે પોતાના માયાના વાળ કાપી નાખવા ઇચ્છ્યું;
કારણ કે તે સુંદરતાની ત્હેને હવે કંઈ જરૂર નહોતી. તથા
રેશમી વસ્ત્રોને બદલે લિશ્તુક દશાને ઉચિત લગવાં
પહેરવા ઇચ્છ્યું. બરાબર તે જ વખતે જુહુ કાપાય

વસ્ત્રો (લગવાં) વાળો એક પારધિ* હાથમાં તીરકામઠા સાથે આવતો
દેખાયો. ત્હેને પોતાનાં રેશમી વસ્ત્રો આપી ત્હેનાં કાપાય વસ્ત્રો કુમારે
પોતે પહેરી લીધાં અને ત્હેની પાસેની છરીથી પોતાના માયાના વાળ
કાપી નાખ્યા પછી પોતે એકલા જ સુસાફરી આગળ લંગાવી.

ચાલતાં ચાલતાં આ યુવાન રાજયોગી રાજગૃહી નગરી નજદીક
આવી પહોંચ્યા આ નગરી તે સમયે મગધદેશની રાજધાની હતી.
ગંગા નદીની પૂર્વ ખીણમાં મગધ રાજ્યની આણુ વર્તતી હતી ત્હાનો
ગજ ભિંગસાર મહાપ્રતાપી હતો.

રાજગૃહી નગરી વિન્ધ્યાચલ પર્વતની પાંચ ટેકરીઓ ઉપર
આવેલી હોવાથી એની રમણીયતા સ્વાભાવિક રીતે જ અસાધારણ
હતી તે ટેકરીઓ કુદરતની અનેક સુંદરતાઓથી વિભૂષિત હતી.
મનુષ્યના સસર્ગથી દૂર ગ્રેવા ઇચ્છતા અનેક સંન્યાસીઓ—શ્રમણો—

* જુદા ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે કે, આ કોઈ સામાન્ય પારધિ
નહોતો પરંતુ પારધિનું રૂપ ધારણ કરેલો કોઈ દેવ હતો.

લિહુકો—સાધુસતો કાયકલેપ તપ અથવા દેહકષ્ટ ક્રિયાઓ કરવાને અને અનેક સાધુસતો ધ્યાનમાં મગ્ન રહેવાને આ ટેકરીઓ પર વાસ કરતા હતા. આ પાંચ ટેકરીઓમાંની એક—રત્નગિરી નામથી ઝાળખાતી ટેકરીને સિદ્ધાર્થે પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવી.

યોગી સિદ્ધાર્થે લિક્ષા ઉપર નિર્વાહ કરતા હતા. રાત્રીએ સુષ્ક ધાસ ઉપર પડ્યા રહેતા અને ઘણી વખત તો બીજકુલ સુતા જ નહિ. ઉંઘતા ત્હેરે પણ ઘણું જ થોડું ઉંઘતા અને સૂર્યોદય અગાઉ ધણી વહેલાં ઉઠી. સૂર્યોદય થતાં સુધી ‘ધ્યાન’ કરતા અને પછી દેહશુદ્ધિ બાદ નગરીમાં જતા.

રાજકુટુંબમાં જન્મેલા અને સુંદર આકૃતિવાળા આ યુવાન કંપિરાજને લિક્ષાપ્રાપ્તિમાં મુદ્દલ પરિશ્રમ પડતો નહિ; કારણ કે જેવા તે પોતાની ટેકરીપરથી નીચે ઉતરી નગરીમાં પ્રવેશ કરતા તેવાજ લોકો ત્હેમનો ભવ્ય ચહેરો જોવા ટાળામધ એકઠા મળતા અને કેટલાક તો “અમારું” અન્ન ગૃહણ કરો; દેવ ! અમને અપૂર્વ લાભ આપો !” એમ કાલાવાલા કરતા નમ્રે પડતા હતા. પરંતુ જિજ્ઞાસુ જેણે કાણુમાં રાખી છે એવા તે યુવાન યોગી માત્ર થોડા અને શુષ્ક અન્નથી જ સતોષ માનતા અને તુરત જ પોતાની ટેકરીએ ચઢી જતા. એમના અપૂર્વ રૂપને જોઈ કુમારિકાઓ મોહિત થતી એ જાણી યોગીરાજ ધડી પણ નગરીમાં વિનાકારણ ચોસતા નહિ.

તેઓ બીજી ટેકરીઓ ઉપર પણ ભટકતા અને જૂદી જૂદી માન્યતાઓ ધરાવતા સંતોનો ઉપદેશ સાંભળવામાં આનંદ માનતા. પોતાની રત્નગિરિ ટેકરી (જેવું બીજું નામ પાંડરશૈલ છે તે) ઉપર જતાં-રસ્તામાં શહેરની બહારની બાજુએ કેટલાક એવા સંન્યા-

સીંચો રહેતા હતા, કે જેઓ શરીરને શત્રુ સમાન ગણતા હતા. જ્યાં સુધી શરીરમાં દુષ્ક્રિયા લાગણી તદ્દન બહાર મારી નાખે, ત્યાં સુધી શરીરને અનેક પ્રકારનાં આસનોથી અને અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓથી કષ્ટ આપવું, એ હેતુને સિદ્ધાંત હોતો. તે સિદ્ધાંતને અનુસરી કેટલાકે પોતાનો જમણો હાથ રાત દિવસ ઉંચો રાખ્યો હતો, કે જે હાથમાં લોહીનું ફરવું બંધ થવાથી તે અઘડ વૃક્ષની ડાળી જેવો બન્યો હતો. કેટલાક ખીલાવાળી પાવડીપર ચાલતા હતા. કેટલાક શરીરમાં જંગલના કાંટા ધોત્યતા હતા. કેટલાકે શરીર ઉપર કાદવ અને ઘૂળ ચોળ્યાં હતાં કેટલાકોએ સ્થાનભૂમિનું સેવન કર્યું હતું. કેટલાકની આંખો ઊંડી ગયેલી હતી. કેટલાક કેવળ દરેરોજ હળાર-બાજરીના દાણા એક પછી એક ખાતા હતા. કેટલાક રસના ઈન્દ્રિયની મીઠાસને નાશ કરવાને કડવાં પાંદડાં જ ચાવતા હતા. કેટલાકોએ તો પોતાની વિવિધ ઈન્દ્રિયો જ કાપી નાંખી હતી અને આંધળા, છલ વગરના, ખેરા, લંગડા તથા ચિન્હ વગરના બન્યા હતા.

આ સઘળો ત્રાસદાયક દેખાવ જોઈ અને તે પશુ લંબિણ્યમાં મળનારા સુખને માટે ધર્મનિમિત્તે થતો જોઈ, આ ટોળાના ઉપરીને મળી સિદ્ધાંતે કહ્યું: “ હું ઘણા મહિનાથી આ પાસેની ટેકરીપર રહું છું, અને હું પણ સત્યની શોધમાં જ છું. આ મહારા બહુઓને જોઈ છું તદ્દરે હેતુને પોતાની મેળે દુઃખ પામના જોઈ મને દયા આવે છે. આ જીવન જે મૂળે જ દુઃખમય છે તેને વિશેષ દુઃખમય શું કરવા કરાણો ? ”

તપસ્વીઓના શુદ્ધ જવાબ આપ્યો. “ શાસ્ત્રોમાં એવું લખેલું છે કે જે મનુષ્ય પોતાના શરીરને જોડવું બંધ કરે આપે કે જીવન

દુઃખમય થાય અને મરણું શાન્તિરૂપ થાય તો તેનાં પાપ ધોવાઈ જાય, અને તેનો આત્મા દુઃખની ભટ્ટીમાં શુદ્ધ થઈને શુદ્ધ થાય અને સ્વર્ગમાં આલ્યો જાય. ”

સિક્ષાર્થ કુસારે યાને શાક્ય મુનિએ જવામ આપ્યો : “ સૂર્યના તોપથી તપેલું પેલા દરિયાનું પાણી ઉચે ચઢી વાદળરૂપ બને છે, પણ તે પોછું જમીનપર વરસાદરૂપે પડે છે; અને તે ટપકાં એકાં થઈ નદીમાં ભળે છે, અને છેવટે તે નદી સમુદ્રને મળે છે. આ રીતે જરૂંથી તે ઉદ્ધલવ્યું ત્યાંજ તે આવીને મળે છે. ધારો કે તુમારા આ પ્રયત્નથી સ્વર્ગ મળ્યું; તોપણ તેનું ફળ ખૂડ થયું એટલે પોછા તુમારે અંહીને અંહી આવવાનું અને ફરીથી આ પ્રયત્ન આરંભવાનો જ કે ? ”

ઋષિએ જવામ આપ્યો : “ કદાચ આરંભવો પડે, અમે આ કંઈ સમજતા નથી. પણ રાત્રિ પછી દિવસ આવે છે, અને તોજાન પછી શાંતિ આવે છે; અને આ શરીર બંધનકારક છે, આત્માને ઉચો ઉડતાં અટકાવે છે, માટે અમે તે શરીરને ધિક્કારીએ છીએ, કદ આપીએ છીએ, અને દેવાની સાથે સુખ મેળવવા ઈચ્છા રાખીએ છીએ. ”

શાક્યમુનિએ કહ્યું : “ ને સ્વર્ગનાં સુખ ગમે તેટલાં વર્ષો સુધી આલ્યાં કરે તોપણ તેનો અંત તો અવશ્ય છે જ. પણ એવું કોઈ જીવન છે કે જે શાશ્વત હોય ? જાણો, શું તુમારા દેવો પણ શાશ્વત કાળ ટપી શકે છે ? ”

યોગીએ કહ્યું : “ ના, તેમની પણ અવધ હોય છે અને તે અવધ પૂરી થયે તેઓ પણ મરે છે. ”

આ શબ્દો સાંભળી સિક્ષાર્થનું હૃદય પીંગળું અને તેમણે કહ્યું : “ હે ઋષિઓ ! તુમે પવિત્ર છો અને મજબુત મનના છો. માટે

હવે જરા ડહાપણ વાપરો અને આ શરીરને કષ્ટ આપવાનું છોડી દો. આથી કદાચ હમને માયાવી લાભ થશે, પણ તે લાભનો પણ અંત આવશે. આ શરીરરૂપી મકાન કે જાહેની ખારીએ દ્વારા કાંઈક પણ ઝાંખો પ્રકાશ આવી શકે છે, હેને તોડી પાડવા આ આ પ્રયાત્ન કરો છો ? ”

તેઓએ જવાબ આપ્યો : “ અમે આ માર્ગ પસંદ કર્યો છે, અને મરણ સુધી તે માર્ગે જ જઈશું. આ માર્ગે ચાલતાં જગતના તમામ પથરા કદાપિ સળગતા કાચત્રાસપ થઈ જાય તોપણ અમે તો આ માર્ગે જ ચાલીશું. અય નવજવાન ! આથી વધારે સારો માર્ગ તું જાણતો હો તો બોલી દે; નહિ તો ત્હારે રસ્તે જ. ”

અમણે સિદ્ધાર્થે કાંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો, પણ પોતાને માર્ગે આગળ ચાલ્યા અને રસ્તામાં આ વિચારોની સ્થિતિપર દયા લાવતા હતા કે “ અહા ! કેટલું અજ્ઞાન ! શું આ અજ્ઞાનમાંથી આ ભ્રાંતિને મુક્ત કરવાનો માર્ગ નહિ જડે ? અરે, જરૂર તે હું શોધીશ. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરતા સિદ્ધાર્થયોગી ચાલ્યા જાય છે, તેવામાં કેટલાંક ઘેટાં અને બકરાને હાંકી જતો એક ભરવાડ હોતો નગરે પડ્યો. પોતાનાપર ચુગરાના બુલમનો પડખો જોઈને હોતો એવાં તે ઘેટાંઓ આમતેમ નાચી જતા હતા અને તે ભરવાડ મહા મહેનતે હોમને દારમા લાવતો હતો. એક ઘેટાના બચ્ચાને પગમાં કાંઈ ધન થઈ હતી તેથી તે મદામેહેનતે વેદના ભોગવતું ચાલતું હતું, વધારે ખીન ઘેટાંઓ કુદા મારતા ચાલ્યા જતાં હતાં. અમણે સિદ્ધાર્થને આ બચ્ચાની ઘણી જ દયા આવી અને હેને ઉચકીને પો-

તાના ખભા ઉપર મૂકતાં મૂકતાં તે બોલ્યા: “ હે નિરાધાર પશુ ! તું શાન્ત થા; જ્યાં ભરવાડ બધાં ઘેટાંને લેખ જશે, ત્યાં હું પણ તને ઉચ્છ્રીને આવીશ. પેલી ગુફાઓમાં જેસીને જગતનાં દુઃખ ઉપર વિચાર કર્યા કરવો તે જેટલું ઉત્તમ કામ છે તેટલું જ ઉત્તમ કામ, એક પશુને શાન્તિ આપવાનું છે. ”

પછી તે ભરવાડો તરફ વળીને કહ્યું. “ હે મિત્રો ! અત્યારે ખરા બપોરે આવા સખ્ત તાપમાં આ જનવરોના ટોળાને ક્યાં લેખ જાશે છો ? ”

તે ભરવાડોએ જવાબ આપ્યો: “ આજે અમારો રાજા ત્હેના દેવો નિમિત્તે મ્હોટો યજ્ઞ કરવાનો છે, અને તે યજ્ઞમાં પાંચ ઠોડી ઘેટાં અને પાંચ ઠોડી બકરા હોમવાનાં છે; માટે તે રાજાને માટે અમે આ ઘેટાં તથા બકરાં લેખ જઈએ છીએ. ”

“ -ચાલો હું પણ ત્હમारी સાથે આવું છું ” એમ કહી સિદ્ધાર્થ યોગી તે ઘેટાંને ખભા ઉપર જ રાખીને તપેલી રેતીમા અને સખ્ત તાપમાં તે ભરવાડો સાથે શાન્તિથી ચાલવા લાગ્યા.

સધ્યાકાળ થવા આવ્યો હતો અને દૂર વહેતી સોના નદીપર આથમતા સૂર્યનો પ્રકાશ પડી ચૂક્યો હતો. અમણ સિદ્ધાર્થ અને તે ભરવાડો ઘેટાં તથા બકરાં સાથે નગરમાં દાખલ થયા દરવાજા આગળ ઉભેલા દ્વારપાળોએ જ્યારે યોગીને ઘેટું ઉચ્છ્રીને આવતા જોયા ત્યારે તેઓ એકદમ પાછા હસી ગયા. ત્હેમનું નમ્ર વદન જોવાને વેપારીઓએ શબ્દોની મારામારી છોડી દીધી. લુહારે એમણ ઉપર ઠોકવાને ઉપાડેલો હથોડો એમને એમ ત્હેના હાથમાં રહી ગયો.

વણુકરે વણુવાનું અને લખનારે લખવાનું છોડી દીધું. પૈસા ગણનાર ત્હેનો હિસાબ ચૂકી ગયો. તે વખતે કણીઆના ચોખા એક આખલો ખાવા મંડી ગયો. દુધ વેચનારે લોટો ભરાઈ ગયો. તો પણ દુધ રેડ્યા ક્યું. તે સિદ્ધાર્થે યોગીનું વદન એટલું નમ્ર તથા એટલું પ્રતાપી કાન્તિમાન હતું કે સર્વ કાંઈ પોતાનો ધંધો છોડીને આ મહાત્માને જોવા તત્ક્ષીન બન્યા. સ્ત્રીઓ તો ખારણામાં એકલી થઈને માંહોમાંહે વાતો કરવા લાગી કે “આવો સુદર અને ભવ્ય દેખાવનો પુરૂષ યજ્ઞ નિમિત્તે આદતિ લાવનાર કાણુ હશે ? ત્હેની જાત શી હશે ? એની આંખો કેવી રમ્ય લાગે છે ! ઇંદ્ર, ચંદ્ર કે કામદેવ તો મનુષ્યરૂપે નહિ આવ્યા હોય ?”

આ સઘળો સમય શ્રમણ સિદ્ધાર્થે તો એજ વિચાર કરતા હતા કે “આ બધાં ‘ઘેટાં’ છે, પણ કાંઈ ત્હેમનો ‘ભરવાડ’ નથી. તેઓ ‘રાત્રિમાં’ આમ તેમ ભટકે છે, પણ ત્હેમને દોરનાર કાંઈ નથી. ઘેટાંઓ જેવી રીતે છરી ગળા ઉપર મૂકાય ત્હારે જો જો કરે છે, તે જ રીતે આ અજ્ઞાન મનુષ્યોના રૂપમાં ‘મ્હોટાં ઘેટાંઓ’ પણ મગ્ધુની છરી તળે રડીને રહે છે”

આ સમયે કાંઈકે રાજા ણીઅસારને ખબર આપી કે “એક પવિત્ર યોગી અત્રે આવેલા છે, અને યજ્ઞને ઉજવવાને જે ઘેટાની વચ્ચે હતી તે સાથે લાવેલા છે.” રાજાએ તે યોગીને યજ્ઞવેદી પાસે (કે વચ્ચે પોતે જોડા હતા) બોલાવરાવ્યો.

રાજા ણીઅસાર હમણાં વેદી પાસે જોડીને યજ્ઞની સઘળી નેજારીઓ પર નજર રાખતો હતો. ત્હેની બન્ને બાજુએ શ્વેત વસ્ત્રવાળા બ્રાહ્મણો પંક્તિમાં ગોઠવાઈ ગયા હતા અને અગ્નિમાં ધૂત

મીને ત્રિને સતેજ કરતા હતા. મત્રોચ્ચારની સાથે જેમ જેમ
ચિા ઘી, - ઔષધિઓ તથા સોમરસ અગ્નિમાં હોમતા હતા
તેમ અગ્નિની જ્વાળા બહુ જ્વેરથી આકાશ તરફ ઉછાળા
મારતી હતી.

એક બાબુએ પશુઓનાં ટોળાં ગોઠવાયલાં હતાં, જેમાંથી એક
ધ્રાવાળા બકરાનું મુખ મુંજ નામના ધાસથી શીવી લેવામાં આવ્યું
તું. એકાએક પેટો વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ ઉભો થાય છે અને નિર્દોષ
બકરાના ગળાની સમીપમાં ધરો ધરીને મત્રોચ્ચાર કરે છે. બુઓ,
દેવાને આ ખુનના સાક્ષી થવા બોલાવે છે !

“આ દેવો ! અઘાપિ પર્યંત કરાયલા અનેક યજ્ઞોમાં સૌથી મહોટો
યજ્ઞ આ યજ્ઞ રાજા ધીંમસાર તરફથી કરવામાં આવ્યો છે. આ અગ્નિ-
દેવોમાં રેડાતા લોહીથી અને શેષાતા માંસની ગંધથી ત્હમે તૃપ્ત થાઓ
-તુષ્ટ થાઓ-પ્રસન્ન થાઓ ! રાજાનાં સધળાં પાપો આ હોમાતા બકરાપર
ડો ! અને તે બકરા સાથે જ રાજાનાં તે પાપો ભસ્મ થાઓ !”

અને તેણે ઝગઝગતો ધરો ઉગામ્યો. અને સધળાની આંખો ત્હેના
તરફ ખેંચાઈ અને ત્હેના ધરાની ગતિની રાહ જેવા તૈયાર થઈ.
સધળા પ્રેક્ષકોએ આ ભયંકર દેખાવ જેવાને દમ ખેંચ્યો અને
બ્રાહ્મણે ફરી મત્રોચ્ચાર કરી ધરો ઉગામ્યો.

પરંતુ સખુર ! એક બ્રાહ્મણની મગદૂર નહોતી કે એક મહા-
માત્રી જાયામાં ઉભેલા પ્રાણીનો વાંકો વાળ કરી શકે. એકાએક તે
પ્રાણી વદનવાળા, જેના મુઠાં ઉપર કશો ગભરાટ કે ધારતીનું ચિન્હ
નહોતું એવા શાક્યમુનિ—ધ્યાના સાગર સિદ્ધાર્થ રાજર્ષિ પેલા બકરા

પાસે જઈ પહોંચે છે, સધળાની સમક્ષ હેતુ- બધન- છોડે છે અને
બ્રાહ્મણના સામે આવીને હેને કહે છે: “ ઓ પરમાત્માના અંશ!
ગુણથી તારો આ છરો મ્હારી બુદ્ધી છાતીમાં કે ગરદન પર અમ-
ભાવી લે. હું અને આ મ્હારો એક જ છીએ. ”

બ્રાહ્મણ સ્તબ્ધ બની ગયો. હેનો હિગમેલો હાથ એવી જ
સ્થિતિમાં સ્થિર રહ્યો. મંડળીમાંથી કાઢી પણ ચું કે આ બોલી
જ શક્યું નહિ; એટલે બધો તે દયાળુ પુરુષના ભવ્ય ચહેરાનો
પ્રતાપ હતો !

અને હવે તે રાજા બીજાસાર તરફ નજર કરે છે અને
સધળા સાભળે તેમ મ્હોટે અવાજે પોતાની અમર વાણીનો પ્રવાહ
ચલાવે છે. “ ઓ રાજન્ ! ઓ બ્રાહ્મણો ! ત્હમે શું બાણ્યતા નથી
કે આ હવનની દિંમત આંકવા કાઢજ સમર્થ નથી ? આ એક જોવી
સીજ છે કે જે છીનવવાની શક્તિ હરકાંઈ ધરાવે છે પણ જે બક્ષ
વાની શક્તિ ચક્રવર્તીમાં પણ નથી. આ દુનિયામાં જેઓ હવે છે
તેઓ દયાથી જ હવે છે અને દયા માટે જ હવે છે. પરમ
દયાળુ પરમાત્માની દયા સિવાય એક કાણ પણ હવવું અશક્ય છે,
એ વિચારની જેઓ કદર કરી શકતા હોય તેઓ એ જ પરમા-
ત્માની પ્રગ્નને સીમાવવાની દિમત ધરી શકે જ નહિ; કારણ કે આ
દુનીયામાંથી ‘ દયા ’નું નામ દર જગતાં દુનીયા વસવા જેવીજ
રહેતી નથી. ઓ મનુષ્યો ! ત્હમે આ અવાચક પ્રાણીઓના દેવ
હો; ત્હમાન દેવો ત્હમને સુખ આપે એમ ઇચ્છતારા ત્હમે, ત્હમને
દેવ માનનારા પ્રાણીના ગળા પર છરી ફેરવવા જેટલી જ ભક્ષણ
બનાવી શકો છો કે ? લોહી રેડવાથી જે દેવો તુટી પાડે હેને દેવો

કહેવાય જ કેમે ? જે પ્રાણીઓ પોતાની આંખી જીંદગી તહમારી
 સેવા બળવવામાં ગુજારે છે અને જે જસ્ટિસ તહમે તેને છરો મારવા
 ધાઓ છો ત્યારે પણ તહમારો હાથ ચાટવા જેટલો જ પોતાનો
 બચાવ કરી શકે છે એવાં તે તહમારા વિશ્વાસે પડેલાં અવાચક જીવો-
 નો મૂર્ખતાથી સંહાર કરતાં તહમને શરમ પણ નથી આવતી-શું ?
 આ આર્યો ! તહમારા જીવનમાંથી દયા અને પ્રેમ કેટલા ઉડી ગયાં, કે
 નથી તહમે ધર્મ નામથી પણ નિર્દયતા અને દ્વેષયુક્ત કાર્યો કરવા
 પ્રેરાઓ છો ? ચોક્કસ માનજો કે લોહીથી આત્મા ધોવાઈ શકતો નથી
 જ. આ વિશ્વનું ગણિત નિયમસર ચાલે છે અને દરેક મનુષ્યને
 તેમજ દેવને પ્રેમવિરુદ્ધ તેણે કરેલી દરેક ભૂલ માટે દડ ભરવો જ
 પડે છે. તહમે જે દુઃખથી મુક્ત થવા દેવોને આવી રીતે પ્રસન્ન
 કરવા ધારો છો તે દુઃખો કાંઈ તહમારા જ અસદ્ કાર્યોનો, અસદ્
 શબ્દનો કે અસદ્ વિચારનો પડથો માત્ર જ છે એ તહમે નથી જાણતા
 શું ? તહમે તે દુઃખને ઉત્પન્ન કરવાની ભૂલ કરી અને હમણાં
 જાણી તે ઉત્પન્ન કરેલા રાક્ષસને પોપવા તૈયાર થયા છો, એને દૂર
 કરવાની તાકાત દેવમાં કે દેવોના દેવમાં પણ નથી. એ શક્તિ તહમે
 જ મેળવી શકો અને વાપરી શકો. અને એ શક્તિ તે બીજી કાંઈ
 નહિ પણ 'દયા' અથવા 'પ્રેમ' છે. પ્રાણી માત્ર તરફ કામળ
 ભાવ રાખતાં શિખો, સઘળાને આત્મવત્ પ્રેમથી જોતાં શિખો,
 એટલે તહમારી અંદરનાં દુઃખનાં બીજ આપોઆપ જાણી જશે
 અને તહમે સુખી-સુખી થશો. ”

શાક્યમુનિએ પેલા બકરાને પોતાના ખભા ઉપર ઉઘડી
 લીધું અને પોતાનું કથન પુરું થતાં જ ચાલવા માંડ્યું. પરંતુ રાગ
 બીજસાર આ શબ્દોની અસરથી એટલો તો ભક્તિવદ્ધ થઈ ગયો

હતો કે તેણે ઉડીને હેમને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરી રૂરતો રોક્યો.

“ દયાળુ દેવ ! અમને ક્ષમા કરો; અમે અજ્ઞાનના અધિકાર ભટકતા હોઈ જે કાંઈ અપરાધ કરતા આવ્યા છીએ તે સર્વ માં અંતઃકરણથી દીલગીર છીએ અને આજ્ઞથી મહારા રાજ્યમાં પશુ ભોગ કોઈ પણ સખસ નહિ આપી શકે. આ કૃપાળુ મહાત્મન આપ શાન્ત થાઓ, થોભો અને અમારાં હૃદયને બરાબર પવિત્ર કરવા કૃપા કરો. ” એમ કહી રાજા ઉભો થયો અને જે હાથ સંપુટ કરી ભક્તિવશ ચહેરા સાથે ઉભો. બીજા બધાએ પણ રાજાનું અનુકરણ કર્યું.

દયા, અનુકરણ, પ્રેમ અને સત્યનું તેજ જેના મોં ઉપ અને આંખોમાં ઝળકી રહ્યું હતું એવા તે રાજર્ષિએ પ્રસન્ન વિચારી આગળ ચલાવ્યું: “ અહો સુત નરપતિ ! તમારા વિચારોમાં થયેલો આ ઉત્તમ પ્રેક્ષાર ભેદ મને સતોષ થાય છે. અજ્ઞાને તમારો આટલો બધો આગ્રહ છે તો સાંભળો.”

દયાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ તત્ત્વ શાસ્ત્રમુનિના આ શબ્દો સાંભળી જ રાજા હેમના પગમાં પડ્યો અને પૂજનરીતિએ યજ્ઞકુંડને શુભ દીધો. રાજાએ કહ્યું “ હે દેવ ! આપના પધારવાથી અમને જે અપ્રમ લાભ મળ્યો છે તેનો યદિચિત્ જલ્દી વાળવાની તક આપ માટે આપ થોડા દિવસ અમારા પગેણા બનો આ હાથ કે જે રાજા હેમને યોગ્ય છે તેને હવે વધારે વાર ભિલાના અમમાં ન ઉતારો એ અમારી પ્રાર્થના સીકરો. આ શરીર કે જે ગજવંદી પોશાકને લાગે છે તેને આ શુભ વસ્ત્રોથી અશોભનિક ન બનાવવાની અમારી અરજ મંજુર કરો અમારી સાથે ચાલો, અમારા મહેલમાં વસો, અં

આનુદમાં દિવસ નિર્ગમન કરવા સાથે કવચિત્ રાજ્યમાં જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપો. આપના આજના ઉપદેશથી હું એવા ઠરાવ પર આવ્યો છું કે મહારા આપના રાજ્યમાં કોઈ પ્રાણીહિંસા ન કરે એવો હું કાયદો કરીશ. અને આપની વધુ સ્થિરતાથી વધુ ઉત્તમ કાર્યોમાં આપ મહેનેત્રી શકશો. ”

“હે રાજા !” શાક્યમુનિએ જવાબ વાળ્યો “તમારા આમંત્રણમાં સમાયલા પ્રેમભાવની કદર ન બુઝી શકું એટલી બધી બુઝી લાગણીવાળો હું નથી. તથાપિ મહેં જે કાંઈ માર્ગ અંગીકાર કર્યો છે તે સમજીને જ કર્યો છે. તમારા જેવી જ સાલખી મહારી પાસે હતી પરંતુ ‘ત્યાગ’ માં જ મહેને આનંદ જણાયાથી આ રસ્તો મહેં અંગીકાર કર્યો છે. તમે મહેને થોડા દિવસ અત્રે રોકાવાનું જે સુંદર કારણ આપ્યું તે ઠીક છે; પરંતુ જેની શોધમાં હું નીકળ્યો છું તે ચીજ ન મળે ત્યાં સુધી વિશ્રાન્તિ લેવી—પ્રમત્ત દશામાં પડવું એ મહેને હાજતું નથી. પ્રકાશની શોધમાં હું અવશ્ય પ્રતેહ મેળવીશ, એમ મહારાજ મન સાક્ષી પુરેલું; અને જ્યારે મહેને તે મળશે ત્યારે તમને જરૂર મળીશ. દરમ્યાનમાં, હે દયાળુ નરેશ ! મહારો આટલો ઉપદેશ ગ્રહણ કરો. તમારા રાજમાં કોઈ માણસ પોતાના પેટને પ્રાણીઓની કબર ન બનાવે એવો બંદોબસ્ત કરો. ‘નિર્જળનું સખળે રક્ષણ કરવું’ એ પવિત્ર કાનુનનો ભંગ કરી સખળ જ નિર્જળનું ભક્ષણ કરે એ ખરેખર હેવાનીચત્ત ભરેલું અને પૃથ્વી ઉપર નરક ઉતારવા સરખું કામ છે. ધન્ય છે તે પવિત્ર ભૂમિને કે જ્યાં વસતા તમામ મનુષ્યો લોહી વગરના અને શુદ્ધ ખોરાક જમી શુદ્ધ વિચારો અને શુભ ભાવનાઓમાં રમણ કરતા હશે ! એ ભૂમિ ખરેખર સ્વર્ગ ભૂમિ છે હે દયાળુ નરેશ !

તમારા રાજ્યને એવું પવિત્ર જોવાના શુભ અવસર તહેમને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? ”

ભિંબસારે ખાત્રી આપી કે આ સંઘળા ઉપદેશનો તે ખનતી તાકીદે અમલ કરશે; અને પછી તેણે તેમનું નામ—હામ વગેરે બાણવા ઇંગ્લયું. બહારે તેના બાણવામાં આબુ કે આ યોગી તે બીજા કોઈ નહિ પણ રાજા શુદ્ધોદનનો પુત્ર થાય છે, ત્યારે તેને ધણો જ આનંદ થયો; કારણકે જો કે, તેને શુદ્ધોદનના પુત્ર સાથે કદાપિ મેળાપ થયો નહતો તથાપિ તેણા બાત્યાવસ્થામાંથી પરસ્પર પ્રીતિનાં ચિન્હ તરીકે ઘણીએક ભેટો મોકલી ચૂક્યા હતા.

પીછાન તાણું થવાથી તેણે મહાત્માને રોકવા ઘણાંએ પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ મહર્ષિએ જવાબ આપ્યો: “ સ્નેહળ ધનમાં ફસાવું મ્હારે માટે જોખમલયું છે, માટે હવે પીછાન નીકળતાં, તો મ્હારે તાકીદે સ્વાતા થવું જોઈએ છે. મ્હને ક્ષમા કરો; મ્હારી શોધ પુરી થયેથી હું તહેમને જરૂર મળીશ અને તેને લાલ તહેમને જરૂર આપીશ.”

એમ કહી અમલ સિદ્ધાર્થ રસ્તે પડ્યા અને થોડીવારમાં જંગલ ભણીના રસ્તે આદર્ય થયા.

અમલ મહાત્માનો ઉપદેશ નકામો ગયો નહતો. તેમના બાળમિત્ર અને શિષ્ય એવા ભિંબસાર રાજ્યએ પાછળથી નીચે મુજબ શિલાલેખ તૈયાર કરાવ્યો અને એક દરેકે પીટાવીને રાજ્યમાં તેને પુરેપુરો અમલ કરાવનારો. તે શિલાલેખ આ મતલબનો હતો—

“ મગધ દેશના રાજા ભિંબસારની આવી ઈચ્છા છે; યજ્ઞ નિમિત્તે અત્યાર મુઘી પશુવંત્ર કરવામાં આવતો હતો. અને ખેતરાક નિમિત્તે પશુઓને કતલ કરવામાં આવતા

હતાં; પણ દિવસે દિવસે જ્ઞાન વધતું જાય છે, સર્વ જીવો સરખા છે, અને દયા કરનારને દયા મળે છે--આ સિદ્ધાન્તોને લીધે કોઈએ યજ્ઞ નિમિત્તે પશુનો વધ કરવો નહિ તેમજ ભોજન નિમિત્તે પશુ કે પક્ષીનો સંહાર કરવો નહિ. ”

ખિન્નસાર પાસેથી આલીને સિદ્ધાર્થ યોગી નદી આગળ આવી પહોંચ્યા. અહીં એક સુંદર યુવતી આંખોમાંથી ચોધારાં આસુ વહેવડાવતી અને માથાના ધૂટા ફેશને ટુપી કહાડતી આવી અને નમસ્કાર કરી સિદ્ધાર્થ યોગીને કહેવા લાગી: “ હે પ્રભો ! કાલે મ્હને તપોવનમાં મિલ્યા હતા અને મ્હારા પર દયા બતાવી હતી એ જ આપ છો. હું થોડે છેટે એક ઝુપડામાં એકલી પડી રહેતી હતી અને મ્હારા એકના એક બાળકને ઉછેરતી હતી. તે છોકરા પાસે ઉગેલા પુલના છોડવાંઓમાં રમતો હતો, તેવામાં ત્યાં એક સર્પ નીકળ્યો અને તે છોકરાને કાંડે લપેટાઈ ગયો. તે છોકરો તો હસતો હતો, અને તેણે રમતમાં તે સર્પનું મ્હોં પહોળું કર્યું અને પોતાનો હાથ તે મુખમાં નાંખ્યો. પણ અફસોસ ! ઝાઝો વખત થયો નહિ એટલામાં તો તે રમતો બધ થઈ ગયો. તે શીકો પડી ગયો, અને તેણે ધાવવાનું પણ બંધ કર્યું. મ્હું લોકોને તે બાળક બતાવ્યું ત્યારે કોઈકે કહ્યું. ‘ તુંને જેર મ્હડ્યું છે. ’ એક જણે કહ્યું. ‘ તે મરી જશે. ’ પણ અરે ! મ્હારો તે પુત્ર મરે અથવા મ્હારાથી જૂદો પડે એ વિચાર મ્હને અસહ્ય લાગ્યો. આ બાળકની આંખમાં ફરીથી પ્રકાશ આવે, અને તે મ્હને માં કહીને જોલાવે, એવી દવા વાસ્તે હું જ્યાં ત્યાં ફરવા લાગી, પણ કોઈએ મ્હને તે દવા ન આપી. છેવટે એક સખસે મ્હને એવી સલાહ આપી કે ‘ પેલી ટેકરી ઉપર એક પવિત્ર મહાપુરૂષ વસે છે, તે કાપાય વચ્ચે

પહેરે છે ત્હેમને જઇને પૂછ, અને જો ત્હેમની પાસે કાંઇ દવા હશે તો જરૂર તારા છોકરાનું દુઃખ દૂર કરવા તે આપશે. ' તે ઉપરથી હું ધૂજતી ધૂજતી આપની પાસે આવી, રડી, મહારા બાળક પરથી વસ્ત્ર ખેંચી લેઇને આપને તે બતાવ્યું; અને આ બાળકમાં જીવન આવે ત્હેને વારતે આપની પાસે દવા માગી. હે પ્રભો ! આપે બીજાઓની માફક મ્હને ધિક્કારી કહાડી નહિ, પણ દયાભરી આંખોથી તે બાળક તરફ જોયું અને કામગી હાથથી ત્હેનું શરીર તપાસ્યું અને પછી તે બાળક પર વસ્ત્ર ઢાંકવાની મ્હને આજ્ઞા આપી અને કહ્યું કે ' જ્હેન ! એક ઉપાય છે. જો તું, હું જે દવા કહું છું તે લાવી આપીશ તો આ દરદ મટશે. વૈદો પાસે દવા કરાવવી હોય તો વૈદ જે કહે તે પદાર્થ લાવી આપવા જોઇએ. માટે હું ત્હેને કહું છું કે એક તોલો સરસવના દાણા મ્હને લાવી આપ, - પણ આટલું યાદ રાખજે કે જે ઘરમાં બાપ, મા, બાળક, અથવા નોકર વગેરે કાંઈ પણ ન મરી ગયું હોય એવા ઘરમાંથી તે લાવજે. ' હે પ્રભો ! આ રીતે આપે મ્હને કહ્યું હતું. "

સિદ્ધાર્થ શ્રમજો દયા લાવીને કહ્યું : " પ્રિય કીશોગોતમી ! હા, મ્હેં એમ જ કહ્યું હતું. પણ તું ત્હેને તે દાણા મળ્યા ? "

" હે દેવ ! મહારા ખમે બાળક રાખીને હું અહીં જંગલમાં તેમજ શહેરમાં કુપડે કુપડે અને ઘરોઘર ફરી, અને દરેક જગ્યાએ જઈને હું પૂછી વળી કે ' મહારા આ બાળકને સારૂ દવામાં એક તોલો સરસવના દાણા જોઇએ છીએ તે મહેરબાની કરીને આપો, અને જોમની પાસે તે દના, તે સર્વેએ મ્હને તે આપ્યા; દારશુકે મીઠા લોખા, મીઠા લોખા તરફ બહુ દયાળુ હોય છે. પણ નહારે હું

પૂછતી કે ‘અહીં તહમારા ધરમાં કોઇ મરી ગયું છે ? પિતા કે માતા, સ્ત્રી કે બાળક-કે નોકર-કોઇ મરી ગયું છે ?’ ત્હારે તેઓ કહેતા કે ‘જુદેન ! આ શું, પૂછે છે ? જીવતાની સંખ્યા બહુ થોડી છે, પણ મરેલાની સંખ્યાનો પાર નથી’ આ શબ્દો સાંભળી હું હેમનો ઉપકાર માની તે દાણા પાછા આપતી અને બીજે ઘેર જતી, અને ઉપર પ્રમાણે જ માગણી કરતી. ત્હારે જવાબ મળતા કે,

‘ દાણા આ રહ્યા, પણ અમારો નોકર મરી ગયો છે, ’

‘ દાણા આ રહ્યા, પણ અમારો ભલો દાદો મરી ગયો છે ’

‘ દાણા આ રહ્યા, પણ હેનો વાવનાર તે ઉગે તે પહેલાં તો ચાલ્યો ગયો છે. ’

“ હે પ્રભો ! હું ઘેર ઘેર ભટકી, પણ કોઈ પણ એવું ધર ન મળ્યું કે જ્યાં કોઈને કોઈ મરી ગયું ન હોય. આ ઉપરથી જે મ્હારું બાળક ધાવતું ન હતું તેમ હસતું પણ ન હતું, તે બાળકને ઝરા આગળ દ્રાક્ષના વેલાઓમાં મૂકીને આપને શોધવા આવતી હતી, એવામાં આપ માર્ગમાં જ મળ્યા. બધા લોકો કહે છે કે, ‘ ત્હારું બાળક મરી ગયું છે ’ અને મ્હને પણ ખાત્રી થાય છે કે તે મરી ગયું હોતું નેહમ્. પણ જો તે ન મરી ન ગયું હોય, તો મ્હને એવું ધર ત્હમે બતાવો કે જ્યાં મરણ ન થયું હોય અને સરસવના દાણા મળી શકે ”

અમણુ સિદ્ધાર્થે, ઉપદેશ આપવાનો આ યોગ્ય વખત છે, એમ વિચારીને બોધ ચલાવ્યો: “ જ્ઞાતી જુદેન ! ત્હેં શોધ કરીને, બીજાઓ જે નથી શોધી શકતા તે શોધી કહાડ્યું છે. મ્હારે ત્હને જે કડવો પાલો પાવાનો હતો, તે ત્હેં જાનેજ શોધી કહાડ્યો છે. જે બાળકને તું ચાહે

છે, તે ગઈ કાલે જ મરણ પામેલું હતું. આજે ત્હને અખર પડી કે ત્હારા જેવાજ દુઃખથી આખું જગત દુઃખી છે. જે દુઃખને ભોગવનાર વધુ હોય તે દુઃખનો ડંખ ઓછો થાય છે. જો ત્હારાં આંસુ રોડી શકાતાં હોય, અને મરણના પંઝામાંથી છુટવાનો મોર્ચ જડતો હોય તો મહાઈ લોહી રેડવાને પણ હું તૈયાર છું. પણ ખૂદેન ! તે સત્ય હતું મ્હને જડ્યું નથી. ત્હેની હું શોધમાં છું. જા ત્હારાં બાળકને અગ્નિદાહ દે "

આ પ્રમાણે બોધિતાન ઉત્પન્ન થયા પહેલાં પણ અમણ સિદ્ધાર્થે ઉપદેશ આપવાનું અને જગતનું દુઃખ દૂર કરવાનું કામ આરંભી દીધું હતું; કારણ કે શક્તિ હોવા ન હોવા, પરંતુ ઉદાર દીક્ષના પુરૂષો દુઃખીનાં દુઃખ જોઈ શકતા નથી.

પ્રકરણ ૮ મું—બુદ્ધત્વની શોધમાં.

જગૃહી નગર છોડી શાક્યમુનિએ વૈશાલિના માર્ગ લીધો, કે જ્યાં આરાડ કાલામ અને ઉદ્ધક રામપુત્ર એ નામના બે પડિત બ્રાહ્મણ સંન્યાસીઓ પોતાના અનેક શિષ્યો સાથે રહેતા હતા. પ્રથમ તે આરાડ કાલામ પાસે ગયા, જે સાંખ્યમતસ્થાપક કપિલને શિષ્ય હતો, અને તે વખત ચાલતા ધર્મના મતો સંબંધી વાંદવિવાદ-માં અતિ નિપુણ હતા. શાક્યમુનિ તેની પાસે ગયા ત્યારે તેણે અને તેના શિષ્યોએ શાક્યમુનિનું રૂપ, ગભીરતા તથા મુખની પ્રતાપી ફાન્તિ જોઈ સારી રીતે હેમનો આદરસત્કાર કર્યો, યુવાવસ્થામાં રાજ-પાટ વગેરે છોડવા માટે હેમની ધણી સ્તુતિ કરી અને સત્વની શોધમાં આખર સુધી મડ્યા રહેવાનો આગ્રહ કર્યો.

શાક્યમુનિએ ધણા વિનયપૂર્વક કહ્યું: “ હે મહાત્મન ! આપ-ના નામની કીર્તિ સાલળી હું આપની પાસે સત્ય શોધવાનો માર્ગ જાણુવા આવ્યો છું. જન્મ, મરણ અને વ્યાધિના પંડામાંથી શું મુક્ત થઈ શકાય ? અને થવાય તો તેનાં સાધનો ક્યાં છે ? તેના વાસ્તે કેવું જીવન ગાળવું જોઈએ ? આખરની સ્થિતિ કેવી થાય છે ? આ સત્યો હું જાણુવા માગું છું અને તે જાણવાને માટે જ હું આપની પાસે આવ્યો છું. કૃપા કરી મ્હને તે સમજાવો. ”

આરાડ ઋષિએ કહ્યું: “ આ પ્રશ્નો ધણા ગહન છે, પણ તમારી તે જાણવાની ઇચ્છા જ છે તો સાંભળો. ઉંચામાં ઉંચી સ્થિતિ તે

બ્રહ્મ છે. બ્રહ્મ અમૂર્ત છે, અક્રિય છે, નિર્વિકારી છે, નિર્ગુણ છે, સમ્યક્દાનંદ સ્વરૂપી છે. તે બ્રહ્મ, જડવસ્તુઓથી ભિન્ન છે. જેવી રીતે મુંજ ઘાસ હેના ઉપરના છોતરામાંથી છુટું કરવામાં આવે છે, અને જેવી રીતે પક્ષી પાંજરામાંથી ઉડી જાય છે, તેવી રીતે જડ વસ્તુઓમાંથી દૂર લાગવાથી બ્રહ્મની સ્થિતિ મળે છે. તે જ મુક્તિ છે. મુક્તિનાં સાધનોમાં મુખ્ય શ્રદ્ધા* છે. ‘આત્મા નિર્વિકારી છે’ એવી શ્રદ્ધા રાખવાથી મનુષ્ય નિર્વિભ રહે છે, અને પરમપદ પામે છે.”

આ શબ્દો શાશ્વત્વમુનિને ડહાપણુ ભરેલા લાગ્યા, પણ તેથી હેમની ભૂખ ભાગી નહિ. સત્યનો જે માર્ગ તે શોધતા હતા, તે જડ્યો નહિ. તેમજ તે સત્ય મેળવવાનાં સાધનો પણ પ્રાપ્ત થયાં નહિ. તેથી થોડા નિવસ તે ઋષિ પાસે રહી, હેમની રજા માગી પોતે, ઉદ્ધક રામપુત્ર પાસે ગયા.

ઉદ્ધક રામપુત્રે પણ અરાધ કાલામતા જેવો જ સિદ્ધાન્ત પ્રતિપાદન કર્યો અને વિશેષમાં જણાવ્યું કે, કર્મ પ્રમાણે મનુષ્યની ગતિ થાય છે, માટે મુક્તિ હચ્છનારે કર્મથી છટા થવું જોઈએ જે મનુષ્ય કર્મથી છુટો થાય છે, તે શાશ્વત સ્થાન મેળવે છે. પણ કર્મથી રી રીતે મુક્ત થવું તે માર્ગ તે જણાવી શક્યો નહિ. શાશ્વત્વમુનિએ આ બધું શાન્ત ચિત્તથી સાંભળ્યું, પણ હેમના આત્માને તેથી દિવાસો મળ્યો નહિ. મદિરોમાં જે ધ્યાનજો ક્રિયા કરાવતા હતા, હેમની પાસે તે ગળા; પણ ત્યાં આગળ તો પશુઓનો વધ થતો જોઈ શાશ્વત્વ મુનિના ત્યાગ સ્વચાવને જરા પણ ઝચિ થઈ નહિ. તે ધ્યાનજોને, ધિયંસાર રાખને ત્યાં આપ્યો હતો તેવો, ઉપદેશ આપીને પોતાનાં પાપ દિવાને માટે દરવામાં આવતો પશુવધ નિરર્થક છે, અને નીતિના

નિયમોને માન આપ્યા સિવાય કદાપિ શુદ્ધ ધર્મ પાળી શકાય જ નહિ એમ સમજાયું.

સત્યનો આ અડગ શોધક હવે મગધ દેશમાં ગયાની પાસે આવેલા ઉરબિલ્વ નામના જંગલમાં, જ્યાં ઉદ્ધકના પાંચ પ્રતાપી શિષ્યો ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરતા હતા, ત્યાં આવી પહોંચ્યો. આ પાંચમાં કૈન્ડાચન મુખ્ય હતો. આ પાંચ સંન્યાસીઓ પોતાની ઇંદ્રિયોને કાળુમાં રાખતા હતા, નીતિના નિયમો સારી રીતે પાળતા હતા, અને નૈરંજના (હાલમાં તેને ફેરુગુ કહે છે) નદીને કિનારે આવેલા તપોવનમાં ભારે તપ કરવામાં મગ્ન થયા હતા તેઓનો ઉત્સાહ અને ધૈર્ય એટલાં બધાં હતાં કે શાક્યમુનિના મનપર તેની ભારે અસર થઈ અને સત્યની શોધમાં આ સાધન કેટલે દરજ્જે ઉપયોગી છે તે અજમાવવાનો તહેમણે સંકલ્પ કર્યો. તે પાંચ સંન્યાસીઓની પાસે એક સ્થાન પસંદ કરીને શાક્યમુનિએ પણ ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરવા માંડી અને જૂદા જૂદા સિદ્ધાન્તો વિષે વિચાર કરવા માંડ્યો. કેટલીકવાર તો મંરણ, વ્યાધિ અને જરામાંથી મુક્ત થવાના માર્ગપર વિચાર કરતાં કરતાં તે એટલા બધા ધ્યાનમગ્ન થઈ જતા હતા કે ભોજનનો આવસર ચૂકી જતા.

સઘળા પ્રકારના મનોવિકારોને તહેમણે વશ કર્યા હતા અને ઇંદ્રિયોને સંપૂર્ણ કાળુમાં રાખી હતી કાંઈ પણ સંસારી પુરુષ ન પાળી શકે તેવા ઉપવાસ સબંધી સખ્ત નિયમો તે પાળતા હતા. આવી દિવા તહેમણે લાગલાગટ છ વર્ષ સુધી કરી; કેટલાક દિવસ સુધી તો આખા દિવસમાં અનાજનો ફક્ત એક જ દાણો તે ખાતા હતા. આથી શરીરસૌંદર્ય નાશ પામ્યું અને અવયવો શિથિલ પડી ગયા. મહાપુરુષને જણાવનારાં બીસ લક્ષણો પણ શરીરમાંથી સૂંસાઈ જવા લાગ્યાં. છતાં જેમ કુમુદની ગંધ ચારે બાજુએ ફેલાય છે, તેમ તહેમના આ

તપની કીર્તિ સર્વત્ર વ્યાપી ગઇ. સુકી ડાળી જેવું થઇ ગયેલું લેમનું શરીર જોવાને લોકો દૂર દેશથી આવવા લાગ્યા. આમ છ વર્ષ વીતી ગયાં, પણ તૃણાનો વિચ્છેદ કરનાર અને સત્યજ્ઞાનનું પ્રકાશક ઉચ્ચ ધ્યાન તે પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહિ.

આવી ઉપ તપશ્વર્યા કરવાથી તે તપસ્વી શાક્યમુનિ એક દિવસ મૂર્છા આવવાથી જમીનપર પડી ગયા. લેમનામાં આલવાની શક્તિ રહી ન હતી. શરીરમાંથી લોહી નદન ઉડી ગયું હતું, અને દોષ ધા, વાગવાથી પડે તેમ તે તદન ગેશુદ્ધ થઇ પડી ગયા. શાક્યમુનિને આવી રિયતિમાં પડેલા જોઇ એક ભરવાડનો છોકરો કે જે ઘેટાં લેઇ ચરાવવા જતો હતો લેને દયા આવી. સૂર્યનો તાપ તે સમયે બરાબર શાક્યમુનિના મુખ પર પડતો હતો. જંગલી જમડી આડની ડાળીઓ કાપી લાવી તે ભરવાડના છોકરાએ આ પવિત્ર મુખ ઉપર સૂર્યનો તડકો ન પડે તેમ ઉંચે ગુચીને બાધી, અને ઘેડીના આંચળમાંથી તે પવિત્ર મુખમાં દુધની ધાર પાડી; કારણકે આના પવિત્ર મનુષ્યને આડકવાથી મદાપાનક થઇ એમ જોવા લાયકી તે કમ્પતો હતો. ' આ દોષ દેવ છે, ' એમ ધારી લેમની પ્રાર્થના કરતો તે ઘોડીવાર ત્યાં જ પેઠો. આ દુધ મુખમાં જવાથી શાક્યમુનિના શરીરમાં ચેતના આવી અને લેમને તે ભરવાડના છોકરા પાસે લોટામાં દુધ માગ્યું.

તે છોકરાએ કહ્યું: " હે દેવ ! હું આપને તે મદારા લોટામાં આપી શકું નહિ; કારણકે આપ બુદ્ધો છો કે હું શુદ્ધ છું, અને મદારા સ્પર્શથી તમે આપવિત્ર બનો. " તે વખતે શાક્યમુનિએ આ બોળા ભરવાડના છોકરા તરફ દયા લાવીને કહ્યું: " દયા અને તારી સત્યજ્ઞાનને એક બનાવે છે. લોટીમાં કાંઈ જ્ઞાન નથી; કારણકે લોટી તો સર્વ મનુષ્યોનું એક રંજન હોય છે. તેમ આંસુમાં પણ જ્ઞાન નથી,

કારણ કે સધળા પુરૂષોનાં આંસુમાં ખારાશ હોય છે. તેમજ માણસ જન્મે છે ત્યારે કપાળમાં તિલક કે ગળામાં જનોઘ લેઈને જન્મતો નથી. જે સારાં કામ કરે છે તે દિવ છે, અને જે ખરાબ કામ કરે છે તે શ્વ છે; માટે મૂને ત્યારા લોટામાં દુધ આપ; જ્યારે મ્હારી શોધ પૂરી થશે ત્યારે ત્હને પણ લાલ થશે.” આ શબ્દો સાંભળવાથી તે ભરવાડના છોકરાનું હૃદય એટલું પ્રવૃક્ષિત થયું કે તે વર્ણવવાને શબ્દો નથી. તરતજ તેણે દુધ કાઢી આપ્યું અને પછી પોતાને માર્ગે ચાલ્યો ગયો.

ખીજે દિવસે પાસેના શહેરમાં ઈન્દ્રનિમિત્તે મ્હોટો મ્હોત્સવ થનાર હતો, તે વારતે કેટલીક નાયનારીઓ ત્યાં થઈને આ પ્રમાણે બોલતી બોલતી જતી હતી: “જ્યારે સીતારના તાર ખરાબર ખેંચવામાં આવ્યા હોય ત્યારે નાયવાનુ કામ બહુ સારી રીતે થાય છે. અમારે માટે સીતારના તારને હૃદય્હાર ખેંચતા નહિ, તેમ ઓછા પણ ખેંચતા નહિ. જો આ પ્રમાણે ખરાબર તાર ખેંચવામાં આવ્યા હોય તો મનુષ્યોનાં હૃદયો ખેંચવાનું સામર્થ્ય અમારામાં છે. જો તાર હૃદય્હાર ખેંચવામાં આવે તો તે તૂટી જાય છે. જો તે તાર ઓછા ખેંચવામાં આવ્યા હોય તો તે ઢીલા પડી જાય છે અને ગાયન બધ પડે છે; માટે તારને વધારે કે ઓછા ખેંચશો નહિ.” આ શબ્દો તે સ્ત્રીઓ આનંદથી બોલતી ચાલી જતી હતી. પાસેના વૃક્ષનીચે બેઠેલા શાક્ય મુનિને કાને તે શબ્દો પડ્યા, અને તે બોલી ઉઠ્યા: “અહા ! ધણીવાર અભણ મનુષ્યો જ્ઞાનીઓને પણ બોધ આપે છે. મ્હેં પણ આ શરીરના તારને હૃદય્હાર ખેંચ્યા છે, તેથી ત્હમાંથી ગીત નીકળતું નથી, એટલુંજ નહિ પણ ત્હને તૂટી જવાનો પણ મ્હોટો ભય છે. મ્હારું શરીરબળ ઘટી

ગયું છે. જો આ શરીર તૂટી જશે તો અનેકોની આશાનો આધાર પણ તૂટી જશે; માટે હવે શરીરને હૃદયહાર તપશ્ચર્યામાં નહિ વાપરતાં મધ્યમ માર્ગ ગ્રહણ કરવો જોઈએ. શરીર એ ઉપયોગી સાધન છે, માટે તેને મારી નહિ નાખવું જોઈએ, પણ તેને અંકુશમાં રાખવું જોઈએ. ”

આવો વિચાર કરી શાક્યમુનિ પોતાના આસનેથી ઉઠ્યા. પાસે આવેલી નૈરંજના નદીમાં સ્નાન કર્યું અને ખૂદાર આવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ નદીમાં તે પડી ગયા. મહામહેનતે, પાસે ઉગેલા વૃક્ષની ડાળી પકડીને તે ખૂદાર આવ્યા અને એક વડવૃક્ષ નીચે આસનવાળી ધ્યાનમાં બેઠા.

આ સમયે એક પૈસાનર અને ધર્મિષ્ઠ ગોવાળ તે નદીની પાસેના ન્દાના ગામમાં રહેતો હતો. તેને એક સ્ત્રી હતી, જેનું નામ સુગ્મતા હતું. તે ધણી નત્ર સ્વભાવની, દયાળુ અને શુદ્ધ અતઃકરણવાળી હતી. તે, તે ગામમાં પોતાના માયાળુ સ્વભાવને તેમજ ઉદારતાને લીધે અતિ લોકપ્રિય બની હતી. તેને ડાંધ પણ સંતતિ ન હતી, તેથી તેણે વનના અધિષ્ઠાતા દેવની માનતા માની હતી કે ‘ જો મહને પુત્રપ્રાપ્તિ થાય તો ચૈત્ર મહિનાની પુનેમને દિવસે ખીરખાંડતું ભોજન વડનજો પધરાવીશ. ’ ભાગ્યેયે સુગ્મતાની આકાંક્ષા પૂર્ણ થઈ હતી. આજે ત્રણ મામનો પુત્ર તેના ખોળામાં રમતો હતો. તે આજે એક હાથમાં તે આગ્રહ અને ખીમ્મ હાથમાં ખીરખાંડતું ભરેલું પાત્ર લેઈ તે વન-દેવને ધનવયા આવતી હતી. આ સુગ્મતાને આ પુત્રગત્તમથી એટલો ખર્ષા આનંદ થયો હતો કે તેણે સારા શરીરવાળી એક હનનર ગાય ખસાંદ કરી હતી; તેઓનું દુધ તેણે પાંચસો ગાયોને પીવડાવ્યું; તેઓનું

દુધ બસો પચાશ ગાયોને પીવરાવ્યું; એ રીતે ત્હારે ૭ જ ગાયો રહી, ત્હારે તે ૭ ગાયોનું દુધ લેધને આજે ત્હેની ખીર બનાવી હતી; તે ખીરમાં તેણે આણીશુદ્ધ મોતી જેવા ચોખ્ખા અને અનેક પ્રકારના સુગંધીદાર તેમના પણુ નાખ્યા હતા. અને પોતાની દાસી રાધા (જેનું ખીણું નામ પૂણું હતું) ને વડના ઝાડતળે અગાઉથી કચરો વાળવા મોકલી હતી; તે દોડતી દોડતી સામે આવી અને પોતાની શેઠાણીને કહેવા લાગી: “ આશ્ચર્ય ! આશ્ચર્ય ! વડનીચે તો વનદેવતા પોતે આવીને બેઠેલા છે. ત્હેમણે આસન વાળીને ધુંટણપર હાથ મૂકેલા છે. ત્હેમના કપાળની આસપાસ તેજ ઝળકી રહ્યું છે. ત્હેમની આંખો દેવ જેવી છે. દેવોને મળવું તે શું લાગ્યોદયની વાત નથી ? ”

સુખતા એકદમ ઉભી થઈ અને ઉતાવળી વડ તરફ ચાલી, શાક્યમુનિ પદ્માસને ધ્યાનમાં બેઠા હતા ત્હાં આવી અને ત્હેમના ભિક્ષાપાત્રમાં તે હાથીદાંત જેવી ઉન્નવળ ખીર રેડી તથા મુનિના શરીરે ઉંચામાં ઉંચું અત્તર છાંટીને હાથ જોડી દૂર ઉભી રહી. શાક્યમુનિએ કાંઈપણ બોલ્યાવિના તે ખીરનું ભોજન કર્યું, કે તુરંતજ તે પૌષ્ટિક ખોરાકના પ્રતાપે તે ૭ વર્ષના તપસ્વીમાં નવું બળ આવ્યું, ત્હેમના શરીરમાં નવી રચ્ચુર્તિ આવી, અને કોઈ તાપથી તપેલા પક્ષીને ઝરાનું જળ પીવાથી જે આનંદ થાય તેવો આનંદ ત્હેમના મુખપર ઝાઈ રહ્યો. બોધિ (કેવળજ્ઞાન) મેળવવાને તે યોગ્ય શરીરસ્થિતિમાં આવ્યા. શાક્યમુનિના મુખપર આ આનંદ અને તેજ જોઈ સુખતા વધારે ભક્તિ બતાવવા લાગી અને છેવટે ત્હેણે ધીમેધી પૂછ્યું: “ શું દેવથીને મ્હારી માનતા પહોંચી ચુકી ? ”

શાક્યમુનિ પોતાની કાંબળમાંથી હાથ બહાર કઢાડીને તે બોલ્યા

શિરપર મૂકીને જોડ્યા: “ તું ચિરકાળ સુખી થજે, અને તું આ જીવનનો જોજો સુખેથી ઉઠાવજે! કારણ કે હું કે જે એક દેવ નથી, પણ તારો ભાઈ છું, ત્હને ત્હં મદદ કરી છે. હું એક ભટકતો યોગી છું અને છેલ્લાં ૭ વર્ષથી જગતનાં દુ:ખો જોથી ટળે તેવો પ્રકાશ શોધુ છું. મ્હને વિશ્વાસ છે કે તે મ્હને જરૂર મળશે. હમણાં થોડા સમયપર જ તે પ્રકાશની ઝાંખી થવા લાગી હતી; પણ મ્હારું શરીર નિર્બળ થઈ ગયું હતું. સુભાગ્યે મળેલા તારા સાત્ત્વિક જોરાઈ તે શરીરને બળ આપ્યું છે; ત્હને આ સેવા માટે મ્હોટો લાભ થશે. ”

“ હે પ્રભો! આપ તે પ્રકાશ મેળવો! ” એવી પ્રાર્થના કરીને મુગ્ધના આંસી ગઈ.

ત્હારે ત્હેની સાથેના પાંચ બિહુદાએ આ યનાવ જોયો ત્હારે તેઓએ ધાર્યું કે આ શાક્યમુનિનો ધર્મઉત્સાહ મંદ પડી ગયો છે. અને તેઓ ત્હેમને વ્રતભંગ કરનાર તરીકે ગણવા લાગ્યા; કારણ કે તે ત્હેમના વિચાર પ્રમાણે ઉગ્ર તપશ્ચર્યા પાળી શક્યા નહિ હતા. શાક્યમુનિએ વિચાર કર્યો કે, કેવળ ઉપવાસ કરવાથી આ સાધ્ય. પિન્દની સમીપમાં અવાતું નથી પણ ઉલટું શરીર નિર્બળ થતું જાય છે, અને ત્હેની સાથે મન પણ નિર્બળ થાય છે, અને જેનું શરીર તથા મન નિર્બળ હોય તે કેવી રીતે પ્યાનની પરાકાષ્ટાએ પહોંચી શકે? આ વિચારથી ત્હેમણે ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરવી છોડી દીધી, શરીરની ચુસામી કે સુખ ન ગણાય એટલી દૃઢ સંરક્ષણ કરવા માંડ્યું અને આત્મ-નિરીક્ષણ અને પ્યાનનો આશય લીધો.

તે ચાલેથી ઉડીને તે શાક્યમુનિએ એક સાદગ્રં દાપનાર પાસેથી પાત્ર માગી લીધું અને ઓધીપટ નીચે તે પાથર્યું. ત્હેનું યોગાસન

‘અનાબુ’ અને તે ધાસ ઉપર પકાસન વાળીને બેઠા. તે વખતે મન સાથે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો કે: “આ આસનમાં મ્હાણું શરીર શુષ્ક થાય તથા આમડી હાડકાં અને માંસ નાશ પામે, પણ જાંઘાં સુધી દુર્લભ પરમજ્ઞાન પ્રાપ્ત નહિ થાય ત્યાં સુધી આ આસન જરા પણ ડગશે નહિ.”

આ વખતે તે વૃક્ષ ઉપર વિવિધ પક્ષીઓનો મધુર કંઠરવ થઈ રહ્યો હતો. સધળા દેવો અને દેવીઓ એકે અવાજે પ્રાર્થના કરી રહ્યા હતા કે “હે પ્રભો ! હે મિત્ર ! હે જગદુદ્ધારક ! ક્રોધ અને અભિમાન ઉપર વિજય મેળવનાર અને કામ શંકા તથા ભયને હરાવનાર હે ગુરો ! આપ હવે યોધી વૃક્ષ તરફ પધારો. આખું દુષ્પી વિશ્વ આપને આજે આશીર્વાદ આપે છે. અમારા ખાતર આ આપનો હેલ્લો પ્રયત્ન આરંભો ! હે રાજન્ ! હે છતેન્દ્રિય મહાપુરુષ ! સમય સમીપ છે ! ધણાં વર્ષોથી જે રાત્રિની અમે રાહ જોઈ રહ્યા હતા, તે આજની રાત્રિ છે.”

રાત્રિ પડી અને શાક્યમુનિ જે થોડા સમયમાં યોધિજ્ઞાન મેળવવાના છે, તે યોધિવૃક્ષ નીચે આસન વાળીને બેઠા છે. આજે અખિલ બ્રહ્માંડને આનંદ વ્યાપી રહ્યો છે; કેવળ મારદેવનું મુખ ઉદાસી ભાસે છે ! હૈના મુખપર સ્યામતા ઢળેલી દેખાય છે. મારદેવ મનથી વિચારે છે: “આ શાક્યમુનિ થોડા સમયમાં યુદ્ધ થશે, યોધિજ્ઞાન મેળવશે અને તે જ્ઞાનવડે આખા વિશ્વને મહારા પંડામાંથી મુક્ત કરવા ભગીરથ પ્રયત્ન આરંભશે. મહારી સત્તા નાશ કરવાનો આ હૈનો માર્ગ છે. તે જો સત્ય શોધવામાં વિજયી નિવડશે તો મ્હાણું સધળું બળ નાશ કરી શકશે. જો તે પ્રપાસ પોતાને માટે જ હોત તો મ્હને ઝાઝી દરકાર કરવાની રહેત નહિ. પણ તે તો મ્હને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવાને માટે સત્યનો યોધ આપવા ઇચ્છે છે. હું પણ ખરો કે આજે

તેનો પરાજય કરું. હે સૈનિકા ! હે-મહારા સુભટો ! હે સેવકો ! આજે ત્હમે બધા ત્હમારા પૂર્ણ આવેશમાં તૈયાર થાઓ. આજે એક મહા-સમર્થ રિપુની સાથે આપણે લડવાનું છે. જે ત્હેમાં નહિ ક્ષત્રીએ તો આપણો સદાને માટે નાશ સમજજો. માટે આજે ખરેખર વીરત્વ દાખવવાનો પ્રસંગ છે. આ વીર બહુ બળવાન છે, માટે ત્હમારે જરા પણ ચૂક કરવી નહિ અને ત્હમારો સઘળો પુરુષાર્થ વાપરવો. હજી ત્હેનાં જ્ઞાનચક્ષુ ખુલ્યાં નથી, ત્હાંસુધી આપણા રાજ્યને નિરાંત છે; માટે તે ખુદે તે અગાઉ ચાલો આપણે આપણાથી બનતું કરી લઈએ. ”

આ આજ્ઞા મળતાંજ મારરાજની ત્રણ પુત્રીઓ *રતિ, અરતિ અને તૃણા, તેમજ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, અહંકાર, અજ્ઞાન વગેરે ત્હેના સુભટો (જે નરકના દૂતો જેવા લાગતા હતા) તે સઘળાએ આ શાક્યમુનિને ગભરાવવાને પોતાનું સઘળું બળ વાપર્યું. તેઓ, તેમના તરફ અનેક પ્રકારના ભયંકર તીરો ડેંકવા લાગ્યા, પવનના મ્હોટાં વાવાઝોડાં ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યા, આકાશમાં વીજળીઓના ભયંકર અવાજો ઊપે ફટાફટ કરવા લાગ્યા, અનેક સુંદર આદૃતિઓવાળી સ્ત્રીઓના ઉપમા દાવભાવ કરી પોતાનાં મોદક આંગો ખુલાં કરી નૃત્ય કરવા લાગ્યા. આ સર્વ પ્રાયમિક તૈયારીઓનું દર્શન કરાવ્યા પછી માર-દેવ પોતે પોતાના પાંચ તીરો અને અનેક દાસદારીઓ સાથે આવી પહોંચ્યા અને સમાધિમાં બેઠેલા શાક્યમુનિ પાસે જઈ, ડાઘા દાય-માં ધનુષ્ય લેઈને, અને જમણા દાયમાં તીર રાખીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો : “ હે ક્ષત્રિય ! હિ ! તમે ભય ધારણ કર ! તમે ત્હારું અર્થ બન્યું છે. ત્હાડું ધર્માનુદાન કરી લેવાનો આ છેલ્લો સમય છે.

લોકોને બચાવવાનો કોકો છોડી દે. ધર્મ જ કરવો હોય તો ખુશીથી દાન આપ અને તપગપ કરી હેનો બદલો સ્વર્ગમાં ભોગવ ! એજ બાણી-તો અને પ્રસિદ્ધ માર્ગ છે. ગરીબાઇનો અને લિક્ષા માગવાનો આ ત્હારો માર્ગ હેને કશા કામમાં આવનાર નથી, બદલે દુઃખી તો જરૂર કરશે જ. મ્હારી સલાહ નહિ માને તો મ્હારો કોપ વહોરવો પડશે એ નક્કીમાં સમજજે. અનેક ઋષિમુનિઓને તોઆ પોકરાવનાર એવો જે હું, હેને શું તું નથી પીછાનતો ? આજકાલનો તું મ્હારી શી ગણુ-ત્રીમાં છે ? જો, આ તીર તૈયાર છે; તે કેવું ઝેરી છે ? જો, મ્હેં તે ત્હારાપર તાક્યું છે. માટે હવે ઉઠ ! હડીલાપણું છોડ ! શું તું આ તીરથી નથી બહીતો કે ?” આ રીતે ઘણીએ ધમકી મારદેવે આપી પણ શાક્યમુનિએ તે કશાપર લક્ષ સરખું આપ્યું નહિ. હેમના મન-માં જરા પણ બય ન હતો. તરતજ મારદેવે તે તીર ફેંક્યું, જેમાંથી ત્રણ શક્તિઓ ઉત્પન્ન થઇ ! શાક્યસિંહ હજી પોતાના ધ્યાનમાં દબ રહ્યા છે એમ જોઇ મારદેવ ચિંતાતુર થયો.

મારદેવે હવે પોતાતું આખું સૈન્ય એકઠું કરીને સામટું બળ અજમાવ્યું. હેના લસ્કરના દરેક સુભટે પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે સ્થૂલ રૂપ ધારણ કર્યું. કેટલાકે હાથમાં તરવાર લીધી, કેટલાકે તબલા લીધા, કેટલાકે મ્હોટા વૃક્ષ લીધાં, ત્હારે કેટલાકે વજ્ર અને અનેક જાતનાં હથિયારો ગ્રહણ કર્યાં. કેટલાકે કુખરના, ઘોડાના, વાઘના, સિંહના જેવાં મુખ કર્યાં. કેટલાકે મ્હોટાં પેટ કર્યાં, કેટલાકે ઘણી આંખો કરી, ત્હારે કેટલાકે મ્હોંઊપર પ્રકટ એક જ આંખ રાખી. કેટલાકે હાથી જેવા કાન કર્યાં, પર્વત જેવી ખુંધ કરી, કેટલાકે પોતાના આખા શરીરે સર્પ વિંટાળ્યા, કેટલાકે કમ્મરે ઘંટડીઓ બાંધી, કેટલાકે બયંકર

ચીસો પાડનારા રાક્ષસ બન્યા અને આખી પૃથ્વીને ધુળાવે તેવી રાક્ષસ પાડનારા કેટલાક થયા. પવન અને અગ્નિ, જળ અને ધૂળનાં જૂદાં જૂદાં રૂપો તેઓએ ધારણ કર્યા. અને આવું અનેક પ્રકારનો ભય ઉપભવનારું સૈન્ય લેઈ મારદેવ ક્રીથી શાસ્ત્ર મુનિની સામે લડવા ચાલ્યો.

આ વખતે ધર્માનુરાગી દેવો અને નાગરાજો આ મારદેવ ઉપર અત્યંત ગુસ્સે થયા, અને આ મહાત્મા પુરુષને નિરર્થક હેરાન કરે છે તેથી અનુકંપાને લીધે લોહીનાં આંસુ ત્હેમની આંખમાંથી ઝરવા લાગ્યાં.

બધું સૈન્ય શાસ્ત્ર મુનિપાસે આવ્યું. તેઓ અનેક પ્રકારની ચીસો પાડવા લાગ્યા અને ત્હેમના વિદ્યાળ સ્વરૂપથી બીજાવવા લાગ્યા; પણ સત્યની શોધમાં નહીત થયેલા શાસ્ત્રમુનિનું ચિત્ત જરા પણ અસ્થિર થયું નહિ. અનેક પશુ પખીઓ સિદ્ધ આગળ રમતા હોય કે બરાડા પાડતા હોય, પણ તે સિદ્ધને જરાપણ અસર કરી શકતા નથી, તેમ આ પર્વતપુષ્પ એકાગ્ર ચિત્તવાળા શાસ્ત્રમુનિના મનની શાંતિનો ભંગ થવા પામ્યો નહિ. મારદેવના સૈન્યના દંડક સુઝટે તે રાત્રિએ પોતાનું વીર્ય બતાવવામાં ખામી રાખી નહિ. તે સુઝટે શાસ્ત્રમુનિ સામું બપોરે દૃષ્ટિથી ભેંતા દતા, દાંતીઆ કરતા દતા, આગ તેમ દોડતા દતા, અને દોડે પછે ત્હેમનો નાશ કરવાની તૈયારીમાં હોય એવો દેખાવ કરતા દતા પણ શાસ્ત્રમુનિને આ સર્વ બાબતોએ જેવું વાગતું હતું. મારદેવની એક મારી હતી, જે અતિ સ્વચ્છ હતી. ત્હેણે પણ અનેક પ્રકારના દાવબાવ, દટાણ અને શરીરના અંગોમાંનું પ્રદર્શન કરી શાસ્ત્રમુનિને વેાભાવવા બનતું કરી લીધું અને બીજાઓએ પણ ત્હેમને ગમગવવા અનેક પ્રકારનો ડાગા-

હજી કરી મૂક્યો. પણ જગદ્ગુરૂનો વાળ સરખો પણ હાલ્યો નહિ. આથી મારરાજનું સૈન્ય નાશીપાસ થઈ ગયું, અને મારરાજ શુ કરવું તે ન સમજવાથી ગભરાઈ ગયો અને આમતેમ દોડવા લાગ્યો.

આ વખતે મારદેવના દશ મ્હોટા દૂતો આગળ નીકળી આવ્યા. તેઓનાં નામ. આત્તવાદ, શંકા (વિચિકિત્સા), શીલવ્રત, પરામર્થ, કામ, પ્રતીધ (દ્વેષ), રૂપરાગ, અરૂપરાગ, માન, સ્વાભિમાન અને અવિદ્યા (અજ્ઞાન). આ દશ દૂતોએ પોતાનું સ્વરૂપ બતાવી શાક્ય-મુનિને પ્રસાવવા પ્રયત્ન કર્યા. આ બધા દૂતો પૈકી કામદેવે પોતાનું બળ બતાવવામાં સૌથી વધારે પરિશ્રમ લીધો હતો. તેણે પોતાની જાદુઈ લાકડી હલાવી કે અસરાઓનું ટોળું નાચતું-કૂદતું, હાવભાવ પ્રદર્શિત કરતું આવી ઉભું. શાક્યમુનિને દરેક અસરા કહેવા લાગી: “ હે નાથ ! મ્હને અંગીકાર કરો, મ્હને સગીકાર કરો ! ” પણ જમ્હારે તે મહામુનિનું મન ચલિત ન થયું, ત્યારે એક અસરાએ યશોધરાનું રૂપ ધારણ કર્યું, અને તેની આંખમાંથી આંસુની ધાર ચાલવા લાગી, અને તે પ્રેમભર્યા હાથ શાક્યમુનિ તરફ લંબાવી કહેવા લાગી: “ હે નાથ ! ત્હમારા વિના હું મરણ પામું છું; રોહિણી નદીને કાંઠે આપણા વિશ્રામ વનમાં જે સુખ ત્હમને મળતું હતું, ત્હેમાંનું કયું સુખ અંહી મળે છે કે જેથી આપ જેસી રહ્યા છો ? હું આટલાં વર્ષ થયાં એકલી ત્હમારા વિના ઝુરી ઝુરીને મરું છું. હે સિદ્ધાર્થ ! ળાલા સિદ્ધાર્થ ! હવે ઘેર પાછા આવો ! મ્હારા આટલા આપની રાહ જુએ છે. ”

પણ શાક્યમુનિએ કહ્યું: “ હે માયાવી આકાર ! યશોધરાનો દોંગ કરનાર હે માયાવી રૂપ ! ત્હારૂ માયાવી સ્વરૂપ હું સમજું છું.

જા, વિખરાઈ જા. અને તહારા દ્રવ્યમાં ભળી જા.” આ શબ્દો ઉચ્ચારતાં જ તે બધાં રૂપો વિખરાઈ ગયાં. સદ્ગુણ રૂપી દિવાસોથી બંધાયેલા ક્રાટમાં શાસ્ત્રમુનિ અડગ બેઠા રહ્યા. આ બધાં તોફાનમાં બ્રોધિવૃક્ષ પણ અચળ રહ્યું.

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર વીતી ગયો. દુર્ગુણોરૂપી દુષ્ટ નિશાચરો ન કાવવાથી પોતપોતાને સ્થાને ગયા. પૃથ્વી શાંત થઈ. તે વખતે શાસ્ત્ર મુનિ પ્રથમ ‘સમસંબુદ્ધ’ થયા. હેમનાં દિવ્ય ચક્ષુ ઉઘડી ગયાં, જેના બળથી પાછળ ને પાછળ છેક પોતાના પાછલા પાંચસોં ભવ દેખાયા, તદ્વા સુધી તે દટિ દોડી, અને હેની સાથે છેક હલકી રિયતિમાંથી તે ‘બુદ્ધ’ની રિયતિ સુધી ઊવનનાં પગથિયાં એક બીજા સાથે શી રીતે સંકળાયેલાં છે તે પણ હેમના જ્ઞાનની દટિમયાંદામાં આવી ગયું. પૂર્વ ભવોમાં વાવેલાં બીજાં તે પછીના ભવોમાં જૂઠાં આપે છે, દરેક ભવમાં સારાનું કળ સારું આવે છે, અને ખરાબનું કળ ખરાબ આવે છે, મરણ તે લેણાદેણાનો દિસાગ કરવાનો વખત છે, આ ગણતરી એવી ચોક્કસાદ્યથી આવે છે કે એક રતિ માવનો હેમા કેર પડતો નથી—આ સર્વ મહાન સિદ્ધિતાનું શાસ્ત્રમુનિ—બુદ્ધભગવાનને—પ્રથમ અનુભવયુક્ત જ્ઞાન થયું.

તવે રાત્રિના બીજા પ્રહરમાં શ્રી શાસ્ત્રસિંહને આખા વિશ્વના ડોહોના ભવોનું જ્ઞાન થયું, અને મનુષ્યમનિ ભણી નજર કરતાં હેમને ત્રાસું કે, પ્રાણીઓ તેમજ મનુષ્યો, નરકના ડોહો તેમજ દેવનાઓ બધા દુષ્પણી રીયાય છે, પિડાય છે, વેદના બોગવે છે, પણ તે બધા આગ યજાનું ઠારણ ન સમજવાથી, કરી કરીને દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારાં. આગને વળતે વળતે આવે છે અને દુષ્પણી યાય છે. આ વળતે મરણનું

ચક્ર નિયમિત રીતે ચાલ્યાં કરે છે, અને તે ચક્ર તળે પ્રાણી માત્ર આવી જાય છે.

રાત્રિના ત્રીજા પ્રહરમાં, આ જન્મ મરણ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેલું નિદાન શોધી કહાડ્યું. પ્રથમ તો વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણ શાથી આવે છે, તેનો વિચાર કરતાં જણાયું કે, જ્યાં શરીર છે ત્યાં વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણ એ તો તેનો ધર્મ જ છે. ત્યારે શરીર શાથી આવ્યું ? તેનો વિચાર કરતાં દિવ્ય ચક્ષુથી ભગવાન બુદ્ધે જોયું કે પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં કાર્યો, વચનો અને વિચારોને લીધે આ શરીર મળ્યું. ત્યારે પૂર્વભવમાં શા સાડું કર્મો કર્યાં ? તે કર્મો કરાવનાર ઉપાદાન છે. ઉપાદાન શાથી ઉત્પન્ન થયું ? તૃષ્ણાથી. તૃષ્ણા ક્યાંથી ઉત્પન્ન થઈ ? વેદનાથી. વેદના છ પ્રકારના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થાય છે.*

સ્પર્શ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? નામ રૂપથી. નામ રૂપ ક્યાંથી

* જૂદા જૂદા પ્રહરોમાં બુદ્ધદેવને થયેલા સાક્ષાત્કારો સામાન્ય વાચકોને ગમે તેવા નિર્માલ્ય કે સામાન્ય જણાય; પરંતુ એ વાતનો ખ્યાલ ભૂલવો જોઈતો નથી. એક તો, જે સત્યો આપણે પુસ્તકોમાંથી અને વિદ્વજ્જનોના મુખથી શીખીએ છીએ તેની આપણને કંઈ કિંમત હોતી નથી, પણ તે જ સત્યો જો આપણે આપખળી શોધી કહાડીએ અને તેનો સાક્ષાત્કાર કરીએ તો આપણને અપૂર્વ આનંદ મળે. બીજી વાત એ છે કે, મહાત્મા બુદ્ધદેવને જે જે સૂક્ષ્મ બાબતોનું જ્ઞાન થયેલું તે બધું કંઈ સ્થૂળ ભાષામાં મૂકી શકાય નહિજ અને તેને ઝીલનાર પણ તેમના જેવા અધિકારી હોય તો જ ઝીલી શકે. માટે આ પુરનકમાં લખ્યું છે તેટલુંજ જ્ઞાન મળ્યું હશે એમ ન સમજવું.

ઉત્પન્ન થાય છે ? વિજ્ઞાનથી. વિજ્ઞાન ક્યાંથી ઉદ્ભવે છે ? અવિદ્યાથી. માટે વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણનું અતિમ કારણ અવિદ્યા છે. આ સિદ્ધાંતનો યુદ્ધભગવાનને સાક્ષાત્કાર થયો.

હવે આ દિવ્ય રાત્રિના ચોથા અને છેલ્લા પ્રકરમાં યુદ્ધભગવાને ચાર ઉમદા સત્યો શોધી કહાડ્યાં દુઃખ છે, દુઃખનું કારણ છે, દુઃખનો નાશ છે, અને તે નાશ કરવાના ઉપાયો છે.

બીજા દિવસનો પ્રાતઃકાળ થતાં પહેલાં શાક્યમુનિના મનનાં દ્વાર પુરી રીતે વિકસેલા કમળની માફક ખુલ્લાં થઈ ગયાં. શાક્યમુનિ 'યુદ્ધ' થયા; જગદુદ્ધારક મહાપુરુષ વિજયવંત થયા, સર્વજ્ઞ થયા; ત્રિકાળજ્ઞાની થયા, સત્યનો પ્રકાશ અનુભવવાને વચમાં આવતાં આ વરણોથી મુક્ત થયા.

જે સમયે શાક્યમુનિ 'યુદ્ધ' થયા તે સમયે આખા વિશ્વની કેવી સ્થિતિ થઈ, હેતુનું વર્ણન કરતાં અર્હત અશ્વઘોષ જણાવે છે કે આખું વિશ્વ આજે શાન્ત અને પ્રકાશમાન હતું. સધળા દેવો, નાગ-રાક્ષસો અને બીજા દિવ્ય શક્તિધારકો આકાશમાં દિવ્ય દુઃકુલિ વગાડવા લાગ્યા અને તેઓના નિયમે પ્રમાણે પુષ્પ વગેરેની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા. પ્રાણીઓ પરસ્પર વિરોધ ભૂલી શાંતિમાં રહેવા લાગ્યા. તે વખત ભય અને ત્રાસ તદ્દન અદશ્ય થયા. ક્રોધનામાં દ્વેષનો વિચાર રહ્યો નહિ. દુઃખ અને ગરીબાઈ યોછાં થવા લાગ્યાં. જ્ઞાનનો સૂર્ય વિકરવર થવા લાગ્યો. દેવોને તે સમયે એટલો બધો આનંદ થયો કે, હેમના આનંદનો પડવો મનુષ્યોએ ઝીલ્યો અને મનુષ્યો પણ આનંદસાગરમાં ડુબવા લાગ્યા. તે પ્રાતઃકાળમાં એટલી બધી શાન્તિ આખા વિશ્વમાં વ્યાપી રહી કે કસાઈએ પોતાનો છરો સંતાડ્યો; ચોરે પોતાની લૂંટ પાછી મૂકી; વેપા-

રીને દગો કરવા તરફ અભાવ થયો; કુંડ હૃદયો નામ બન્યા અને નામ હૃદયવાળા વિશેષ નામ બન્યા; લડવાને તૈયાર થયેલા રાજાઓએ શાંતિનું કહેણ મોકલ્યું; માંદા મનુષ્યો હસતા હસતા પથારીમાં ફેદી ઉભા થયા અને મરવાની તૈયારીવાળા મનુષ્યો પણ આ શુભ પ્રાતઃકાળ ઉદય થયો છે એ વિચારથી આનંદ પામ્યા. સિદ્ધાર્થ કુમારની પથારી પાસે ઉઠાસ ચહેરે ખેંટલી યશોધરાના હૃદયમાં પણ આનંદના પ્રવારા પ્રુટવા લાગ્યા. દેવોએ કહ્યું: “કામ પૂર્ણ થયું છે, કામ પૂર્ણ થયું છે!” “અને એ શબ્દોના રણકારાએ જગતના લોકોને જાણાવ્યું કે ‘આજે મહોટા યમાકારિક અને આનંદજનક બનાવ બનવા પામ્યો છે.’”

તે યોગી વૃક્ષતળે બુદ્ધભગવાન સાત દિવસ ને રાત્રિ સુધી જરા પણ હાલ્યા ચાલ્યા સિવાય ધ્યાનગ્રસ્ત દશામાં સ્થિર બેસી રહ્યા. હેમનું મન શાન્ત હતું. કોઈ પણ પ્રકારની આશા-તૃષ્ણા હવે રહી નહતી. જે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય હતું તે મળી ચૂક્યું અને જે હેમના જીવનનો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ઉદ્દેશ હતો તે આજે પૂર્ણ થયો. તે વખતે પ્રથમ હેમના મુખમાંથી આ ઉદ્દગાર નીકળ્યા:

“હું લાંબા વખતથી આ શરીરરૂપી ઘરમાં કેદ પુરાયો છું. આ દુઃખરૂપ કેદખાતું કાણે બનાવ્યું તેને હું હમેશા શોધતો હતો; મહારો પ્રયત્ન મહાન હતો, પણ અત્યાર સુધી તે વૃથા ગયો હતો. પરંતુ આજે તો હું શરીરને રચનાર ! આજે તો મહેં તેને જાણખી કહાડયો છે. આ દુઃખરૂપી દિવાલો તું કદાપિ પ્રીતી ઉભી કરી રહીશ નહિ. આજે આ હાર્દ ઘર ભાગી ગયું છે. તેના પાયા જડમૂળથી ઉખડી ગયા છે. અવિદ્યાએ બાંધેલું ઘર જ્ઞાનથી વિલય થયું છે. હવે હું તે ઘરમાંથી મુક્તિ તરફ ચાલ્યો જઈ છું.”

પ્રકરણ ૬ મું—ધર્મપ્રચાર.

હું લગવાને હવે આખા વિશ્વનરુદ્ધ દષ્ટિ ફેરવી, અને હેમને આખું વિશ્વ દુઃખના મહાસાગરમાં ડુબેલું જણાયું અને આથી હેમનો દયામય જાતિસ્વભાવ પૂર્ણ જ્ઞેસમાં રુકુરી નીકળ્યો. આ સદ્જ્ઞાનથી લોકોનું કલ્યાણ કરવાની સ્વાભાવિક વૃત્તિ પણ થઈ. જગતના નિષ્કારણ ખંધુ જોવા છુદ્ધ લગવાને આ જગતનું અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર દૂર કરી જ્ઞાનપ્રકાશ આપવા સિવાય બીજું શું સુઝે ? આ સર્વ દુઃખનો સંહાર કરનાર ધર્મ શ્રેણીવાની ભાવના વ્યાપી રહી, પણ આજુબાજુના લોકોની સ્થિતિ જોઈ હેમણે વિચાર્યું કે લોકો પ્રાયશ્ચિત, બલિદાન, ક્રિયાકાંડ, મંત્રનંત્રમાં આસક્ત થયેલા છે, તેઓ શું આત્મસંયમ અને ભૂતદયા ઉપર રચાયેલા આ ધર્મને અંગીકાર કરશે ? મનુષ્યો આ ધર્મનું માહાત્મ સમજશે કે નહિ તેવો પ્રશ્ન ઉઠ્યો. પણ છુદ્ધલગવાને દયા અનુપમ હતી. નરનારીનું અને પશુપંખીઓનું દુઃખ વિચારી છેડે ધર્મનો જોધ કરવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા.

પ્રથમ તો પોતાના પ્રાચીનગુરુ અરાડકાલામને નવા ધર્મમાં દીક્ષિત કરવા નિશ્ચય કર્યો; પરંતુ તે તો આ લોક છોડી ગયા છે, એમ સાંભળી રૂદ્રકરામપુત્ર પાસે પોતાનો ઉપદેશ કરવા ઇચ્છ્યું. પણ તે પણ આ લોકમાં નથી, જોવા સમાચાર મળવાથી પ્રથમના પોતાના પાંચ સહઅધ્યાયીને આ નવા સત્યનો જોધ આપવાનું ધારી કાશીથી ઉતરે

ત્રણમાઇસ ઉપર આવેલા મૃગદાવ* તરફ યુદ્ધભગવાન ચાલ્યા. કાશી-
તરફ જતાં ઉપક નામના એક દિગંબર જૈને સાધુ યુદ્ધભગવાનને મળ્યા.
તે યુદ્ધ ભગવાનની અપૂર્વ કાન્તિ અને આનંદ જોઈ ચક્રિત
થયા અને પૂછવા લાગ્યા: “ત્હમારા ગુરુ કોણ છે ? ત્હમે કાને હાથે
દિક્ષા લીધી ?”

યુદ્ધભગવાને જવાબ આપ્યો: “મહારો કોઈ ગુરુ નથી, મ્હને
શાંતિ મળી છે. ધર્મનું સામ્રાજ્ય સ્થાપન કરવાને હું કાશી તરફ જાઉં
છું. જેઓ પાપ અને મૃત્યુના અધકારમાં દટાયેલા છે ત્હેમને માટે
હું ત્હાં જીવનનો દીપક પ્રકટાવીશ.”

ઉપકે પૂછ્યું: “શું ત્હમે આખા જગતને જીતનાર ‘જન’
છો ?” યુદ્ધ ભગવાને જવાબ આપ્યો “જેઓએ આત્મા અને મનો-
વિકારો ઉપર જય મેળવ્યો છે તેઓ ‘જન’ છે. જેઓ વિકારોને જીતે
છે અને પાપથી દૂર રહે છે તેઓજ ખરા ‘જીતનારા’ છે. મ્હેં ‘હું-
પણ’ પર જય મેળવ્યો છે અને સઘળાં પાપોનો નાશ કર્યો છે; એ
અપેક્ષાએ મ્હને ‘જન’ કહેતા હો તો હા હું ‘જન’જ છું.”

પછી તે કાશી ગયા, જ્યાં મૃગવન અપરનામ ઇસીપટનમાં
કૌશીલ્ય અને ત્હેના ચાર સોબતીઓને જોયા. તેઓએ યુદ્ધભગવાનને
પોતાની તરફ આવતા જોઈ પરસ્પર વિચાર કર્યો કે, “આ મનુષ્યે વ્રત
ભંગ કર્યો છે, માટે ત્હેને ગુરુ તરીકે સન્માન આપવું નહિ, અને ત્હેનું
નામ દેધને યોલાવવો. તે આવે ત્હારે આપણે ઊભા થવું નહિ, ત્હેને

* આ જગ્યાએ ઇ. પૂ. ૩૦૦ વર્ષ ઉપર અશોકે એક મંદિર
બનાવ્યું હતું. હાલ ત્હેનાં ભાગેલાં ખડેરા જણાય છે. એ જગ્યાને હાલ
મારનાથ કહે છે.

રાજાએ ધણી ભક્તિ દેખાડી અને કહ્યું કે “ ચષ્ટિવંત, નગર-થી દૂર છે, માટે આ પાસે આવેલા વેણુવનમાં આપે પધારો તો ધણું સારું. ”

આ ઉપરથી યુદ્ધ ભગવાન પોતાના શિષ્યો સાથે વેણુવનમાં રહેવા આવ્યા. આ વેણુવનમાં હેમણે ધણું ત્યાગુર્માસ ગાળ્યા હતા, અને ધણું સૂત્રો પણ આજ-સ્થળે આપ્યાં હતાં.

આ રાજગૃહમાં યુદ્ધભગવાન રહ્યા, તે દરમ્યાન સારીપુત્ર, મૌર્ફલાયન અને મૈત્રેયાણીપુત્ર નામના ત્રણ પ્રસિદ્ધ-શિષ્યો હેમણે મેળવ્યા. એક દિવસ હિક્ષાર્થે અશ્વજિત રાજગૃહી નગરમાં ફરતા હતા, તે અતિ સ્વરૂપવાન હતા, અને હેમની ચાલવાની રીત પણ સામાન્યપણું મન હરણ કરે તેવી હતી. હવે સારીપુત્ર, જે કપિલ નામના ઋષિનો શિષ્ય હતો, હેણે આ અશ્વજિતનું સૌંદર્ય અને ઉમદા દેખાવ જોઈને પૂછ્યું : “ તમારા ગુરુ કોણ છે ? અને તમને કયો ધર્મ પાળો છો ? આ પ્રશ્નોનો જવાબ આપી મહારી શંકા દૂર કરો ” અશ્વજિતે જવાબ આપ્યો : “ યુદ્ધભગવાન મહારા ગુરુ છે. હું આ ધર્મમાં થોડા સમયથી દાખલ થયેલો છું. જ્ઞાનનો સૂર્ય થોડાજ સમયથી ઉગેલો છે, તેથી હું મહાન ગુરુનો ઉપદેશ શી રીતે સમજીવી શકું ? છતાં મહારા અદ્ય જ્ઞાન પ્રમાણે જણાવું છું કે “ જે જે વસ્તુઓ છે, તે સર્વનું કારણ હોય છે, જન્મ મરણનું પણ કારણ છે, અને તે કારણ ત્યાર ઉમદા સત્યો અને અષ્ટાવધ માર્ગથી દૂર થઈ શકે છે. ” એમ કહી દુઃકમાં તે ઉમદા સત્યો અને માર્ગનો ઉપદેશ કર્યો, જે સાંભળવાથી યુદ્ધ ધર્મપર હેની આસ્થા થઈ, અને તે પોતાના મિત્ર મૌર્ફલાયન પાસે ગયો. મૌર્ફલાયન પણ સારીપુત્રની

માફક મ્હોટો પાંડિત ગણાતો હતો, અને તે બન્નેને અનેક શિષ્યો હતા. તે બન્ને જાણુ બુદ્ધભગવાન પાસે ગયા, તેમનો શાંતિભર્યો ઉપદેશ સાંભળ્યો, અને બુદ્ધ, સંઘ અને ધર્મ એ ત્રણ 'શરણુ' લીધાં, અને સંસારનો ત્યાગ કરી 'શ્રમણુ' થયા.

શિવશંકર નામનો એક બ્રાહ્મણપુત્ર જે વંશપરંપરાથી આવેલી યજ્ઞક્રિયા, અને તે નિમિત્તે થતા પશુઓના બલિદાન વગેરેથી કંટાળ્યો હતો, અને તેના કાકાના પુત્રે તથા તેની સ્ત્રીએ તેનું ધણું નુકશાન કરેલું હોવાથી, તેના પર અપ્રીતિ રાખતો હતો, તે બુદ્ધ ભગવાનનો ક્યાનો અને ક્ષમાનો ઉપદેશ સાંભળી ક્ષમાવાન થયો, અને બુદ્ધધર્મની દીક્ષા લેઈ બુદ્ધના બાર મુખ્ય શિષ્યોમાંનો એક થયો. શિવશંકરે દીક્ષા લેતી વખતે પોતાનું નામ બદલી મૈત્રેયાણી-પુત્ર એવું નામ રાખ્યું. તેણે બુદ્ધભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળી પોતાના જીવનની સઘળી હકીકત જણાવી અને હું દીક્ષા લેવાને તૈયાર છું એમ પણ નિવેદન કર્યું, ત્યારે બુદ્ધ ભગવાને પૂછ્યું. " શું તારા હૃદયમાં દ્વેષનો અંશ પણ રહ્યો નથી એવી તારી ખાત્રી છે ? તારા કાકાના પુત્રની સ્ત્રીએ તારા પુત્રનું ખુન કર્યું હતું તે બાબત પણ શું તારા મનથી તેને ક્ષમા આપે છે ? સઘળા જીવો માટે તેને દયાભાવ છે ? તેને નુકશાન કરનારાઓ તરફ પણ પ્રેમ સિવાય બીજી વૃત્તિ તારા હૃદયમાં ઉર્લ્લ્લ્લસતી અટકાવવાને તું સમર્થ થયો છે ? " તેણે જવાબ આપ્યો. " હું નાથ ! ખરેખર તેમજ છે. મ્હારા કાકાના છોકરાની સ્ત્રીએ મ્હને નુકશાન કર્યું છે, તેની મેં ક્ષમા આપી છે. હું તે વાતને ભૂલી ગયો છું. હું તેને મ્હારી સઘળી દોષત આપી દઈ છું; કારણ કે હવે મ્હને તેની જરૂર નથી. મ્હારા જીવનમાં હવે

એકજ ભાવના છે, અને તે ભાવના સિદ્ધ થતાં હજારો વર્ષ વીતી જશે તોપણ હું તે જ્યાં સુધી સિદ્ધ નહિ થાય ત્યાં સુધી પ્રયત્ન કર્યા કરીશ, એવી હે પ્રભો ! તમારા ચરણકમળમાં નમીને પ્રતિજ્ઞા કરું છું. જગતનો ઉદ્ધાર કરવાને, હે ગુરો ! તમારી માફક મારી જાતને હું અર્પણ કરીશ; ત્હમે મ્હને દુઃખમાંથી મુક્ત કર્યો છે, અને શાંતિ આપી છે, તે શાંતિ હું આખા વિશ્વને આપી શકું તેવી સ્થિતિ મેળવતાં સુધી હું પ્રયત્ન ચાલુ રાખીશ.”

યુદ્ધ ભગવાને ઘણા પ્રેમપૂર્વક જણાવ્યું; “જેવું તું કહે છે તેવુંજ થશે. હું યુદ્ધ તરીકે તારી પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારું છું, અને તે પ્રતિજ્ઞાનો કદાપિ ભંગ થશે નહિ અને તે પ્રતિજ્ઞા સફળ થશે.” યુદ્ધ ભગવાને ત્હેના માથાપર હાથ મૂક્યો અને તે ત્હેમના પગે પડ્યો, અને મૈત્રેયાણીપુત્ર (બીભ્રુનામ મૈત્રેયબલદાસ) એવું નામ ધારણ કરી દીક્ષા લીધી અને શ્રમણ થયો.

આ વેણુવનમાં યુદ્ધભગવાન રહેતા હતા, તે સમયે મહા-કાશ્યપ નામનો એક બ્રાહ્મણ સંન્યાસી ત્હેમનો શિષ્ય થયો; આ મહા-કાશ્યપે સત્ય શોધવાને જગતમાં કીર્મતી ગણાતી સર્વ વસ્તુઓનો ભોગ આપ્યો, અને યુદ્ધ ભગવાનતા નિર્વાણ પછી અજાતશત્રુ રાજાના આગ્રય તળે રાજગૃહમાંજ એક મોટી સભા મેળવી યુદ્ધ ધર્મોનાં બધાં સૂત્રો બીજા ભિક્ષુકોની મદદથી એકઠાં કર્યા હતાં.

શારીપુત્ર અને મૌર્જીનાયન પાછળથી યુદ્ધ ધર્મમાં દાખલ થયા, તથા ત્હેમને વિશેષ યોગ્ય જણી જે પદવી યુદ્ધભગવાને સંધમાં આપી તેથી આગળના શિષ્યો નારાજ થયા. આ વાતની યુદ્ધ ભગ-

વાનને ત્હારે ખંખર પડી ત્હારે હેમણે બધા ભિક્ષુકાને એકઠા કરી કહ્યું; “ હે ભિક્ષુકા ! નિર્વાણ મેળવવાને માટે જે માર્ગો મહેં કહ્યા છે, તે સ્મરણમાં રાખો; ત્હમે ખીજી બાબતો ભૂલી જાઓ, તોપણ દુઃકર્મા યાદ રાખજો કે.—

સવ્વ પાપરસ અકરણમ્

કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા

સચિત્ત પરિયોદપણમ્

एतं बुद्धानुसासनम् ॥ धम्मपद ॥ ૧૮૩

‘ સર્વ પ્રકારનાં પાપ નહિ કરવાં, કુશળ કામ કરવાં, અને ચિત્તની શુદ્ધિ કરવી, એજ યુદ્ધ ધર્મ છે ’ ત્હમે શા માટે ઈર્ષ્યાથી ધર્મને ભૂલી જાઓ છો ? ” આ વાક્યોથી શિષ્યોનાં હૃદય શાંત થયાં, પણ આ વખતે યુદ્ધ ભગવાને સંઘની વ્યવસ્થા અને પવિત્રતા જાળવવા માટે કેટલાક નિયમો રચ્યા. આ નિયમોને ‘ પ્રતિમોક્ષ ’ કહે છે, અને આ પ્રથમ મળેલી સલા ‘ શ્રાવકસંનિપાત ’ તરીકે ઓળખાય છે.

સારીપુત્ર અને મૌર્જિયાપુત્ર પછી કેટલાક સમયસુધી નવા શિષ્યો નહિ થવાથી લોકોના ઉત્સાહ ધીમે ધીમે ઘટવા લાગ્યો અને ત્યારે યુદ્ધના સાધુઓ ભિક્ષાર્થે નગરમાં જાય, ત્હારે લોકો હેમના તરફ અપમાનની દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યા, ત્હારે તે ભિક્ષુકાએ આવીને યુદ્ધ ભગવાનને સધળી હકીકત નિવેદન કરી, તે ઉપરથી હેમણે કહ્યું; “ હે ભિક્ષુકા ! લોકો જેને અકલ્યાણનો માર્ગ સમજે છે, તેજ ચિર-

કાળના કલ્યાણનો માર્ગ છે. માટે હેમને જણાવજો કે, યુદ્ધ પ્રથમના યુદ્ધોની માફક ધર્મરાજ્ય ફેલાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. લોકોને સત્યમાર્ગ સમજાવવા સિવાય હેમની પાસે બીજું હથિયાર નથી. જે હેમના શિષ્યો થાય છે, તે પણ સત્યના બળથી જ થાય છે, અને સત્યના બળથી જ સંઘની સંખ્યા વધશે. ”

યુદ્ધ ભગવાન આ રીતે રાજગૃહમાં ઉપદેશ આપતા હતા, અને લોકોને સત્યધર્મ તરફ દોરતા હતા, તે બાબતની કપિલવસ્તુમાં હેમના પિતા શુદ્ધોદનને ખબર પડી. યુદ્ધને કપિલવસ્તુ આવવાનું આમંત્રણ આપવા હેમના પિતાએ કેટલાક સામંતો મોકલ્યા અને હેમની સાથે કહાવ્યું કે “ તમારા પિતા મરણની તૈયારીમાં છે, માટે હેમનું મુખ જોવું હોય અને હેમનું દુઃખ ઓછું કરવું હોય તો તરત કપિલવસ્તુ તરફ વિહાર કરો. ” યશોધરાએ પણ નવ સંવારોને મોકલ્યા અને કહાવ્યું કે “ રાહુલની માતા, જેવી રીતે કુમુદ ચંદ્રની ઝંખણા કરે તેવી રીતે, તમારાં દર્શન માટે આતુર બની છે. જો હેમને ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ હોય તો હેમનાં પોતાનાં ભાગ માંગે છે. ”

આ બધા ફતો જરૂરે યુદ્ધ ભગવાન વેણુવનમાં ધર્મનો ઉપદેશ આપતા હતા, તે વખતે આવી પહોંચ્યા; અને ધર્મ શ્રવણ કરવામાં એટલા મશગુલ બન્યા કે પોતાને કહેવાની વાત જ ભૂલી ગયા. તેઓ માત્ર ભગવાનના મુખપ્રતિ ધારી ધારીને જોવા લાગ્યા, અને તરતજ ‘ અમણ ’ થયા. આ પ્રમાણે શુદ્ધોદન રાજ્યને નવ વાર જુદા જુદા સામંતોને લલામણો કરી કરીને મોકલ્યા, પણ નવે વાર તે બધા યુદ્ધના શિષ્યમંડળમાં દાખલ થયા. પછી સિદ્ધાર્થ કુમારના સોબતી ઉદાયીને રાજ્યને મોકલ્યો. હેણે વેણુવન પાસે આવતાં પાસેના ઝાડની

ન્હાની ન્હાની કુંપલો તોડી પોતાના કર્ણવિવર બંધ કર્યા, કે જ્યો
 યુદ્ધ ભગવાનનો ઉપદેશ હોના કાનમાં ન પડે ! તે વેણુવનમાં દાખલ
 થયો અને શુદ્ધોદન રાજાનો તથા યશોધરાનો સદેશો કહી ખતાવ્યો.

તે વખતે યુદ્ધ ભગવાને નમ્રતાથી લોકો સમક્ષ કહ્યું. “ હું
 હવે જઇશ; મ્હારી-ત્હાં જવાની ઇચ્છા છે, તેમજ કર્તવ્ય છે.
 જહેમણે જીવન આપ્યું તે માતપિતા તરફ પૂજ્યભાવ ખતાવવો એ પુત્રની
 કરજ છે. ”

એમ જણાવી તે રાજગૃહથી કપિલવસ્તુ તરફ જવા નીકળ્યા.
 સંઘના નિયમ પ્રમાણે નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં તે ઉતર્યા. આ વાતની
 તે નગરમાં ખબર પડતાં સર્વત્ર આનંદ વ્યાપી રહ્યો. યુદ્ધભગવાન-
 ના પિતા, કાકા વગેરે સ્વજનો તથા નગરલોકો (બાળકથી તે વૃદ્ધ
 સુધી) દરેક હેમના દર્શનાર્થે આવ્યા. શુદ્ધોદન રાજા દેટલીકવાર સુધી
 કાંઇ પણ બોલી શક્યો નહિ. પુત્રના મુખ સામું જોયાં કર્યું, અને
 પુત્રે પિતાના મુખ સામું જોયું; પણ બન્નેમાંથી એક પણ ધણીવાર
 સુધી એક પણ અક્ષર બોલ્યા નહિ. રાજાએ મનથી વિચાર કર્યો.
 “ અહા ! આ પુત્રે જો રાજ્ય કરવું ધાર્યું હોત તો પ્રતાપી રાજા થાત,
 માંધાતાની માફક ચક્રવર્તી થાત, આ જાંઘીમાં હોને શો આનંદ
 પડતો હશે. ? ” યુદ્ધભગવાન પોતાના પિતાના હૃદયનો આશય સમજી ગયા,
 અને હેમને સદર્મ તરફ વાળવાના હેતુથી આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા
 આપ્યો. “ હું જાણું છું કે રાજાનું મન રાગપૂર્ણ છે,
 અને તે રાગને લીધે દુઃખમાં દુઃખ ઉમેરાય છે. તદ્માર્થે
 મન સાંત કરો, રાગ વિમુક્ત કરો, કાંઇ પણ પુત્રે પિતાને
 નહિ આપેલો એવો ધાર્મિક ખોરાક હું આપું છું તે સ્વીકારો.

કર્મ પ્રમાણે મનુષ્યને ફળ મળે છે; તેટલા માટે પોતે કેવા કામ કરે છે તે બાબત દરેક સાવધ રહેવું જોઈએ. મરણ વખતે જીવ એકલો જાય છે. કેવળ હોનાં સારાં કે નરસાં કૃત્યો તેની સાથે જાય છે. નિર્વાણ એજ પરમ શાંતિનું સ્થળ છે; એજ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આનંદ છે. પાંચ ધન્દ્રિયોના વિષયો દુઃખ ગર્ભિત અને લાયકુર્ણુ છે, સર્પની સાથે વસવા સમાન છે. કયો સુસ મનુષ્ય હોમાં આનંદ માને ? સુસ મનુષ્ય જુએ છે કે આખું વિશ્વ કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે વિકારથી બળી રહ્યું છે; અને ત્યાં સુધી જન્મ, વૃદ્ધવસ્થા અને મરણ છે. ત્યાં સુધી શાંતિ સંભવેજ શી રીતે? તૃણાના નાશથી પરમ શાંતિ મળેછે ત્યાં હાથીઆરની કે લશ્કરની જરૂર નથી, ત્યાં હાથી, ઘોડા રથ કે પાયદલની આવશ્યકતા નથી; જો મનુષ્ય લોભ, ક્રોધ અને અજ્ઞાન ઉપર જાય મેળવે તો આ જગતમાં હોને જીતવા યોગ્ય કાંઈ રહેતું નથી. તેજ ખરો ચક્રવર્તી છે, તેજ ખરો વિજેતા છે. ”

આ શબ્દો સાંભળીને રાજાને હૃદયહાર સંતોષ થયો. અને હાથ જોડી તે બ્રાહ્મી ઉઠ્યો: “આશ્ચર્ય ! આશ્ચર્ય ! આજે મહારા આત્મા પ્રસન્ન થયો છે; આજે મહને પરમ સંતોષ થયો છે; આજે દુઃખમાંથી છુટવાનો સત્યમાર્ગ મહેં જાણ્યો છે; આજે પુત્ર જન્મની સફળતા થઈ છે. હે પુત્રરત્ન ! તહે સંસારનો ત્યાગ કર્યો, તહે તપશ્ચર્યા કરી અને પરમ ફળ મેળવ્યું તે બધું બહુ સારું કર્યું. જો તહે ચક્રવર્તી રાજા થવાની દરકાર કરી હોત તો મહને અને આખા જગતને દુઃખમુક્ત થવાનો અદ્વિતીય લાલ શીરીતે મળી શકત ? મહને આજના જેવો આનંદ કદાપિ થાત નહિ. ” આ શબ્દો જોલતાં જોલતાં રાજાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને આંખમાંથી હર્ષના આંસુ વહેવા લાગ્યાં.

ખીજે દિવસે ભિક્ષા માગવાને સમયે યુદ્ધ લગવાનું હાથમાં પાત્ર લેઇ કપિલવસ્તુ આવી. જ્યારે તેઓ નગરનાં દાર સમીપ પહોંચ્યા ત્યારે ત્રિચાર કર્યો કે નગરમાં ફરતા ફરતા રાજદ્વાર તરફ જવું તે હીક છે કે સિધાજ ત્યાં જવું એ વધારે હીક છે ? આખરે સંઘના નિયમ પ્રમાણે ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગવાનો નિશ્ચય કર્યો. જ્યારે રાજાને ખબર પડી કે રાજકુંવર ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગતો ફરે છે, ત્યારે શુદ્ધોદન રાજા એકદમ ચકિત થયો અને યુદ્ધ લગવાનું જ્યાં ભિક્ષા માગતા હતા ત્યાં આવીને કહેવા લાગ્યો : “ હે પ્રભો ! ત્હમે અમને શું કરવા શરમમાં નાખ્યો છો ? અન્નને વારને શા સાર ભિક્ષા માગો છો ? શું આટલા ભિક્ષુકાને જમાડવા જેટલું પણ સામર્થ્ય મહારામાં નથી ? ”

યુદ્ધલગવાને જવાબ આપ્યો. “ આ અમારા કુળનો ધર્મ છે.”

શુદ્ધોદન રાજાએ કહ્યું : “ પણ આપણે તો ઈક્ષ્વાકુ વંશમાંથી ઉતરી, આવ્યા છીએ, અને આપણા વંશમાં કાઇએ હજી સુધી ભિક્ષા માગી નથી. ”

યુદ્ધલગવાને જવાબ વાળ્યો. “ ત્હમે અને ત્હમારું કુળ તે ઈક્ષ્વાકુ વંશમાંથી ઉતરી આવ્યા હો, પણ હું તો પ્રાચીન યુદ્ધોનો વંશજ છું, અને તેઓ તો મહારી માફક ભિક્ષા માગીનેજ ઉદર નિર્વાહ કરતા હતા. ”

શુદ્ધોદને કાંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો. પણ યુદ્ધલગવાનું પાત્ર લેધને ત્હમને રાજમહેલ તરફ દોરી ગયા. તે મહેલમાં ત્હમને માન આપવાને કુટુંબના સઘળા મનુષ્યો અને નોકરો વગેરે એકઠા થયા હતા. પણ યશોધરા તે દિવાનખાનામાં આવી નહતી. તે પ્રેમમર્તિએ

એમજ વિચાર્યું હતું કે જો રાજકુમારમાં કાંઈ પણ દિવાસોજી રહી હશે તો તે તેણીની પાસે ચાલી ચાલીને જશેજ.

આ વિચારથી તે આરડામાંજ બેસી રહી. બુદ્ધભગવાન તેણીના મનના ભાવ જાણતા હતા તેથી જો શિષ્યો સાથે પોતે યશોધરા બેઠી હતી તે આરડામાં ગયા. તે જો શિષ્યોને લેમણે ચેતવણી આપી કે “ આપણા સંઘના નિયમ પ્રમાણે ત્રમણે સ્ત્રીને અડકવું જોઈએ નહિ અથવા અડકવા દેવી જોઈએ નહિ; છતાં પણ જો તે યશોધરા આવી મને અડકે તો હું તેને હાથે રોકતા નહિ. ” બુદ્ધભગવાને પીળા વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં, લેમણું મુખ તથા માથું મુંડાવેલું હતું અને એવી સ્થિતિમાં જહારે તે આરડામાં તેઓ દાખલ થયા ત્યારે યશોધરા જો કે આવી સ્થિતિમાં તે હશે એમ જાણતી હતી, છતાં આ વખતે તેણીનું મન કાણુમાં ન રહ્યું, તે લેમના પગે બાઝી પડી અને તેણીની આખમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલવા લાગી. પણ પોતાની અને બુદ્ધભગવાનની વચ્ચે અગમ્ય મહાસાગર જેટલું અંતર જોઈને હેવટે તે ઉભી થઈ અને બાજુએ ઉભી રહી.

શુદ્ધોદન રાજાએ કહ્યું: “ હે પુત્ર ! જહારથી તું ધર છોડીને ગયો છે, જહારથી આ સતી અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, એકવાર જન્મે છે, રાત્રિએ સાદી પર પડી રહે છે, અને અસહ્ય દુઃખ અનુભવે છે. ”

બુદ્ધે દયાપૂર્ણ મુખ યશોધરા તરફ ફેરવીને પોતાનો પૂર્વ ભવનો સંબંધ કહ્યો અને પ્રસંગને અનુસરતો યોગ્ય ઉપદેશ આપ્યો. યશોધરા તે મનની ‘ આવિકા ’ થઈ; અને જહારે પાછળથી બુદ્ધ-

ભગવાનની ઇચ્છા વિરુદ્ધ હોમને સાધ્વીનો વર્ગ સ્થાપવો પડ્યો તોહારે તે બુદ્ધમતની મુખ્ય સાધ્વી થઇ.

બુદ્ધભગવાનની માસી પ્રગ્નપતિ ગૌતમી, જેણે સિદ્ધાર્થકુમારને ઉછેર્યો હતો, હોનો પુત્ર નંદનો વિવાહ અને રાજ્યાભિષેક-બીજે દિવસે હતો. તે આ શુભ દિવસે પોતાના ભાઇ બુદ્ધભગવાનને મળવા ગયો. બુદ્ધ ભગવાને એવો તો અદ્વૈતિક ગોધ આપ્યો કે તેથી પક્ષણીને હોણે રાજ્યમુખ અને વિવાહમુખ અસાર માન્યું માન્યું અને તુરંતજ દીક્ષા લીધી. રાજભવનમાં આથી હાહાકાર વર્તાઇ રહ્યો, અને હોતું મન ફેરવવાને ઘણો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો, જે સર્વ બ્યર્થ ગયો. અનંતકાળના મુખની જેને ઝાંખી થઈ હોય તે શું આ પૃથ્વીનાં દુઃખગર્ભિત અને ક્ષણિક મુખથી કદાપિ સંતુષ્ટ બને ?

આ વાતને એક અકવાડીયું થઇ ગયું અને યશોધરાએ પોતાના પુત્ર રાહુલને વસ્ત્રાભૂષણ પહેરાવીને કહ્યું: “ આજે ત્હાનું પિતા પાસે જઈ પિતૃધન માગજે. ” રાહુલને સાત વર્ષ થયાં હતાં, પરંતુ પોતાના પિતા કોણ છે તે તે જાણતો નહતો; તેથી તેણે સરળતાથી પૂછ્યું: “ મહારા પિતા કોણ છે ? રાજા શુદ્ધોદન સિવાય હું કોઇને જાણતો નથી. ” યશોધરાએ ખારીએથી આંગળી ધનાવી કહ્યું.

“ જો ! પેલા ઉજ્જવળ શાંત મૂર્તિવાળા સંન્યાસી જેવા જણાય છે, એ ત્હારા પિતા છે; હોમની પાસે પુષ્કળ ધન છે. માટે હોમની પાસે જઈને તે માગજે અને કહેજે કે હું ત્હમરો પુત્ર છું, હું શાક્ય-

વંશનો નેતા ધર્મશ્રી હું તમારી પાસેથી વારસો મેળવવા માગું છું, માટે મ્હને તે આપો. ”

રાહુલ સીધો બુદ્ધભગવાન પાસે ગયો અને નિર્ભયરીતે પ્રેમ પૂર્વક કહેવા લાગ્યો. “ હે પિતા ! તમારી પાસે આવવાથી મ્હને ધણો આનંદ થાય છે ” બુદ્ધભગવાને જવાબ ન આપ્યો, પણ ભોજન કર્યા પછી વડવનમાં તે રહેતા હતા ત્યાં જવા નીકળ્યા.

રાહુલ લેમની પાછળ પાછળ ચાલ્યો અને વારસો માગતો લાગ્યો. બુદ્ધભગવાને કે લેમના શિષ્યોએ લેને તેમ કરતો અટકાવ્યો નહિ. વડવનમાં જઈ બુદ્ધ ભગવાને વિચાર્યું કે “જે ધન એને જોઈએ છે તે દ્વારિકા અને નાશવંત છે, માટે યોધિવૃક્ષ નીચે ધ્યાન કરતાં મ્હને જે સમ રતો મળ્યાં હતાં તેજ હું લેને આપીશ, અને લેને આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો વારસા બનાવીશ. ” પછી સારિપુત્રને કહ્યું કે “ રાહુલને શ્રમણ બનાવો, ” અને તુરતજ તે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું.

જ્યારે આ સમાચાર રાજકુટુંબને વિદિત થયા, ત્યારે સર્વે દ્રોષ શોકાતુર થયું; કારણકે નન્દે થોડાજ દિવસ ઉપર શ્રમણ પદ અંગીકાર કર્યું હતું. શુદ્ધોદન રાજના બન્ને પુત્રો શ્રમણ થયા હતા, અને પાત્ર રાહુલ પણ શ્રમણ થયો, તેથી શુદ્ધોદનની નિરાશામાં વૃદ્ધિ થઈ અને તેટલા માટે બુદ્ધ પાસે જઈ કહ્યું કે “ આજવી મા-બાપની રજા સિવાય ‘ સંઘ ’ માં દોષને પણ દીક્ષા ન આપવી એવો નિયમ દાખલ કરો. ” સમયે બુદ્ધ ભગવાને તે માગણી સ્વીકારી, અને થોડા દિવસ ત્યાં રહી રાજગૃહ તરફનો માર્ગ લીધો.

મોર્ગમાં અનોમા નદીને કાંઠે અનુપ્રિય નામના વનમાં થોડાક સંમય રહ્યા, તે સમયે લેમના સ્વજનોમાંથી અને શાક્યોમાંથી કેટલાક લેમના શિષ્યો થયા, જેમાં મુખ્ય આનંદ, દેવદત્ત, ઉપાસિ અને અનિરૂદ્ધ છે. આનંદ યુદ્ધભગવાનના કાકાનો પુત્ર હતો. તે નિરંતર લેમની સાથે રહેતો હતો, અને મરણ પ્રસંગે પણ તે સાથેજ હતો. દેવદત્ત પણ લેમના કાકાનો છોકરો હતો, પણ પાછળથી લેમને અતિસ્પર્ધા થયો, અને યુદ્ધભગવાન ઉપર કલંક લાવવાને પણ તે ચૂક્યો નહતો. ત્રીજો ઉપાસી જાતનો હજમ હતો, પણ લેમની ધાર્મિક વૃત્તિ જોહદ હતી, અને લેમની બુદ્ધિ બહુ વિશ્લેષણ હતી તેથી તે સધનો મ્હોટો નાયક બન્યો હતો, અનિરૂદ્ધ માનસ ચાત્રમાં અતિ પ્રવીણ હતો.

ગુરૂતરીકેના જીવનમાં યુદ્ધભગવાને અનેક શિષ્યો કર્યા. ઉચ્ચ તેમજ નીચ, શ્રીમંત તેમજ ગરીબ. બ્રાહ્મણ તેમજ સાંડાળ, જૈનો તેમજ આશ્વિકો, સંન્યાસી તેમજ ગૃહસ્થી, હુંદારા તેમજ મનુષ્યાદારી, ઉમરાવ તેમજ ખેડૂત, પુરૂષો તેમજ સ્ત્રીઓ સઘળી જાતના મનુષ્યો લેમના શિષ્યો થયા. કેટલાક ‘ત્રમણ’ થયા, ત્યારે બીજાઓ તે મત સ્વીકારી ‘ત્રાવક’ થયા.

લેમના અનુયાયીઓમાંથી કેટલાકનાં નામ આપણે યાદ કરી શકીશું. કૌશલ દેશનો પ્રસેનજીત રાજા, કપિલ મતાનુયાયી પંચ-શિખ, કાશીનો મહા કાત્યાયન, કૌશાંબીનો રાજા ઉદ્યન, દનમતી ગામનો બ્રાહ્મણનો ઉપરી કુટુંબ-ત, એકનાથ નામના બ્રાહ્મણ નગરનો સારદાજી, કૌશલ દેશને ત્રાસ ઉપજાવનાર-મ્હોટો હુંદારો-અંગુલી

માલ, આલવાઇ ગામનો મનુષ્યોનો પણ આહાર કરનાર આલવક, દોરડાપર નાચનાર—કસરતી ઉગ્રસેન, હળમ-ઉપાલી, અને રસ્તો સાફ કરનાર સુતીત—આ સર્વમાં દેટલાક ‘ અમણુ ’ થયા, અને દેટલાક ‘ આવક ’ થયા.

આ બધા ‘ શિષ્યમંડળમાં ’ યુદ્ધધર્મનો ફેલાવો કરવાને ઉપદેશ આપનાર તરીકે બાર શિષ્યો પ્રાસદ્ધિને પામ્યા છે, તેઓનાં નામ, અન્નાત કૌંડિન્ય, અશ્વજીત, સારિપુત્ર; મૌદ્ગલ્લાયન, મહા કૌશ્થય, મહાકાત્યાયન, અનિરુદ્ધ, ઉપાલી, પિંડાળાભારદ્વાજ, કૌશ્થિય, રાહુલ, અને પૂર્ણમૈત્રેયાણીપુત્ર એ પ્રમાણે છે.

ત્યારે યુદ્ધભગવાને પ્રથમ વર્ષા ઋતુ વેણુવનમાં ગાળી, ત્યાં દેશલ દેશની આવસ્તી નગરીનો સુદત નામનો એક ધનવાન વણિકપુત્ર દરરોજ ધર્મ અર્વણ કરવા આવતો હતો. નવા ધર્મની ખવિતતા, શાંતિ, આનંદ, પ્રેમ અને કર્ણા જોઈ, તથા યુદ્ધ ભગવાનનું અનુષંગિક જીવન જોઈ હેણે યુદ્ધધર્મ અંગીકાર કર્યો. આ સુદત ગરીબોનો જોલી, નિરાધારનો આધાર, અને દાન આપવામાં અગ્રેસર હતો, તેથી તે ‘ અનાથ પિંડક ’ એ નામથી વિખ્યાત થયો હતો. તે યુદ્ધભગવાનને આવસ્તી નગરીમાં આવવાનું નિમંત્રણ કરી સ્વદેશ ગયો. આવસ્તી, દેશલ દેશની રાજધાની હતી, ત્યાં પ્રસેનજીત ગામ રાજ કરતો હતો, અને હેના પુત્રના નામ ઉપરથી ત્યાં આવેલા એક રમણીય વનનું નામ જોતવન રાખવામાં આવ્યું હતું. અનાથ-પિંડકે પુષ્કળ દ્રવ્ય આપી તે વન ખરીદી લીધું, અને યુદ્ધના સાધુઓને વાસ્તે એક ભવ્ય ‘ વિહાર ’ (આશ્રમસ્થાન) બાંધાવ્યો,

અને તે બુદ્ધ અને હેમના શિષ્યોને વાસ્તે હેણે ખુદ્દો મૂક્યો અહીં બુદ્ધભગવાને ધેગી વર્ષાઋતુઓ પસાર કરી હતી, અને ધણું વ્યાખ્યાનો અને સૂત્રો આજ સ્થળે આપવામાં આવ્યાં હતાં. બુદ્ધધર્મને આશ્રય આપનારાઓમાં વૈદ્ય જીવકને ભૂતવો જોઈએ નહિ. જીવક, ત્રિમસાર રાજાનો સામાન્ય વૈદ્ય હતો, અને બુદ્ધ અથવા હેમના શિષ્યોની તનદુસ્તીની સારવાર કરવાને હેને રોકવામાં આવ્યો હતો. પ્રથમ લિહુકા ચિંધરાં અને ફાટેલાં વસ્ત્ર પહેરતાં હતાં, પણ તેથી અનેક પ્રકારના રોગ ઉદ્ભવતા હતા, તે અટકાવવાને હેની સૂચનાથી બુદ્ધભગવાને નિયમ કર્યો કે 'આવકો' જે વસ્ત્ર ખુશીથી આપે તે સ્વીકારવામાં 'લિહુકા' ને દોષ નથી. આવસ્તીના એક જૈન વ્યાપારી મિગરાની પુત્રવધૂ પણ બુદ્ધ ધર્મને આશ્રય આપનાર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે.

હેના ઉપદેશથી મિગાર જૌદ્ધધર્મી થયો, અને તેથી તે વિદ્યાખા નામની સ્ત્રી 'મિગારની માતા' તરીકે જૌદ્ધ ગ્રન્થોમાં વિખ્યાત છે. તે બુદ્ધધર્મની પ્રથમ 'આવિકા' થઈ, અને આવસ્તી પાસે પૂર્વારામ નામનો વિહાર હેણે બંધાવી આપ્યો. આ વિહાર જેતવનના વિહાર કરતાં સહેજ ઉતરતો હતો, પણ ખીજ બંધી રીતે ધણો ઉત્તમ હતો.

અમ્મપાલી નામની સ્ત્રી જે ઘણી સુંદર હતી, અને ગીતમાં અતિ કુશળ હતી, હેણે પોતાનો પ્રાસાદ અને આશ્રવન બુદ્ધસંઘને અર્પણ કર્યું અને પોતે 'લિહુણી' થઈ. બુદ્ધ ભગવાનની આટલી લોકપ્રિયતા જોઈ, તથા નવા મતના 'આવકો' એ જે ભેટો સંઘને અર્પવા માંડી તેથી કેટલાક તે વખતના જૂદા જૂદા પંથના નાયકોએ

હૃદયમાં ઈર્ષ્યાગ્નિ પ્રદીપ્ત થયો, અને યુદ્ધ ભગવાનની કીર્તિને કલક લગાડવા અને લોકોની નજરમાં હેમને હલકા પાડવા તેઓએ કેટલાક હલકા પ્રયત્ન કર્યા. અન્ય મતવાળાઓએ ચિંચાં નામની એક સ્ત્રીને પોતાના તુત્રમાં લીધી ત્હારે સાયંકાળે યુદ્ધના ઉપાસકો ધર્મ ગ્રવણ કરી 'વિહાર' થી નગર તરફ જતા હતા, ત્હારે ચિંચાંને વસ્ત્રાભૂષણ સળવી 'વિહાર' તરફ મોકલી: લોકોએ 'તેણીને પૂછ્યું: "તું ક્યાં જાય છે?" તે કાંઈ પણ બોલ્યા વિના ચાલી ગઈ. પ્રાર્થકાળે ત્હારે લોકો નગરમાંથી 'વિહાર' તરફ જતા હતા ત્હારે ચિંચાં વિખરાયેલી પોશાક સાથે વિહાર તરફથી નગર તરફ જતી હતી. આવા નીચ કૌશલથી કેટલાકના મનમાં યુદ્ધ ભગવાનના ચરિત્ર વિષે શંકા ઉપજાવવા તે સમર્થ થઈ. એક દિવસ સર્વ મનુષ્યોની સમક્ષ આવી તે બોલી: "મહેને યુદ્ધથી ગર્ભ રહ્યો છે." ત્હેણે પેટે એક નહાનો બેટો બાંધ્યો હતો, જે દેવજ્નેએ ધૂરી જવાથી ત્હેનું પોંગળ ધૂરી ગયું! હવે તે લોકોએ બીજી એક મુંદરી નામની સ્ત્રીને વશ કરી. તે જગ્યાએ જગ્યાએ કહેવા લાગી કે "યુદ્ધનું ચરિત્ર સોર નથી." આ વાત ત્હારે થોડી ઘણી ફેલાઈ ત્હારે તે લોકોએ કેટલાક દારૂડીઆ પાસે ત્હેને મારી નખાવી અને ત્હેનું મુઠ્ઠું ત્હેમના 'વિહાર' પાસે નાંખ્યું અને જગતને જાહેર કર્યું કે યુદ્ધ પોતાનું કલક છુપાવવા આ બીજું પાતક કર્યું છે. પણ થોડાક દિવસે તે દારૂડીઆઓ દારૂના ઘેનમાં હતા ત્હારે ઘેનમાં ને ઘેનમાંજ તેઓથી બોલી જવાયું કે "અમારી સત્તા એટલી મજબૂત છે કે યુદ્ધનું પણ ચરિત્ર મુંદરીને મારીને કલંકિત કરવા અમે સમર્થ છીએ." આ પ્રમાણે યુદ્ધભગવાનના ચરિત્ર પર આવેલું કલંકરૂપી વાદળ, સત્યના સૂર્યપ્રકાશ આગળ, અદૃશ્ય થયું, અને ત્હારે

આ દારૂડીઆઓને ન્યાયસભામાં બોલાવવામાં આવ્યા, ત્હારે તેઓએ
 'પોતાનું સાપ કબુલ કર્યું' અને જે લોકોએ ત્હેમને આ નીચ દામ
 કરવા ઉશ્કેર્યા હતા ત્હેમનાં નામ પણ આપી દીધાં! એક વખત
 ઝોરાકમાં ઝેર ભેળવી શ્રીગુપ્ત મારફતે યુદ્ધભગવાનનો પ્રાણ લેવા
 અન્ય મતવાળાઓએ યુક્તિ રચી, પણ યુદ્ધ ભગવાનનાં જાણવામાં
 તે વાત આવી અને ત્હેમણે તે શ્રીગુપ્તને ક્ષમા આપી; અને દ્વેષ,
 દ્વેષથી નહિ પણ પ્રેમથીજ નાશ પામે છે, એ ઉત્તમ સિદ્ધાંત ખરો
 પાડી જતાવ્યો.

યુદ્ધ ભગવાનને જ્ઞહારથી બાધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, ત્હારથી ત્હેમનું
 'દરરોજનું' જીવન કેવા પ્રકારનું હતું, તે સંબંધી જો કંઇ પણ
 જાણવામાં આવે તો તે ઉપયોગી જણાશે, એમ ધારી અત્રે તે નિવે-
 દન કરવામાં આવે છે.

“ યુદ્ધભગવાન પ્રાતઃકાળમાં પાંચ વાગ્યાને સુમારે જાગૃત થતા,
 અને પોતાના શિષ્યને શ્રમ ન પડે તે ખાતર જાતેજ સ્નાન કરી વસ્ત્ર
 પહેરી લેતા તે - પછી ભિક્ષા માગવાનો સમય થાય ત્હાં સુધી તે
 એકાંત જગ્યામાં જતા અને ધ્યાનમાં બેસતા હતા જ્ઞહારે ભિક્ષાનો
 સમય થાય ત્હારે ત્રણ વસ્ત્ર પહેરીને હાથમાં પાત્ર લેતા, અને કેટલીક
 વાર એકલા, - અને કેટલીકવાર - શિષ્યો સાથે, પાસેના ગામ, કે
 નગરમાં, કેટલીકવાર સાધારણ રીતે અને કેટલીકવાર ચમત્કારે સાથે,
 દાખલ થતા હતા.

પછી લોકો ઘરમાંથી જ્હાર નીકળી ત્હેમને ભોજન ગ્રંહણ કર-
 વાનો આગ્રહ કરતા હતા, જે ભોજન તે ત્હાંને ત્હાંજ ખાધ લેતા
 હતા જ્ઞહારે ભોજન પૂરું થઇ રહે ત્યારે લોકોની આધ્યાત્મિક શક્તિ

તપાસીને હેમના અધિકાર મુજબ ઉપદેશ આપતા હતા, જે સાંભળી કેટલાકે 'ઉપાસક' અથવા 'આવક' નું પ્રત અંગીકાર કરતા હતા, ત્યારે કેટલાક 'શ્રમણ' માર્ગે ગ્રહણ કરતા હતા, અને કેટલાક તે કરતાં પણ ઉચ્ચ અવસ્થાનો અનુભવ કરતા હતા. આ પ્રમાણે લોકો ઉપર ઉપકાર કરી તેઓ પોતાને સ્થાનેથી ઉઠી, જે વનમાં પોતે ઉતર્યા હોય ત્યાં જતા હતા; અને ત્યાં બીજા શિષ્યો ભોજન કરીને આવે ત્યાં સુધી તે શિષ્યોની રાહ જોતા બહારના ભાગમાં બેસતા હતા. પછી દ્વાર આગળ ઉભા રહી દેટલીક ઉપયોગી યોગ્ય પ્રદ સૂચનાઓ આપતા, અથવા તો કાષ્ઠક શિષ્યને ધ્યાનનો અમુક વિષય રહેલી આત્મિક શક્તિ અનુસાર જણાવતા હતા. જ્યારે શિષ્યો ધ્યાન વાસ્તે જતા ત્યારે બુદ્ધભગવાન થોડોક સમય આરામ લેતા હતા, અને જ્યારે શરીરને આરામ મળી રહે કે તરતજ ઉઠી પાસેના મનુષ્યોને કેવી રીતે પોતે મદદ કરી શકે, તેનો વિચાર કરતા હતા. સાંજના ચાર પાંચ વાગે પાસેના ગામના કે નગરના લોકો તેઓ જ્યાં ઉતર્યા હોય ત્યાં પુષ્પના ઉપહાર લેઈને આવતા હતા. ત્યાં વ્યાખ્યાન કરવાની જગ્યામાં આ પ્રમાણે આવીને બેઠેલા ઉપાસકો વગેરેને હેમની યોગ્યતા પ્રમાણે સત્યનો યોગ્ય કરતા હતા. સંધ્યાકાળે તે લોકો પાંચ જતા, ત્યારે તે દેટલીક વખત સ્નાન કરતા હતા; અને ધ્યાન વાસ્તે બેઠેલા શિષ્યો બધા હેમની પાસે એકઠા થતા હતા. હેમનાં કેટલાક શિષ્યો પોતાને અનુભવ જણાવતા, ત્યારે કેટલાક પોતાને પડેલી શંકા ધૂંટી તેનો પ્રત્યુત્તર માંગતા અને કેટલાક સત્યનો યોગ્ય આપવા પ્રાર્થના કરતા હતા. આ પ્રમાણે ધર્મસંબંધી વાર્તાલાપ કરવામાં રાત્રિને પ્રથમ પ્રહર વીતી જતો; બાકીની રાત્રિના કેટલોક ભાગ

ધ્યાનમાં પસાર થતો, અને કેટલોક લાગ-શાંત નિદ્રામાં જતો. પ્રાતઃકાળ થવા માંડે ત્યારે જાગૃત થઈ જાગૃતના સોડોને પોતાની નજર આગળ ઉભેલા કદપી હોમાંથી કાણુ કાણુ મદદ મેળવવા લાયક છે, અને હોમને કવી રીતની મદદ આપી શકાય તેમ છે હોનો વિચાર કરતા હતા શિયાળા ને ઉનાળાના મળી આઠ માસ મુંઘી તે જૂદા જૂદા સ્થળે વિચરતા હતા. પણ વર્ષાઋતુમાં ચાર માસ મુંઘી તે એકજ સ્થળે રહેતા હતા. આ પ્રમાણે ભગવાન બુદ્ધસ્વામી પોતાનો સમય નિર્ગમન કરતા હતા. ”

પ્રકરણ ૧૦ મું—નિર્વાણ.

કય મુનિ જ્ઞહારથી બુદ્ધ થયા ત્હારથી ઉપર પ્રમાણે જૂદે જૂદે રથજે ઉપદેશ આપતા હતા અને અનેક જીવોને દુઃખમાંથી મુક્ત થવાનો ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવતા હતા.

બુદ્ધભગવાન નિર્વાણ પામ્યા તે અગાઉ થોડા વર્ષ પહેલાં ત્હેમના કાકાનો પુત્ર દેવદત્ત, જે ત્હેમનો શિષ્ય થયો હતો, તેણે સંઘમાં વિશ્લેષ પાડ્યો. દેવદત્ત જ્ઞહારે કૌશાલિ ગયો, ત્હારે તે નગરના મનુષ્યોએ ત્હેનું અપમાન કર્યું. આ અપમાન સહન નહિ થવાથી તે રાજગૃહ ગયો, અને ત્હાં નવો મન સ્થાપવાની ત્હેની પ્રયત્ન ઇચ્છા થઈ. ભિંંજસાર રામના પુત્ર અન્નનશત્રુએ રાજગૃહમાં ત્હેને એક ‘વિહાર’ બધાવી આપ્યો. જ્ઞહારે બુદ્ધભગવાન રાજગૃહમાં વેણુવનમાં વર્ષાઋતુ ગાળવા આવ્યા, ત્હારે દેવદત્ત કે જે હજુ પોતાને બુદ્ધનો અનુયાયી કહેવરાવતો હતો ત્હેણે પોતાના આગેવાનીપણા નીચે નવો અને વધારે સખ્ત નિયમવાળો ધર્મ સ્થાપવા બુદ્ધભગવાન પાસે માગણી કરી. બુદ્ધભગવાને ના પાડી કે તરતજ ત્હેણે નવો મન સ્થાપવા પ્રયત્ન આરંભ્યો. થોડાં વર્ષ પછી અન્નનશત્રુએ પોતાના પિતા ભિંંજસારને મારી નાંખ્યો:—એમ કહેવામાં આવે છે કે આ કામમાં દેવદત્તનો હાથ હતો. આ બનાવથી પોતાના નવીન પંથને સારી સાદાપ મળશે, એમ ત્હેણે આશા

રાખી હતી. યુદ્ધ ભગવાનનો જીવ લેવાને પણ દેવદત્તે કેટલાક પ્રયત્ન કર્યા હતા, જે સર્વ નિષ્ફળ ગયા હતા. યુદ્ધભગવાનને મારવાને મોકલેલા મારાઓ ત્હેમનો અમૃત બરોડો ઉપદેશ સાંભળી શાંત થઈ ગયા અને યુદ્ધના અનુયાયી થયા; ગૃધ્રદૃટ પર્વતની ટોચેથી ગળડાવેલા પત્થરના બે કકડા થઈ યુદ્ધ ભગવાનની બન્ને આંતુએથી ચાલ્યા ગયા, પણ યુદ્ધભગવાનને તેથી જરા પણ ઈજા થઈ નહિ. ત્હારે યુદ્ધ ભગવાન રાજગૃહમાં બિદ્યાર્થે કરતા હતા, ત્હારે ત્હેમના સામે ગાંડો મદોન્મત્ત હાથી ઘૂટે મૂકવામાં આવ્યો હતો, પણ યુદ્ધ ભગવાનના અપૂર્વ શાન્તિ બળથી તે-શાંત થયો અને પગે પડ્યો.

ત્હારે દેવદત્ત દશામાં ન કાવ્યો ત્હારે ત્હેણે વધારે સખ્ત નિયમોવાળો મત સ્થાપ્યો, ત્હેના માનનારાની સંખ્યા વધવા લાગી, અને અજ્ઞતશત્રુએ પણ ત્હેને સારી રીતે ઉત્તેજન આપ્યું; પણ થોડા સમયમાં તે દેવદત્ત મરી ગયો; અજ્ઞતશત્રુને પોતાનાં પાપકર્મો માટે અંતઃકરણમાં પશ્ચાત્તાપ થયો, યુદ્ધભગવાન પાસે તે ગયો, અને શાંતિ અને મુક્તિનો માર્ગ ત્હેમની પાસેથી શિખી યુદ્ધ ધર્મને સારો મદદગાર નીવડ્યો. યુદ્ધના નિર્વાણ પછી મળેલી પહેલી સભાને અજ્ઞતશત્રુએ સારો ટેકો આપ્યો હતો.

યુદ્ધભગવાને ૪૫ મી વર્ષાન્કુ વેલુગ્રામમાં ગાળી, ત્યાં ત્હેમને સખ્ત માંદગી આવી; તેમણે જણાવ્યું કે હવે નિર્વાણકાળ સમીપ આવ્યો છે, તેથી બધા શિષ્યોને એકઠા કરીને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો:

“ હે ભિક્ષુઓ ! મ્હેં જે ધર્મ પ્રકાશિત કર્યો છે તે સંપૂર્ણ

રીતે શિષ્યો, ત્હેને અનુભવમાં મૂકો, ત્હેને ચાર બાજુએ ફેલાવો કે
જેથી આ પવિત્ર ધર્મ ચિરકાળ ટકી શકે, અને કરોડો મનુષ્યનાં
કલ્યાણનું કારણ થાય. લોકોના લાભને ખાતર, દેવોના લલ્લાને ખાતર
આ સત્યોનો યોધ આપો. હે ભિક્ષુકો ! ધણા થોડા સમયમાં તયા-
ગત વાલ્યા જશે; ત્રણ માસમાં તયાગત આ શરીર છોડી જશે. મહા-
જીવન પુરું થવા આવ્યું છે. હે ભિક્ષુકો ! અપ્રમાદી, વિચારવત
અને શુદ્ધ ચત્તે; હમારા નિશ્ચયમાં દૃઢ રહેજો, તમારા હૃદય પર
નજર રાખો. જે મનુષ્ય કંટાળ્યા વિના ખંતથી આ ધર્મને વળગી
રહેશે, તે સંસારસમુદ્ર તરીકે દુઃખનો અંત અનુભવશે.”

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી યુદ્ધભગવાન કુશીનગર તરફ
જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં પાવાનગર આવી પહોંચ્યા.

ત્યાં સુડ નામના કંસારાને ત્યાં ભિક્ષા માગવા ગયા, ત્હારે, એમ
કહેવાય છે કે, ત્હેણે “સુદર મદ્વ” (સુદરનું માંસ) ભોજન તરીકે આપ્યું. પણ
આ વાત આપણે કળુષ કરીએ તે પહેલાં યુદ્ધભગવાને-તે સંબંધમાં જે
વિદ્વારો કહાડ્યા હતા, તે પણ આપણે લક્ષમાં લેવા જોઈએ. યુદ્ધ-
ભગવાને તે સુડ નામના કંસારાને કહ્યું: “ હે સુડ ! તે ‘ સુદર
મદ્વ ’ મ્હનેજ આપ, અને આ ગ્રાખા તથા રોટલી મ્હારા શિષ્યોને
આપ; કારણ કે હું જોઈ છું કે આ પૃથ્વી ઉપર, કે મારના દેવલોક-
માં કે ધ્રુવના દેવલોકમાં, કે શ્રમણોમાં કે બ્રાહ્મણોમાં, કે દેવોમાં કે
મનુષ્યોમાં આ ખોરાક ખાધને પચાવી શકે એવું મ્હારા સિવાય
કોણ કોઈ છેજ નહિ. ” આ સમ્બોધ યુદ્ધી રીતે જણાવે છે કે
અહીં સુદરનું માંસ તે રથજી ખોરાક નથી; કારણ કે તે તો માંસ-

હારી લોકો સહેલાઈથી પચાવી શકે; માટે અહીં ગુપ્ત અર્થ રહેલો છે.

તે પછી બુદ્ધભગવાન શરીરે નરમ થયા, અને કુદી નગર તરફ ગયા. રસ્તામાં કુકુષા નામની નદી આવી તહેમાંથી આનંદે જળ લાવી આપ્યું, તે પી, ત્રિશ્રાંતિ લઈ આગળ ચાલ્યા, અને કુદી નગરની ખ્હારના ઉદ્યાનમાં આવી ઉતર્યા.

બુદ્ધભગવાનનું મરણ સમીપમાં છે, એમ જાણી તહેમના પ્રિય શિષ્યથી રહેવાયું નહિ. તે તહેમનાથી જરા દૂર જઈ રડ્યો અને બોલ્યો “ હજુ હું પૂર્ણ નથી. મહારા બહાલા ગુરુદેવ ચાલ્યા જાય છે ”!

બુદ્ધભગવાને તહેને પાસે બોલાવી, આશ્વાસન આપ્યું અને સવળા પદાર્થોની અનિત્યતા સમજાવી કહ્યું: “ હે આનન્દ ! દુઃખી થઈશ નહિ તેમ રડીશ નહિ. આપણને પ્રિય અને બહાલી લાગતી વસ્તુઓથી પણ આપણે છૂટા પડતાનું છે, તે શું તું નથી જાણતો ? જેનો જન્મ છે, તહેનું મરણ પણ છે. ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુનો નાશ થવો એ એનો ધર્મ છે; હે આનન્દ ! લાંબા વખતથી તહે મહારી સારી સેવા જાળવી છે. ખંતથી આ માર્ગમાં ચાલ્યાં કર, અને તું પણ જીવનનૃણા અને અજ્ઞાનબંધનથી છૂટો થઈશ, ”

× મૂળ પાલીલાપાના શબ્દો “ સુદરમદવ ” છે. કેટલાક કહે છે કે આ શબ્દોનો અર્થ ‘ કુકુમું માંસ ’ એવો થાય છે. કેટલાક કહે છે કે તે નામની એક વનસ્પતિ હતી, જેને સુદરકંદ કહે છે; જે મહાત્મા પુરૂષે આખી જીંદગી માંસાહારના ત્યાગનો બોધ આપ્યો તે પોતે છેવટના પ્રસંગે માંસ ખાય એ કેવળ અસ્વાભાવિક અને નહિ માનવા લેગ છે.

આનંદે આંસુ-રોડીને પૂછ્યું.

“ હે પ્રભો ! જ્યારે આપ અદૃશ્ય થશે ત્યારે અમને કોણ ઉપદેશ આપશે ? ”

યુદ્ધભગવાને જવાબ આપ્યો : “ આ પૃથ્વી ઉપર આવનાર હું પહેલો યુદ્ધ નથી, તેમ હું છેલ્લો પણ નથી. હું ત્હમને સત્ય શિખવવાને આવ્યો હતો, અને મ્હેં આ પૃથ્વીઉપર સત્યનું રાજ્ય સ્થાપન કર્યું છે. ગૌતમ સિદ્ધાર્થ મરણ પામશે, પણ યુદ્ધ તો જીવતો રહેશે. કારણ કે યુદ્ધ એ સત્ય છે, અને સત્ય કદાપિ મરતું નથી. જે સત્યને માને છે અને તે પ્રમાણે વર્તે છે, તે મ્હારો શિષ્ય છે. હું ત્હને શિખવીશ, સત્યનો ફેલાવો થશે, અને પાંચસો વર્ષ સુધી ધર્મનું રાજ્ય વધ્યાં કરશે. પછી અજ્ઞાનરૂપી વાદળ ફટકોડ વખત પ્રકાશને ઢાંકી દેશે; અને યોગ્ય ખવસરે બીજા યુદ્ધ જાગૃત થશે તે ત્હમને જે સત્યોનો મ્હેં બાધ કર્યો છે, તેજ સાશ્વત સત્યો શિખવશે ”

આનંદે પૂછ્યું : “ અમે ત્હમને શી રીતે ઓળખી શકીશું ? ”
યુદ્ધભગવાને જવાબ આપ્યો : “ મ્હારી પછી આવનાર યુદ્ધ મૈત્રેય યુદ્ધના નામથી ઓળખાશે, મ્હારા શિષ્યો જ્યારે સેંકડોની સંખ્યામાં છે, ત્યારે ત્હેના શિષ્યો હજારોની સંખ્યાથી ગણવામાં આવશે. ”

તે સમયે યુદ્ધ ભગવાનનું શરીર ચળકવા લાગ્યું. ત્હમણે આનંદને કહ્યું : “ આજે મારું મરણ થવાનું છે તેનું આ ચિન્હ છે ” પછી થોડીવાર આરામ લેઈ ઉઠ્યા અને શાશ્વત નીચે ઉત્તર તરફ સિર રાખી સૂતા, વૃક્ષોઉપરથી પુષ્પ પડવા લાગ્યા, આકાશમાંથી દિવ્ય પુષ્પ વરસવા લાગ્યા, અને દિવ્યગીત સંભળાવા લાગ્યા. યુદ્ધ

ભગવાને આનંદને કહ્યું “ મને સન્માન આપવાનો આ માર્ગ હીક હીક છે; પણ જે પુરૂષ કે સ્ત્રી મહારા ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તે છે, તે મહારી વધારે ભક્તિ કરે છે. ” ઘણા શિષ્યોત્કાંચકલા થયા, અને દેવો પણ ટોળાં બંધ બુદ્ધભગવાનનો નિર્વાણ સમય જાણી આવ્યા.

રાત્રે સુભદ્ર નામનો એક પડિત બુદ્ધભગવાનને મળવા આવ્યો. આનંદે વિચાર્યું કે વાદવિવાદ લાંબો વખત ચાલશે, અને તેથી આવી માંદગીમાં તે અસહ્ય થઇ પડશે, તેથી તે સુભદ્રને ના પાડી. પણ બુદ્ધભગવાનને કહ્યું આ વાત પડી, અને શું વાતચિત થતી હતી તે જાણીને સુભદ્રને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. ત્હેણે પૂછ્યું “પદ્ દર્શનવાળા ખરું તત્ત્વ જાણે છે કે કેમ ? ” બુદ્ધભગવાને કહ્યું : “તે સમજાવવાનો કે તે બાબત વાદવિવાદ કરવાનો આ સમય નથી. સાંભળ, હું ત્હને મ્હારો સિદ્ધાંત સમજાવું ” એમ કહી જણાવ્યું કે “જે ધર્મ સદ્ગુણી જીવનઉપર આધાર રાખતો નથી, જેની આદિ શુદ્ધતામાં અને જેનો અંત પ્રેમમાં નથી, તે ધર્મમાં કદાપિ મુક્તિનો માર્ગ જડે નહિ. ” સુભદ્ર આ વગેરે બોધ સાંભળી બુદ્ધધર્માનુયાયી થયો.

તરતજ આનંદને બોલાવીને બુદ્ધભગવાને કહ્યું “હે આનંદ! તું કદાચ એમ વિચારે કે હવે શરૂ થયા, તેથી ધર્મનો અત આગ્યો; પણ કદાપિ એમ ધારતો નહિ મ્હારા નિર્વાણ પછી મે ઉપદેશેલો! ધર્મ અને સંઘના નિયમો એજ શરૂ થશે. ” પછી મ્હોટા ન્હાનાનો વિનય કેવી રીતે સાચવવો તે ભિક્ષુકોને સમજાવ્યું, અને કોઇને નિયમ સંબંધી, અશ્વવિધ માર્ગ સંબંધી, અથવા કોઇ પણ સિદ્ધાંત સંબંધી કંઈ પૂછવું હોય તો આ વખતે પૂછી લેવાની પરવાનગી આપી, કે

જેથી પાછળથી એવી તક ન મળવા માટે દિવ્યગીરી ન થાય. કાષ્ઠએ પ્રશ્ન ન પૂછ્યો. ત્યારે બુદ્ધભગવાને સૌથી છેલ્લા શબ્દો આ પ્રમાણે કહ્યા:

“ હે ભિક્ષુકો ! ઉત્પન્ન થયેલી સર્વ વસ્તુઓ નાશ ધર્મવાળી છે. માટે ઉદ્યોગથી ત્હમે તમારું નિર્વાણ મેળવી લો ” આ શબ્દો જોડી થોડીવાર તે જેલાન જેવી સ્થિતિમાં જણાયા, અને ત્હમના આત્માએ આ સ્થૂત્ર ઉપાધિ છોડી નિર્વાણનો અનુભવ કર્યો.

કુશીનગરના મહત્ત રાગ્ગઓએ, રાગ્ગઓના પણ રાગ્ગ એવા બુદ્ધભગવાનના શરીરને ઉચિત ઠાઠમાઠ સાથે તથા સુગંધી દ્રવ્યોની સામગ્રી સાથે અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. શિષ્યો બુદ્ધભગવાનનાં હાડકાં તથા રાખ સુગંધી પુષ્પ સાથે એક પાત્રમાં મૂકી નગરમાં લેઈ ગયા. આ ‘મુદ્ધાન ગુરૂ’ના નિર્વાણના સમાચાર સાંભળી રાજગૃહના અમ્મતશત્રુ, વૈશાલીના લી-ચ્છીય લોકો, કપિલ વસ્તુના શાક્યલોકો, અલકાપુરીના બુલીલોકો, રામગ્રામના કૈલી લોકો, અને પાવાના મહત્ત લોકો વગેરે લોકો અત્યંત ભક્તિ તથા સન્માન સાથે રક્ષા (રાખ) લેઈ ગયા, અને તેને એક ઘાતુના પાત્રમાં મૂકી, જમીનમાં દાટી, તેના ઉપર સ્તૂપ અણાવવામાં આવ્યા આ પ્રમાણે પવિત્રમાં પવિત્ર જીવનનો અંત આવ્યો મહા પરિનિર્વાણસૂત્ર કહે છે કે. “ હાથ જોડીને નમસ્કાર કરો, હમ્મરો વર્ષોમાં આવા બુદ્ધ મળવા દુષ્કર છે, દુષ્કર છે । ”

પ્રકરણ ૧૧ મું-બુદ્ધ મહાત્માની

ઉપદેશ પદ્ધતિ.

હલગવાનનું પરમપત્રિત્ર, શાન્ત અને પદોપકારમય
જીવનચરિત્ર પૂર્ણ કરીએ, તે અગાઉ તહેમની યોગ્ય
આપવાની શૈલિના સળધમાં થોડું લખવામાં આવે
તે ઉચિતજ ગણાશે. તેઓ હમેશા સાંભળનાર પાત્રની
ચોગ્યનાનો વિચાર કરીનેજ જવાબ આપતા હતા.

સામાન્ય મનુષ્યોને જાહેરે યોગ્ય આપવાનો પ્રસંગ હોય ત્યારે તે સત્ય
સમજાવવાને ઉપમાઓ, વાર્તાઓ, દંતકથાઓ, ઐતિહાસિક બનાવો,
કહેવતો અથવા પોતાના તેમજ સાંભળનારના પૂર્વ જન્મના બનાવો
વગેરેનો આશ્રય લેતા. આ જગતમાં દરેકને વારંવાર મરણ છે, એ
સિદ્ધાંત ક્રિશ્ચિયોત્તમીને સમજાવવાને સરસવના દાણા લાવી આપવા
ખાતરનું દૃષ્ટાન્ત પ્રથમ કહેવામાં આવ્યું છે. એવાં ઘણાં દૃષ્ટાન્ત આપી
શકાય. પણ સ્વયં સંકોચને લીધે ફક્ત એકજ દૃષ્ટાન્ત અત્રે આપ-
વામાં આવે છે. મગધદેશના દક્ષિણ ભાગમાં (દક્ષિણગિરિ ઉપર)
જાહેરે બુદ્ધભગવાન રહેલા હતા ત્યારે એક દિવસ તે એકનાલ નામના
ગામમાં હાથમાં ભિક્ષા પાત્ર લેઈ ગયા. ભારહજ નામનો પૈસાદાર
આજણ ખેતરમાં મજૂરી કરતા લોકો ઉપર દેખરેખ રાખતો હતો.

યુદ્ધભગવાનને જોઈને કેટલાક મનુરો ઉઠ્યા અને વંદન કર્યું. પણ ભારદ્વજ ઠપકો આપતો હોય તેમ જોયો: “ હે શ્રમણ ! હું હજી ખેડું છું અને વાવું છું, અને પછી જે ફળ આવે તે ખાઉં છું. જે ત્હમે પણ ખેડવાની અને વાવવાની મહેનત લેતા હો તો કેવું સારું ! ”

યુદ્ધભગવાને જવાબ આપ્યો: “ હે બ્રાહ્મણ ! હું પણ ખેડું છું અને વાવું છું અને ખેડ્યા અને વાગ્યા પછી જે ફળ મળે છે તે ખાઉં છું. ”

બ્રાહ્મણે પૂછ્યું: “ જે ત્હમે ખેડતા અને વાવતા હો તો ત્હને નીશાની ક’હાં છે ? ત્હમારા બળદ, બીજ અને હજી ક’હાં છે ?

આ ઉપરથી શાસ્ત્રપ્રભુએ જવાબ આપ્યો, “ હું શ્રદ્ધારૂપી બીજ વાવું છું; ભક્તિરૂપી વરસાદ તે બીજને પલાળે છે; વિનયરૂપી હજીવું લાકડું છે, મન તે હુંસરાવું બંધન છે; અપ્રમત્તદશા તે હજીવો લોહાનો ભાગ છે. સત્યથી તે હજી બંધાય છે, અને દયાથી તે છૂટું કરી શકાય છે. શક્તિ તે મ્હારા બળદો છે; માયારૂપી ન-કામા છોડવા કાઠી નાખી ખેડવાનું કામ થાય છે. ત્હનો પાક નિર્વાણનું અમૃત ફળ છે, અને આ રીતે ખેડવાથી સર્વ દુખનો અંત આવે છે. ” તરતજ તે બ્રાહ્મણે શાસ્ત્રમુનિના પાત્રમાં ખીર રેડી અને કહ્યું: “ હે શ્રમણ ! આ ખીરનું ભોજન કરો. ખરેખર ત્હમે ખેડુત છો; ત્હમે એવી ખેતી કરો છો કે જેનું ફળ અમરતાના રૂપમાં મળે છે. ”

ત’હારે ત’હારે કાંઈ ઠપકો આપવાનો અથવા કાંઈ સાર બતાવવાનો પ્રસંગ આવે ત’હારે પોતાના અને તે પુરુષોના પૂર્વભવો તે કહેતા હતા; આવી પૂર્વભવોની વાતોને યુદ્ધધર્મમાં જાતક વાતાર્થો

કહેલી છે, પણ આ સર્વ કરતાં પણ તહેમનો પોતાનો પ્રભાવ લોકોને યુદ્ધધર્મી બનાવવામાં અસાધારણ કારણભૂત હતો; જ્યારે તે દાષ સાથે વાત કરતા, ત્યારે લોકો અંગાઠ જતા. શું કેવળ શાખ્દાથીજ અંશુલીમાલ નામનો મોટો લુંટારો અથવા આલવી ગામનો મનુષ્યોનો આહાર કરનાર ફર મનુષ્ય બદલાઈ ગયા હશે? તેમની છાયા તળે એકવાર પણ જે આવ્યા તે હમેશને માટે તહેમના થઈ રહેતા હતા. જે તહેમને મળતા તે તહેમની મૈત્રી (પ્રેમ) ને વશ થતા; અને જે-આ તહેમને જાણતા તે સદાને માટે તહેમના ભક્ત થઈ રહેતા.”

† યુદ્ધભગવાન વિષે એવું કહેવામાં આવે છે કે સર્વ મનુષ્યો પોત પોતાની ભાષામાં તહેમનો ઉપદેશ સમજી જતા હતા. તહેમના ચૈતન્યનો પ્રભાવ આતાવર્ગ ઉપર અપૂર્વ હતો. તહેમનું ‘ ઝોરા ’ (તેજ) એટલું નિશાળ હતું કે આખા વન સુધી તે વિસ્તરતું હતું. આ કારણથી તહેમનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવનાર સદ્યજા લોકો તહેમના આ ‘ ઝોરા ’ ની અસર તળે આવતા. તહેમના આ ઝોરાનો પ્રકાશ જોઈ ઉઘા દેવો પણ ત્યાં આવતા, અને તેઓ પણ આ લોકોને સત્યના યોધની અસર કરવામાં સદાયભૂત થતા હતા. જ્યારે આપણે પવિત્ર ધર્મગ્રંથોમાં સાંભળીએ છીએ કે એક વ્યાખ્યાન સાંભળવાથી સેકડો મનુષ્યો અર્હત જેવી ઉચ્ચ સ્થિતિ મેળવવા ભાગ-શાળી થયા, ત્યારે આ વાત જાણવાથી આપણને કાંઈ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થતું નથી. હિંદુસ્થાનના તે ભાગમાં જન્મેલા મનુષ્યોમાંના ઘણા ખરા પૂર્વભવોમાં યુદ્ધના સબધમાં આવેલા હતા, અને યુદ્ધને સર્વજ્ઞાન થાય તે પછી તહેમનો યોધ સાંભળવાનો ઉમદા લાભ મળે તે હેતુથી તે સર્વ ત્યાં જન્મ્યા હતા.

આ બાબત અતીદ્રિષ્ટ વિષયને લગતી છે, પણ જેઓની દષ્ટિ

કાષ્ટને પણ આ ધર્મ તહેની ઇચ્છાવિરુદ્ધ માનવાને આગ્રહ કરવામાં આવતો ન હતો. લોકોની બુદ્ધિ અને અંત કરણ જે કબુલ કરે, તોજ અમુક સિદ્ધાંત સત્ય તરીકે માનવો, એવો બુદ્ધ ભગવાને બુદ્ધા શબ્દોમાં બોધ કર્યો છે. તે શબ્દોનું અગ્રેષ્ઠમાં આ પ્રમાણે ભાષાંતર કરવામાં આવ્યું છે —

“Do not believe in anything, because it is said; nor in tradition, because they have been handed down from antiquity; nor in rumours as such; nor in writings by sages, because sages wrote them; nor in fancies that we may suspect to have been inspired in us by a deva; nor from inferences drawn from some haphazard assumption, we may have made; nor because what seems

દેવળ આ સ્થૂળ ભુવનને લગતી હતી, તેઓ પણ બુદ્ધભગવાનને અસાધારણ પ્રભાવવાળા અને અદૌષ્ટિક સૌંદર્યવાળા રાજકુમાર તરીકે ગણતા હતા. તે તહેમના કહેવાનો અર્થ બુદ્ધા શબ્દોમાં અને સ્પષ્ટતાથી કહેના હતા તે વખતના આલતા ધર્મના શુદ્ધો આત્મજોને દક્ષિણા આપવાનું અને દેવોને અવિદાન આપવાનું શિખવવા ઉપરાંત ઘણો થોડા બોધ આપતા હતા પણ આ નવા ધર્મશુદ્ધો ઉપદેશ આપ્યો કે દેવોને પ્રસન્ન કરવાને માર્ગ ઉમદા અને પવિત્ર હવન છે, પશુઓનું અલિદાન આપવાનું નથી, પણ પાશવવૃત્તિઓનો ભોગ આપવાની જરૂર છે; અને આત્મ દિયાઓ કરતાં, હવનની શુદ્ધતા વધારે ઉપસન્ન અને વધારે સુખપ્રદ છે.

to be an analogical necessity; nor on the mere authority of our teacher or master. But we are to believe, when the writing, doctrine or saying, is corroborated by our own reason & consciousness."

“કોઈએ કહ્યું હોય તે ઉપરથી, અથવા પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવેલી દંત કથાઓ ઉપરથી, અથવા લોકોમાં ઉડતી વાતો પરથી, તેમજ ઋષિઓએ લેખો લખેલા છે માટે તે લેખો પરથી, અથવા કોઈ દેવે પ્રેરણા કરી હોય એવા ભ્રમ ઉપરથી, અથવા કોઈ માની લીધેલી બાબતને લીધે આવેલા અનુમાન પરથી, અથવા ઉપમાને લીધે સરખું લાગતું હોય તે ઉપરથી, અથવા તો આપણા ગુરુઓની કે શિક્ષકોની સત્તા ઉપરથી, કોઈ પણ બાબતને માની લેતા નહિ; પણ જ્યારે કોઈ લેખ, સિદ્ધાંત અથવા કહેવત આપણી બુદ્ધિ તથા અંતઃકરણ કબુલ કરે ત્યારેજ તે સત્ય તરીકે સ્વીકારવાં.”

પ્રકરણ ૧૨ મું—શ્રી બુદ્ધના ઉપદેશ.

હ મહાત્માએ ઉપદેશેલા ધર્મના સિદ્ધાંતો યથાર્થરીતે આપણા સમજવામાં આવે, તે માટે કટલાક શબ્દોની વ્યાખ્યા આપવી જરૂર છે; કારણ કે તે શબ્દોના પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ કરેલા જૂઠા અર્થોને લીધે ઘણી ગેરસમજીત ફેલાયલી છે. જે એક શબ્દના સમ્બંધમાં અતીધણી ગુંચવાડો ઉભો થયો છે, તે શબ્દ ‘નિર્વાણ’ છે. ‘નિર્વાણ’ નો અર્થ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો ‘Blowing out of existence’ ‘હયાતીનો આત્મિક વિનાશ’ અથવા ‘ચૈતન્યનો વિનાશ’ એમ કરે છે, પણ આ અર્થ વાસ્તવિક નથી. કારણ કે ‘નિર્વાણ’ એ ચૈતન્યના અતિશય વિકાશરૂપ છે, અને તે વિકાશદ્વારા આપણા સૂર્યમંડળની હદમાં તે આત્મા સર્વત્રતા મેળવે છે. ‘સર્વ પ્રકારના સ્થૂળ જીવનનો તેમજ આ સ્થૂળ સૃષ્ટિમાં મળી આવતી દરેક વસ્તુ તરફની તૃણાનો નાશ’ આવો અર્થ ‘નિર્વાણ’ શબ્દથી સૂચવાય છે ખરો; અને પ્રાયઃ આ કારણને લીધેજ ‘નિર્વાણ’ એ શબ્દનો ‘આત્મિક વિનાશ’ એમ અર્થ કરવામાં આવ્યો હશે. પણ સ્થૂળ તથા સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિના બનેલા રૂપોવાળા જગતમાંથી અસ્તિત્વનો વિનાશ થવો, હોનો અર્થ એવો નથી કે ઉચ્ચ ચૈતન્યપ્રદેશમાં પણ આત્માનો નાશ થાય છે; કારણ કે આપણા અનુભવમાં જે આકારો આપી શકે છે, તેવા આકારો જડાં નથી, તેવા આત્માનાજ પ્રદેશમાં આત્માનું અસ્તિત્વ

રહે છે. નિર્વાણ એ એવી આત્માની પરમદશા છે કે તેને અનુભવ કરનારા ઋષિઓ પણ તેને શબ્દોદ્વારા વર્ણવી શકે નહિ. આ કારણથીજ નૃહારે યુક્તદેવને નિર્વાણવિષે પૂછવામાં આવ્યું, ત્હારે પોતે મૌન રહ્યા હતા.

If any teach *Nirvana* is to cease,
Say unto such they lie;
If any teach *Nirvana* is to live,
Say unto such they err.

જે કોઈ એમ શિખવે કે ‘ નિર્વાણ ’ એટલે ‘ નાશ પામવો ’ તો તું તેમને જણાવજે કે તેઓ જૂઠું જોડે છે; જે કોઈ એમ શિખવે કે ‘ નિર્વાણ ’ એટલે ‘ જીવવું ’ તો તેમને જણાવજે તેઓ ભૂલ કરે છે. ” આપણે સામાન્યરીતે જે અર્થમાં ‘ નાશ પામવો ’ અથવા ‘ જીવવું ’ સમજીએ છીએ, તેવા ‘ નાશ ’ કે ‘ જીવન ’ થી નિર્વાણનો ખ્યાલ પામવો દુર્લભ છે. પથરમાં રહેલા ચૈતન્યમાં ને આપણી અંદર પ્રકટ થયેલા ચૈતન્યમાં જેટલું અંતર છે, તેના કરતાં પણ આપણા ચૈતન્યમાં અને ‘ નિર્વાણ દશા ’ પ્રાપ્ત કરનારના ચૈતન્યમાં મોટું અંતર છે. જે બાબત યુક્તદેવ પણ મૌન રહ્યા હતા, તેવી ચૈતન્યની ઉદ્કૃષ્ટ સ્થિતિને ‘ વિનાશ ’ ના અર્થમાં સમજવી, તે વેગંતી-ઓ બ્રહ્માને ‘ નેતિ નેતિ ’ શબ્દથી જણાવે છે, માટે બ્રહ્મ નથી, એમ માનવા બરાબર છે.

હવે ‘ યુક્ત ’ એ કાણુ ? એ વિચારીએ. એક મહાત્મા આત્મા જે આ સૃષ્ટિપર અનેક જંદગીનો અનુભવ મેળવીને સામાન્ય મનુષ્ય બની કરતા ગણે ઉચે દરજ્જે ઉત્તરિ ક્રમ (evolution) નાં

માં સ્ફુટેલો છે, અને પરમ તત્ત્વ સાથે જ્ઞાનસહિત એક્ય પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થયેલો છે, તેને હિંદુ અને યુદ્ધધર્મ ' યુક્ત ' એટલે ' બાધ પામેલો ' એ તરીકે ગણે છે, પણ ' નિર્વાણ ' પ્રાપ્ત કરનાર અને ' યુક્ત ' એ બે વચ્ચે પણ વળી અંતર છે. જેણે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તે આત્મા કરતાં પણ યુક્તની દશા વધુ આનંદાંતી છે. નિર્વાણ દશા પ્રાપ્ત કર્યા પછી જે અત્યંત દયા-સાગર મહાન્ આત્મા મનુષ્યજાતિ રૂપ પોતાના ન્હાના બંધુઓના કલ્યાણ અર્થે નિર્વાણના સુખનો ભોગ આપીને, મનુષ્યજાતિને મદદ આપી શકાય તેવી સ્થિતિમાં રહે છે તેને ' યુક્ત ' કહેવાય છે.

યુદ્ધધર્મના પાયારૂપ બે સિદ્ધાંતો છે, તે સિદ્ધાંતોનાં નામ ' કર્મ ' અને ' પુનર્જન્મ ' છે. તે બે સિદ્ધાંતો વિષે હવે આપણે વિચાર કરીએ, કારણ કે તે બાબતના જ્ઞાન સિવાય યુદ્ધધર્મના તત્ત્વની સમજણ પડવી અશક્ય છે. યુદ્ધધર્મ પ્રતિપાદન કરે છે કે જીવાત્મા અથવા વ્યક્તિ (Individuality) નિત્ય છે; તે સાથે એમ પણ સ્થાપન કરે છે પ્રથમની ઉપાધિ (Personality) એ મૂકેલું બીજ, જેને ' સ્કન્ધ ' કહેવામાં આવે છે, તેમાંથી અસંખ્ય ઉપાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે ઉપાધિઓનાં જન્મ મરણ પણ થાય છે. ઘણીવાર જીવને અથવા નિત્યતત્ત્વને મણકાની આદર પરાવેશા સૂત્રની ઉપમા આપવામાં આવે છે, અને ઉપાધિ તે મણકારૂપ છે. અથવા વધારે સારું દૃષ્ટાન્ત લેઈએ તો જે છોડવાઓ ભોંયતી આંદર આવે છે, દરેક વસંત ઋતુમાં થડ અને પાંદડાં પ્રકટ કરે છે, અને જેનાં પાંદડાં વગેરે શિખાળા આવતાં નાશપાત્રી અદૃશ્ય થાય છે, તે છોડવાઓનાં મગ સાથે જીવને સરખાવી શકાય, અને ઉપરનાં પાંદડાં તથા થડને ઉપાધિ સાથે સરખાવાય. આ મૂળ અદૃશ્ય પણ સ્થાયી છે અને તે

કારણથીજ તે મૂળમાંથી ઉત્પન્ન થતા હોડવાઓ એક બીજા સાથે જોડાય છે, અને તે હોડવાઓરૂપ ઉપાધિ દૃશ્ય તેમજ અનિય છે. આ ઉપાધિની અનિયતા ઉપર એટલો બધો ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે જૂદી જૂદી ઉપાધિઓને જોડનાર સ્થાયી તત્ત્વ (આત્મા) જેવી વસ્તુજ નથી એમ કેટલાક માનવાને દોરાય છે, પણ સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં જણાય છે કે યુક્તર્થ અનાત્મવાદી નથી.

આ ' પુનર્જન્મ ' ના નિયમની સાથે સ્થાયી સંબંધ ધરાવતો, અને પુનર્જન્મના નિયમમાંથીજ પ્રસિદ્ધ થતો કર્મનો નિયમ છે. મનુષ્ય પોતેજ પોતાનો નિયંતા છે, અને જેવું મનુષ્ય વાવશે તેવું લાગશે, એ આ નિયમનો ટુંકમાં સાર છે. જેવી રીતે પુરૂષની પાછળ લેની જાય જાય છે, તેવીજ રીતે સારા કામનું ફળ લેની પાછળ જાય છે; અને જેવી રીતે બળદની પાછળ ગાડીનું પૈકું ચાલે છે, તેવીજ રીતે ખરાબ કામનું ફળ લેની પાછળ આવે છે.

સર એડવિન આર્નોલ્ડના શબ્દોમાં " કર્મ " નો નિયમ આ પ્રમાણે છે.—

Each man's life.

The outcome of his former living is

The bygone wrongs bring forth sorrows
and woes,

The bygone right breeds bliss,

He cometh, reaper of things he sowed.

અર્થ.—દરેક મનુષ્યનું જીવન તેના પૂર્વ જન્મોના આચરણનું પરિણામ છે; ધણા કાળ પૂર્વે કરેલા અશુભ કૃત્યો શોક અને દુઃખ

ઉત્પન્ન કરે છે. તેમજ ભૂતકાળનાં શુભ કાર્યો આતંદ આપનાર બને છે, મનુષ્ય પોતે વાવેલું લણવા પાછો આવે છે.

જન્મ મરણના ચક્રની ધરી આંસુની બનેલી છે, અને હેતી નાલિ શૂન્યની બનેલી છે; તે ચક્રમાંથી મનુષ્ય કેવી રીતે મુક્ત થઈ શકે તે શિખવવું; મનુષ્ય પોતાનાજ ભવિષ્યનો રચનાર છે, અથવા હેતુ ભવિષ્ય હેના પોતાનાજ હાથમાં છે એમ જણાવવું; આનો ખ્યાલ આત્મા પછી મનુષ્યે કેવાં પ્રકારનાં કાર્યો તથા વિચારો કરવા કરવા કે જે પુનર્જન્મના કારણને સહાયભૂત થાય નહિ, અને ભૂતકાળ તું કર્મ ખપી જતાં મનુષ્ય મુક્તિ-નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરી શકે; આ શિખવવું—આમાંજ યુક્તધર્મનો સાર આવી રહેલો છે.

સર્વ મનુષ્યોને શુદ્ધ વિચાર કરવાનું, અને પોતાના ખુદ શિખ્યોને ધ્યાન કરવાનું યુક્ત દેવ ભાર દેધને જણાવતા હતા, હેતુ કારણ પણ આજ હોવું જોઈએ, એમ આપણને જણાય છે. કાર્ય કરનાં પહેલાં વિચાર ઉદ્ભવે છે, વિચાર તે કાર્યનો નિયંત્રક છે. મનુષ્યની ઉત્તરિમાં, હેતુ ચારિત્ર ઉત્તમ પ્રકારનું બનાવવામાં, અને હેતુ ભવિષ્ય નિર્માણ કરવામાં ઉત્તમ વિચાર એ ધાતુજ પ્રયોગ સાધન છે. પાશ્ચાત્ય લોકોમાં તથા હોમના સંસર્ગને લીધે આપણા લોકોમાં રૂઢિ જ શરીરની બાહ્ય પ્રવૃત્તિને અગત્યની ગણવાની અને રૂપરૂત્તર તેમજ નિયમિત વિચારને, તેમજ લાંબા કાળ સુધી કરેલા ધ્યાનને જાણ માનવાની જે ટેવ પડી ગઈ છે, હોમને સાર યુક્તધર્મનું આ શિક્ષણ ધણજ લાભકારક અને ઉપયોગી છે.

યુક્તધર્મનો મૂળ—ગુણ્ય સિદ્ધાંત એ છે કે મનુષ્યનાં સર્વ દુષ્ટો અજ્ઞાનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી મનુષ્યની ઉન્નતિનું અને

સુખતું રહસ્ય અજ્ઞાનને દૂર કરવામાં અને જ્ઞાન મેળવવામાં સમાયેલું છે “ નિયમ રાજ્યની સ્થાપના ” (અથવા ડૉ. -હીમ ડેવીડ્ઝના શબ્દોમાં કહીએ તો “ ધાર્મિક જીવનના રાજ્યની સ્થાપના ” “ ધર્મ ચક્રપ્રવર્તન ”) એ નામના યુક્તદેવના એક વ્યાખ્યાનમાં હેમણે “ અષ્ટ વિધ ઉત્તમ માર્ગ ” એ નામના મધ્ય માર્ગનો ઉપદેશ કર્યો છે, અને તે પ્રમાણે વર્તવાથી સર્વ પાપ અને દુઃખ, જેનું મૂળ અજ્ઞાન છે, હેમાંથી મનુષ્યો મુક્ત થઈ શકે એમ દર્શાવ્યું છે.

આ પ્રખ્યાત વ્યાખ્યાન—સંવાદ ડૉ. -હીસ ડેવીડ્ઝના માનવા પ્રમાણે તે વખતે જેવું કહેવામાં આવ્યું હતું, તેવુંજ શબ્દશઃ આપણને મળી આવેલું છે.

યુક્ત કહે છે—“ હે ભિક્ષુકે ! જેઓ સંસાર ગહાર નીકળી પડ્યા છે તેઓએ જ એકદેશીય-એકાન્તિક (Extreme) બાબતો આદરવી નહિ, એક બાજુએ ઈન્દ્રિયજન્ય સુખોની-હેમાં સુખ્યત્વે મૈથુનાભિલાષની-આસક્તિવાળું જીવન આદરવાયોગ્ય નથી. કારણ કે તે પ્રમાણે વર્તવું તે નીચ, અધમ, અને સંસારપ્રપંચમાં મગ્ન થયેલાને વારતે છે, વળી તે અયોગ્ય અને સ્થાયી લાભવિનાનું છે. તેમજ બીજી બાજુએ દેહકુદ્દટ્ટ કરી આત્માને ગ્જાનિ પમાડવી તે રીત પણ આદરવાયોગ્ય નથી; કારણ કે, આ રીત પણ દુઃખદાયક, અયોગ્ય અને સ્થાયી લાભ વિનાની છે. હે ભિક્ષુકે ! આ બે પ્રકારના એકદેશીય માર્ગનો અનાદર કરનારો તથા ગે (યુધ્ધે) શોધેલો મધ્ય માર્ગ છે. તે માર્ગ ચક્ષુને ઉઘાટે છે, જ્ઞાન આપે છે, અને તે મનની શાન્તિ, ઉચ્ચ જ્ઞાન, સંપૂર્ણ યુક્તતા આપી નિર્વાણ લાણી લગ્ન બધ છે. અને તે મધ્ય માર્ગ કયો છે ? ખરેખર તે “ અષ્ટવિધ ઉત્તમ માર્ગ ” નીચે પ્રમાણે છે:—

- (૧) શુદ્ધ વિચારો (જ્ઞેમ અને અજ્ઞાનરહિત)
 (૨) શુદ્ધ અભિલાષો (ઉચ્ચ અને ભુદ્ધિશાળી તેમજ
 અર્હત પુરુષોને યોગ્ય.)
 (૩) શુદ્ધ વાણી (દયાળુ નિષ્કપટી અને સત્યમય)
 (૪) શુદ્ધ આચાર (શાન્તિ યુક્ત, પ્રમાણિક અને પવિત્ર)
 (૫) શુદ્ધ વૃત્તિ-ઉદ્ધરનિર્વાહ (કાર્થ પણ શ્રવતા પ્રાણીને
 ઇત્ત અથવા લય ઉત્પન્ન કર્યા સિવાય.)
 (૬) શુદ્ધ પ્રયત્ન (આત્મદેગવણી તેમજ આત્મસંયમમાં.)
 (૭) શુદ્ધ અપ્રમત્તતા (મન સાવધ તેમજ નિરીક્ષક હોવું
 જોઈએ.)
 (૮) શુદ્ધ અત્યાનંદ (શ્રવનની સચવાને લગતી ઉડી
 સમાધમાં મળે છે તે.)

“હે શિશુકો ! દુ ખને લગતુ ઉત્તમ સત્ય નીચે પ્રમાણે છે.-જન્મ દુ ખ
 મય છે, તેમ જરા પણ છે; રોગ દુ ખકર છે, તેમ મરણ પણ
 છે; અરૂચિકર વસ્તુનો સંયોગ દુ ખકર છે, તેમજ રૂચિકર
 વસ્તુનો વિયોગ પણ છે; અને કાર્થ પણ અસંતુષ્ટ ઇચ્છા પણ
 દુ ખકર છે. દુ કામાં મમત્વભાવનાથી ઉત્પન્ન થતા “ પંચ
 સ્કન્ધો ” દુ ખકર છે.

“હે શિશુને ! દુ ખની ઉત્પત્તિને લગતુ’ ઉત્તમ સત્ય નીચે પ્ર-
 માણે છે.-જે તૃણા પુનર્જન્મતુ કારણ છે, જે તૃણા ઇન્દ્રિયજન્ય
 સુખેની સદચારી છે, અને જે તૃણા એક વખત આ રથજો અને
 આના સમાને બીજે રથજો મતોપ ગોધ છે, તે તૃણામાંથી દુ ખ

ઉત્પન્ન થાય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો વિકારતૃપ્તિની તૃષ્ણા અને ભવિષ્યજીવનની તૃષ્ણા આ દુ.ખનાં કારણો છે. (વિષયેચ્છા, જીવનેચ્છા, અને જીવનઅભિમાન આ ત્રણ પણ કારણો છે.)

“હે ભિક્ષુકો ! દુ.ખના વિનાશને લગતું ઉત્તમ સત્ય નીચે પ્રમાણે છે —

કોઈ પણ પ્રકારની ઇચ્છા રહે નહિ એવી રીતે તૃષ્ણાનો નાશ કરવામાં દુ.ખનો અંત આવે છે. તે વાસ્તે તે તૃષ્ણાને દૂર કરવી, તેનો ત્યાગ કરવો, તેમાંથી મુક્ત થવું અને ૫રીથી તેને હૃદયમાં દાખલ થવા દેવી નહિ. હે ભિક્ષુકો ! દુ.ખના નાશના માર્ગ ભણી લેઈ જનાર ઉત્તમ સત્ય નીચે પ્રમાણે છે; ખરેખર તે ‘ઉત્તમ અષ્ટવિધ માર્ગ છે.’”

આ ઠેકાણે ઉપર જણાવેલા તે માર્ગના આઠ પ્રકાર યતાવવામાં આવ્યા છે. કેટલીકવાર તેમનું ભાષાન્તર નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવે છે:—

(૧) શુદ્ધ શ્રદ્ધા	(૫) ઉદરનિર્વાહનાં શુદ્ધ સાધનો
(૨) શુદ્ધ વિચાર	(૬) શુદ્ધ પ્રયત્ન
(૩) શુદ્ધ વાણી	(૭) શુદ્ધ સ્મરણશક્તિ
(૪) શુદ્ધ સિદ્ધાંત	(૮) શુદ્ધ ધ્યાન

વળી બીજી રીતે તેનું આ પ્રમાણે ભાષાન્તર થઈ શકે છે:—

(૧) શુદ્ધ શ્રદ્ધા	(૫) ઉદરનિર્વાહનાં શુદ્ધ સાધનો
(૨) શુદ્ધ આશયો	(૬) શુદ્ધ પ્રયત્ન
(૩) શુદ્ધ વાણી	(૭) શુદ્ધ અપ્રમત્તતા
(૪) શુદ્ધ આચાર	(૮) શુદ્ધ ધ્યાન.

ઉપર જણાવેલા ભાષાંતરોમાંથી ગમે તે શબ્દો આપણે ગ્રહણ કરીએ તોપણ વિચારશ્રેણિતો એકજ પ્રકારની છે.

પ્રથમ શુદ્ધસત્યનું જ્ઞાન; તે પછી શુદ્ધ વિચારો; અને તે વિચારોને લીધે પોતે તેમજ પોતાના સંબંધમાં આવતા સર્વજીવ પ્રત્યે શુદ્ધવાણી અને શુદ્ધ કર્મ; અને તે પછી ત્રણ પ્રકારની આત્મકેળવણી:—(૧) શારીરિક કેળવણી (શુદ્ધ ઉદ્યોગ) (૨) માનસિક કેળવણી (અપ્રમત્તતા) અને (૩) આધ્યાત્મિક કેળવણી (ધ્યાન).

બુદ્ધ ધર્મના સર્વ પવિત્ર પુસ્તકોનો સાર એકજ મૂત્ર અથવા શ્લોકમાં આવી જાય છે, અને તે નીચે પ્રમાણે છે:—

“ To cease from all sin,
To get virtue,
To cleanse one's own heart,
This is the religion of the Buddhas. ”

“ સર્વ પ્રકારનાં પાપ કરતાં અટકવું; સદ્ગુણ મેળવવા; પોતાના હૃદયને શુદ્ધ બનાવવું;—આ બુદ્ધનો ધર્મ છે. ”

પંચમહાવ્રતો (‘પચશીળ’) જે બુદ્ધધર્માનુયાયીઓને પાળવાનાં છે, તે સર એકબીન આનોદે કવિતા રૂપે નીચે પ્રમાણે પ્રદર્શિત કર્યાં છે.—

“ Kill not for pity's sake—and lest ye slay
The meanest thing upon its upward way;
Give freely and receive, but take from none.
By greed or force, or fraud, what is his own.
Bear not false impress, slander not nor lie;

Truth is the speech of inward purity.

Shun drugs and drinks which work the wit
abuse :

Clear minds, clean bodies, need no Soma juice;
Touch not thy neighbour's wife neither
commit

Sins of the flesh, unlawful, and unfit. "

અહિંસા—દયા ધર; ક્રોધને મારતો નહિ, ઉત્તતિક્રમના
માર્ગપર ચાલતા શુદ્ધમાં શુદ્ધ પ્રાણીનો પણ તું વધ
કરતો ના

અસ્તેય—ઉદારતાથી આપવું અને લેવું, પણ પારકી વસ્તુ
બીજા પાસેથી લોભથી, ભ્રેષ્ઠથી કે કપટથી લેવી નહિ.

સત્ય—જુઠી સાક્ષી પુરવી નહિ, ક્રોધને માથે આળ ચઢાવવું
નહિ; જુઠું બોલવું નહિ; સત્ય તે આંતરશુદ્ધિની
વાણી છે.

મદ્યમાંસનિષેધઃ—જે વસ્તુઓ અને પ્રવાહી પદાર્થો મનુ-
બોને મદોન્મત્ત બનાવે છે તેનો ત્યાગ કર, શુદ્ધ મન
અને શુદ્ધ શરીરને સોમ પાનની જરૂર નથી.

બ્રહ્મચર્યઃ—હારા પાડોશી (અન્ય ક્રોધ પણ) ની સ્ત્રીને અ-
ડવું નહિ. તેમજ અયોગ્ય અને અન્યાયયુક્ત શારીરિક
પાપ આચરવાં નહિ.

આ " પચશીળ "—ચોટલે પાંચ મહાવ્રતો નીચે પ્રમાણે લેમના
દેવાલયમાં ધૌધો વિચારે છે.—

- (૧) હું પ્રાણીઓનો વંધ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.
 (૨) હું ચોરી નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.
 (૩) હું અસત્ય નહિ બોલવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.
 (૪) હું પરસ્ત્રી સાથે સંબંધ નહિ રાખવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.
 (૫) હું માદક પદાર્થો અને આળસ ઉત્પન્ન કરે તેવી વસ્તુઓ નહિ વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.

આ ઉપરથી દરેક મનુષ્યને જણાશે કે: ‘સર્વ પ્રકારની જીવ-
 ગી પવિત્ર છે’ તે વાત આ અતિશય વિખ્યાતિ પામેલા ધર્મોત્તુ મુખ્ય
 લક્ષણ છે, અને યુદ્ધધર્મના પવિત્ર પુસ્તકોમાં, સર્વ પ્રાણીઓને
 જીવવાનો હક છે, એમ માનવાની અનિવાર્ય ફરજ દર્શાવવામાં
 આવી છે; અને સર્વ જીવતાં પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયાની લાગણીથી વર્તવાની
 ફરજ પણ અગત્યની ગણવામાં આવી છે. યુદ્ધના શિક્ષણ પ્રમાણે જે
 દુર્ગુણોને લીધે મનુષ્ય ‘સંધ’ બહાર થાય તે દુર્ગુણોના વર્ગ પાડવામાં
 આવ્યા છે, અને આ દુર્ગુણોમાં જીવતાં પ્રાણી પ્રાણીપ્રત્યે દયા નહિ
 બતાવવાના દુર્ગુણને મુખ્ય પદ આપવામાં આવ્યું છે: અને જે મનુષ્ય
 સાધુના ચુલુ શિરાય સાધુપણનો ડોળ ધારે છે તે અધમમાં અધમ,
 સધમદાર કહાડવા યોગ્ય છે, અને સર્વ જીવનોમાં તહેને ‘ચો’
 ગણવામાં આવે છે; સાધુના દશ પ્રકારના ધર્મ અથવા, “દશશીળ”
 નામના પુસ્તકમાં બિહુદ્રા-ધર્મ સંધના સભાસદો-ના દર્તવ્યવસ્થાન
 આપેલું છે અને તેઓને જીવગી ઉપર નિયત મેળવવાને અને તહેને
 કેળવવાને યજ્ઞા વ્રત અને નિયમો પાળવા પડે છે.

યુદ્ધ પોતાના જીવન સમયમાંજ બિહુદ્રા અને શિષ્યોનો એક
 ‘મંથ’ ધ્યાયો; અને તે ‘સંધ’ ને તહેમણે સમગ્ર મનુષ્ય જાતિને

સ્પષ્ટ રીતે ઉપયોગમાં ન આવે તેવું વધારે ઉચ્ચ અને અધ્યાત્મવિદ્યાને લગતું શુભ શિક્ષણ આપ્યું, એમ માનવાને સખળ કારણો છે. કારણ કે તે તો ખુદ્દું છે કે ઉપર જણાવેલુ નૌતક શિક્ષણ ગમે ત્હેવા ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય, તોપણ ફક્ત તે શિક્ષણ નિર્વાણ શબ્દથી સૂચવેલી આધ્યાત્મિક ઉન્નતિના ઉચ્ચ પગથીઆપર મનુષ્યને લેઈ જવાને શક્તિમાન થશે નહિ. વધારે જ્ઞાન તેણે મેળવવું જોઈએ; અથવા જ્ઞાન મેળવવાની શક્તિ જે શુભજ્ઞાની (દીક્ષિત) શુર અથવા અર્હતનો ખાસ ગુણ છે, તે જ્ઞાન મેળવવાની શક્તિ ત્હેણે મેળવવી જોઈએ જગતના સર્વ ધર્મ સંસ્થાપકોની સર્વત્ર આવીજ રીતે હતી.

હવે આ શુભજ્ઞાન અથવા મુમુક્ષુતા ‘ માર્ગ ’ નાં ન્હાનાં તે-મજ મ્હોટાં પગથિયાંનું જ્ઞાન તેમજ તે ‘ માર્ગ ’ પર ચાલવાની દૃઢ ઈચ્છા રાખનારામા જોઈતા ત્રિવિધ ગુણોનું જ્ઞાન ‘ શુભ મદગારો ’ એ નામના ગ્રન્થને આધારે નીચે પ્રમાણે છે.

મુમુક્ષુતા પ્રથમતા અદીક્ષિત અવસ્થાનાં પાંચ પગથીયાં છે, પણ પૂર્વ તરફના ઘણા ધર્મપુસ્તકોમાં તે શુદ્ધ માર્ગ (Path proper) ને લગતા હોય એમ ગણવામાં આવ્યું નથી અને ત્હેને લીધે આ વિષય સંબંધીના પૂર્વ તરફના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરતા મુખ્ય અને ગાણુ વિચારના દરજ્જાનો ફેરફાર જોઈતાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે

પ્રથમ પગથીયું “ મનોદ્વારાવજ્જન ” અથવા મનના દ્વાર ઉઘાડવાં તે છે, જ્યારે મનનાં દ્વાર ખુલ્લા થાય છે ત્યારે ત્હેને લીધે દેવળ ઔદિક ઇચ્છાઓની અનિત્યતા અને નિર્થકતાની તે જ્ઞાતુને દૃઢ

ખાતરી થવા માંડે છે અને તે જીસાસુ અનન્ય નિષ્ઠાથી અધ્યાત્મમાર્ગ ભણી વળે, તે પહેલાં આવી ખાતરી જરૂરી છે, તેનો સ્પષ્ટ છે. આ ગુણને હિંદુઓ ‘વિવેક’ નામથી ઓળખે છે.

બીજું પગથીયું “ પરિક્રમ ” અથવા કાર્ય વાસ્તે તૈયારીનું છે. અહીંયા મનુષ્ય પૂર્વ દેશના ધર્મગ્રંથો જાણાવે છે તેમ કાર્યના ફળના ઉપભોગની આશા વિના તેમજ બદલા કે શિક્ષાની અપેક્ષા વિના શુભને ખાતરજ શુભ કર્મ આચરે છે; આ ગુણને વેદાન્તમાં વૈરાગ્યનું નામ આપવામાં આવ્યું છે,

ત્રીજું પગથીયું “ ઉપચાર ” છે. ત્હેનો અર્થ ધ્યાન અથવા ચારિત્ર છે. હિંદુધર્મમાં જેને “ ષટ્ સંપત્તિ કહે છે તે ગુણો મેળવવાનું આ સ્થાન છે. તે ગુણો નિચે પ્રમાણે છે.— (૧) શમ. મનની શાંતતા અથવા મનોનિગ્રહ, જે કે તે ગુણ પ્રાપ્ત કરવો ફુકર છે, તોપણ માનસિક કાર્યની ફતેહને વાસ્તે અતિ અગત્યનો છે. (૨) દમ—મનોનિગ્રહને લીધે વચન તેમજ કાર્યપર તેવા પ્રકારનો નિગ્રહ. (૩) ઉપરતિ—ધર્માધતાનો ત્યાગ કરવો તે. કોઈપણ ધર્મે જાણાવેલા કાર્ય અથવા ક્રિયાની આવશ્યકતામાં તેમજ ઉપયોગીપણામાં શ્રદ્ધા અને ત્હેને લીધે વિચારની સ્વતંત્રતા અને વિશાળ ઉદાર સહનશીલતાનો ઉદભવ. (૪) તિતિક્ષા—કર્મના પરિણામરૂપે મળેલા સુખ દુઃખને શાંત મનથી સહન કરવું તે. કોઈ પણ મનુષ્ય દુઃખ પમાડવામાં સાધનમૂલ થાય ત્હેના તરફ દ્વેષનો અભાવ. (૫) સમાધાન અથવા મનની એકાગ્રતા; કોઈ પણ પ્રકારની લાલચથી મનની સ્થિરતાને ભંગ ન થાય તે. (૬) શ્રદ્ધા. શરૂમાં તેમજ પોતાના આન્તરે દેવી સ્વભાવમાં વિશ્વાસ.

ચોથું “ અનુભોમ ” ક્રમવાર ચડવું તે. ઉપર જણાવેલા ગુણો-
માંથી સ્વાભાવિક પરિણામરૂપે તે ગુણ આવે છે. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ
તત્ત્વ જોડે સંયોગની તેમજ મુક્તિ-નિર્વાણની અનિવાર્ય ધ્રુવ (મુ-
મુક્ષા) નું આ સ્થાન છે.

પાંચમું પગથીયું “ ગોત્રભૂ ” નું છે, ” શબ્દનો અર્થ ગ્રામ જ્ઞાન
(રહસ્ય) ની દીક્ષાને વાસ્તે અધિકારીપણું એમ થાય છે. અહીંયાં તે
પોતાના સર્વ ગુણોને એકત્ર કરે છે. અને હવે અદીક્ષિત અવસ્થા-
માંથી દીક્ષિત અવસ્થામાં પ્રવેશ કરવાને તૈયાર થાય છે.

અહીંયાં જણાવવું જોઈએ કે, ઉપર જણાવેલા સર્વ ગુણો નવા
ઉપાસકમાં સંપૂર્ણ ખીલેલા હોવા જોઈએ એવી તહેની પાસેથી
આશા રાખવામાં આવતી નથી. અથવા તે ગુણો એક પછી એક
અનુક્રમે મેળવવા જોઈએ તેમ પણ નથી તે ઉપાસકે એકજ સમયે
આરિત્ર યોજનાના કાર્યમાં, અન્ય દિશાઓમાં, અને ઉપર જણાવેલા
માર્ગોનુસાર ઉત્તતિ મેળવવાના કાર્યમાં પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવો
જોઈએ. પોતાની આગળ ઉત્તતિને વાસ્તે કેવું વિશાળ ક્ષેત્ર છે, તહેના
સાભિજ (conscious) જ્ઞાનસિવાય પણ (ગોત્રભૂ) શબ્દે સૂચ-
વેલે પગથીયે બાહ્ય ધર્મેમા ગુંથાયેલા અથવા કોઈ પણ ખાસ ધર્મ
વિનાના ધણા પુરૂષો આવી શકે છે અને આવવા જોઈએ. અને
‘ ગોત્રભૂ ’ તે કોણ ! આ પશ્ચના ઉત્તરમાં યુદ્ધદેવે જણાવ્યું છે કે
જે સામગ્રી દ્વારા આત્માને પવિત્ર બનાવવાના કાર્યનો આરંભ થાય છે,
તે સામગ્રીસંયુક્ત મનુષ્ય તે ‘ ગોત્રભૂ ’ છે.

આ અદીક્ષિત અવસ્થાના વિભાગની પેલી પાર કેવળ દુઃ-
માર્ગના ચાર વિભાગ છે. અને આ પગથીયા પર થઈને પસાર

થના, જે સંયોજન—બંધન હેને જન્મમરણનાં ચક્ર સાથે બાંધે છે, અને નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરતાં અટકાવે છે, તે દશ સંયોજનથી ઉપાસકે મુક્ત થવું જોઈએ. હવે થોડી પ્રતેક્ષથી ચાત્રી શકે તેમ નથી. હવે તો જે તૃણાણ્ણો શિષ્યને બંધનકર્તા છે તેમાંથી તેણે મુક્ત થવું જ જોઈએ. અને આ પગથિયાપર એવા વિશાળ ગુણો મેળવવાની આવશ્યકતા છે કે, માર્ગના આ વિભાગમાંથી પસાર થતાં સાત જન્મની જરૂર પડે છે, એમ ધર્મશાસ્ત્રો જણાવે છે. દરેક વિભાગ ખીજા વિભાગથી ખાસ દીક્ષા ક્રિયા (initiation)થી જૂદા પડે છે. પ્રથમ વિભાગને “ સૌત્તાપત્તિ ” અથવા ‘ સૌહન ’ કહેવામાં આવે છે. અને સૌવાની અથવા સૌતાપત્ર (જેણે ‘ પ્રવાહ ’માં પ્રવેશ કર્યો છે એવો આત્મા) કદાચ ‘ માર્ગ ’થી વિમુખ થાય, કાષ્ઠક સમયે તે નિષ્પૂર્ણ નિવડે, અને કાષ્ઠક સમયે પોતાની ઉન્નતિમાં વિઘ્ન બંધ કરે, તે છતાં પણ તે પગથીઉં તેણે કદાપિ પામ ન કર્યું હોય તેવો તો કદો તે બને નહિ. આ ઠેકાણે ત્રણ બંધનો તોડવા યોગ્ય છે. (૧) આત્મભ્રાન્તિ ઉપાધિને છૂવડાવ માનવામાં અને પોતાના આત્માને સમસ્ત આત્મા (પરમાત્મા) કરતાં ભિન્ન માનવામાં અને તેથી તેનો પોતાનો સ્વાર્થ હોના બળતિ ભાષણોના સ્વાર્થનો વિરોધી છે તેમ ગણવામાં આત્મભ્રાન્તિનો સમાવેશ થાય છે. (૨) શંકા અથવા અનિશ્ચય; મનુષ્યના સ્વભાવ અને ભવિષ્ય વિષેના મૂળ સત્યનું પોતે અપ્રેક્ષ (direct) જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અથવા સુપ્રસિદ્ધ બુદ્ધિગમ્ય જ્ઞાનની શ્રદ્ધાવડે શંકાને દૂર કરવાની છે; પણ અંધશ્રદ્ધાથી તે શંકાનું સમાધાન કરવાનું નથી. (૩) બ્હેમઃ હૃદયશુદ્ધિ અર્થે બાહ્ય ધર્મની કાષ્ઠ પણ ક્રિયા અથવા કાર્ય ઉપર આધાર રાખવો હોના સમાવેશ ‘ બ્હેમ ’માં થાય છે.

ખીજીું મ્હોટું ઉચ્ચ પગથિયું “ સકૃદાગમી ” નું છે. આ સ્થાન-
માં કોઈ પણ ખાસ બંધનને તોડવાના નથી. પણ તે સમય માનસિક
અને અતીન્દ્રિય શક્તિની ખાસ ઉન્નતિનો છે.

ત્રીજીું ઉચ્ચ પગથિયું “ અનાગમી ” નું છે. અનાગમી એટલે
જેને ફરી જન્મ લેવાનો નથી તેવો પુરૂષ; આ સ્થાનમાં વિષયોપભોગ
પ્રતિની આસક્તિનો સર્વાંશે ત્યાગ કરવો જોઈએ. કોઈ અથવા દ્વેષ
અને હેના સંબંધી પુરૂષોની ઉપાધિના રાગને વાસ્તે હેના હૃદય-
માં કાંઈ પણ સ્થાન મળવું જોઈએ નહિ; રાગનો ત્યાગ કરવો તે
ઉપરથી શુદ્ધ અને ઉત્તમ પ્રકારનો પ્રેમ જે જીવાત્માઓ વચ્ચે સાંકળ-
રૂપ છે, અથવા જે પ્રેમ વિશાળ સર્વગત (universal) અને સર્વ
પ્રાણીપ્રતિનો છે, હેનો ત્યાગ કરવાનો નથી.

ચોથું પગથિયું “ અર્હત ” નું છે. અર્હત તે યોગ્ય વંદનીય પુરૂષ
છે. આ સ્થાનમાં બાકીનાં પાંચ બંધનના શેષ ભાગને પણ દૂર
કરવો જોઈએ. તે નીચે પ્રમાણે છે:—(૧) શરીરમાં જીવનેરૂઝા, ગમે
તેવા ઉચ્ચ પ્રકારનું શરીર હોય તોપણ હેમાં જીવવાની ઇચ્છા (૨)
શરીરરહિત જીવનેરૂઝા (૩) માન; માનનો ત્યાગ એટલે પોતાની મહત્વતાનો
તેમજ કાર્યસિદ્ધિના ભાનનો અભાવ; ઉચ્ચનીચ વિષે ભેદાભાવ; સર્વને એક
રૂપ માનવું તે (૪) આત્મસ્થિરતાનો અભાવ; પોતાની ઉપર આવી
પડતાં સંકટથી આત્મસ્થિરતાના ભંગનો અથવા ચંચળતાનો સંભવ;
(૫) અજ્ઞાન. અજ્ઞાન દૂર કરવું એટલે સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવું તે આપણા
હાલના સૂર્યમંડળને લગતી અનુભવ સિદ્ધ (practical) સર્વજ્ઞતા.

આ પગથિયું મૂક્યું કે મનુષ્ય “ અશેષ ” બને છે તોને હવે
કાંઈ વધારે જાણવાનું રહેતું નથી. તે ‘ નિર્વાણી ’ કહેવાય છે “ જો

કાઈ એમ શિખવે કે નિર્વાણ એટલે નાશ થવો, તો તહેમને કહેવું કે તેઓ જૂઠું બોલે છે. જો કાઈ એમ શિખવે કે નિર્વાણ એટલે જીવું તો તહેમને કહેવું કે તેઓ ભૂલ કરે છે. તેઓના પરિમિત જ્ઞાનની પેલા પાર શું છે, તેમજ કાળરહિત, આકારથી પરિમિત જીવનરહિત આનંદ શું છે, તે તેઓ સમજતા નથી.”

આવી ઉચ્ચ અને ભવ્ય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરનાર પુરૂષ સંખધી “મેત્તાસૂત્ર”માં નીચે પ્રમાણે જણાવેલું છે. જે માતા પોતાની જીવ-ગીના ભોગે પણ પોતાના એકના એક બાળકનું રક્ષણ કરે છે તે માતા જેવી રીતે પ્રેમ રાખે છે તેવો પ્રેમ સર્વ પ્રાણીપ્રત્યે રાખો. અમર્યાદિત શુભેચ્છા-પ્રેમ સકળ જગતમાં ઉંચે નીચે સર્વ બાળુએ સંપૂર્ણ રીતે ભેદભાવ કે વિરોધવિના પ્રસરે. જ્યારે મનુષ્ય જાગતાં-ઉંઘતાં-એસતાં-સૂતાં સર્વ સમયે આવી મનની સ્થિતિમાં રહે છે ત્યારે ‘આ જીવગીમાં પણ ઉચ્ચ પ્રકારની પવિત્રતા મળી શકે’ એવું ઉત્તમ કથન ખરૂં પડે છે. બુદ્ધનું શિક્ષણ મનુષ્યના આત્માને વાસ્તે જગદ્-દ્વારકે અને મનુષ્ય જાતિના પાળક થવાનું આવું ભવ્ય અને સર્વોત્કૃષ્ટ દર્શાવે છે. પણ તહેનો આરભ જગતમાં તેમજ ગૃહમાં સદા જીવન ગાળવામાં થવો જોઈએ.

THE IDEAL BUDDHIST.

In the Buddhist scriptures the Ideal Buddhist is described as follows :—

Whosoever is desirous of doing good and of striving after that state of perfect peace—Nirvanam, must be *without guile, upright and conscientious*, mild in word, friendly, modest, content and of few wants; without care, of restful heart, without arrogance and without avarice. He must do nothing low, but always live according to the sacred doctrine in thought, word and deed, and having become confirmed in the knowledge of four Noble Truths, should blamelessly tread the Noble Eightfold Path. Let him not exalt at fortune, nor be cast down at misfortune, success should not make him proud, nor persecution depressed. Let him always preserve the equanimity of one who is free from volition.

Let him always remember, that it is not the robe that makes the Sramana, not the external observance, oaths and rites, not life in the forest, poverty and dependence, not knowledge and learning. Who is free from all sensual passions, is of pure heart and has overcome selfishness, he alone is true disciple of the Enlightened. Let him, therefore, cultivate *inner perfection*, the attainment of wisdom, equanimity and benevolence.

Towards all living beings, on earth and in the worlds beyond, the weak and the strong, the high and the low, the good and the bad, the near and the far, let him be well disposed.

Let him deceive none, threaten none, despise none, hurt none As a mother, on her only child, so let him, full of compassion and benevolence, look upon all beings every day and every hour.

As a deep mountain lake, pure and unruffled, 'be the spirit of him who walks along the noble Eightfold Path

For he who—free from superstition and vanity, from hope and fear, passion and avarice, love and hatred, lives in purity, who has wholly overcome the longing after existence and has obtained true knowledgo, will put an end to sorrow and new birth, and enter Peace supernal (Parinirvanam)

The way of the Buddha

આ પુસ્તકના લેખકે રચેલાં બીજાં પુસ્તકો.

ગુરૂ દર્શન.

(બીજી આવૃત્તિ, કીમત બોર્ડ ૩. ૦-૬-૦. પાકુ પુઠું છીંટનું
૩ ૦-૮-૦) તત્ત્વવિદ્યાને આધારે આર્યધર્મમાં માન્ય ગણાતા ઉત્તમ
નીતિના સિદ્ધાંતોને પ્રતિપાદન કરનાર આ પુસ્તક ગાયકવાડી કેળવણી
ખાતાએ લાયબ્રેરી તથા ઇનામ માટે મંજૂર કર્યું છે, તથા સરકારી
કેળવણી ખાતાએ પણ પ્રાયમરી સ્કૂલોમાં લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કર્યું
છે, સુરત મ્યુનિસીપાલ સ્કૂલોમાં એક નૈતિક પુસ્તક તરીકે શિખવ-
વામાં આવે છે. તેનું હિંદી ભાષામાં ભાષાંતર થયું છે, અને હુંક
મુદતમાં તેની બે આવૃત્તિઓ થઈ છે. તેમાં દાન, શીળ, વૈરાગ્ય,
ક્ષમા, વીર્ય, ધ્યાન અને જ્ઞાન એ સાત સદ્ગુણો ઉપર ઉત્તમ
રીતે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. અનેક માસિકો તથા વર્તમાનપત્રો
તરફથી તથા ખાનગી સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઘણાં પ્રમાણપત્રો મળ્યાં છે.

દયાનો ઝરો.

(આવૃત્તિ બીજી કીમત ૩. ૦-૪-૦.)

મનુષ્યોની બેદરકારીથી પશુઓ, પક્ષીઓ અને મનુષ્યો ઉપર જે
ઘાતપ્રીપણું ગુજરે છે, તે અટકાવવાના હેતુથી ગુજરતા ઘાતપ્રીપણાનું
વર્ણન આપી તે અટકાવવાના ઉત્તમ માર્ગો સાદી અને સરલ ભાષામાં
આપવામાં આવ્યા છે. તેમાં આવેલાં પ્રકરણોમાં મુખ્ય હૃદય કેળવણી,
પ્રેમ છેદન, પ્રાણી ઉપર કરાતા અપ્રેર નિમિત્તે થતી હિંસા, માંસ
નિવેધ, યુદ્ધ અથવા ક્રીડા, કેદીઓ ઉપર ગુજરતું ઘાતપ્રીપણું, પોશાક

અને ફેશન નિમિત્તે પક્ષીઓ ઉપર ચુગરનો ત્રાસ, શિક્ષકોનું કર્તવ્ય, ગ્રાણીઓમાં રહેલો અમર આત્મા વગેરે છે. આ પુસ્તક ગાયકવાડી ફેળવણી ખાતાએ ઇનામ માટે મંજૂર કર્યું છે. જન અને પશુઓના કલ્યાણ અર્થે મફત વહેંચનારને માત્ર રૂ. ૦-૨-૦ માં આપવામાં આવશે.

જ્ઞાનદીપક.

(આવૃત્તિ બીજી કીંમત રૂ. ૦-૩-૦.)

જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય દર્શાવનારો ઉત્તમ ઇનામી નિબંધ; જેમાં જ્ઞાન પ્રાપ્તિના બાહ્ય સાધનો જેવાં કે, પુસ્તકો, દેશાટન, સત્સંગ ગુરુ, તથા અંતરંગ સાધનો જેવાં કે, વિવેક, વૈરાગ્ય, શમ, દમ, સમભાવ, શ્રદ્ધા, સમાધાન વગેરેનું ભુદા ભુદા વિભાગો પાડી બહુજ અસરકારક રીતે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. કેવી રીતે વાંચવું? તે તથા ધાર્મિક ફેળવણીની શી આવશ્યતા છે? એ બે પ્રશ્નોનો બહુજ સારો પ્રત્યુત્તર આ નાનકડા નિબંધમાં છે. તે વિદ્યાર્થીઓમાં ખાસ વહેંચવા લાયક છે. તેની કીમત રૂ. ૦-૩-૦ છે. તે છતાં વિદ્યાર્થીઓમાં વહેંચવા માટે સામગ્રી પ્રતો ખરીદનારને માત્ર રૂ. ૦-૧-૬ માં આપવામાં આવશે.

યોગમાર્ગનો ભોમીઓ.

(મન વશ કરવાની સરલ યુક્તિ જાણાવનારો ઉત્તમ નિબંધ.)

અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય એ બે સાધનો વડે મન શી રીતે કા-
સુમાં લાવવું, તથા એકાગ્રતા અને ધ્યાન શી રીતે કરવું, તથા તેમાં
કયા સદગુણોની આવશ્યકતા છે, અને જૂઠાં જૂઠાં શરીરોની શુદ્ધિ
શી રીતે કરવી તે મર્મ સરલ ભાષામાં, અવ્યયરમાં ઉપયોગી લાગે

વી રીતે રાજયોગ પ્રમાણે સૂચવવામાં આવ્યું છે. કીંમત માત્ર
૦-૨-૦ છે.

સ્ત્રી કેળવણી અને સદ્વર્તન.

(આવૃત્તિ ત્રીજી કીંમત માત્ર રૂ. ૦-૨-૦)

આ નિબંધમાં સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાની શી આવશ્યકતા છે ? કેળવણી કેવા પ્રકારની આપવી જોઈએ ? સ્ત્રીઓની મહત્તા શાસ્ત્રાધારે કેટલી છે ? સ્ત્રીઓના સદ્વર્તનમાં કયા ગુણોનો સમાવેશ થાય છે ? તથા ગૃહસ્થાશ્રમ એટલે શું ? અને તેમાં શિષ્યવાસાયક કયા સદ્ગુણો છે ? તે સર્વનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે

આત્મપ્રદીપ.

જૈનમુનિ શ્રી બુદ્ધિસાગરજીએ રચેલ આ ગ્રંથ ઉપર શુદ્ધ સરલ ભાષામાં વિસ્તાર સહિત વિવેચન કરવામાં આવેલું છે. વેમાં જૈનદ્રષ્ટિએ આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે ? પુનર્જન્મની આવશ્યકતા શી છે ? આત્મા કેવી રીતે કર્મથી મુક્ત થઈ શકે ? તથા આત્માના અમરત્વના શા પુરાવા છે ? વગેરે પ્રશ્નોનો ખુલાસો આપવામાં આવેલો છે: સુપરરોપલ સોત્રપેજ પૃષ્ઠ ૩૦૦ નું આવું દલદાર પુસ્તક છતાં તેની કીમત માત્ર રૂ. ૦-૮-૦ છે.

જૈનધર્મ—વિદ્યુષી એની ણીસેન્ટે જૈનધર્મ ઉપર આપેલા આ-ખ્યાનનું ભાષાંતર; તેમાં આખા જૈનધર્મનો ઉત્તમ ચિતાર આપેલો છે. કિં. રૂ. ૦-૧-૦

સ્વરશાસ્ત્ર—ઈડા પિંગળા અને સુપુમણા એ ત્રણ નાડી-ઓનું જ્ઞાન આપી દરેક ખાત્રમાં વિજય અપાવનારું ઉમદા પુસ્તક રૂ. ૦-૪-૦

સુબોધચંદ્ર.

(આધ્યાત્મિક નોવેલ.)

આ ગ્રન્થ વાર્તાના રૂપમાં લખવામાં આવ્યો છે, અને વાર્તાની રસિક શૈલિમા સન્નતી શોધ. મરણ પછીની સ્થિતિ, વિચારશક્તિ, પૂર્વલયોનુ રમરણ, પ્રેમ અને ત્યાગ, પ્રેમની કસોટી તથા ગુપ્ત મહાત્મામડળ વગેરે ઉમદા સિદ્ધાંતો ચર્ચવામાં આવ્યા છે. ગુપ્ત જ્ઞાનના જ્ઞાસુઓને આ ગ્રન્થ એક દીપકસમાન છે. નોવેલોના રસિકો માત્ર નોવેલરૂપે પણ વાંચી શકે તેમ છે. ગુપ્ત વિદ્યાના અભ્યાસકો અનેક ગુપ્ત સત્યો પ્રકટ થયેલાં જોઈ શકશે. કી મત રૂ. ૦-૮-૦.

ધર્મખિન્દુ.

શ્રીહરિભગ્વદ્ગીત આ અમૂલ્ય ગ્રન્થ ધણાજ વિસ્તારમહિત ।વવેચન સાથે તેવાર કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં આવકના માર્ગાનુસારિ-પણાના ઉપ ગુણ, પચ આણવત, ત્રણ ગુણવત, તથા ચાર શિક્ષાવત એ રીતે ચાર વ્રત તથા દીક્ષા આપનારમા દેટલા ગુણ જોઈએ, લેનારમાં દેટલા ગુણ જોઈએ દીક્ષા લીના પછી શું કરવું? ઉચ્ચતા મેળવવા માટે કેવી લાવનાઓ રાખવી? વગેરે અનેક ઉપયોગી બાબ-તોનો સમદ છે. કાઉનસાઇલ ૧૬ પૃષ્ઠ ૫૦૦ પૃષ્ઠ, પાકું બાઈન્ડીંગ તેની કિંમત રૂ. ૧૫ થશે. અગાઉથી નામ નોંધાવનારને ફક્ત રૂ. ૧ જોસડે, માટે અગાઉથી નામ નોંધાવો.

(દરેક પુસ્તકોનું પોસ્ટેજ વી. પી. અર્થ જુદું.)

કર્તા પાસેથી સ્વપોળ—અમદાવાદ.

મહાન્ ગુરુનો પ્રસાદ.

મોક્ષ માર્ગના જીજ્ઞાસુઓ વાસ્તે સરલ ભાષામાં લખાયેલું ધણુંજ ઉપયોગી અને ધણુંજ ખોધક પુસ્તક, છે; એમાં સાધનત્રય-વિવેક, વૈ-રાગ્ય, પદ્સંપત્તિ અને મુમુક્ષા (પ્રેમ)નું-વિવેચન જેની આંતર દષ્ટિ ખીલેલી છે તેવા નાની વયના સહુદય લેખકના હાથે અગ્રેજીમાં લખાયેલું છે; તેનું આ ભાષાંતર છે. કિંમત ૦-૨-૦.

વિદુષી એની બીસેન્ટના વ્યાખ્યાનો.

શાંતિનું સ્થળ	...	...	...	...	૦-૧-૦
મનુષ્યનું ભવિષ્ય પોતાના હાથમાં			.	...	૦-૧-૦
મરણ પછીની સ્થિતિ	...	...	...	...	૦-૧-૦
જનધર્મ	...	...	...	...	૦-૧-૦
સુખની શોધ		છપાય છે.	..	...	૦-૧-૦
કર્તવ્યનો નિયમ		„	..	...	૦-૧-૦

મળવાનું ટેકાણું.

શ્રીઆસોફીકલ સોસાયટી.
રીચીરોડ-અમદાવાદ.

સુવિચારમાળા. મણકો. ૧૮ મો.

૨૫૬
શ્રી બુદ્ધોપદેશ.

સુવિચારમાળા. મણકો ૧૮ મો.

શ્રી બુદ્ધોપદેશ.

પ્રયોજક,

મણિલાલ નથુભાઈ દોશી. બી. એ.

શ્રી બુદ્ધચરિત્ર, ગુરુદર્શન, દયાનો અરો વગેરેના કર્તા.

પ્રસિદ્ધ કર્તા,

વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ.

અધિપતિ 'જૈનસમાચાર' 'જૈનહિતેચ્છુ' વગેરે.

અમદાવાદ.

(સર્વ હક અન્ય કર્તાને સ્વાધિન.)

આવૃત્તિ બીજી. સન ૧૯૧૨. પ્રત ૨૦૦૦.

મૂલ્ય ૦-૬-૦.

અમદાવાદ.

ધી “ હાયમંડ જ્યુગિલી ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
પરીખ દેવીદાસ હગનલાલે છાપ્યું.

પ્રસ્તાવના.

હિંદુ લોકોને જેવી ભગવદ્ગીતા પ્રિય છે, મુસલમાનોને કુરાન પ્રિય છે, ખ્રીસ્તી લોકોને બાઇબલ પ્રિય છે, તેટલોજ આ ધર્મપદ ગ્રન્થ બૌદ્ધોને પ્રિય છે. આ ગ્રન્થમાં જૂદા જૂદા ૨૬ વિભાગ પાકવામાં આવ્યા છે; અને દરેક વિભાગમાં કેટલાક જૂદા જૂદા શ્લોકો આપવામાં આવ્યા છે. આ દરેક વિભાગના શ્લોકો એક સાથે બોલાયેલા નથી. શ્રી બુદ્ધ દેવ પ્રાતઃકાળમાં ઉઠી પોતાના ભવિષ્ય જ્ઞાનદારા એ વિચાર કરતા હતા કે આજ હું કોનો ઉદ્ધાર કરું? આજે મારી મદદ મેળવવાને કોણુ યોગ્ય છે? આ પ્રમાણે વિચાર કરી જૂદે જૂદે સ્થળે તે જતા અને જ્યાં જેને જેટલો યોગ્ય હોય ત્યાં તેને તેટલો ઉપદેશ આપતા હતા. આ પ્રમાણે જૂદે જૂદે સ્થળે શ્રી બુદ્ધદેવે ઉપદેશો આપ્યા હતા. આ ગ્રન્થમાં સંગ્રહ છે. દરેક શ્લોકને લગતું એક કથાનક છે. જ્યાં સુધી આ કથાનક આપણા જાણવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે શ્લોકનું જોરવ આપણા સમજવામાં ન આવે એ સ્વાભાવિક છે. માટે આ શ્લોકોમાં પૂર્વાપર સંબંધ ન દેખાય તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. શ્રી બુદ્ધ ધોષે આ ગ્રન્થ ઉપર વિસ્તારથી ટીકા લખેલી છે, અને તે દરેક શ્લોકને લગતો ઇતિહાસ તેમાં આપેલો છે.

આ ગ્રન્થ પાલી ભાષામાં લખાયેલો છે, તે તે વખતમાં મગધ, કાશી, કોશળ વગેરે પ્રાંતોના પૂર્વ ભાગમાં બોલાતી ભાષા હતી. હાલ તો આ બુદ્ધ ધર્મના ગ્રન્થોની પાલી ભાષા જૈન ધર્મના ગ્રન્થોની માગધી ભાષાની માફક ભાષ્યેજ વપરાશમાં આવે છે. આ બન્ને ભાષાઓને ઘણો નિકટનો સંબંધ છે, અને બન્ને સંસ્કૃતની પુત્રીઓ છે. સંસ્કૃત ભાષા જ્યારે શિષ્ટજન વાપરતા, ત્યારે બાળકો, સ્ત્રીઓ, મંદ બુદ્ધિવાળા, નોકરો વગેરે પાલી કે માગધી ભાષા વાપરતા હતા. સમય મનુષ્યોને આ ઉમદા સિદ્ધાંતોનો લાભ મળે, તેવી અનુગ્રહ બુદ્ધિ આ ભાષામાં ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

*ચાલુર્હામન્દમૂર્ખાણાં નૃણાં ચારિત્રકાંક્ષિણામ્ ॥

આ પાલી અને માગધી ભાષા સંસ્કૃતમાંથીજ ઉત્પન્ન થયેલ છે. જે સંસ્કૃતના જાણનાર વિદ્વાનો આ ભાષાઓના અભ્યાસ પાછા લક્ષ આપે તો ઘણા થોડા સમયમાં તે ભાષામાં નિપુણતા મળી શકે અને આ ભાષાઓનું જ્ઞાન પ્રાચીન ગ્રંથોનો ઉદ્ધાર કરવામાં ઘણું મદદગાર નીવડે.

૧૮૭૯ માં પ્રોફેસર મેક્ષમુલરે આ ગ્રંથનું અંગ્રેજી ભાષામાં ભાષાન્તર કર્યું, ત્યાર પછી જુદા જુદા રૂપમાં ઘણી ભાષાઓમાં તેનું ભાષાન્તર થયું છે. ચીનની ભાષામાંથી સેમ્યુઅલ બીસે પણ અંગ્રેજીમાં ભાષાન્તર કર્યું છે, સને ૧૮૯૮ માં કલકત્તાની યુદ્ધિસ્ટ ટેક્સ્ટ સાસાયટીએ ખુદ્ધ ધોપની ટીકા સાહત આ ગ્રંથ પ્રકટ કર્યો છે. ગુજરાતીમાં પ્રથમ સ્વર્ગસ્થ નારાયણ હેમચંદ્રે આ ગ્રંથનું ભાષાન્તર પ્રકટ કર્યું હતું. હિંદુસ્થાનીમાં મૂળ સુદ્ધાં આરાકાન નિવાસી બિક્ષુ અંદ્રમણિએ તે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

આ ભાષાન્તર કરવામાં પણ ઉપર જણાવેલાં ધર્માખર્ચ ભાષાન્તરોની મદદ લીધી છે, અર્થે તે માટે તે સર્વ લેખકોનો આભાર માનું છું. સરલ અને સમજાય તેવી ભાષામાં આ મહાન ગુરૂનાં વચનામૃતો રજુ કરવાનો પોતાને પ્રસંગ મળ્યો, તે માટે પોતાની જાતને આ લેખક ભાગ્યશાળી માને છે. જેના સમયમાં હિંદો સૂર્ય મધ્યાન્હકાળે પહોંચ્યો હતો, તે પ્રતાપી બૌદ્ધ ભૂપાત મહાન અશોકના શિલાલેખો પણ આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવ્યા છે કે જેથી બૌદ્ધ ધર્મના વિશાળ સિદ્ધાંતોની કેવી અસર થવા પામી હતી તેનો વાચકવર્ગને દાંષ્ટક ખ્યાલ આવે. વળી શ્રી બુદ્ધનાં વિવિધ શિક્ષણે પણ આપવામાં આવ્યાં છે કે જેથી લોકોને જુદી જુદી જાગૃતિ ઉપર બુદ્ધધર્મના વિચારો જાણવાનો પ્રસંગ મળે. આ સંબંધમાં લખવા યોગ્ય ઘણું છે પણ હાલ તો જે દાંષ્ટ ઉપયોગી હાય લાગ્યું તેટલું વાચકવર્ગ આગળ ધરી આનંદ માનું છું.

રતનપોળ—અમદાવાદ.

મણિલાલ નથુભાઈ દોશી.

શ્રી બુદ્ધનો ઉપદેશ.

ધમ્મપદ.

પ્રકરણ ૧ લું.

યમક વર્ગ.*

આપણી હાલની સ્થિતિ આપણા વિચારોનું પરિણામ છે, આપણા વિચારોપર આધાર રાખે છે, અને આપણા વિચારોથી બનેલી છે. જો કોઈ મનુષ્ય ખરાબ વિચારથી બોલે અથવા વર્તે તો ગાડીને ખેંચનાર બળદની પછવાડે જેમ પૈડું ચાલ્યું આવે છે, તેમ દુઃખ તેની પછવાડે આવે છે. ૧.

આપણી હાલની સ્થિતિ આપણા વિચારોનું પરિણામ છે, આપણા વિચારો પર આધાર રાખે છે, અને આપણા વિચારોથી બનેલી છે. જો કોઈ મનુષ્ય સારા વિચારથી બોલે અથવા વર્તે તો છાયા જેમ મનુષ્યની પછવાડે જાય છે, તેમ સુખ તેની પછવાડે ચાલ્યું આવે છે. ૨.

* યમક એટલે જોડ. આ પ્રકરણમાં બપ્પે શ્લોકની જોડ દોવાયા આ પ્રકરણને યમકવર્ગ કહે છે.

તેણે મને ગાળ દીધી, તેણે મને માર્યો, તેણે મને હરાવ્યો.
તેણે મને લૂંટ્યો—આવા વિચારોને જે મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાં
જગ્યા આપે છે, તે મનુષ્ય કદાપિ દ્વેષથી છુટો થઈ શકે નહિ. ૩.

તેણે મને ગાળ દીધી તેણે મને માર્યો, તેણે મને હરાવ્યો,
તેણે મને લૂંટ્યો—આવા વિચારોને જે મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાં
જગ્યા આપતો નથી, તેનો દ્વેષ બંધ પડે છે. ૪.

કારણ કે દ્વેષ કદાપિ દ્વેષથી નાશ પામતો નથી, પણ દ્વેષ
સદા પ્રેમથીજ નાશ પામે છે. આ સંનાતન ધર્મ છે. ૫.

જગત્ જાણતું નથી કે આપણા સઘળાનો અહીં અંત
આવવાનો છે; પણ જેઓ આ જાણત જાણે છે, તેમના કંઈ આનો
અંત આવે છે. ૬.

જે કેવળ સુખનેજ શોધતો ફરે છે, જેની ઇન્દ્રિયો કાષ્ઠમાં
નથી, જે ખાવામાં મિતાહારી નથી, જે આળસુ અને નિર્બળ છે
તેને મારદેવ (મોહરાજ), જેમ પવન નળના આડને પાડે તેમ,
પાડી દે છે—અર્થાત્ ફસાવે છે. ૭.

જે સુખનાં સાધનો શોધ્યા વિના જીવે છે, જેની ઇન્દ્રિયો
બરાબર કાષ્ઠમાં આવેલી છે, જે ખાવામાં મિતાહારી છે, જે
અપ્રમત્ત (active) અને મજબૂત છે તેને મારદેવ, જેમ પવન
મજબૂત ખડકને અસર નથી કરતો તેમ, અસર કરી શકતો નથી. ૮.

(કપાયથી) પાપથી છુટા થયા સિવાય જે (કપાય) પીળાં
વસ્ત્ર પહેરે છે, જે સત્યને તેમજ ઇન્દ્રિય દમનને ગણકારતો
નથી, તે કપાય વસ્ત્ર પહેરવાને લાયક નથી. ૯.

પણ જે પાપથી છૂટેલો છે, જેણે સદ્ગુણમાં સ્થિરતા મેળવી છે, અને ઇન્દ્રિય દમન અને સત્યના ગુણ જેણે પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેજ ખરેખર પીળાં વસ્ત્ર પહેરવાને લાયક છે. ૧૦.

જેઓ અસત્યને સત્ય તરીકે માને છે, અને સત્યને અસત્ય તરીકે માને છે, તેઓ કદાપિ સત્ય મેળવી શકતા નથી, પણ ખોટી ઇચ્છાઓમાં ખેંચાય છે. ૧૧.

જેઓ સત્યને સત્ય તરીકે પીછાણે છે, અને અસત્યને અસત્ય તરીકે માને છે, તેઓ સત્ય મેળવે છે, અને સારી ઇચ્છાઓ પ્રમાણે ચાલે છે. ૧૨.

સારી રીતે નહિ સંચારેલા છાપરામાંથી જેમ વરસાદ માર્ગ કહે છે, તેવી રીતે વિચાર નહિ કરનારના (અવિચારશીલના) મનમાં વિકારો ઘુસી જાય છે. ૧૩.

સારી રીતે સંચારેલા છાપરામાંથી વરસાદને માર્ગ જડતો નથી, તેમ સારી રીતે વિચાર કરનારના (વિચારશીલના) મનમાં વિકારો દાખલ થઈ શકતા નથી. ૧૪.

ખરાબ કામ કરનાર આ લોકમાં રહે છે, પરલોકમાં રહે છે, બન્નેમાં રહે છે. પોતાના અશુભ કામનું અશુભ પરિણામ આવે છે ત્યારે તે રહે છે અને દુઃખી થાય છે. ૧૫.

સદ્ગુણી મનુષ્ય આ લોકમાં ખુશી થાય છે, પરલોકમાં ખુશી થાય છે, બન્ને લોકમાં ખુશી થાય છે. પોતાના કાર્યની શુદ્ધતા ત્યારે તે જુએ છે, ત્યારે તે ખુશી થાય છે, અને આનંદ પામે છે. ૧૬.

ખરાબ કામ કરનાર આ લોકમાં દુઃખ લોગવે છે, પરલોકમાં દુઃખ લોગવે છે, બન્ને લોકમાં દુઃખ લોગવે છે. જે ખોટું કામ પોતે કર્યું હોય તેનો વિચાર કરે છે, ત્યારે તે દુઃખી થાય છે; અને ખરાબ સ્થિતિમાં જતાં વધારે દુઃખી થાય છે. ૧૭.

સદ્ગુણી મનુષ્ય આ લોકમાં સુખી હોય છે, પરલોકમાં સુખી હોય છે. જે સાફ કાર્ય પોતે કર્યું હોય છે, તેનો વિચાર કરે છે, ત્યારે તે સુખી થાય છે; અને સારી સ્થિતિમાં જતાં વધારે સુખી થાય છે. ૧૮.

અવિચારી મનુષ્ય જે કે ધર્મના નિયમોનો મોટો ભાગ મુખે બોલી જાય, પણ જે તે પ્રમાણે વર્તે નહિ તો તે યતિપણને લાયક નથી, પણ તે બીજાની ગાયો ગણનાર ગોવાળ જેવો છે. ૧૯.

જે ધર્મના થોડા નિયમો મુખે બોલતો હોય, પણ જે તે પ્રમાણે વર્તી શકતો હોય, અને જે તેણે વિકારો (રાગ), દેવ અને મૂર્ખાઈનો ત્યાગ કર્યો હોય, અને ખરૂં જ્ઞાન અને હૃદયની ગંભીરતા તેનામાં હોય તો આ લોકમાં કે પરલોકમાં કોઈ પણ વસ્તુની ઈચ્છા નહિ કરનાર તે ખરેખર આ યતિપણને લાયક છે. ૨૦.

પ્રકરણ ૨ જી.

અપ્રમત્તતા.*

અપ્રમાદ તે નિર્વાણનો માર્ગ છે, અને પ્રમાદ તે મરણનો માર્ગ છે. જેઓ અપ્રમાદી હોય છે, તેઓ કદાપિ મરતા નથી, પણ જેઓ પ્રમાદી છે, તેઓ તો ક્યારનાએ મરી ચૂકેલ છે. ૧.

આ ખરાબર સમજીને, જે અપ્રમત્તદશામાં આગળ વધેલો કે, તે પાંડિત પુરૂષ તેમાં આનંદ પામે છે અને બુદ્ધોના જ્ઞાનમાં મુશી માને છે. ૨.

આવા સુજ્ઞ, ધ્યાની, સ્થિર ચિત્તવાળા, મજબૂત શક્તિઓ-
||જ્ઞા પુરૂષો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સુખરૂપ નિર્વાણ મેળવે છે. ૩.

જે અપ્રમાદી પુરૂષ જાગૃત થાય, જે તે જરા પણ સૂદ ન રે, જે તેનાં કાર્યો શુદ્ધ હોય, જે તે વિચારપર્વક વર્તતો હોય, તે તે આત્મસંયમ કરે, અને ધર્મના નિયમો પ્રમાણે જીવન ||જે તો તેની કીર્તિમાં વધારો થશે. ૪.

જાગૃત થવાથી, અપ્રમત્તદશાથી, ઈંદ્રિયોના નિગ્રહથી અને જ્ઞાના સંયમથી મનુષ્ય એવો દ્વીપ પ્રાપ્ત કરે છે કે જે તેવા ||જ્ઞીના પૂરથી તેને અસર થઈ શકે નહિ. ૫.

મૂર્ખ લોકો ખોટી મહત્વતા પાછળ દોડે છે. પણ સુજ્ઞ મનુષ્યો અપ્રમાદને ઉત્તમ રત્નરૂપ ગણે છે. ૬.

* પ્રમાદ એટલે આળસ, ધર્મકામમાં ચિયિલતા, અપ્રમાદ-અપ્રમત્તતા એટલે આળસનો અભાવ-જાગૃતિ.

જોટી મહત્વતા પાછળ દોડતા નહિ; તેમજ રાગ કે કામના ઉપલોગની પાછળ પડતા નહિ; જે અપ્રમાદી અને વિચારવંત છે, તેજ અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે. ૭.

જ્યારે ડાહ્યો મનુષ્ય અપ્રમાદથી જોટી મહત્વતાને દૂર કરે છે, ત્યારે તે જ્ઞાનના ઉચ્ચ શિખરપર ચઢી શકે છે, અને મૂર્ખ લોકો તલેટી આગળ ગોથાં ખાતાં માલૂમ પડે છે. જેમ પર્વત ઉપર ઉભેલો મનુષ્ય મેદાન ઉપર ઉભેલા મનુષ્યોને પોતાથી નીચા જુએ છે, તેમ દુઃખથી મુક્ત થયેલો પુરૂષ દુઃખમાં મગ્ન થયેલાં મનુષ્યોનાં ટોળાં તરફ જુએ છે. ૮.

પ્રમાદી મનુષ્યોમાં જે અપ્રમત્ત છે, અને ઉંઘતા મનુષ્યોમાં જે જાગૃતો છે, તે મનુષ્ય, શરતમાં સારો ઘોડો નિર્ણય દટ્ટને પાછળ મૂકીને આગળ વધી શકે છે, તેમ આગળ વધે છે. ૯

અપ્રમત્તદશાથીજ ઇન્દ્ર દેવોનો અધિપતિ થયો. લોકો પણ અપ્રમત્તદશાની સ્તુતિ કરે છે. પ્રમાદની સર્વદા નિંદા થાય છે. ૧૦

જે લિલુ અપ્રમત્તદશામાં આનંદ માને છે, અને પ્રમાદદશા તરફ લયની નજરથી જુએ છે, તે અગ્નિ જેવો ફરે છે, અને નાનાં કે મોટાં સર્વ બંધનોને વિગેરી નાખે છે. ૧૧

જે લિલુ અપ્રમાદદશામાં આનંદ માને છે, જે અવિચારી-પણાને લયરૂપ ગણે છે, તે પૂર્ણતાથી કદાપિ પાછો પડે નહિ. તે નિર્વાણની સમીપમાં છે. ૧૨

પ્રકરણ ૩ જી.

ચિત્તવર્ગ (વિચાર.)

જેવી રીતે ધનુષ્યધારી પોતાના તીરને સિધું બનાવે છે, તેવીજ રીતે સુસં મનુષ્ય પોતાના અનિશ્ચિત અને ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા વિચારો, જેમને વશ કરવા અથવા રોકવા બહુ મુશ્કેલ છે, તેમને સીધા બનાવે છે. ૧.

કોઈ માંછલીને તેના જળના નિવાસમાંથી ખૂટારૂ સૂકી જમીન પર મૂકવામાં આવે, તો જેવી રીતે તે તરફડે છે, તેવી રીતે માર (મોહ રાજ) ના રાજ્યમાંથી છૂટા થવાને આપણો વિચાર તરફડે છે. ૨.

મનને વશ કરવું એ ઉત્તમ કામ છે, કારણ કે મન બહુ મુશ્કેલીથી વશ થાય તેવું, અને ચપળ છે. તેની મરજી માફક તે જ્યાં ત્યાં દોડે છે. વશ કરેલું મન સુખ લાવી આપે છે. ૩.

હાથા પુરૂષોએ પોતાના વિચારો તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ; કારણ કે તે જણાતા નથી, બહુ દગાજોર હોય છે અને તેઓની ઈચ્છા પ્રમાણે તે દોડે છે; સારીરીતે રક્ષણ કરાયેલા વિચારો સુખ લાવી આપે છે. ૪.

મન ઘણે દૂર ભટકે છે, એ એકલું ફરે છે, શરીર વગરનું છે, અને હૃદયના ઓરડામાં પુરાઈ જાય છે. આવા મનને જેઓ વશ કરે છે, તેઓ માર રાજના પાશમાંથી મુક્ત થાય છે. ૫.

જો મનુષ્યની શ્રદ્ધા અનિશ્ચિત હોય, જો તે સદ્ધર્મ મમ જતો ન હોય અને જો તેની મનની શાંતિમાં વિક્ષેપ થતો હોય તો તેનું જ્ઞાન કદાપિ સંપૂર્ણ હોઈ શકે નહિ. ૬.

જો મનુષ્યના વિચારો અસ્થિર ન હોય, જો તેનું મન ગ-લરાયેલું ન હોય, જો તેણે પુણ્ય તેમજ પાપનો ત્યાગ કર્યો હોય તો જ્યાં સુધી તે જાગૃત (અપ્રમત્ત) છે ત્યાં સુધી તેને ભય નથી. ૭.

આ શરીર કુલના જેવું ક્ષણમાં નાશ પામવાના સ્વભાવનું છે, એમ જાણીને મનુષ્યે મજબૂત વિચારોનો કિલ્લો બાંધવો જોઈએ અને જ્ઞાનરૂપી શસ્ત્રો વડે માર રાજાને જીતવો જોઈએ; તે જીતાય ત્યાર પછી પણ તેનાથી ચેતતા રહેવું જોઈએ, અને કદાપિ પ્રમાદી થવું નહિ. ૮.

લાંબો વખત જશે નહિ તે પહેલાં તો આ શરીર નિકૃષ્-યોગી લાકડાના લીમચાની માફક જમીન પર અચેતન થઈ પડશે. ૯.

એક દેવી બીજા દેવીનું નુકશાન કરે, અથવા તો શત્રુ શત્રુનું જે નુકશાન કરે, તેના કરતાં ખોટે રસ્તો દોરાયેલું મન વધારે નુકશાન કરે છે. ૧૦.

જેટલો લાલ સારે રસ્તે દોરાયેલું મન કરી શકે છે, તેટલો લાલ માતા, કે પિતા કે બીજો કોઈ સ્વજન કરી શકશે નહિ. ૧૧.

પ્રકરણ ૪ થું.

પુષ્પ વર્ગ.

આ પૃથ્વી, ચમલોક, અને દેવલોક ઉપર કોણ વિજય મેળવશે? જેવી રીતે ચતુર મનુષ્ય શુદ્ધ પુષ્પને શોધી કાઢે છે, તેવી રીતે સદ્ગુણનો સિદ્ધો માર્ગ કોણ શોધી કાઢશે? ૧.

મુમુક્ષુ આ પૃથ્વી, ચમલોક અને દેવલોક ઉપર જય મેળવશે. જેવી રીતે ચતુર મનુષ્ય પુષ્પને શોધી છે, તેવી રીતે મુમુક્ષુ સદ્ગુણનો માર્ગ શોધી કાઢે છે. ૨.

જે મનુષ્ય આ શરીરને પાણીના પરપોટા સમાન, અથવા તો ઝાંઝવાનાં નીર સમાન ગણે છે, તે મારદેવનું પુષ્પની આણીવાળું તીર લાગી નાખશે, અને ચમરાજને કદાપિ જોશે નહિ. ૩.

જેવી રીતે નદીનું પૂર ઉઘતા ગામને ઘસડી જાય છે, તેવી રીતે જે પુષ્પ એકઠાં કરે છે,* અને જેનું મન અસ્થિર હોય છે, તેને મરણ ખેંચી જાય છે. ૪.

જે મનુષ્ય પુષ્પો એકઠાં કરે છે, અને જેનું મન અસ્થિર છે, તે પોતાની સુખની ઇચ્છા તૃપ્ત કરે તે પહેલાં તો મૃત્યુ તેને વશ કરી લે છે. ૫.

જેવી રીતે એક મધમાખી પુષ્પમાંથી રસ પીએ છે, પણ પુષ્પને કે તેના રંગને કે તેની સુગંધને ઇલા કરતી નથી, તેવી રીતે લિલ્લુકે નગરમાં રહેવું જોઈએ. ૬.

---

* પુષ્પ એકઠાં કરવા એ આળકની રમત છે; માટે પુષ્પ એકઠાં કરનાર એ વિશેષણથી વિષયમુખમાં મરક થયેલો આળજી સમજવો.

લિધુકે બીજની માઠી આદતો, અથવા નહિ કરવાનાં કામ કરીને કરેલાં પાપો, અથવા કરવા યોગ્ય કામ નહિ કરીને કરેલાં પાપોને લક્ષમાં લેવાં નહિ, પણ પોતાના દુરાચરણો અને પોતાની ભૂલોને લક્ષમાં લેવી જોઈએ. ૭.

જે મનુષ્ય કહ્યા પ્રમાણે વર્તતો નથી, તેના સુંદર પણ અનુપયોગી શબ્દો રંગવાળા, પણ ગંધ વગરના સુંદર પુષ્પ જેવા છે. ૮.

પણ જે મનુષ્ય કહ્યા પ્રમાણે વર્તે છે, તેના સુંદર અને ઉપયોગી શબ્દો રંગવાળા તેમજ સુગંધવાળા સુંદર પુષ્પ જેવા છે. ૯.

પુષ્પના ઢગંલામાંથી અનેક જાતની માળાઓ બનાવી શકાય, તેવી રીતે એક જન્મેલો મનુષ્ય અનેક સારાં કામો કરી શકે. ૧૦.

પુષ્પોની ગંધ પવનની સામે ફેલાતી નથી, તેમજ ચંદનની, તગરની કે મઘ્વીક પુષ્પોની ગંધ પવનની સામે ફેલાતી નથી. પણ સુજનોની સુગંધ પવનની સામે પણ ફેલાય છે અર્થાત્ સુજનનો પ્રભાવ સર્વત્ર પડે છે. ૧૧.

ચંદન કે તગર કમળ કે વસીકી આ બધા પુષ્પોની ગંધ કરતાં સદ્ગુણની સુગંધ શ્રેષ્ઠ છે. ૧૨.

ચંદન કે તગરની ગંધ કાંઈ હિસાબમાં નથી, સદ્ગુણી મનુષ્યોની ગંધ છેક ઉંચે દેવો સુધી પહોંચે છે. ૧૩.

જેઓમાં આ સદ્ગુણો છે, જેઓ કદાપિ અપ્રમત્ત નથી અને જેઓ સદ્જ્ઞાનને લીધે મુક્ત છે, તેમને ત્યાં મારદેવને સ્થાન મળતું નથી. ૧૪.

રસ્તામાં નાખેલા ઉકરડામાં પણ મધુર સુગંધ આપનાર અને આનંદજનક પુષ્પ ઊગી નીકળે છે, તેવી રીતે કચરાપટ્ટી જેવા મનુષ્યોની વચ્ચેમાં પણ ખરેખર જ્ઞાન પામેલો બુદ્ધનો શિષ્ય પોતાના જ્ઞાનથી સંસારાસક્ત ગંધ મનુષ્યો કરતાં વિશેષ યશસ્વી ઉઠે છે. ૧૫-૧૬.

પ્રકરણ ૫ મું :

બાળ વર્ગ. (મૂર્ખ)

જગતા પુરૂષને રાત્રિ લાંબી જણાય છે, થાકેલાને ગાઉ લાંબા જણાય છે, તેજ પ્રમાણે સદ્નિયમને નહિ જાણનાર મૂર્ખને જીવન લાંબુ (કંટાળા ભરેલું) લાગે છે. ૧.

જે કોઈ મુસાફરને તેના માર્ગમાં તેનાથી ઉત્તમ અથવા તેના સરખો મનુષ્ય ન મળે તો તેણે દૃઢ રીતે નિર્જન માર્ગમાં મુસાફરી કરવી, પણ મૂર્ખની સાથે મિત્રતા કરવી નહિ. ૨.

આ પુત્રો મારા છે, આ ધન મારું છે, એવા વિચારથી મૂર્ખ દુઃખી થાય છે. તે પોતાની જાતનો માલીક નથી તો પછી પુત્ર અને ધનની તો વાતજ શી ? ૩.

જે મૂર્ખ પોતાની મૂર્ખતા સમજે છે, તેટલે અંશે તે ડાહ્યા છે. પણ જે મૂર્ખ પોતાને ડાહ્યા ગણે છે, તે ખરેખર મૂર્ખ કહેવાય છે. ૪.

મૂર્ખ મનુષ્ય આખી જીંદગી સુધી જ્ઞાની પુરૂષના સંગમાં રહે તોપણ, જેમ કંડછી દુધપાકનો સ્વાદ જાણતી નથી તેમ, તે મૂર્ખ સત્યનો અનુભવ કરી શકશે નહિ. ૫.

જે બુદ્ધિમાન પુરૂષ એક ક્ષણવાર જ્ઞાની પુરૂષના સ-સર્ગમાં આવે તો, જેવી રીતે જીલ દુધપાકનો સ્વાદ જાણી શકે છે તે રીતે, તે બુદ્ધિમાન પુરૂષ સત્યનો અનુભવ કરી શકે છે. ૬.

થોડી બુદ્ધિવાળા મૂર્ખ મનુષ્યો જાતેજ પોતાના મોટા શત્રુઓ હોય છે. કારણ કે તેઓ ખરાબ કામ કરે છે, જેનાં તેમને કડવાં ફળ લોગવવાં પડે છે. ૭.

જે કામને વાસ્તે મનુષ્યને પશ્ચાત્તાપ થાય, અને જેનું ફળ રહતે રહતે અને આંખમાં આંસુ સાથે લોગવવું પડે તે કામ ખચીત ખરાબર થયેલું નથી. ૮.

જે કામને વાસ્તે મનુષ્યને પશ્ચાત્તાપ ન કરવો પડે અને જેનું ફળ આનંદથી અને ખુશમીજનજથી તે અનુભવે તે કામ ખરેખર સારી રીતે થયેલું છે. ૯.

જ્યાં સુધી ખરાબ કામનું ફળ આવ્યું નથી, ત્યાં સુધી મૂખ મનુષ્ય ધારે છે કે તે મધ જેવું છે, પણ જ્યારે તે ફળ પકવ થાય છે, ત્યારે તે મૂર્ખ દુઃખ અનુભવે છે. ૧૦.

મૂર્ખ માણસ હરહમેશ ચતિની માફક કુશ નામના ધાત્રની અણીવતી લહે ખાય, છતાં જેણે ધર્મનું ખરાબર સેવન કર્યું છે, તેને સોલમે ભાગે પણ તે નથી. ૧૧.

જેમ તાલું દોડેલું દુધ એકદમ ખગડી જતું નથી, તેમ ખરાબ કામનું ફળ એકદમ આવતું નથી; રખ્યાથી ઢંકાયેલા પણ અંદર ભલુકતા અગ્નિની માફક તે ખરાબ કામ મૂર્ખ મનુષ્યની પાછળ જાય છે. ૧૨.

જ્યારે ખરાબ કામ જાહેર થાય છે, ત્યારે તે મૂર્ખને દિલગીરી ઉપજાવે છે; તે તેના ચળકતા ભાવનો નાશ કરે છે અને મૂર્ખનું માથું ઉડાવી દે છે. ૧૩.

કેવળ મૂર્ખ મનુષ્યજ ખોટી કીર્તિની, લિક્ષુકોમાં આગળ આવવાની, આશ્રમમાં પ્રભુત્વ પામવાની, અને લોકોમાં પૂજવાની અલિલાષા રાખે ! ૧૪.

ઉપાસક તેમજ લિક્ષુક (સંસારી તેમજ ત્યાગી) આ કામ મેં કર્યું એમ વિચારે અને તેઓ કરવા યોગ્ય તેમજ નહિ કરવા યોગ્ય દરેક કામમાં મારી ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે-આવી મૂર્ખની ઇચ્છા હોય છે; આથી તેનો અહંકાર અને તૃષ્ણા વૃદ્ધિ પામે છે. ૧૫.

એક માર્ગ ધન તરફ લેઈ જાય છે. બીજો માર્ગ નિર્વાણ લણી લેઈ જાય છે, બુદ્ધનો શિષ્ય-લિક્ષુક જો આ બાબત સમજતો હોય તો તે કીર્તિને વાસ્તે પ્રયત્ન કરશે નહિ, પણ સંસારમાંથી મુક્ત થવાને ઉદ્યમી થશે. ૧૬.

પ્રકરણ ૬ હું.

પંડિત વર્ગ (ખરો જ્ઞાની.)

જે મનુષ્ય ત્યાગ કરવા લાયક શું છે તે જાણે, જે ઠપકો આપે, અને બુદ્ધિશાળી હોય, તેવો જ્ઞાની મનુષ્ય જો તમને મળે તો, કોઈ ખાનગી ભંડાર જતાવનારની પાછળ પાછળ તમે જાઓ છો, તેમ તેને અનુસરજો. જે તેવા જ્ઞાની અનુસરશે તેની દશા બગડશે નહિ પણ વધારે સારી થશે. ૧.

તે જ્ઞાની પુરૂષને સલાહ આપવા દો, ઉપદેશ આપવા દો, અને જે અયોગ્ય હોય તેમાંથી પાછા હઠવાનું કહેવા દો. તે

દેવોને પણ વહ્નલ (પ્રિય) થશે, કેવળ ખરાબ મનુષ્યો તેને ધિક્કારશે. ૨.

ખરાબ કામ કરનારાને તમારા મિત્ર ણનાવતા ના; હવે મનુષ્યો સાથે મૈત્રી રાખતા ના; સદ્ગુણી મનુષ્યો સાથે મૈત્રીને સંબંધ રાખો. ઉત્તમ મનુષ્યો સાથેજ મૈત્રી રાખો. ૩.

જે ધર્મ-અમૃત પીએ છે, તે શાંતચિત્તથી અને સુખમાં વસે છે. યુદ્ધોએ ઉપદેશોલા ધર્મના નિયમોમાં વિદ્વાન્ સર્વદા આનંદ માને છે. ૪.

કૂવા ખોદનારાજ પાણીને મરજી માફક દોરી જાય છે. તીરકામઠાવાળા તીરને મરજી સુજળ વાળે છે. સુતાર લાકડાના ઢીમચાને જેવું રૂપ આપવું હોય તેવું આપે છે, તેજ રીતે વિદ્વાન્ પુરૂષો પોતાની જાતના રચનારા છે. ૫.

જેવી રીતે મજબૂત ખડક પવનથી હાલતી નથી, તેવી રીતે પુરૂષ પ્રશંસા કે નિંદાથી ડગતો નથી. ૬.

ધર્મનું શ્રવણ કરવાથી, સુન્ન પુરૂષ ઉડા, સુંવાળા અને શાંત સરોવર જેવો શુદ્ધ અને ગંભીર થાય છે. ૭.

સઘળા સંલોગોમાં સુન્ન મનુષ્યો આવધતાથી વર્તે છે. ઇન્દ્રિયોના વિષયોની તૃપ્તિની ઇચ્છાથી સુન્ન મનુષ્યો ખોલતા નથી. સુખમાં કે દુઃખમાં જ્ઞાની પુરૂષો બહુ કુલાઈ જતા નથી કે દીન (ગરીબ સુખવાળા) ણની જતા નથી. ૮.

પોતાને વાસ્તે કે બીજાને વાસ્તે જે પુત્રની, ધનની કે સત્તાની ઇચ્છા કરતો નથી, તેમજ અયોગ્ય રસ્તે પોતાના વિજય-

ની ઇચ્છા કરતો નથી, તેજ મનુષ્ય સારો, જ્ઞાની અને સદ્-
ગુણી છે. ૯.

જેઓ સંસારરૂપી સમુદ્રને સામે કિનારે પહોંચે તેવા (અ-
હંત જેવા) પુરૂષો આ દુનિયામાં બહુ થોડા છે. બીજા મનુષ્યો
કિનારાપર આમતેમ દોડનારા છે. ૧૦.

જેઓ એકવાર ધર્મનું રહસ્ય ખરાબર સમજીને ધર્મના નિ-
યમો પ્રમાણે વર્તે છે, તેઓ દુઃખે ઠરી ચોલધી શકાય એવા
મૃત્યુના રાજ્યમાંથી પસાર થઈ જાય છે. ૧૧.

સુજ્ઞ મનુષ્યે સામાન્ય જીવનનું અંધકાર દૂર કરવું જોઈએ
અને ભિક્ષુ તરીકેનું પ્રકાશિત જીવન ગાળવું જોઈએ. ઘર તણ
અનગાર (ઘરખાર વગરનો) થઈ એકાંત વાસમાં અલભ્ય
આનંદ મેળવવા તેણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ૧૨.

સર્વ સુખનાં સાધનોનો ત્યાગ કરીને તેમજ સર્વ વસ્તુઓ
ઉપરથી મારાપણાનો હક્ક દૂર કરીને સુજ્ઞ મનુષ્યે મનની
સઘળી પીડાઓથી છૂટવું જોઈએ. ૧૩.

જેઓનું મન જ્ઞાનના સાત તત્ત્વો* સારી રીતે સમજે છે,
જેઓ દરેક વસ્તુ ઉપરથી ભ્રમત્વ દૂર કરીને વિરાગ દશામાં
આનંદ માને છે, જેઓની વૃત્તિઓ કાળુમાં છે, અને જેઓનું
જ્ઞાન પ્રકાશમય છે, તેઓ આ દુનિયામાં રહેવા છતાં પણ
મુક્તજ છે. ૧૪.

* યોગિજ્ઞાન મેળવવાના સાત અંગ પુરૂષ ધર્મમાં રહેલાં છે; તેમનાં
નામ ૧ સ્મૃતિ, ૨ પ્રજ્ઞા, ૩ ઉત્સાહ, ૪ પ્રીતિ, ૫ પશ્યધી, ૬ સમાધિ,
અને ૭ ઉપેક્ષા.

પ્રકરણ ૭ મું.

અહત્વર્ગ.

જેણે મુસાફરી પૂરી કરી છે, શોકનો ત્યાગ કર્યો છે, અં
બાબુએથી જે મુક્ત છે, અને સઘળાં બંધનોને ફેંકી દીધાં છે
તેને વાસ્તે કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ નથી. ૧.

તેઓ પોતાના ચિત્તને બરાબર એકાગ્ર કરીને વિચારબળથી
ઉદ્ધમ કરે છે. તેઓ એક સ્થાનમાં રહેતા નથી. જેવી રીતે
હંસ કાદવવાળા સ્થાનને તજીને જાય છે, તેવી રીતે તેઓ પણ
ઘરબાર તજીને જાય છે (અનગાર બને છે). ૨.

જેઓ કાંઈ ધન રાખતા નથી, જેઓ અમુકજ પ્રકારને
ખોરાક ખાય છે, જેઓએ અપરિમિત સ્વતંત્રતા-નિર્વાણ
મેળવ્યું છે તેઓનો માર્ગ આકાશમાં ઉડતા પક્ષીઓના માર્ગની
માફક સમજવો બહુ મુશ્કેલ છે. ૩.

જેની વૃત્તિઓ શાન્ત છે, જે રાગમાં મગ્ન નથી, જેણે
અપરિમિત સ્વતંત્રતા-નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેઓનો માર્ગ
આકાશમાં ઉડતા પક્ષીઓના માર્ગની માફક સમજવો બહુ કઠણ છે. ૪.

સારથીએ બરાબર કેળવીને વશ કરેલા ઘોડાઓની માફક
જેની ઇન્દ્રિઓ વશ થએલી છે, જે અભિમાન અને તૃપ્તિઓથી
મુક્ત છે, તેની દેવો પણ ઇર્ષ્યા કરે છે. ૫.

જે પોતાનું કર્તવ્ય બજાવે છે, અને જે પૃથ્વી અથવા ઉમરાની
માફક મહાનશીલ છે, તે કાદવ વગરના સરોવર જેવો છે
તેને બલિયમાં જન્મ લેવા પડશે નહિ. ૬.

જ્યારે સદ્જ્ઞાનવડે તે મુક્ત થાય છે, અને જ્યારે તે તદ્દન શાન્ત બને છે, ત્યારે તેના વિચાર શાન્ત હોય છે, તેનું વચન તેમજ કાર્ય પણ શાન્ત હોય છે. ૭.

જે ખોટી માન્યતાઓથી મુક્ત છે, જે અસૃષ્ટ વસ્તુને ઓળખે છે, જેણે સઘળાં બંધનો તોડી નાંખ્યાં છે, સઘળી લાલચો દૂર કરી છે, અને સઘળી ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કર્યો છે, તે સૌથી ઉત્તમ મનુષ્ય છે. ૮.

જીવંતમાં કે જંગલમાં, દરિયામાં કે સૂકી જમીનપર, જ્યાં જ્યાં અર્હત વસે છે, તે સ્થાન આનંદદાયક બને છે. ૯.

જ્યાં જગત્ને આનંદ મળતો નથી, ત્યાં નિર્વિકારીને આનંદ મળે છે. તેને જંગલો પણ આનંદ આપનારાં નીવડે છે; કારણ કે તે બાહ્ય સુખને શોધતો નથી. ૧૦.

પ્રકરણ ૮ મું.

સહસ્ર (હજાર) વર્ગ.

એક મનુષ્ય હજાર શબ્દોનું ભાષણ આપે, પણ જો તેના શબ્દો અર્થ વગરના હોય તો તે ભાષણ નિરર્થક છે. પણ તેને બદલે અર્થવાળો એક શબ્દ, જે સાંભળવાથી મનુષ્ય શાન્ત બને, તે વધારે સારો ગણી શકાય. ૧.

કોઈ કાવ્ય હજાર શબ્દોનું બનેલું હોય પણ જો તે અર્થ વગરનું હોય તો તેના કરતાં તે ગાથાનો એક શબ્દ, જે સાંભ-

જવાથી મનુષ્ય-શાન્ત થાય, તે શબ્દ વધારે ઉપયોગી બની શકાય. ૨.

નકામા શબ્દોની સો ગાથા એક મનુષ્ય બોલે તેના કરતાં ધર્મનો એક શબ્દ જે સાંભળવાથી મનુષ્ય-શાન્ત બને તે વધારે ઉપયોગી ગણાય. ૩.

એક મનુષ્ય હજારવાર હજાર મનુષ્યો સાથે લડાઈમાં જીતે, અને બીજો મનુષ્ય ફક્ત પોતાના ઉપર જય મેળવે, તો બીજો મનુષ્ય વધારે ઉત્તમ જીત મેળવનાર છે. ૪.

બીજા મનુષ્યોને જીતવા કરતાં આત્મજય કરવો એમ ઉત્તમ છે. જેણે આત્મજય કર્યો છે, અને જે સંયમમાં રહે છે, તેના વિજયને પરાલભના રૂપમાં ફેરવવા દેવ કે ગન્ધર્વ કે (પ્રદાતા સાથે) મારદેવ કોઈ સમર્થ નથી. ૫-૬.

એક મનુષ્ય દરમહિને હજાર પશુઓનો યજ્ઞ કરે અને જેના આત્માએ અનુભવ જ્ઞાન મેળવ્યું છે એવા કોઈ મહાન્ પુરૂષને એક ક્ષણવાર નમસ્કાર કરે, તો હજાર વર્ષના યજ્ઞ કરતાં એક ક્ષણનો તે નમસ્કાર વધારે કિંમતી છે. ૭.

એક મનુષ્ય સો વર્ષ સુધી જંગલમાં રહી અગ્નિની ઉપાસના કરે, અને જેના આત્માએ અનુભવજ્ઞાન મેળવ્યું છે, તેવા કોઈ મહાન્ પુરૂષને એક ક્ષણવાર નમસ્કાર કરે તો સો વર્ષની અગ્નિની ઉપાસના કરતાં એક ક્ષણનો નમસ્કાર વધારે કિંમતી છે. ૮.

પુણ્ય મેળવવાને મનુષ્ય આખા વર્ષ સુધી ગમે તેવો ભોગ કે ખલિદાન આપે, છતાં તેની કિંમત એક પુટ્ટેલી બદામ જેટલી પણ નથી, પણ અર્કત તરફ બતાવેલો પૂજ્યભાવ વધારે ઉત્તમ છે. ૯.

જે મનુષ્ય વૃદ્ધોનો આદરસત્કાર કરે છે, અને તેમને માન આપે છે, તેનું જીવન, સૌંદર્ય, સુખ અને બળ-આ ચાર બાબતો હિંદિ પામે છે. ૧૦.

એકસો વર્ષ સુધી મનુષ્ય વિષયી કે અજીતોદ્રિય રહે, તેના કરતાં સદ્ગુણી અને વિચારશીળ મનુષ્યની એક દિવસની જીંદગી વધારે ઉત્તમ છે. ૧૧.

અજ્ઞાની અને અજીતોદ્રિય મનુષ્યની સો વર્ષની જીંદગી કરતાં જ્ઞાની અને વિચારશીળની એક દિવસની જીંદગી વધારે ઉત્તમ છે. ૧૨.

આજસુ અને નિર્બળ તરીકે ગણેલી એક સો વર્ષની જીંદગી કરતાં મજબુત મનવાળા તરીકે ગણેલી એક દિવસની જીંદગી વધારે ઉત્તમ છે. ૧૩.

આદિ અંત (જન્મ મરણ) નો વિચાર કર્યા વગરની સો વર્ષની જીંદગી કરતાં આદિ અને અંત (જન્મ મરણ) ના જ્ઞાનવાળી એક દિવસની જીંદગી વધારે ઉત્તમ છે. ૧૪.

અમરસ્થાન (નિર્વાણ) ના જ્ઞાન વગરની સો વર્ષની જીંદગી કરતાં નિર્વાણના જ્ઞાનવાળી એક દિવસની જીંદગી વધારે ઉત્તમ છે. ૧૫.

ઉત્તમ ધર્મ સમજ્યા વગરની સો વર્ષની જીંદગી કરતાં ઉત્તમ ધર્મ સમજીને ગણેલી એક દિવસની જીંદગી વધારે ઉત્તમ છે. ૧૬.

પ્રકરણ ૯ મું.

પાપવર્ગ.

મનુષ્યે શુભ કામ કરવા તરફ ઉતાવળ કરવી જોઈએ, અને ખરાબ વિચારથી મનને દૂર રાખવું જોઈએ. જે મનુષ્ય સાડું કામ કરવામાં આગસ કરે છે, તેનું મન પાપ કામમાં રમે છે. ૧.

કદાચ કોઈ મનુષ્ય કોઈ પાપ કરે તો તેણે ફરીથી તે કરવું નહિ. તેણે તે પાપમાં આનંદ માનવો નહિ. પાપ એકદું થાય છે ત્યારે દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. ૨.

જો કોઈ મનુષ્ય સાડું કામ કરે તો તેણે ફરીથી તે કરવું. સારા કામમાં તેણે આનંદ માનવો, કારણ કે સાડું કામ એકદું થાય છે ત્યારે સુખજનક છે. ૩.

જ્યાં સુધી ખરાબ કામનું ફળ આપ્યું નથી, ત્યાં સુધી ખરાબ કામ કરનાર સુખ જ જુએ છે; પણ જ્યારે ખરાબ કામનું ફળ આવે છે, ત્યારે તે ખરાબ કામનું ખરાબ ફળ તેના જાણવામાં આવે છે. ૪.

જ્યાં સુધી સારા કામનું ફળ આપ્યું નથી, ત્યાં સુધી સજ્જનને પણ ખરાબ દિવસ લોગવવા પડે છે. પણ જ્યારે સારા કામનું ફળ આવે છે, ત્યારે સારા માણસને સારી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ૫.

પાપની મને અસર થશે નહિ, એવો વિચાર કરી કોઈએ પાપની તરફ બેઠરકાર થવું નહિ. ટીપું ટીપું પાણી પડવાથી પણ ઘડો ભરાય છે, તે પ્રમાણે થોડું થોડું પાપ કરીને પણ મનુષ્ય પાપથી ભરાય છે. ૬.

થોડા પુણ્યની અસર થશે નહિ, એવું ધારીને કોઈએ પુણ્ય તરફ બેઠરકાર રહેવું નહિ. 'ટીપુ' ટીપુ' પાણી પડવાથી પણ જેમ ઘડો ભરાય છે, તે પ્રમાણે થોડું થોડું પુણ્ય કરીને પણ જ્ઞાની પુણ્યથી ભરાય છે. ૭.

જે વેપારી પાસે પુષ્કળ ધન હોય છે, અને ઓછા સોખ-તીઓ હોય છે, તે જેમ જોખમકારક રસ્તાનો ત્યાગ કરે છે અને જેમ જીંદગીની દરકાર કરનાર ઝેરનો ત્યાગ કરે છે, તેમ મનુષ્યે પાપનો ત્યાગ કરવો. ૮.

જેના હાથપર જખમ નથી, તે ઝેરનો ભલે સ્પર્શ કરે. ઝેર તેવા જખમ વગરનાને અસર કરતું નથી. જે પાપ કરતો નથી, તેને વાસ્તે કાંઈ દુઃખ નથી. ૯.

પવનની સામે નાખેલી ઘણ મનુષ્યના ઉપર આવી પડે છે, તેવી રીતે જે મનુષ્ય નિરપરાધી, પવિત્ર અને નિર્દોષ મનુષ્યને ધક્કા કરે છે, તે મૂર્ખ ઉપર દુઃખ આવી પડે છે. ૧૦.

કેટલાક મનુષ્યોને ફરીથી જન્મ લેવો પડે છે. ખરાબ કામ કરનારા નરકે જાય છે. પુણ્ય કામ કરનારા સ્વર્ગ જાય છે. જેઓ સાંસારિક તૃષ્ણાઓથી મુક્ત છે તે નિર્વાણ પામે છે. ૧૧.

આકાશમાં, દરિયાના મધ્ય ભાગમાં, પર્વતના ચિરામાં, અથવા આખા વિશ્વમાં એવી એક પણ જગ્યા નથી કે જ્યાં પસવાથી મનુષ્ય પાપકર્મના ફળથી મુક્ત થઈ શકે. ૧૨.

આકાશમાં, દરિયાના મધ્ય ભાગમાં, પર્વતની શુદ્ધામાં અથવા આખી દુનિયામાં એવી એક પણ જગ્યા નથી કે જ્યાં રહેવાથી મનુષ્ય મરણના ભયથી મક્ત થઈ શકે. ૧૩.

મકરણ ૧૦ મું.

૬૩ વર્ગ.

સઘળા મનુષ્યો સળથી ડરે છે. સઘળા મનુષ્યો પાપથી ડરે છે. યાદ રાખો કે તમે પણ તેમના જેવા છો. હિંસા કરતા નહિ, અથવા કરાવતા નહિ. ૧.

સઘળા મનુષ્યો સળથી કંપે છે. સઘળા મનુષ્યો જીવવાને ધરછે છે. તમે પણ તેમના જેવા છો, એ યાદ રાખો. હિંસા કરતા નહિ, અથવા કરાવતા નહિ. ૨.

પોતાના સુખની ઈચ્છા કરતો જે પુરૂષ સુખની જ ઈચ્છા કરતા બીજા પ્રાણીઓને સળ કરે છે, અથવા તેની હિંસા કરે છે, તેને મરણ પછી સુખ મળતું નથી. ૩.

પોતાના સુખની ઈચ્છા કરતો જે પુરૂષ સુખની ઈચ્છા કરતા બીજા પ્રાણીઓને સળ કરતો નથી, અથવા મારતો નથી, તે મરણ પછી સુખ મેળવે છે. ૪.

કોઈને પણ કઠોર શબ્દો કહેતા ના. જેઓ કઠોર શબ્દો બોલે છે, તેમને જવાબ પણ કઠોર શબ્દોમાં મળે છે. કોઈ ભરેલું વચન દુઃખકારક છે. ધાના બદલામાં ધા સહન કરવા પડશે. ૫.

જેવી રીતે ભાગી ગયેલા ઘંટનો અવાજ નીકળતો નથી, તેમ જો તું કાંઈ પણ બોલીશ નહિ તો જરૂર તું નિર્વાણ મેળવીશ કોઈ તો તારાથી દૂર ભાગશે. ૬.

જેવી રીતે ગોવાળ ગાયોને હાંકીને પોતાની લાકડી વતી તખેલામાં લેઈ જાય છે, તેમ વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુ મનુષ્યના જીવનને હાંકી કાઢે છે. ૭.

મૂર્ખ મનુષ્ય જ્યારે ખરાબ કામ કરે છે, ત્યારે તે જાણતો નથી. પણ અગ્નિથી જેમ બળે, તેમ પોતાના ખરાબ કામોરૂપી અગ્નિથી તે બળે છે. ૮.

જે નિર્દોષ અને નિરપરાધી મનુષ્યોને દુઃખ દે છે, તેને નીચે જણાવેલી દશ સ્થિતિમાંથી એકાદ સ્થિતિ તરત મળે છે. (૧) તેને ત્રાસદાયક દુઃખ થશે, (૨) ભારે નુકશાન થશે, (૩) શરીરને નુકશાન થશે, (૪) અસહ્ય વેદના થશે, (૫) માનસિક ત્રિંતા થશે, (૬) રાજદંડ થશે, (૭) ભયંકર આરોગ્ય તેના પર આવશે, (૮) તેના સ્વજનનો વિયોગ થશે, (૯) તેનો ખજનો નાશ પામશે, અથવા તો (૧૦) વીજળી પડવાથી તેનું ઘર બળી જશે. અને જ્યારે તેનું શરીર નાશ પામશે, ત્યારે તે મૂર્ખ નરકમાં પડશે. ૯-૧૨.

જ્યાં સુધી તૃષ્ણાઓ વશ કરી નથી, ત્યાં સુધી નાગા રહેવાથી, જટા ધારણ કરવાથી, મલીન રહેવાથી, ઉપવાસ કરવાથી, જમીન પર પડ્યા રહેવાથી, શરીર પર ભસ્મ ચોળવાથી, અને સ્થિર બેસી રહેવાથી મનુષ્ય પવિત્ર બનતો નથી. ૧૩.

સારાં વસ્ત્ર પહેરવા છતાં પણ જે શાંત છે, સ્થિર છે, અતેન્દ્રિય છે, સંયમી છે, પવિત્ર છે, અને ખીજના દોષો તરફ દૃષ્ટિ કરતો નથી, તે જ ખરેખર બ્રાહ્મણ, શ્રમણ અથવા સિદ્ધ છે. ૧૪.

સારી રીતે કેળવાયેલા ઘોડાને ચાણુકની જરૂર પડતી નથી. તેમ જોને ઠપકાની જરૂર જ નથી એવો કોઈ ખરો જીવોશિષ પુરૂષ જગતમાં છે ? ૧૫.

સારી રીતે કેળવાયેલા ઘોડાને ચાણુકનો સ્પર્શ થતાં, જેવી રીતે તે ચંચળ અને ઉત્સાહી બને છે, તેમ તમે પણ શ્રદ્ધાથી, સદાચરણથી, ઉત્સાહથી, ધ્યાનથી અને ધર્મના જ્ઞાનથી, ચંચળ અને ઉત્સાહી બની દુઃખનો નાશ કરો, અને જ્ઞાનમાં તથા ચારિત્રમાં પરિપૂર્ણ બનો, અને કદાપિ પણ સન્નિયમને ભૂલતા નહિ. ૧૬.

નહેરો બનાવનારાઓ પાણીને મરજી મુજબ લેઈ જાય છે. ખાણ તૈયાર કરનારા ગમે તેવા ખાણને વાંકા વાળે છે. સુતારો લાકડાના ઢીમચાને વાંકા વાળે છે. તે જ રીતે સારા મનુષ્યો પોતાનું સ્વરૂપ પોતાની મેળે ઘડે છે. ૧૭.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વૃદ્ધાવસ્થા.

ત્યારે આ જગત્ બળી રહ્યું છે ત્યારે હારય કેવું ? ત્યારે આનંદ કેવો ? તમે અંધારામાં ફસાયેલા છો, છતાં તમે પ્રકાશને કેમ શોધતા નથી ? ૧.

જેના ઉપર ઘા પડ્યા છે, જે મહા મદનતે જોડાયેલું છે, જે માંદું છે, જે ઘણીક યોજનાઓ રચે છે, પણ જે બળ કે

ટેકા વગરનું છે તે આ કપડાં પહેરેલા માટીનાં ઢેકા (શરીર) તરફ નજર કરો ! ૨.

આ શરીર પાતળું પડેલું છે, અનેક રોગોથી ઘેરાયેલું છે, અને ક્ષણભંગુર છે, આ કચરાના ઢગલાના (શરીરના) કંકડે કંકડા થાય છે અને જીંદગીનો મૃત્યુમાં અંત આવે છે. ૩.

શરદ્ ઋતુમાં નાખી દીધેલા કમંડળના જેવા સફેદ રંગનાં હાડકાં લણી જે નજર કરે છે, તે, જીંદગીમાં આનંદ શી રીતે માને ? ૪.

હાડકાંનો કિલ્લો બનાવી, તેને માંસ અને લોહીથી ઢાંકવામાં આવે છે, અને તેમાં વૃદ્ધાવસ્થા, મૃત્યુ, અભિમાન અને કપટ આવી વસે છે. ૫.

રાજઓના મોટા રથો ભોગે છે, શરીર પણ નાશ પામે છે; પણ સદાચારીના સદ્ગુણોનો નાશ થતો નથી—આમ સજ્જનો સારા પુરૂષોને કહે છે. ૬.

જે મનુષ્યે થોડો અભ્યાસ કર્યો હોય છે, તે બળદની માફક વધે છે, તેનું માંસ વધે છે, પણ તેનું જ્ઞાન વૃદ્ધિ પામતું નથી. ૭.

આ શરીરને બનાવનારની શોધમાં મેં ઘણા જન્મ ગુમાવ્યા છે; કારણ કે તે મને જડયો નહિ. જન્મ અને મરણ દુઃખદાયક છે. ૮.

પણ હે શરીરના રચનાર ! હવે તું જોવામાં આવ્યો છે; તું ફરીથી આ શરીર રચી શકીશ નહિ. આ શરીરરૂપી મકાન-

ના સઘળા વાંસ લાગી ગયા છે. તારો મુખ્ય વાંસ ખૂં
લાગી ગયો છે, અને મન પણ શાશ્વત નિર્વાણ પાસે પહોંચીને
તૃણારહિત થયું છે. ૯.

જે મનુષ્યોએ પ્રહ્લચર્યવ્રત પાળ્યું નથી, અને જીવાનીમાં
ધનનો સંચય કર્યો નથી, તેઓ માંછલા વિનાના સરોવરમાં
રહેનાર વૃદ્ધ જગલાની માફક નાશ પામે છે. ૧૦.

જે મનુષ્યોએ પ્રહ્લચર્યવ્રત પાળ્યું નથી, અને જીવાનીમાં
ધનનો સંચય કર્યો નથી, તેઓ ભૂતકાળને સાડ પશ્ચાત્તાપ
કરતા, લાગેલા ધનુષ્યની માફક, પડયા રહે છે. ૧૧.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

આત્મ વર્ગ.

જે કોઈ મનુષ્ય પોતાની જાતને બહાલી ગણતો હોય તે
તેણે પોતાની જાતની જરાજાર તપાસ રાખવી જોઈએ. ત્રણ
પહેરામાંથી એક પહેરો તો પાંડિત જને અવશ્ય જાગૃત રહેવું
જોઈએ. ૧૧.

જે કોઈ ચોચ હોય તે, મનુષ્યે જાતે કરવું; અને પછી જીજ્ઞાસે
ઉપદેશ આપવો; આ રીતે ચુસ્ત મનુષ્ય દુઃખ પામશે નહિ. ૧૨.

જે જાણતનો જીજ્ઞાસે બોધ આપે, તે પ્રમાણે જો મનુષ્ય
વર્તે તો પોતે આત્મસંચયની કોઈ જીજ્ઞાસે વશ રાખી શકે;
કારણ કે આત્મસંચય જાહુ દુષ્કર (અઘરો) છે. ૩.

* આ ત્રણ પહેરા બાધ્યાવર્યા, જીવાની અને વૃદ્ધાવર્યા

આત્મા જ આત્માનો નિયંતા છે. આત્માનો નિયંતા ખીજો કોણ હોઈ શકે ? આત્મસંયમી મનુષ્ય ખીજાઓને દુર્લભ એવા સ્વામીને મેળવે છે. ૪.

જેવી રીતે હીરો કીંમતી પથરાને પણ ભાગી નાખે છે, તેમ પોતે આચરેલાં, પોતે ઉત્પન્ન કરેલાં અને પોતે વધારેલાં પાપો મૂઢ મનુષ્યને કચરી નાંખે છે. ૫.

જેવી રીતે લતા જે ઝાડને વળગે છે, તે ઝાડને નીચે નમાવે છે, તેવીજ રીતે જેનું પાપીપણું વધારે છે તેવો મનુષ્ય, તેના શત્રુઓ તેની જે દશા ધરે છે તે સ્થિતિએ આવી પહોંચે છે. ૬.

ખરાબ અને પોતાને હાનિ કરનારાં કામો કરવાં સહેલાં છે, પણ સારાં અને લાભકારક કામો કરવાં મુશ્કેલ છે. ૭.

જે મૂર્ખ મનુષ્ય અહંતા, આર્ય, અને સદાચરણી પુરૂષોની આજ્ઞાનો તિરસ્કાર કરે છે, અને અસત્ય મતને અનુસરે છે તે કત્થક નામના ખરૂં માફક પોતાનો જ નાશ કરનારાં કૃણ મેળવે છે. ૮.

પાપ કરનાર પોતે જ છે. તેમ ભોગવનાર પણ પોતે જ છે. પાપનો ત્યાગ કરનાર પણ પોતે છે, અને પોતાની શુદ્ધિ કરનાર પણ પોતે છે. પવિત્ર મનુષ્યો આપખળથી ટકે છે, અને પાપીઓ પડે છે. કોઈ, ખીજાને પવિત્ર બનાવી શકતું નથી. ૯.

ખીજાનું કર્તવ્ય ગમે તેટલું મોટું હોય તોપણ કોઈએ સ્વકર્તવ્યનો ત્યાગ કરવો નહિ. એકવાર પોતાનું કર્તવ્ય સમજ્યા પછી મનુષ્યે તે ધ્યાનપૂર્વક કરવું. ૧૦.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

લોકવર્ગ.

ખરાબ નિયમને અનુસરતા નહિ, પ્રમાદથી ચાલતા નહિ, અસત્ય નિયમને અનુસરતા નહિ, સંસારની વૃદ્ધિ કરતા નહિ.

ઉઠો, પ્રમાદ ન કરો, સદ્ગુણના નિયમને અનુસરો; સદ્ગુણ મનુષ્યો આ લોક તેમજ પરલોકમાં સુખમાં રહે છે. ૨.

સદ્ગુણના નિયમને અનુસરો, પાપના નિયમને અનુસરતા નહિ; સદ્ગુણી મનુષ્યો આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં સુખમાં રહે છે. ૩.

જગત્ પાણીના પરપોટા સમાન છે, એમ જાણો; જગત્ મૃગજળ જેવું છે, એમ જાણો; જગત્ને જેઓ આ રીતે તુચ્છ માને છે, તેના સામું ચમદેવ પણ જોતો નથી. ૪.

આવો; અને આ બાદશાહી રથની માફક ચળકતા જગત્ તરફ જુઓ. મૂર્ખ મનુષ્યો તેમાં આસક્ત બને છે, ડાઘા મનુષ્યો તેને અડકતા પણ નથી. ૫.

જે પ્રથમ અવિચારી હોતો, પણ પાછળથી અપ્રમત્ત થાય છે, તે વાદળાંથી મુક્ત થયેલા ચંદ્રની માફક જગત્ને પ્રકાશિત કરે છે. ૬.

જેનાં પૂર્વનાં ખરાબ કામો સારાં કામોથી ઢંકાયેલાં છે, તે વાદળાંથી મુક્ત થયેલા ચંદ્રની માફક જગત્ને પ્રકાશિત કરે છે. ૭.

જગત્ અંધકારમય છે. થોડા જ મનુષ્યો અહીં જોઈ શકે છે. જગત્માંથી ફૂટેલા પક્ષીઓની માફક ફક્ત થોડા જ સ્વર્ગ તથા છે.

હંસ સૂર્યના માર્ગે જાય છે, તેઓ અજાયબ રીતે આકાશમાં ઉડે છે. જે સુસ મનુષ્યો છે તે મારદેવ અને તેના દૂતોને જીતીને આ દુનિયાની પેલી પાર જાય છે. ૯.

જેણે ધર્મના એક પણ નિયમનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે, જે અશ્રત્ય બોલે છે, અને પરલોકની બાબતને હસી કાઢે છે, તેવો મનુષ્ય ગમે તેવું પાપાચરણ કરતાં ડરશે નહિ. ૧૦.

અનુદાર (કંબુસ) મનુષ્યો કદાપિ સ્વર્ગલોકમાં જતા નથી. કેવળ મૂર્ખ મનુષ્યો જ ઉદારતાની સ્તુતિ કરતા નથી. સુસ મનુષ્યો ઉદારતાની પ્રશંસા કરે છે, અને પરલોકમાં સુખી થાય છે. ૧૧.

પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય મેળવવા કરતાં, સ્વર્ગે જવા કરતાં, અને સઘળાં ભુવનો ઉપર ઉપરિપણું પ્રાપ્ત કરવા કરતાં પવિત્રતાનું પહેલું પગથિયું—જે 'સોતાપન્નની સ્થિતિ'—તે મેળવવું વધારે સારું છે. ૧૨.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

બુદ્ધવર્ગ.

જેના જયને કોઈ જીતી શકે નહિ, જેના જયમાં કોઈ દાખલ થઈ શકે નહિ, તેવા અગમ્ય—ત્રિકાળજ્ઞાની—બુદ્ધને તમે કયે માર્ગે દોરી શકશો ? ૧.

૧ ખરો શબ્દ સોતાપન્ન છે. એટલે અરામાં પગ મૂકનાર છે. નિર્વાણ સુધી વહેતા અરામાં પગ મૂકવો એ પ્રથમ પગથિયું છે. આ પદ્ધતિયાને 'વિવેક' તરીકે હિંદુઓ કહે છે.

જેને વાસના તેના ઝેર અને પાશથી અવળે માર્ગે દોરી શકે નહિ, તેવા અગમ્ય-ત્રિકાળજ્ઞાની-બુદ્ધને તમે કયે માર્ગે દોરી શકશો ? ૨.

જે બુદ્ધ (ખરેખરો જ્ઞાની) છે, જે અપ્રમત્ત છે, જે ધ્યાનમાં મગ્ન છે, જે જ્ઞાની છે, અને સર્વ પ્રકારનો સંગત્યાગ કરવાથી મળતી શાંતિમાં જે આનંદ માને છે, તેવાની દ્વેષ પણ ધર્મ્યા કરે છે. ૩.

મનુષ્યપણે જન્મવું એ દુર્લભ છે, મનુષ્યનું જીવન દુર્લભ છે, સદ્ધર્મનું શ્રવણ દુર્લભ છે, અને બુદ્ધનો જન્મ (બુદ્ધત્વની પ્રાપ્તિ) દુર્લભ છે. ૪.

કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ ન કરવું, સારું કામ કરવું અને મનને શુદ્ધ કરવું: એ જ સઘળા બુદ્ધોનાં શિક્ષણો છે. ૫.

બુદ્ધ કહે છે કે, ધૈર્ય એ મોટું તપ છે અને સહન શીલતા એ જ નિર્વાણ છે. કારણ કે જે બીજને મારે છે તે 'અમનિત' (ચતિ) નથી, જે બીજનું અપમાન કરે છે તે 'અમણ' નથી. ૬.

નિંદા ન કરવી, મારવું નહિ, ધર્મની આજ્ઞા પ્રમાણે જીવન-દ્રિય રહેવું, ખાવામાં મિતાહારી થવું, એકાંતમાં બેસવું અને સુવેશ અને ઉચ્ચ વિચારોનું ચિંતન કરવું એ જ બુદ્ધોનાં શિક્ષણ છે. ૭.

ગુણર્થના શિક્ષાની વૃદ્ધિથી પણ તૃપ્તિ કદાપિ શાંત થાય નહિ. જે જાણે છે કે તૃપ્તિની મીઠાશ ક્ષણિક છે, અને દુઃખ ગર્ભિત છે તે મુક્ત છે. ૮.

તૃષ્ણાવાળો મનુષ્ય સ્વર્ગનાં સુખથી પણ સંતુષ્ટ થતો નથી. જે શિષ્યના મનનાં દ્વાર ખુલ્લી ગયાં છે તે સઘળી તૃષ્ણાઓનો નાશ કરવામાં જ આનંદ માને છે. ૯.

લયથી નાઠેલા મનુષ્યો પર્વતોનો, જંગલોનો, વનનો કે પવિત્ર વૃક્ષોનો આશ્રય લે છે. ૧૦.

પરંતુ તે સહીસલામત આશ્રય નથી. તે ઉત્તમોત્તમ શરણુ નથી. તે જ્યાંનો આશ્રય લેવાથી મનુષ્ય સઘળાં દુઃખોથી મુક્ત થતો નથી. ૧૧.

જે મનુષ્ય બુદ્ધત્વ, ધર્મત્વ અને સંઘત્વ એ ત્રણ શરણુ ગ્રહણ કરે છે, જે ચાર પવિત્ર સત્યોને (દુઃખ, દુઃખત્વ કારણુ, દુઃખનો નાશ અને દુઃખનો નાશ કરાવનાર અષ્ટવિધ માર્ગ જ આ ચાર સત્યોને) ખુલ્લી રીતે જુએ છે, તેણે ઉત્તમ શરણુ લીધું છે. તે જ ઉત્તમોત્તમ શરણુ છે. તે શરણુ લીધા પછી મનુષ્ય સઘળાં દુઃખોથી મુક્ત થાય છે. ૧૨-૧૪

અલૌકિક પુરૂષ (બુદ્ધ) હૃલેલ છે, તે સર્વત્ર જન્મતો નથી, જે વંશમાં તે જન્મે છે, તે વંશની આખાદી થાય છે. ૧૫;

બુદ્ધનો જન્મ સુખદાયક છે, સદ્ધર્મનો ઉપદેશ સુખદાયક છે, સંઘની શાંતિ સુખદાયક છે, જેઓ શાંત છે તેમની લક્ષિત સુખદાયક છે. ૧૬.

જેમણે મારદેવના સૈન્યને જીત્યું છે, જેમણે દુઃખના સમુદ્રને ઓળંગ્યો છે, જેમણે મુક્તિ મેળવી છે, અને જેઓ નિર્ભય થયા છે-તે બુદ્ધ અથવા તેમના શિષ્યો તરફ જે લક્ષિતભાવ બતાવે છે તેનું પુણ્ય માપી શકાય નહિ. ૧૭-૧૮.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

સુખવર્ગ.

જે અમને ધિક્કારે છે, તેને નહિ ધિક્કારવાથી અમે સુખમાં રહીએ છીએ. અમને ધિક્કારનાર મનુષ્યોની વચ્ચમાં પણ અમે ધિક્કારથી છૂટા રહીએ છીએ. ૧.

પીડા પામતા મનુષ્યોમાં પણ પીડાથી મુક્ત થઈ, અમે સુખમાં રહીએ છીએ. જે લોકો પીડા પામે છે, તે લોકોની વચ્ચમાં પણ ચાલો આપણે પીડાથી મુક્ત રહીએ. ૨.

લોભી મનુષ્યોની વચ્ચમાં પણ નિર્લોભી થઈ અમે સુખમાં રહીએ છીએ. લોભી મનુષ્યોની વચ્ચમાં પણ ચાલો આપણે નિર્લોભી તરીકે રહીએ. ૩.

અમારું કંઈ નથી, એમ માનવાથી અમે સુખમાં રહીએ છીએ. સુખનું જ લોજન કરનારા અમે ચળકતા દેવો જેવા થઈશું. ૪.

જીવથી વેર પેદા થાય છે, કારણકે હાર પામનાર દુઃખી થાય છે. જેણે જય કે પરાજય (પરાભવ)નો ત્યાગ કર્યો છે, તે સંતોષી મનુષ્ય સદા સુખી છે. ૫.

રાગ જેવો કોઈ અગ્નિ નથી, દ્વેષ જેવો કોઈ કલિ નથી; શરીરના જેવું કોઈ દુઃખ નથી; શાંતિ કરતાં ઉચું સુખ નથી.

ગંધા રાગોમાં ભૂખ (હુધા) એ મોટો રાગ છે; શરીરનું 'ઉપાદાન' તે મોટામાં મોટું અનર્થ છે.—આ ધરાધાર જાણવું—તે જ નિર્વાણ—તે જ પરમ શાંતિ છે. ૭.

આરોગ્ય એ મોટી બક્ષીસ છે, સંતોષ એ મોટું ધન છે, વિશ્વાસ એ સૌથી ઉત્તમ સંબંધ છે, અને નિર્વાણ એ ઉત્તમ મુખ છે. ૮.

જેણે એકાંત અને શાંતિની મીઠાશ અનુભવી છે, અને જેણે શાસ્ત્રામૃત પીધું છે, તે ભય અને પાપથી મુક્ત છે. ૯.

આર્ય (આર્ય ગુણવાળા) નું દર્શન શુભ છે; તેનો સમાગમ તે મુખજનક છે; જો મનુષ્ય મૂર્ખને જોવા ન પામે તો તે ખરેખર સુખી થાય. ૧૦.

મૂર્ખની જોડે સહવાસ કરવામાં લાંબા કાળ સુધી દુઃખ લોગવવું પડે છે. શત્રુના સહવાસની માફક મૂર્ખનો સહવાસ દુઃખકારક છે. ૧૧.

સગાંબહાલાંના સમાગમની માફક જ જ્ઞાનીના સહવાસથી આનંદ થાય છે; તેટલા માટે જેવી રીતે ચંદ્ર નક્ષત્રના માર્ગમાં જાય છે તેમ દરેક મનુષ્યે ડાહ્યા, બુદ્ધિમાન, વિદ્વાન, સહનશીલ, કર્તવ્યપરાયણ અને પવિત્ર પુરુષને અનુસરવું જોઈએ. ૧૨.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

પ્રિયવર્ગ.

જે મનુષ્ય જીવનનું કર્તવ્ય ભૂલીને પ્રિયવસ્તુની પાછળ દોડે છે, અભિમાનને તાળે થાય છે, અને ધ્યાન કરતો નથી, તે મનુષ્ય આગળ જતાં ધ્યાન કરનારની ઈર્ષ્યા કરવા માંડશે. ૧.

મનુષ્યે પ્રિય કે અપ્રિય કોઈ પણ વસ્તુને વળગી બેસતું નહિ. પ્રિય વસ્તુ ન મળવી એ પણ દુઃખ છે, અને અપ્રિય વસ્તુનો સંબંધ થવો તે પણ દુઃખ છે. ૨.

આ ઉપરથી મનુષ્યે કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર રાગ ધરવો નહિ. પ્રિયવસ્તુનો વિયોગ એજ દુઃખ છે. જેઓ કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર રાગ ધરાવતા નથી, તેમજ તેને ધિક્કારતા નથી તેમને કોઈ પણ પ્રકારનાં બંધન નથી. ૩.

રાગથી શોક પેદા થાય છે, રાગથી ભય પેદા થાય છે; જે રાગથી મુક્ત છે તે શોક કે ભય જાણતો નથી. ૪.

સ્નેહથી શોક ઉત્પન્ન થાય છે, સ્નેહથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે.

સ્નેહથી મુક્ત છે તે ભય કે શોક જાણતો નથી. ૫.

રતિથી શોક ઉત્પન્ન થાય છે, રતિથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે. જે રતિથી મુક્ત છે તે ભય કે શોક જાણતો નથી. ૬.

કામથી શોક ઉત્પન્ન થાય છે, કામથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે. જે કામથી મુક્ત છે તે ભય કે શોક જાણતો નથી. ૭.

તૃષ્ણાથી શોક પેદા થાય છે, તૃષ્ણાથી ભય પેદા થાય છે; જે તૃષ્ણાથી મુક્ત છે તે શોક કે ભય જાણતો નથી. ૮.

જેનામાં સદ્ગુણ અને બુદ્ધિ છે, જે ન્યાયી છે, જે મનવાદી છે, પાતાનું કર્તવ્ય બજાવે છે, તે વિશ્વને પ્રિય થશે. ૯.

જેનામાં નિત્યતત્ત્વ (નિર્વાણ) ની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવા પામી છે, જે મનમાં સંતુષ્ટ છે, જેના વિચારો રાગથી પ્રમિત થયા નથી, તે ઉન્નત્તમ કહેવાય છે (અર્થાત્ તે નિર્વાણ મુખી જેના ઝરામાં આગળ વધેલો છે.) ૧૦.

જે મનુષ્ય લાંબા કાળ સુધી દૂર ગયો હોય, અને દૂરથી હીસલામત પાછો ફરે છે, તે મનુષ્યને તેનાં સગાંબહાલાં, મેત્રો, અને ગ્રહાનારાં નમસ્કાર કરે છે. ૧૧.

તેજ રીતે જેણે સારાં કામ કર્યાં હોય છે, અને જે આ ક્રમાંથી પરલોકમાં જાય છે, તે મનુષ્યને-સ્વર્ગનો પોતાના મેત્રને પાછો આવતાં ભેટે છે તેમ-તેનાં સત્કાર્યો આવકાર પામે છે. ૧૨.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ક્રોધ.

માણસે ક્રોધનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, અભિમાન તજવું જોઈએ. અને સઘળા પ્રકારનાં બંધનોપર જય મેળવવો જોઈએ. જે નામ અને રૂપને (નામ રૂપાત્મક વસ્તુઓને) વળગતો નથી, અને કોઈ પણ વસ્તુને 'ભારી' એમ કહેતો નથી, તે મનુષ્ય ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ આવી પડતું નથી. ૧.

જે ચાલતા રથની માફક ચઢતા ક્રોધને અટકાવી શકે છે, તેનેજ હું ખરો સારથી (હાંકનાર) માનું છું. બીજાઓ તો ફક્ત લગામ પકડનારા છે. ૨.

મનુષ્યે ક્રોધીને પ્રેમથી વશ કરવો જોઈએ, અસાધુ પુરુષને સાધુતાથી વશ કરવો જોઈએ, કંબુસને ઉદારતાથી વશ કરવો જોઈએ, અને અસત્યવાદીને સત્યથી વશ કરવો જોઈએ. ૩.

તારી જીંઘી પૂરી થવા આવી છે, તું ચમની પાસે આવે
પહોંચ્યો છે, માર્ગમાં તારે વિસામાની જગ્યા નથી, અને મુસા
ફરીને વાસ્તે કાંઈ ભાથું તારી પાસે નથી. ૩.

તારા વાસ્તે એક દ્વીપ ણનાવ, ઉદમ કર અને ડાહ્યો થા.
જે તારી અશુદ્ધતા દૂર થશે, અને તું દોષથી મુક્ત થઈશ,
તો તારે ફરીથી જન્મ મરણના ફેરામાં પડવું પડશે નહિ. ૪.

જેમ સોની રૂપાનો મેલ કાઢી નાજે છે, તેમ સુર મનુષ્યે
હૃદયની અશુદ્ધતા ધીમે ધીમે, જરા જરા અને પળે પળે કાઢતા
રહેવું જોઈએ. ૫.

લોહામાંથી જે કાટ ઉત્પન્ન થાય છે, તે લોહાપર ત્યારે
ચઢે છે, ત્યારે લોહાને ખાઈ જાય છે, તેવીજ રીતે સત્ય
માર્ગનું ઉદ્ધાન કરનારનાં કામ તેને દુર્ગતિમાં દોરી જાય છે. ૬.

અભ્યાસ ન કરવો એ વિદ્યાનું કલંક છે, મરામત ન કરવી
એ ઘરનું કલંક છે, આલસ્ય એ શરીરનું કલંક છે, અને
અસાવધપણું એ ચોંટીદારનું કલંક છે. ૭.

વ્યભિચાર એ સ્ત્રીઓનું કલંક છે; કંવુસાઈ એ દાતારનું
કલંક છે; આ લોહમાં તેમજ પરલોકમાં સઘળા અધર્મના માર્ગ
કલંકવાળા છે. ૮.

પણ આ બધા કરતાં એક મોટું કલંક છે; અને તે માટું
કલંક અવિદ્યા છે. હે બિહુદા ! એ મલને દૂર દૂર અને
નિમેજા ણનો. ૯.

જે નિર્લજ છે, કાગડા જેવો છે, તોફાની છે, બીજાનું અપમાન કરનાર છે, ઉદ્ધત અને હલકો છે તેને જીવનયાત્રા ખડું સરળ છે. ૧૦.

પણ જે વિનયી છે, જે શુદ્ધતાનો અભિલાષી છે, જે નિઃસ્વાર્થી છે, શાંત છે, નિષ્કલંક છે અને બુદ્ધિમાન છે તેને વાસ્તે જીવનયાત્રા કઠીન છે. ૧૧.

જે પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે, અસત્ય બોલે છે, લોકમાં કાઠબે નહિ આપેલી વસ્તુ ગ્રહણ કરે છે, પરદારાતું સેવન કરે છે, સુરા (દારૂ) આદિ માદક પદાર્થોનું પાન કરે છે, તે મનુષ્ય આ લોકમાં પણ પોતાની પડતીનું મૂળ ખોદે છે, એટલે પોતાનો નાશ કરનાર બને છે. ૧૨-૧૩.

હો માનવી ! જેઓને પોતાના ઉપર કાબુ નથી, તેઓ ખરાબ સ્થિતિમાં છે, એમ માન. દુરાચરણ અને લોભને લીધે તું લાંબા વખત સુધી દુઃખમાં ન આવે પડે તેથી તું ચેતતો રહે. ૧૪.

મનુષ્યો પોતાની શ્રદ્ધા અને પોતાની મરજીને અનુકૂળ દાન કરે છે. બીજાને આપવામાં આવેલા અન્ન કે પાણીને લીધે જે મનમાં બળે છે, તેને દિવસે કે રાત્રિએ શાન્તિ મળતી નથી. ૧૫.

જેનામાં આ લાગણી નાશ પામી ગઈ છે, અર્થાત્ તદ્દન નિર્ગૂણ થઈ છે, તે દિવસે તેમજ રાત્રિએ શાંતિ મેળવે છે. ૧૬.

વિકાર સમાન અસિ નથી, દ્વેષના જેવો મગર નથી, અજ્ઞાન જેવી જાળ નથી, અને તૃષ્ણા જેવી નદી નથી. ૧૭.

બીજાઓના દોષ સહેલાઈથી જોઈ શકાય છે, પણ પોતાના દોષ જોવા સુધકેલ છે. મનુષ્ય પોતાના પડોશીના દોષ ક્ષેત્રાંની

માફક છૂટા પાડે છે, પણ જેવી રીતે એક ઠંગ રમનારાઓથી
જોટો સિદ્ધો સંતાડે છે, તેમ તે પોતાના દોષ સંતાડે છે. ૧૮.

જો મનુષ્ય બીજાના દોષ જોયાં કરે, અને જો હમેશાં ગુણો
થયાં કરે, તો તેના વિકારો વૃદ્ધિ પામશે, અને તે વિકારોના
નાશના માર્ગથી ઘણું દૂર જાય છે. ૧૯.

હવામાં થઈને જવાનો માર્ગ નથી; મનુષ્ય જહારના દેખા-
વથી શ્રમણ બનતો નથી; દુનિયાના લોકો જહારની મોટાઇથી
ખુશી થાય છે. પણ તથાગત (બુદ્ધ) તે જોટી મોટાઇથી
મુક્ત હોય છે. ૨૦.

હવામાં થઈને જવાનો માર્ગ નથી. મનુષ્ય જહારના દેખા-
વથી શ્રમણ બનતો નથી. કોઈ પણ પ્રાણી અમર નથી, પણ
જે બુદ્ધ છે તે અચળ છે. ૨૧.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

ધર્મશીળ વર્ગ.

જો મનુષ્ય વગર વિચારે કોઈ પણ બાબતનો નિકાલ લાવે
તે ધર્મશીળ નથી. ૧.

પણ જે ન્યાય અન્યાયનો વિચાર કરી બખાત્કારનો ત્યાગ
રી, ધર્મપૂર્વક બીજાને દોરવે છે, તે બુદ્ધિમાન અને ધર્મિય
ધર્મશીળ કહેવાય છે. ૨.

જો વાહું બોલે છે તેથી તે પંડિત કહેવાનો નથી; પણ જે
કનશીળ, વેદ વગરનો અને નિર્ભય છે તે પંડિત કહેવાય છે. ૩.

મનુષ્ય ઘણું બોલે છે તેથી તે ધર્મને ધારણ કરનાર કહે-
વાતો નથી; પરંતુ જે ધર્મનું થોડું જ્ઞાન મેળવે છે, પણ તે
પ્રમાણે વર્તે છે અને ધર્મકાર્યમાં પ્રમાદ કરતો નથી, તે ધર્મશીળ
કહેવાય છે. ૪.

મનુષ્યના વાળ સફેદ થયા હોય તે ઉપરથી તે સ્થવીર (વૃદ્ધ)
બનતો નથી; તેની વય વધી હોય તેથી તે ‘ બિચારો ઘરડો ’
કહેવાય છે. ૫.

જેનામાં સત્ય, સદ્ગુણ, દયા, સંયમ અને દમ છે, જે
અશુદ્ધિરહિત છે, અને જે જ્ઞાની છે તે સ્થવીર* કહેવાય છે. ૬.

જે મનુષ્ય અદેખો, કંબુસ અને કપટી છે, તે બહુવચન
બોલવાથી અથવા તેના શરીર સૌદર્યથી સાધુ કહેવાતો નથી. ૭.

જેનામાં આ દોષ નાશ પામ્યા છે, મૂળસહિત ઉખડી ગયા
છે, તે દ્રેષ વિનાનો ડાહ્યો પુરૂષ સાધુ કહેવાય છે. ૮.

મત વિનાનો અને જૂઠું બોલનારો પુરૂષ માથું મુંડાવવાથી
શ્રમણ બનતો નથી. જેનામાં લોભ અને તૃષ્ણા વસેલા છે, તે
કેવી રીતે શ્રમણ કહી શકાય? ૯.

નાનાં કે મોટાં સર્વ પાપને જે શમાવે છે, તે પાપને શાન્ત
કરવાથી શ્રમણ (શાન્ત પુરૂષ) કહેવાય છે. ૧૦.

જે બીજા પાસે ભિક્ષા માગે છે, તે પરથી તે ભિક્ષુ કહેવાય
નહિ. જે અખિલ નિયમને અંગીકાર કરે છે તેજ ભિક્ષુ છે, માત્ર
ભિક્ષાશનથી દોષ ભિક્ષુ બનતો નથી. ૧૧.

* બુદ્ધધર્મના સંપ્રદાય પ્રમાણે જોણે વીસ વર્ષ પર્યંત સંન્યાસ
ધર્મ પાલન કર્યો હોય તે સ્થવીર કહેવાય છે, અને તેથી વધારે વર્ષ
ભિક્ષુ ધર્મ પાળનારને મહા સ્થવીર વગેરેની પદવી આપવામાં આવે છે.

જે પુણ્ય અને પાપની પેલી પાર છે, જે બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, જે જગતમાં સંભાળપૂર્વક વિચરે છે, તેજ ખરો લિપ્તુ છે. ૧૨.

જે મૂઢ તથા અજ્ઞાન છે તે મોન ધારણ કરે તેથી તે મુનિ બનતો નથી. જે પંડિત પુરૂષ, હાથમાં તાજવું રાખનારની માફક, સાઈં ગ્રહણ કરે છે અને ખરાબનો ત્યાગ કરે છે, તે તે કારણથી મુનિ છે. જે આ લોકની બે બાબુનો વિચાર કરે છે તેને મુનિ કહે છે. ૧૩-૧૪.

જે પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે, તે આર્ય કહેવાતો નથી; જે સર્વ પ્રાણીઓપર દયા કરે છે તેજ આર્ય છે. ૧૫.

જેનો કોઈ સંસારીને અનુભવ નથી એવું સુક્તિનું મુખ જે મને મળે છે તે કેવળ વ્રતથી, અથવા લણતરથી, લૌકિક સમાધિથી અથવા એકલા શયન કરવાથી મળી શકતું નથી. હે લિપ્તુકે ! જેણે તૃષ્ણાઓનો નાશ કર્યો છે, તેણે પૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરી છે. ૧૬.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ધર્મ માર્ગ વર્ગ.

સર્વ માર્ગોમાં અષ્ટવિધ માર્ગ શ્રેષ્ઠ છે; સર્વ સત્યોમાં આર્ય સત્યો ઉત્તમ છે; સર્વ સદ્ગુણોમાં વૈરાગ્ય શ્રેષ્ઠ છે, અને સર્વ મનુષ્યોમાં જેની વ્રત ઉઘડી છે તે (જ્ઞાની) શ્રેષ્ઠ છે. ૧.

તમારી દષ્ટિ શુદ્ધ કરવાને કદ્દત આજ માર્ગ છે, બીજો કોઈ પણ માર્ગ નથી. આ માર્ગપર તમે ચાલો, કારણકે તે માર્ગદેવનો પરાજય કરનાર થશે. ૨.

જે તમે આ માર્ગપર ચાલશો તો તમારા દુઃખનો અંત
પાવશો. રાગદ્વેષ રૂપ શલ્ય શી રીતે દૂર કરી શકાય, એ
મન્યા પછી મેં ઉપદેશોલો આ માર્ગ છે. ૩.

તમારે જાતેજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, તથાગત (બુદ્ધ) તો
ઉપદેશક છે. જે વિચારવાન પુરૂષો આ માર્ગનું અવલંબન કરે
છે, તે માર રાજના બધનથી મુક્ત થાય છે. ૪.

‘સર્વ ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુનો નાશ છે’, જે આ નિયમ
જાણે છે, અને જુએ છે તે દુઃખ લોગવવામાં સહનશીળ થાય
છે. આજ શુદ્ધિનો માર્ગ છે. ૫.

‘સર્વ ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુઓ દુઃખમય છે અને શોકમય
છે’, આ નિયમ જે જાણે છે, અને જુએ છે તે દુઃખ લોગવવામાં
સહનશીળ થાય છે. આજ શુદ્ધિનો માર્ગ છે. ૬.

‘સર્વ આકારો અનિત્ય છે’, આ નિયમ જે જાણે છે અને
જુએ છે તે દુઃખ લોગવવામાં સહનશીળ થાય છે. આજ શુદ્ધિનો
માર્ગ છે. ૭.

જે જીવાન અને જાળવાન પુરૂષ જાગૃત થવાને સમયે જાગૃત
થતો નથી, જે આજસુ છે, જેની ઇચ્છાશક્તિ અને સંકલ્પબળ
દુર્બળ છે, તે ગુસ્તા મનુષ્યને કદાપિ જ્ઞાનનો માર્ગ જણશે નહિ. ૮.

વાણી ઉપર દેખરેખ રાખીને, મનને કાળુમાં રાખીને મનુષ્યે
પાતાના શરીરથી કાંઈ પણ જોડું કામ કરવું નહિ. આ વ્રણ
રસ્તે બુદ્ધ રીતે આત્માથી જ્ઞાનીઓએ ઉપદેશોલો માર્ગ તે ગ્રહણ
કરી શકશે. ૯.

ઉત્સાહથી જ્ઞાન વૃદ્ધિ પામે છે, ઉત્સાહના અભાવથી જ્ઞાનને ક્ષય છે. આ બે માર્ગ જે બાણ છે તેણે એવી રીતે વર્તવું બેઠકે કે જેથી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય. ૧૦.

તૃષ્ણાના એક વૃક્ષને કાપતા નહિ, પણ આખા જંગલને કાપી નાખો; તૃષ્ણારૂપી વનથી લય ઉત્પન્ન થાય છે; તૃષ્ણા અને તૃષ્ણાનું મૂળ જ્યારે કાપી નાખશે ત્યારે તમે તૃષ્ણા રહિત થશો. ૧૧.

જ્યાં સુધી મનુષ્યમાં સ્ત્રીવિષયક ઈચ્છા જરા સરખી પણ રહેલી છે, ત્યાં સુધી-જેમ દુધ પીનારા વાછરડાનું મન પોતાની માતા પર આસક્ત રહે છે તેમ-તેનું મન સ્ત્રી તરફ આસક્ત રહે છે. ૧૨.

શરદ્ઋતુના કમળની માફક તું તારા ઉપરની પ્રીતિ (સ્વાર્થી વૃત્તિ) કાઢી નાખ; શાંતિનો માર્ગ ગ્રહણ કર, સુંગતે (બુદ્ધે) નિર્વાણનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે. ૧૩.

ચોમાસામાં હું ગાઢીં રહીશ, ઉનાળામાં અને શિયાળામાં હું ગાઢીં વસીશ એવો મૂર્ખ વિચાર કરે છે, પરંતુ વન્યમાં શી સ્થિતિ થશે તેનો બિલકુલ વિચાર કરતો નથી. ૧૪.

જેમ ઉઘટા ગામને નદીનું પૂર ખેંચી લેતો છે, તેમ છોકરા છંયાં અને પશુ આદિ વાસ્તે પ્રખ્યાત થયેલા અને તેમાં આસક્ત થયેલાને મૃત્યુ આવી ખેંચી લેતો છે. ૧૫.

જ્યારે મૃત્યુ આવી પહોંચે છે, ત્યારે પુત્રો, દે પિતા, દે સગાં-વડાલાં કે જાતિજન દોષની પણ મદદ કામમાં આવતી નથી. ૧૬.

રાક્ષા અને મુચ્ચારિનવાન પુરૂષ આ બધું મમજીને નિર્વાણ તરફ લેઈ જનારા માર્ગને શુદ્ધ કરેલા બેઠકો. ૧૭.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

પ્રકીર્ણવર્ગ.

જે થોડા સુખનો ત્યાગ કરવાથી વિશેષ સુખનો લાભ થતો હોય તો હાહ્યા પુરૂષે તે થોડા સુખનો ત્યાગ કરી વિશેષ સુખપર ચિત્ત લગાડવું જોઈએ. ૧.

જે બીજાને દુઃખ આપીને પોતાને વાસ્તે સુખ મેળવવા ઈચ્છે છે, તે દ્વેષની સાંકળમાં બંધાયેલો હોવાથી કદાપિ દ્વેષ-મુક્ત થશે નહિ. ૨.

જે મનુષ્ય કરવા યોગ્ય કામનો ત્યાગ કરે છે અને ન કરવા યોગ્ય કામ કરે છે, તેવા આળસુ અને પ્રમાદી મનુષ્યની વાસનાઓ વૃદ્ધિ પામે છે. ૩.

પરંતુ જે લોકો પોતાના સંબંધમાં નિરંતર સર્વ રીતે જાગૃત રહે છે, જે નહિ કરવા યોગ્ય કામ કરતા નથી, અને કરવા યોગ્ય કામ દૃઢતાથી કરે છે, આવા અપ્રમત્ત અને હાહ્યા પુરૂષોની વાસનાઓનો અંત આવે છે. ૪.

જે ખરો બ્રાહ્મણ પોતાના પિતા તથા માતાને મારી નાખે, જે ક્ષત્રિય રાજાને મારી નાખે, અને વ્રજ સાથે આખા રાજ્યનો નાશ કરે, છતાં તે શિક્ષાને પાત્ર નથી. ૫.

જે ખરો બ્રાહ્મણ પોતાના પિતા તથા માતાને મારી નાખે, તથા જે પવિત્ર રાજાઓને મારી નાખે, અને વળી એક પ્રસિદ્ધ પુરૂષને મારે, તોપણ તે શિક્ષાને પાત્ર નથી. ૬.

---

૧. પ્રોફેસર મેક્સમુલર અને પ્રોફેસર ચીલ્ડર્સ જેમણે આ ગ્રન્થનું આપાંતર કર્યું છે, તેઓ એમ માને છે કે કોઈ પવિત્ર પુરૂષ આવાં નિન્દ

ગૌતમ (બુદ્ધ) ના શિષ્યોઃ નિરંતર જાગૃત રહે છે, અને તેઓના વિચાર રાતદિન બુદ્ધપર લાગેલા હોય છે. ૭.

કામ કરે છતાં પણ તે શિક્ષાને પાત્ર નથી, આવો આ બે શ્લોકનો અર્થ છે; પણ આ અર્થ તદ્દન વિચિત્ર લાગે છે, ધર્માના ઐશ્વર્યો આ શ્લોકનો નીચે પ્રમાણે અર્થ કરે છે:—

તૃષ્ણા એ માતા છે, અહંકાર એ પિતા છે; આત્મવાદ અને પુનર્જન્મ ન માનવો એ ઉચ્છેદવાદ—આ બે ક્ષત્રિય રાજાઓ છે અને દ્વિવિધ રાગ રૂપી નોકર છે, અને દશ ઇન્દ્રિયો, ધર્મ અને મનરૂપી માર આયતનવાળું રાજ્ય છે. આ સર્વનો જ નાશ કરે છે તેને કાંઈ પણ પાપ લાગતું નથી.

ચીનના ઐશ્વર્ય ગ્રંથ લંકાવતાર પ્રમાણે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. તૃષ્ણા એ માતા છે, અવિદ્યા—અજ્ઞાન એ પિતા છે, દશક્રોધ એ એક રાજા છે, અને પાંચરુદ્ધરૂપી સંઘ એ ખીલો રાજા છે, અને પ્રસિદ્ધ પુરૂષને ધાયલ કરવો એટલે માત તરવોના બનેલા શરીરનો નાશ કરવો—આ પાંચ પ્રકારના મનુષ્યોને મારનાર બ્રાહ્મણ પાપી બનતો નથી. અગ્રેજીમાં આ બાવદર્શક કવિતા પણ કરવામાં આવી છે.

Lust or carnal desire is the Mother.

"Ignorance", this is the Father.

The highest point of knowledge, this is Buddha.

All the 'Kleshas', these are the Rulers.

The five Skandhas; these are the Priests.

To commit the five unpardonable sins

Is to destroy these five,

And yet not suffer the pains of hell

* પાલી બાપામાં ગૌતમ સાયક્ષા એ શ્લોક છે.

ગૌતમ (બુદ્ધ) ના શિષ્યો નિરંતર જાગૃત રહે છે, અને તેઓના વિચાર રાતદિન ધર્મપર લાગેલા હોય છે. ૮.

ગૌતમ (બુદ્ધ) ના શિષ્યો નિરંતર જાગૃત રહે છે, અને તેઓના વિચાર રાતદિન સંઘપર લાગેલા હોય છે. ૯.

ગૌતમ (બુદ્ધ) ના શિષ્યો નિરંતર જાગૃત રહે છે, અને તેઓના વિચાર રાતદિન શરીરપર લાગેલા હોય છે. ૧૦.

ગૌતમ (બુદ્ધ) ના શિષ્યો નિરંતર જાગૃત રહે છે, અને તેઓનું મન રાતદિન દયામાં આનંદ માને છે. ૧૧.

ગૌતમ (બુદ્ધ) ના શિષ્યો નિરંતર જાગૃત રહે છે, અને તેઓનું મન રાતદિન લાવનામાં રમે છે. ૧૨.

સંસારનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લેવી તે કઠીણ છે, સંસારમાં રહેવું તે પણ કઠીણ છે. મઠમાં રહેવું કઠીણ છે, ઘરમાં રહેવું કઠીણ છે. સમાન પુરૂષોની સાથે રહેવું તે કઠીણ છે; તેમજ લિશ્કુક થઈને ફરવું તે પણ કઠીણ છે. ૧૩.

શ્રદ્ધાવાન, શીલવાન, કીર્તિસંયુક્ત પુરૂષ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં માન પામે છે. ૧૪.

સારા પુરૂષો ઝરફવાળા પર્વતની માફક દૂરથી પ્રકાશે છે, રાત્રિમાં ફેંટેલા તીરની માફક ઝરાળ મનુષ્યો કોઈની નજરે પણ પડતા નથી. ૧૫.

જે એકલો બેસે છે, એકલો સૂઈ રહે છે, આલસ્ય રહિત એકલો વિચરે છે અને જે પોતાની જાતને વશ કરે છે તે પુરૂષ જંગલને છોડે પણ સુખમાં વસે છે. ૧૬.

બેપ્રીકરાઈથી કરેલું કામ; ભંગ થયેલું વ્રત, ભાવ વગર પાળેલું બ્રહ્મચર્ય, આ બધાથી મહત્વકળ મળતું નથી. ૭.

જો કાંઈ પણ કામ કરવાનું હોય તો મનુષ્યે તે કામ ધણાજ ઉત્સાહથી કરવું; જે યતિ શિથિલ છે, તે વિકારોની ધૂળને વધારે વિસ્તારે છે. ૮.

દુષ્કૃત ન કરવું એજ સારું છે; કારણકે દુષ્કૃત કરવાથી પશ્ચાત્તાપ થાય છે; સુકૃત કરવું એજ સારું છે, કારણકે તે કરવાથી પશ્ચાત્તાપ થતો નથી. ૯.

સીમા પર આવેલા કિલ્લાનું અંદરથી તેમજ બહારથી રક્ષણ કરવામાં આવે છે, તેજ રીતે મનુષ્યે પોતાના આત્માની રક્ષા કરવી; એક ક્ષણ પણ નકામી ગુમાવવી નહિ; કારણકે જેઓ યોગ્ય સમયને ગુમાવે છે, તેઓ નરકમાં પાછળથી પસ્તાય છે. ૧૦.

જે મનુષ્યો લજ્જા ન કરવા યોગ્ય પદાર્થોથી લજ્જા પામે છે, અને લજ્જા કરવા યોગ્ય પદાર્થોથી લજ્જા પામતા નથી, તેવી અસત્ય દૃષ્ટિવાળા પુરૂષો દુર્ગતિ પામે છે. ૧૧.

જેઓ ભય ન પામવાને સ્થળે ભય પામે છે, અને ભય પામવાને સ્થળે ભય પામતા નથી, તેવી અસત્ય દૃષ્ટિવાળા પુરૂષો દુર્ગતિ પામે છે. ૧૨.

જેઓ ત્યાગ ન કરવા લાયક વસ્તુને ત્યાગ કરવા લાયક ગણે છે, અને ત્યાગ કરવા લાયક વસ્તુને અત્યાન્ય ગણે છે, તેવી અસત્ય દૃષ્ટિવાળા પુરૂષો દુર્ગતિ પામે છે. ૧૩.

જેઓ ત્યાગ કરવા લાયક વસ્તુને ત્યાન્ય ગણે છે, અને ત્યાગ ન કરવા લાયક વસ્તુને અત્યાન્ય ગણે છે, તેવી સત્ય દૃષ્ટિવાળા પુરૂષો સુગતિને પામે છે. ૧૪.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

નાગ (હાથી) વર્ગ.

જેવી રીતે હાથી ધનુષ્યમાંથી છુટેલું ખાણ યુદ્ધમાં મારું કરે છે, તેવી રીતે હું અપમાન સહન કરીશ; કારણકે જગતના દુષ્ટ સ્વભાવવાળું છે. ૧.

પાળેલા હાથીને તેઓ લડાઈમાં લેઈ જાય છે; પાળેલા હાથી ઉપર રાજા બેસે છે. જે નિંદા સહન કરે છે, અને જેણે ઇન્દ્રિયોતું દમન કર્યું છે તેજ પુરૂષ મનુષ્યોમાં ઉત્તમ છે. ૨.

પાળેલા ખચ્ચર ઉત્તમ છે, પાળેલા સિંધુ જાતના ઘોડા અને મહા દન્તશર્ણવાળા હાથીઓ પણ ઉત્તમ છે; પણ આત્માને વશ કરનાર સાથી ઉત્તમ છે. ૩.

આ ગ્રાણીઓની મદદથી કોઈ અગમ્ય પ્રદેશ (નિર્વાણ) લાણી જઈ શકતું નથી; પણ ત્યાં આત્મસંયમી મનુષ્ય સંયમના બાળથી જઈ શકે છે. ૪.

જેના લમણામાંથી મદ બરે છે, અને જેને વશ કરવા દુષ્ટર છે, તેવો ' ધનપાળક ' નામનો હાથી, જ્યારે તેને બાંધવામાં આવે છે, ત્યારે એક કાળીઓ પણ ખાતો નથી; તે પોતાના નિવાસ સ્થાનનું જ દમરણ કરે છે. *

* શ્રી છુદ્દ દેવતા મમયમાં ધનપાળક નામે એક હાથી - હતો. સોદાએ તેને કોઈ પણ રસ્તે પકડી લીધો; પણ તેનું મન તેની માતાની મેવામાં લાગેલું હોવાથી તેણે અનન્ય લીધાં નહિ; આ ઉપરથી માતા-પતાની સેવા કરવી એવો ભોધ સુચવાય છે.

જે મનુષ્ય કેવળ જાડો બને છે, અને બહુજ ખાધા કરે છે, વળી જો તે ઉંઘણુસી તથા સુસ્ત બને છે તો ઘાસ ખવરાવી પોષેલા હુક્કરની માફક તે મૂર્ખ ફરી ફરીને જન્મ લે છે. ૬.

આ માફ મન, પ્રથમ તેની ઇચ્છા પ્રમાણે, તેને ગમે ત્યાં સુખપૂર્વક ભમતું હતું; પણ જેમ અંકુશ પાસે હોવાથી મહાવત મદોન્મત્ત હાથીને વશ કરે છે, તેમ હું તેને આજે સંપૂર્ણ વશ કરીશ. ૭.

અપ્રમત્તદશામાં આનંદ માનો; તમારા મનનું રક્ષણ કરો; કીચડમાં પડેલા હાથીની માફક કુમાર્ગથી તમારી જાતનો ઉદ્ધાર કરો. ૮.

જો કોઈ જોડે ચાલનારો ડાહ્યો તથા સારા આચરણવાળો સોખતી મળી જાય તો સઘળાં સંકટ સંહન કરીને પણ સુખથી અને વિચારપૂર્વક તેની સાથે ચાલવું. ૯.

જો કોઈ જોડે ચાલનારો ડાહ્યો તથા સારા આચરણવાળો સોખતી ન મળે તો જેમ રાજા જીતેલા દેશને તજીને એકલો જાય છે, અથવા હાથી જેમ જંગલમાં એકલો જાય છે, તેમ તેણે એકલા વિચરવું જોઈએ. ૧૦.

મૂર્ખોની સોખતમાં રહેવા કરતાં એકલા રહેવું એ વધારે સારું છે. મનુષ્યે હાથીની માફક એકલા ફરવું જોઈએ, તેણે પાપ કરવું ન જોઈએ, અને થોડી ઇચ્છાઓ રાખવી જોઈએ. ૧૧.

પ્રસંગ પડ્યે મદદ કરનારા મિત્ર આનંદદાયક છે, મળેલી વસ્તુથી સંતોષ માનવો સુખકારક છે; મરણ સમયે પુણ્ય સુખદાયક છે; સર્વ પ્રકારના દુઃખની હાનિ એજ સુખ છે. ૧૨.

માતૃત્વ સુખકર છે, પિતૃત્વ સુખકર છે, શ્રમણપણું સુખ-
દાયક છે, ગ્રાહણત્વ સુખદાયક છે. ૧૩.

વૃદ્ધાવસ્થા સુધી પાળેલા સદ્ગુણો સુખદાયક છે, દૃઢ શ્રદ્ધા
સુખદાયક છે, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સુખદાયક છે; પાપકર્મનો ત્યાગ કરવો
સુખદાયક છે. ૧૪.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

તૃષ્ણા વર્ગ.

પ્રમત્ત (અવિચારી) મનુષ્યની તૃષ્ણા લતાની માફક વધે છે.
ફળની ઇચ્છાથી જેમ કોઈ વાંદરો એક વૃક્ષપરથી બીજા વૃક્ષપર
કુદે છે, તેમ તે તૃષ્ણામે લીધે અનેક લવમાં ભ્રમણ કરે છે. ૧.

આ વિકાળ અને ઝેરી તૃષ્ણા જેને આ લોકમાં વશ કરે
છે, તેનો શોક વીરણ નામના ઘાસની માફક વૃદ્ધિ પામે છે. ૨.

આ જગતમાં દુર્જય એવી વિકાળ તૃષ્ણાને જે વશ કરે છે,
તેનો શોક, કમળપત્રપરથી જળ ણિન્દુની માફક, સરી પડે છે. ૩.

આ ઉપદેશ વચન તમારા કલ્યાણ અર્થે કહું છું. “જેને
સુગંધવાળું ઉસીરનું મૂળ જોઈએ છીએ તે જેવી રીતે વીરણ
ખોદી કાઢે છે, તેવી રીતે અત્ર એકત્ર થયેલા તમે ણધા તૃષ્ણાનું
મૂળ ખોદી નાખો કે જેથી-જેવી રીતે નદીનો પ્રવાહ બરૂના
છોડવાને વારંવાર કચરે છે તેમ-માર (મોહસાત) તમને વારં-
વાર કચરી નાખે નહિ.” ૪.

જો કે વૃદ્ધને કાંપી નાખવામાં આવે, પણ ત્યાં સુધી મૂળ
ઉખેડવામાં નથી આવ્યું, ત્યાં સુધી તેનું મૂળ દૃઢ રહે છે અને

તે ફરીથી વધે છે, તેજ રીતે તૃષ્ણાનું મૂળ જ્યાં સુધી ઉખેડવામાં આવ્યું નથી ત્યાં સુધી દુઃખ ફરી ફરીને પાછું આવશે જ. ૫.

સુખની પ્રણાલિકામાં જેના છત્રીસ પ્રકારની આશા રૂપી અરણ્યો મળખૂત રીતે વહે છે, તે તુચ્છમતિવાળાને વિષયા-સક્ત વિચારોરૂપી અરણ્યોએ ખેંચી જાય છે. ૬.

એ (તૃષ્ણારૂપી નદીની) પ્રણાલિકાએ બધી દિશામાં વહે છે, વિકારોરૂપી લતા ફેલાતીજ રહે છે; એ લતાને ઉગતી જોતાંજ તેનું મૂળ વિધાવડે કાપી નાખે. ૭.

પ્રાણી માત્ર સુખોમાં આસક્ત અને સુખોપલોગમાં લીન હોય છે; વિષયમાં આસક્ત થયેલા અને તેમાંજ સુખ શોધનારા જીવો જન્મ મરણની પરંપરામાં રખડે છે. ૮.

તૃષ્ણાથી ઘેરાયેલા મનુષ્યો જાળમાં ફસાયેલા શશલાની માફક આમતેમ દોડે છે. દશ પ્રકારના સંયોજન (બંધન) થી બંધાયેલા જીવો વારંવાર અનેક પ્રકારનું દુઃખ લોગવે છે. ૯.

તૃષ્ણાથી ઘેરાયેલા મનુષ્યો જાળમાં ફસાયેલા શશલાની માફક આમતેમ દોડે છે; જાતે નિર્વિકારી થવાનો પ્રયત્ન કરીને લિહુકે તૃષ્ણાને દૂર કરવી જોઈએ. ૧૦.

જે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરી તૃષ્ણામાં આડઠ થાય છે, અને જે તૃષ્ણા રૂપી વનનો ત્યાગ કરી તૃષ્ણારૂપી વનમાં ફરીથી દોડે

---

૧ ચક્ષુ, ક્ષેત્ર, ધ્રાણ, શ્રદ્ધા, ત્વક્, મન, રૂપ, શબ્દ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને ધર્મ. એ બારને કામતૃષ્ણા, ભવતૃષ્ણા અને વિભવતૃષ્ણા એ ત્રણ પ્રકારની તૃષ્ણાએ શુભવાથી છત્રીસ પ્રકારની તૃષ્ણા યાય છે.

છે, તે મનુષ્યને તો જુઓ ! તે સુક્ત હોઈ ફરીથી બાંધનમાં
પડવા જાય છે.^૧ ૧૧.

લોહાની, લાકડાની, અને દોરડાની બેડીને સુર પુરપો મજ-
બૂત બેડી કહેતા નથી, પણ મણિકુંડલ, પુત્ર, સ્ત્રીમાં આસક્તિ
રૂપ જે બાંધન છે તેનેજ મજબૂત બાંધન તેઓ કહે છે. ૧૨.

જે દેખીતું સહેલું, પણ છોડવામાં કઠીન, એવું હલકી દશા
તરફ લેઈ જનારું બાંધન તેનેજ સુર લોકો સખત બાંધન કહે
છે. તેને છેદીને, કામ સુખનો ત્યાગ કરીને, કોઈ પણ બાળ-
તની અપેક્ષા વિનાના મનુષ્યો પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે છે. ૧૩.

જેમ પોતે બનાવેલી જાળમાં કસોળીઓ દોડે છે, તેમ
વિપયાસક્ત પુરૂષ તૃષ્ણાના પ્રવાહમાં તણાય છે. પણ આ તૃષ્ણા-
પ્રવાહને રોકીને, વિષયસુખનો ત્યાગ કરીને, કોઈ પણ બાળતની
અપેક્ષા વિનાના મનુષ્યો પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે છે. ૧૪.

સંસાર સમુદ્રને તરવાની ઇચ્છાવાળા હે પુરૂષ ! આગળની
તૃષ્ણાનો નાશ કર, પછવાડેની તૃષ્ણાનો નાશ કર, વચલી
તૃષ્ણાનો ત્યાગ કર; જે તારું મન સર્વત્ર વિષયથી સુક્ત હશે
તો ફરીથી તારે જન્મ મરણ લેવા પડ્યો નહિ.^૨ ૧૫.

જે પ્રાણી તર્કમાં ગુંધાયેલો છે, તીવ્રરાગવાળો છે, સુખનેજ
ગ્રાધવાવાળો છે, તેની તૃષ્ણા વધારે ને વધારે વધે છે, અને
તેનું બાંધન મજબૂત થતું જાય છે. ૧૬.

૧ જે સંન્યાસી થઈ ફરીથી ગદગદાશ્રમમાં જોડાવા ઇચ્છા રાખે
છે, તેને હૃદયે આ સંકેત લખેલો છે. ૨. આશ્રમની પાછળની અને
વચલી એટલે ભવિષ્યકાળની, જનકાળની અને વર્તમાનકાળની તૃષ્ણાનો
પાશ કરવાનો છે.

જે (જ્ઞાનથી) શંકાનું સમાધાન કરે છે, અપ્રમત્ત છે અને અશુભ ભાવના^૧ ભાવે છે, તે મારનું બંધન દૂર કરે છે—કાપી નાળે છે. ૧૭.

જે અર્હત દશાએ પહોંચ્યો છે, જે નિર્ભય બન્યો છે, જેની તૃષ્ણા નાશ પામી છે, અને જે પાપ રહિત છે, તેણે જીવનના કાંટા તોડી નાખ્યા છે; તેને વાસ્તે આ છેવટનું શરીર છે (કે-રીથી તેને જન્મ લેવો પડતો નથી). ૧૮.

જે તૃષ્ણા રહિત છે, જે રાગરહિત છે, જે શબ્દો અને તેનું રહસ્ય (નિરુક્તિ) સમજે છે, જે શબ્દોનો પૂર્વાપર સંબંધ સમજે છે, તે અન્તિમ શરીરી, મહા બુદ્ધિમાન અને મહાપુરુષ કહેવાય છે. ૧૯.

“ મેં સર્વપર જય મેળવ્યો છે, હું સર્વ બાણું છું; સર્વ પ્રકારની સ્થિતિમાં હું અલિપ્ત છું; મેં સર્વનો ત્યાગ કર્યો છે, તૃષ્ણાના ક્ષયથી હું મુક્ત છું. સર્વ મારી મેળે શિખીને, હું કેને મારા ગુરૂ તરીકે ઓળખાવું ? ”^૨ ૨૦.

ધર્મનું દાન સર્વ દાન કરતાં શ્રેષ્ઠ છે, ધર્મનો રસ સર્વ રસ કરતાં વધારે સ્વાદિષ્ઠ છે, ધર્મનું સુખ સર્વ સુખ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે, તૃષ્ણાનો ક્ષય સર્વ દુઃખનો જય કરે છે. ૨૧.

૧ ‘ રક્ત, માંસ, મળ, મૂત્રાદિથી ભરેલું આ શરીર તુચ્છ છે ’ એવો વારંવાર વિચાર કરી શરીર ઉપરથી આસક્તિ ઘટાડવી તેને અશુભ ભાવના કહે છે. ૨ જ્યારે શ્રી બુદ્ધદેવ બોધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી કાશી તરફ ઉપદેશ આપવાને જતા હતા, ત્યારે રસ્તામાં ઉપક્રાંતમના દિગંબર જૈન સાધુ તેમને મળ્યા; ત્યારે તે સાધુએ શ્રી બુદ્ધદેવને પ્રશ્ન પૂછ્યો: “ આપ હન છો ? આપના ગુરૂ કોણ છે ? ” તેના પ્રત્યુત્તરરૂપે આ શ્લોક છે. (જુઓ શ્રી બુદ્ધ ચરિત્ર પૃષ્ઠ ૯૫.)

સંસારસમુદ્રથી પાર જવાની ઈચ્છા નહિ કરનાર તુરુષ
બુદ્ધિવાળાનો નાશ લોગવૈભવ કરે છે; લોગવૈભવની તૃષ્ણાથી
તુરુષ બુદ્ધિવાળો પુરુષ, બીજાનો નાશ કરતો હોય તેમ, પોતા-
નોજ નાશ કરે છે. ૨૨.

ક્ષેત્ર નકામા છોડવાથી પાયમાલ થાય છે; મનુષ્યો મનો-
વિકારથી પાયમાલ થાય છે. તેટલા માટે જેના વિકારો નાશ
પામ્યા છે તેવા પુરુષને આપેલું દાન મોટા ફળવાળું છે. ૨૩.

ક્ષેત્ર નકામા છોડવાથી પાયમાલ થાય છે, મનુષ્યો દ્વેષથી
પાયમાલ થાય છે, તેટલા માટે દ્વેષ રહિત પુરુષને આપેલું દાન
મોટા ફળવાળું છે. ૨૪.

ક્ષેત્ર નકામા છોડવાથી પાયમાલ થાય છે, મનુષ્યો મોહથી
પાયમાલ થાય છે; તેટલા માટે મોહરહિત પુરુષને આપેલું દાન
મોટા ફળવાળું છે. ૨૫.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

ભિક્ષુ વર્ગ.

આંખનો સંયમ હિતકારી છે, કાનનો સંયમ હિતકારી છે,
ગ્રાણીનો સંયમ હિતકારી છે, છલનો સંયમ હિતકારી છે. ૧.

શરીરનો સંયમ હિતકારી છે, વાણીનો સંયમ હિતકારી છે.
વિચારનો સંયમ હિતકારી છે, સર્વ પ્રકારનો સંયમ હિતકારી છે;
સર્વ બાળતોનો સંયમ કરનાર ભિક્ષુ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે. ૨.

જેણે હાથનો સંયમ કર્યો છે, જેણે પગનો સંયમ કર્યો
છે, જેણે વાણીનો સંયમ કર્યો છે, જે સારી રીતે સંયત છે, જે

આત્મિક ખાખતોમાં આનંદ માને છે, જે સમાધિસ્થિત છે, જે એકાકી છે અને જે સંતોષી છે, તેને લિક્ષુ કહે છે. ૩.

જે લિક્ષુએ મુખનો સંયમ કર્યો છે, જે મિતલાષી છે, જે ઉદ્ધત નથી, જે ધર્મ અને તેનો અર્થ પ્રકાશે છે, તેનું વચન મધુર હોય છે. ૪.

જે લિક્ષુ ધર્મમાં આરામ માને છે, જે ધર્મમાં રમે છે, જે ધર્મનું સદા ચિંતન કરે છે, જે ધર્મનું સ્મરણ કરે છે તે લિક્ષુક સદ્ધર્મથી કદાપિ પતિત થતો નથી. ૫.

પોતાને મળેલી વસ્તુને લિક્ષુએ ઓછી ગણવી નહિ; અને ખીજને મળેલી વસ્તુની ઈર્ષ્યા કરવી નહિ; જે લિક્ષુ ખીજના લાલની ઈર્ષ્યા કરે છે, તેને કદાપિ શાન્તિ મળતી નથી. ૬.

પોતાને થયેલા થોડા પણ લાલને જે લિક્ષુ થોડા માનતો નથી, એવા શુદ્ધ જીવનવાળા અને અપ્રમત્ત લિક્ષુની દેવો પણ પ્રશંસા કરે છે. ૭.

નામરૂપાત્મક બાહ્ય વસ્તુઓમાં જેને મમત્વલાવ ખીલકુલ નથી, અને જે નાશ પામેલી વસ્તુનો શોક કરતો નથી તેને લિક્ષુ કહે છે. ૮.

જે લિક્ષુ દયાથી વર્તે છે, જે જીવના શાસનમાં આનંદ માને છે, તે લિક્ષુ સર્વ સંસ્કારનો નાશ થવાથી સુખ અને પરમ શાંતિરૂપ નિર્વાણ મેળવશે. ૯.

હે લિક્ષુ ! આ હોડી ખાલી કર; ખાલી કરવાથી તે જલ્દીથી ચાલશે; અને તું રાગદ્વેષનો નાશ કરી નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરીશ. ૧૦

પાંચને કાપી નાખો; પાંચને તણ દો; પાંચને વધારો; પાંચનો સંગ જેને છૂટયો છે, એવા લિહુને ઓઘતીર્ણ (પૂરને ઝોળંગીને પેલીપાર ગયેલો) કહે છે^૧ ૧૧.

હે લિહુ ! ધ્યાન કર; પ્રમાદી થતો ના; ઇન્દ્રિય સુખમાં તારા મનને ચોટાડતો નહિ કે જેથી તારા પ્રમાદને લીધે નરકમાં તપાવેલો લોહાનો ગોળો તારે ગળવો ન પડે, અને ગળતી વખતે આ દુઃખ છે એમ કહી રડવું ન પડે. ૧૨.

જ્ઞાન સિવાય ધ્યાન નથી, ધ્યાન સિવાય જ્ઞાન નથી; જેને જ્ઞાન તથા ધ્યાન છે, તે નિર્વાણની સમીપમાં છે. ૧૩.

જે લિહુ શૂન્ય ઘરમાં રહે છે, જેનું ચિત્ત શાન્ત છે, તથા જે ધર્મ ધરાવતો સમજે છે, તેને અલોકિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૪.

ત્યારે પાંચ સ્કન્ધ^૨ની ઉત્પત્તિ અને વિનાશનું કારણ તે જાણે છે, ત્યારે નિર્વાણ જાણનારને મળતું સુખ અને આનંદ તેને મળે છે. ૧૫.

સુત્ર લિહુએ સૌથી પ્રથમ આ પ્રમાણે વર્તવું:—ઇન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરવો, સંતોષ રાખવો, ધર્મ પ્રમાણે સંયમ કરવો, કડયાણ

૧ મિથ્યા કલ્પના, મંશય, મિથ્યાવ્રત, વિપય ભોગેચ્છા, અને દિંસા—આ પાંચ દલદળી ગતિમાં લેક જનારાં કારણોને કાપી નાખો; ૨ પચામ, અરપરાગ, અદંકાર, અસિયરતા અને અવિદ્યા—આ પાંચને તણ દો. જહા, ઉન્માદ, રુદ્ધિ, સમાધિ અને પ્રજા—આ પાંચને વધારો. સોમ, દેવ, ગોદ, માન અને મિથ્યા કલ્પના;—આ પાંચનો જેને સંગ લટક્યો રહે, તે ગંસારગ્રસ્તી નદીના પૂરને ઝોળંગી ગયા છે.

૨. પાંચ સ્કન્ધનાં નામ—૧ રૂપ, ૨ વેદના, ૩ સંગ, ૪ સંચાર અને ૫ વિજ્ઞાન છે.

કરવાવાળા શુદ્ધ જીવનવાળા અને અપ્રમત્ત એવા મિત્રો કરવા, સર્વની સાથે હળીમળીને ચાલવું, પોતાના આચાર ધરાધર પાળવા; આથી બહુજ આનંદ થશે, અને સર્વ દુઃખનો અંત આવશે. ૧૬-૧૭.

જેવી રીતે વસિકા નામનો છોડવો કરમાયેલા પુલોનો ત્યાગ કરે છે, તેવી રીતે હે લિક્ષુઓ ! રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરો. ૧૮.

જે લિક્ષુએ પોતાના શરીર, વાણી અને મનનો સંયમ કર્યો છે, જે સમાધિસ્થ છે, અને જેણે જગતની લાલચોનો ત્યાગ કર્યો છે તેને શાન્ત કહે છે. ૧૯.

હે લિક્ષુ ! તારા આત્માને તારી જાતે જાગૃત કર; તારી મેળે તારી પરીક્ષા કર; આવી રીતે તું તારું પોતાનું જ રક્ષણ કરીને અને અપ્રમત્ત થઈને સુખમાં રહીશ. ૨૦.

આત્માજ આત્માનો નાથ છે; આત્માજ આત્માનું આશ્રય-સ્થાન છે. જેવી રીતે વ્યાપારી સારા ઘોડાને કાળુમાં રાખે છે, તેવી રીતે તમે આત્માને કાળુમાં રાખો. ૨૧.

જે લિક્ષુ આનંદપૂર્ણ થઈને બુદ્ધના શાસનમાં પ્રસન્ન રહે છે, તે સર્વ પ્રકારના સંસ્કારોના નાશરૂપ સુખ અને પરમશાંતિ રૂપ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે. ૨૨.

જે લિક્ષુ તરીકે નાની વયનો હોવા છતાં બુદ્ધના સિદ્ધાંતોમાં પૂર્નિ મન લગાડે છે, તે વાદળાંથી મુક્ત થયેલા ચંદ્ર-માની માફક આ વિશ્વને પ્રકાશિત કરે છે. ૨૩.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

ગ્રાહણ વર્ગ.

હે ગ્રાહણ ! તૃષ્ણારૂપી ઝરાને વહેતો અટકાવવા કામનાઓને
ફર કર; ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુઓના ક્ષયનું કારણ જ્યારે તું
મજીશ, ત્યારે અનુત્પન્ન વસ્તુ (નિર્વાણ) ને તું જાણીશ. ૧

ધ્યાન અને સંયમ,—આ બે માર્ગમાં જ્યારે ગ્રાહણ પારંગત
થાય છે, ત્યારે તે જ્ઞાનીના સર્વ પ્રકારનાં બાંધનો તૂટી જાય છે. ૨.

જેને વાસ્તે આ કિનારો* નથી. તેમજ સામો કિનારો
નથી, તેમજ બન્ને કિનારા નથી, તે નિર્ભય અને બાંધનરહિત
પુરૂષને હું ગ્રાહણ કહું છું. ૩.

જે વિચારવાનું છે, જેમાંથી રજેગુણ જતો રહ્યો છે, જે
સ્થિર છે, જે કૃતકાર્ય છે, જે વિકારરહિત છે, અને જેને
ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વસ્તુ મેળવી છે, તેને હું ગ્રાહણ કહું છું. ૪.

સૂર્ય દિવસે પ્રકાશે છે, ચંદ્ર રાત્રિએ પ્રકાશે છે, હથિમાર
વાળો ક્ષત્રિય શોભે છે, ધ્યાન કરતો ગ્રાહણ દીપે છે; પણ શ્રી
પુરૂષ દિવસે તેમજ રાત્રિએ—સર્વ ક્ષણમાં પ્રકાશે છે. ૫.

જેણે પાપનો ત્યાગ કર્યો છે, તે ઉપરથી તે ગ્રાહણ છે.
જે સમભાવથી ચાહે છે તે ધ્રમણ છે; જે પોતાના મગને પ્ર-
ત્યાજિત કરે છે, (અર્થાત્ નસાડી મૂકે છે) તેને પ્રત્યાજિત
(મન્યામી) કહે છે. ૬.

* આ બે કિનારાનો અર્થ દીકા સખનાર જન્માવે છે કે જાત
તથા આંતર કન્દિયો; અર્થાત્ જેણે કંઈ તથા જ્ઞાન-કન્દિયમથી જન્મ
મરણ સખ દુઃખ તરફ રામ કે હેપ નથી તે ગ્રાહણ છે.

કોઈએ પ્રાદ્ધાણ ઉપર પ્રહાર કરવો નહિ; તેમજ પ્રાદ્ધાણે પ્રહાર કરનાર પર તૂટી પડવું નહિ. પ્રાદ્ધાણને મારનારને ધિક્કાર હો, પણ પ્રહાર કરનાર પર તૂટી પડનાર પ્રાદ્ધાણને વિશેષ ધિક્કાર હો. ૭.

પોતાને પ્રિય લાગતી વસ્તુમાંથી મનને પાછું હઠાવવું, એમાં કોઈ પ્રાદ્ધાણનું એાછું કલ્યાણ નથી. ખીજાનું નુકશાન કરનારી બુદ્ધિ જેમ જેમ જતી રહે છે, તેમ તેમ દુઃખ પણ જતું રહે છે. ૮.

જેને કાયાથી, વાણીથી કે મનથી દુષ્કૃત કર્યું નથી, અને આ ત્રણ બાબતમાં જે સંયમી છે, તેને હું પ્રાદ્ધાણ કહું છું. ૯.

જેવી રીતે અગ્નિહોત્રી પ્રાદ્ધાણ અગ્નિને નમસ્કાર કરે છે, તેવી રીતે શ્રી બુદ્ધે ઉપદેશેલો ધર્મ જે શિખવે તે શુદ્ધ તરફ આદર સહિત પૂજ્યભાવ બતાવવો જોઈએ. ૧૦.

જટા ધારણ કરવાથી, અથવા ગોત્રથી, અથવા જન્મથી કોઈ પ્રાદ્ધાણ થતો નથી; જેનામાં સત્ય અને ધર્મ છે, તેજ પવિત્ર છે, અને તેજ પ્રાદ્ધાણ છે. ૧૧.

હે મૂઢમતિ ! જટા ધારણ કરવાથી અથવા મૃગચર્મ પહેરવાથી લાલ શો ? અંદર તો તૃષ્ણાનું ગહન વન છે; અને બાહ્યને તું શુદ્ધ કરે છે. ૧૨.

મલીન વસ્ત્ર ધારણ કર્યા હોય, નસો દેખાય એવો અતિ-દુર્ગંધ થઈ ગયો હોય, છતાં વનમાં એકલો જે ધ્યાન કરે છે, તેને હું પ્રાદ્ધાણ કહું છું. ૧૩.

જન્મ ઉપરથી અથવા અમુક માતાથી ઉત્પન્ન થયો છે તે ઉપરથી હું કોઈને પ્રાદ્ધાણ કહેતો નથી. તે ઉદ્ધત પણ હોય અથવા શ્રીમંત પણ હોય; પણ જે ગરીબ છે, તેમજ સંગરહિત છે, તેને હું પ્રાદ્ધાણ કહું છું. ૧૪.

જેણે સર્વ પ્રકારની યેડીઓ કાપી નાખી છે, જે સચરહિત છે, જે સંગરહિત છે, અને જે બાંધનરહિત છે, તેને હું ગ્રાહ્ય કહું છું. ૧૫.

દ્વેષરૂપી દોરી, રાગરૂપી દોરડું, અશ્રદ્ધારૂપ સાંકળ અને તેને લગતી બીજી વસ્તુઓને અનુક્રમે કાપીને, અજ્ઞાનરૂપી અડચણને ફરી જ્ઞાન મેળવનારને હું ગ્રાહ્ય કહું છું. ૧૬.

જેણે કોઈ પણ પ્રકારનો ગુનો કર્યો નથી, છતાં જે દુષ્ટો, આપકા અને બાંધન સહન કરે છે, અને ક્ષમારૂપી બળ એજ જેનું અસ્તર છે, તેને હું ગ્રાહ્ય કહું છું. ૧૭.

જે કોધરહિત છે, સુશીલ છે, સદ્ગુણી છે, તૃપ્તારહિત છે, છ તેંદ્રિય છે, અને ચરમચરીરી છે તેને હું ગ્રાહ્ય કહું છું. ૧૮.

જેવી રીતે કમળના પાંદડાં પર જળનું ટીપું અથવા ઝોયની અણી પર સરસવનો દાણો ચોટતો નથી, તેમ જે વિષયમુખમાં લીન થતો નથી તેને હું ગ્રાહ્ય કહું છું. ૧૯.

જે અહીંયાંજ પોતાના દુઃખનો અંત જાણે છે, તેવા ભારરહિત થયેલા વિરક્ત મનુષ્યને હું ગ્રાહ્ય કહું છું. ૨૦.

જેનું જ્ઞાન ગંભીર છે, જે બુદ્ધિમાન છે, જે સારાસર સમજે છે, અને જેણે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી છે, તેને હું ગ્રાહ્ય કહું છું. ૨૧.

જે સંભારી તેમજ ત્યાગી બન્નેથી તદ્દન અલગ રહે છે, જે ધેર ધેર ભટકતો નથી, અને જે ક્રમગરહિત છે, તેને હું ગ્રાહ્ય કહું છું. ૨૨.

જે વન (જંગમ) તથા સ્થાવર પ્રાણીઓ તરફ દયા રાખીને કોઈ પણ દુવની ધાન કરતો નથી અથવા ફસાવતો નથી, તેને હું ગ્રાહ્ય કહું છું. ૨૩.

જે વિરુદ્ધ લોકોની સાથે પણ અવિરુદ્ધતાથી વર્તે છે, જે જુ-
ઝમી લોકોની સાથે પણ નમ્ર છે, જે લોભી મનુષ્યોની વચ્ચેમાં
પણ નિર્લોભી છે, તેને હું પ્રાહ્મણ કહું છું. ૨૪.

સોયની આણી પરથી સરસવતી દાણો જેમ ખરી પડે તેમ જે-
નામાંથી રાગ, દ્વેષ, અભિમાન અને કપટ આલ્યાં ગયાં છે, તેને હું
પ્રાહ્મણ કહું છું. ૨૫.

કોઈને પણ દુઃખ ઉત્પન્ન ન કરે તેવી, નમ્ર, સત્ય અને હિત-
કારક વાણી જે બોલે છે તેને હું પ્રાહ્મણ કહું છું. ૨૬.

લાંબુ અથવા ટુંકું, નાતું અથવા મોટું, સાડું અથવા નઠાડું,
કાંઈ પણ ખીજાએ નહિ આપેલું જે આ જગતમાં ગ્રહણ કરતો નથી,
તેને હું પ્રાહ્મણ કહું છું. ૨૭.

જેને આ લોક કે પરલોક સંબંધી આશા નથી, એવા વાસના
રહિત, વિરક્ત મનુષ્યને હું પ્રાહ્મણ કહું છું. ૨૮.

જે તૃષ્ણા રહિત છે, જે સત્ય સમજીને શંકારહિત થયો છે,
અમરત્વ રૂપ નિર્વાણનું જેને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે, તેને હું પ્રાહ્મણ
કહું છું. ૨૯.

જેણે પુણ્ય તથા પાપ બન્નેનો સંગ છોડ્યો છે એવા શોક ર-
હિત, પાપરહિત અને અશુદ્ધિરહિત પુરૂષને હું પ્રાહ્મણ કહું છું. ૩૦.

જે ગ્રંથ પ્રમાણે નિર્મળ છે, શુદ્ધ છે, સુપ્રસન્ન છે, કલંકરહિત
છે, તથા સંસારમાં બંધન કરનાર આશારહિત છે, તેને હું પ્રાહ્મણ
કહું છું. ૩૧.

જે આ કાલ્પવૃક્ષ દુર્ગમ સંસાર અને અવિદ્યાની પેલી પાર ગયો
છે, જે આ સંસાર સમુદ્ર ઓળંગીને પેલી પાર ગયો છે, તેવા વિચા-
રશીલ, દૃઢ, સંદેહરહિત, આસક્તિ રહિત અને સંતોષી પુરૂષને હું
પ્રાહ્મણ કહું છું. ૩૨.

અધી કામનાઓનો ત્યાગ કરીને, ઘરખાર તણને જે સંન્યાસ લે છે, તેવા કામદેવનો ક્ષય કરનાર પુરૂષને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૩૩.

તૃષ્ણાઓનો ત્યાગ કરીને ઘરખાર તણને જે સંન્યાસ લે છે, તેવા તૃષ્ણાનો નાશ કરનાર પુરૂષને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૩૪.

જેણે મનુષ્ય સંબંધો બંધન તોડી નાખ્યા છે, જેણે દેવો સંબંધો બંધન તોડ્યા છે, અને જેણે સર્વ પ્રકારના બંધન તોડ્યા છે, તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૩૫.

જેણે રતિ (સુખ આપનાર વસ્તુ) અથવા અરતિ (દુઃખ આપનાર વસ્તુ) નો ત્યાગ કર્યો છે, જે શાન્ત છે, જે (પુનર્જન્મના કારણરૂપ) ઉપાધિરહિત છે, જે સર્વ લોકને જીતનાર વીર છે, તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૩૬.

જે સર્વ બાબતોએ પાણી માત્રની ઉત્પત્તિ તથા નાશ જુએ છે, જે આસક્તિ રહિત છે, જે ભુગત (સારે માર્ગે ચાલનાર) છે, અને જે બુદ્ધ (ખીલેલી બુદ્ધિવાળો) છે તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૩૭.

દેવો, મનુષ્યો કે ગન્ધર્વો જેની ગતિ બાળી શકતા નથી, જેની વાસનાઓનો ક્ષય થયો છે, એવા જે અર્હત તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૩૮.

જે આગળ, પાછળ કે વચ્ચેમાં કોઈ પણ વસ્તુને ' મારી પોતાની ' એમ કહેતો નથી, જે ગરીબ છે, અને આસક્તિ રહિત છે, તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૩૯.

જે પુરૂષાર્થી, ઉમદા, વીર, મહર્ષિ, જીન, નિષ્કામી, સિદ્ધ અને બુદ્ધ છે, તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૪૦.

જે પોતાનો પૂર્વજન્મ બાળે છે, જે સ્વર્ગ તથા નરક જોઈ શકે છે, જેનાં જન્મ મરણ પૂરાં થઈ ગયાં છે, જે સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાન છે, જે મહર્ષિ છે, અને જે સર્વ જીતે સંપૂર્ણ છે તેને હું પ્રાદક્ષણ કરું છું. ૪૧.

શ્રી બુદ્ધનાં વિવિધ શિક્ષણો.

ભૂતદયા ધર્મ.

તેં કહ્યું કે તારી જાતિને છાજે તેવી, અને કીર્તિવંત ક્ષણ લાવી આપે તેવી આહૂતિ ધર્મને સારૂ આપવાને તૈયાર થા. પણ હું કહું છું કે, ખીજને દુઃખ આપીને મળતા ક્ષણની મને ઈચ્છા નથી. લવિષ્યમાં મળનારા ક્ષણની ઈચ્છાથી એક નિરપરાધી પ્રાણીનો ભોગ આપવો, તે જો ક્ષણ શાશ્વત હોય તોપણ, દ્યાર્દ્ર હૃદયના સજ્જનને વાસ્તે અયોગ્ય કાર્યજ કહેવાય. અને જો તે ક્ષણ અનિત્ય હોય તો તેવા કાર્ય વિષે તો કહેવું જ શું ?

અને જો કે ખરો ધર્મ આત્મસંયમ, નૈતિક વ્યવહાર અને વિશ્વારોના અભાવરૂપ વર્તનના તદ્દન બુદ્ધા નિયમમાં સંમાર્ચેલો ન હોત તોપણ જ્યાં શ્રેષ્ઠ ગદલો પ્રાણીવધ કરવાથી મળે તેમ દર્શાવવામાં આવે છે તેવા યજ્ઞ નિયમને અનુસરવું તે યોગ્ય ગણાય નહિ.

ખીજને દુઃખ દેવાથી, દુનિયામાં ને દુનિયામાં જ મળતા સુખને, સુખ પુરૂષ અને સાહુદય પુરૂષ ધિક્કારે છે; તો પછી આપણાથી અદૃશ્ય અને ખીજ દુનિયામાં જો તે મળવાનું હોય

તો કેટલું વધારે ધિક્કારને પાત્ર થાય ? જે મનુષ્ય એકસો ત્રણ સુધી મહિને મહિને હજાર યજ્ઞ કરે છે, તે, જે મનુષ્ય પ્રાણી માત્ર તરફ માયાળુ છે અને દયા બતાવવાને પ્રયત્ન કરે છે તેને સોળમે ભાગે પણ નથી.

અર્થઘોષનું બુદ્ધ ચરિત.

જેવી રીતે માતા પોતાની જીંદગીના ભોજનને પણ પોતાના બાળકનું—એકના એક બાળકનું રક્ષણ કરે છે, તેવીજ રીતે દરેક મનુષ્યે સર્વ પ્રાણી તરફ ‘મૈત્રી ભાવના’ ખીલવવી જોઈએ.

દરેક મનુષ્યે સઘળા જગત પ્રતિ—ઉંચે, નીચે, સર્વ બાળુએ—નિરંતર, ધિક્કાર વિના તેમ વેર વિના શુભેચ્છા ભાવવી જોઈએ.

મૈત્રી સૂત્ર.

ધર્મ શાસ્ત્રો કહે છે: “ દરેક પ્રાણી તરફ દયાળુ અને પરોપકારી થા; જગતમાં શાંતિ ફેલાવ; જો કોઈ પણ વાંચ વસ્તુ તારા ભવામાં આવે તો તારું હૃદય કૃપા અને દયાની પીગળવું જોઈએ. ”

Sha-mi-lui-yes-lis.

સર્વ જીવતાં પ્રાણી પ્રતિ મારા હૃદયને પ્રમાણ બનાવવા ઇચ્છું છું.

Ho-pen-hing-tshi-king.

. દરેક પ્રકારના જીવતાં પ્રાણીનું મારે હૃદયની રક્ષા કરવું જોઈએ.

ધર્મિક સૂત્રમાં ગૃહસ્થ ધર્મ.

આ હુનિઆમાં મજબુત અને નખળા સઘળા પ્રાણીને ધૂન કરવાનું બંધ કરીને જીવતા પ્રાણીનો તેણે વધ કરવો નહિ અને ખીજા વધ કરનારને અનુમોદન આપવું નહિ.

Ta-chvang-au-king.

ખીજાં ત્યાગ કરવા લાયક પાપ આ છે:—ચોરી, અપ્રદા-ચર્ય, અસત્ય, નિશો ચડે તેવા પ્રવાહી પદાર્થનું સેવન અને મોજમજની જીંદગી.

મનુષ્યે માતૃપિતાનું આજ્ઞાકિત રીતે પોષણ કરવું જોઈએ; અને ઉચ્ચ પ્રકારનો વેપાર કરવો જોઈએ.

મનુષ્ય પોતાને હાથે વધ કરે, અથવા ખીજા પાસે વધ કરાવે અથવા વધનું કાર્ય ખુશીથી જુએ તો તે સઘળાં ‘પાપ’ છે; કારણ કે, તે સઘળાનો ‘મહાન્ નિયમ’ માં પ્રતિષેધ છે; અને ખીજા ઘણી ચીજો જેનું એક પછી એક એક લેઈ વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે તેનો ‘મહાન્ નિયમ’ માં પ્રતિષેધ છે.

Sha-me-lu-i-yao-lis.

ભિક્ષુઓના ધર્મ.

તેણે વિચારવંત થઈને મનની અંદર ઉત્પન્ન થતી સઘળી પાસનાઓનો નિરોધ કરતાં શિખવું. તેણે અભિમાન કરવો નહિ; કારણ કે મજબૂતો તેમાં આનંદ પામતા નથી. તેણે ખીજા કરતાં પોતાની જાતને ઉત્તમ ગણવી નહિ.

જેમ સમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં (ગંભીરતા-ઉંડાણને લીધે)
 કડ્ડોલ ઉત્પન્ન થતા નથી, પણ તે ભાગ તો શાંતજ લેખ
 છે, તેમ ' ભિક્ષુ ' એ ઇચ્છારહિત અને શાંત થવું. તેણે મનુષ્ય
 વિવિધરૂપ આકૃતિઓ જોવાને લોભી ન થવું; તેણે દેશવિદેશની
 વાતોથી કાન દૂર રાખવા; તેણે મિષ્ટાન્નની લાલસા ન
 રાખવી; તેણે જગતમાં કોઈ ચીજની ઇચ્છા ન રાખવી; ત્યારે
 તે રોગગ્રસ્ત થાય ત્યારે તે ભિક્ષુએ દીલગીર ન થવું, ભયથી
 તેણે કંપવું નહિ; તેણે ' ધ્યાની ' થવું પણ પરછિદ્ર જોવાં નહિ;
 તેણે સ્વપ્નનો અને શુકનનો ભાવ સમજાવવો નહિ; તેમજ
 જ્યોતિષ જોવું નહિ; વળી તેણે પક્ષીઓના નાદનો અર્થ કરવો
 નહિ; બહુબોલા શ્રમણ પાસેથી ઘણી વાતો સાંભળીને તેણે
 કોઈ ન થવું; તેમજ અગ્નિય શબ્દ બોલવા નહિ. કારણ કે
 ' સત્ત્વજનો ' તિરસ્કાર કરતા નથી.

તુરતઃ સૂતા.

(ગૌતમ સુદ્ધના છેલ્લા આખ્યાનમાં નીચલો ફક્તે માત્રમ
 થયે છે. તે ફક્તે "Work out your salvation" 'તમારો
 મોક્ષ જાતેજ સાધી લો' આ વાક્યનું વધારે સ્પષ્ટીકરણ છે.)

હે આનન્દ ! જે મનુષ્ય હમણાં અથવા મારા મરણ પછી
 પોતાની જાતનોજ દીપ અને આશ્રય રૂપ થશે, બીજાના આશ્રય
 વાસ્તે આધાર રાખશે નહિ પણ મત્યને દીપ તથા આશ્રય રૂપ
 દૃઢ રીતે ગળીને પોતાના પંડ ચિવાય બીજા દોષ ઉપર આશ્રય
 વાસ્તે આધાર રાખશે નહિ. તે 'ભિક્ષુ' જ, ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ શિખર
 પ્રાપ્ત કરશે. પણ તેને વાસ્તે તેઓએ શીખવાની અભિલાષા
 બતાવવી જોઈએ.

કર્મ.

મનુષ્યે કરેલા શુભ અને અશુભ કાર્યમાંનું કોઈ પણ અનુ-
યોગી નથી; કારણ કે તે સઘળાને કોઈક પ્રકારનાં ફળ આવે
છે. આપણાં શુભ અને અશુભ કાર્યો છાયાની જેમ આપણને
અનુસરે છે.

Fo-sho-highn-tas-king.

આપણા કાર્યનો નાશ નથી; તેનો નિઃસંશય ખદલો મળે છે.
કેકાલીય સૂત્ર.

પુરુષ યા સ્ત્રીએ દાનથી, ધાર્મિક વૃત્તિથી અને આત્મસંયમ-
થી પવિત્ર દેવાલયમાં, બુદ્ધધર્મી સંઘમાં, અમુક વ્યક્તિમાં,
સુસાક્ષરમાં, તેના પિતામાં, તેની માતામાં, અથવા જ્યેષ્ઠ બંધુમાં
જે ભંડાર એકઠો કર્યો હોય છે તેજ ખરો છે.

આ શુભ ભંડાર ચોક્કસ છે; તે જતો રહેતો નથી. જો કે
મનુષ્ય આ સંસારના ક્ષણવિનશ્વર ધનનો ત્યાગ કરે છે, તોપણ
તે મનુષ્ય આ ભંડારને સાથે લેતો જાય છે.

જે ભંડાર ખીજાનું ભૂડું કરતો નથી, અને જેની ચોર
ચોરી કરી શકતો નથી તેવો ભંડાર મેળવવો હોય તો સુસ્ત
પુરુષે શુભ કાર્ય કરવાં, એટલે ભંડાર એની મેળે જ આવી જશે.

નિધિકંઠ સૂત્ર.

જેમ જીવતા વૃક્ષને મૂળ સહિત ઉખેડી નહિ નાખતાં ફક્ત
ઉપરથી કાપવામાં આવે છે તો ફરીથી તે વૃક્ષ ઉગી નીકળે
છે, તે જ રીતે જો વિષયાભિરૂચિનો જરા પણ ભાગ ઉન્મૂલ્ય

કર્તા સિવાયનો રહ્યો હોય તો તે મનુષ્યને ફરી ફરીને જન્મ લેઈ દુઃખ ભોગવવાં પડશે.

ઉદાનવર્ગ.

જે મનુષ્ય અંધર્મ પર પ્રીતિ રાખે છે તે દૌર્ભાગ્યને આમ-
ત્રણ આપે છે. દૌર્ભાગ્ય તો તેના શબ્દના પ્રતિધ્વનિ રૂપ છે.

જે મનુષ્ય શુભાચરણ કરે છે તે સુખ પામે છે. સુખ તેવા
મનુષ્યની પાછળ છાયાની માફક અનુસરે છે.

સત્ય વાણી.

શુદ્ધના ઉપદેશ પ્રમાણે વાણીના ચાર ગુણો નીચે પ્રમાણે
હોવા જોઈએ:—

(૧) તે વાણી સારી રીતે બોલવી જોઈએ.

(૨) તે અન્યાયયુક્ત નહિ પણ ન્યાયયુક્ત હોવી જોઈએ.

(૩) તે અપ્રિય નહિ પણ પ્રિય હોવી જોઈએ.

(૪) તે અસત્ય નહિ પણ સત્ય હોવી જોઈએ.

હૃદયને અનુપયોગી એકસો પ્રયોગનો ઉચ્ચાર કરવા
કરતાં મનુષ્યે શાંતિ આપે તેવા જ્ઞાનનો એક શબ્દ બોલવો
વધારે ઉત્તમ છે.

મનુષ્ય જન્મે છે ત્યારે સુખમાં કુદારી સહિત જન્મે છે;
અને તે કુદારી વતી, ખરાબ શબ્દ બોલીને, મનુષ્ય પોતાનો જ
નાશ કરે છે.

દૌર્ભાગ્યવર્ગ.

જે વાણી પોતાને પશ્ચાત્તાપ ઉપજાવતી નથી, તેમજ બીજાને કાંઈ પણ ઈજા કરતી નથી, તેવી વાણીનો ખોલનારજી 'સાફ' ખોલે છે.

મનુષ્યે એવાં પ્રિય વચન ખોલવાં જોઈએ, જેનો ઉચ્ચાર થતાં બીજાં મનુષ્યો આનંદ પામે, ખુશીથી તેનો સ્વીકાર કરે અને તે વચનનો અનાદર ન કરે.

સત્ય ખોલવું તે અમૃત તુલ્ય છે. સત્ય અનુપમ છે. સત્ય, ન્યાયયુક્ત તેમજ શુભ વસ્તુને વળગી રહે છે. આ પ્રમાણે સુસંપૂર્ણ જણાવે છે.

મતાંતરો અને ધર્માનુયાયીઓ.

જે મનુષ્ય તત્ત્વજ્ઞાનની એક વિચાર શ્રેણીને વળગી રહીને જણાવે છે કે આ ઉત્તમોત્તમ છે, અને તેને સાથી શ્રેષ્ઠ ગણી તેનાથી ભિન્ન એવી દરેક વિચાર પદ્ધતિને હલકી ગણે છે, તે મનુષ્યે હજી વાદવિવાદની વૃત્તિ ઉપર જય મેળવ્યો નથી.

તેવો મનુષ્ય, જોયેલી અથવા સાંભળેલી કોઈ એકાદ વસ્તુથી પોતાને લાલ થયેલો હોવાથી, તેને વળગી રહીને બીજા સર્વ વસ્તુઓને અયોગ્ય ગણે છે.

જે વસ્તુને કોઈ માણસ વળગી રહી બીજા સર્વ વસ્તુઓને અશુભ ગણે છે તે વસ્તુને સુસંપૂર્ણ, 'અધન' રૂપ ગણે છે. તેટલા માટે 'ભિક્ષુ' એ જોયેલા, સાંભળેલા, વિચારેલા વિષય અથવા સદ્ગુણ અને સત્કાર્યને પણ આધીન થવું નહિ.

પોતે જે જોયું છે, સાંભળ્યું છે, વિચાર્યું છે તેને વિષે
જેના મનમાં જરા પણ પક્ષપાતયુક્ત વિચાર નથી તેને
'પ્રાક્ષણ' ના વિચારને કેવી રીતે કોઈ પણ મનુષ્ય ખટ્ટી
શકનાર છે ?

પરમથક સૂત્ર.

* ખીન્ન પંથો ઉપર આક્ષેપ કરવો નહિ, તેમજ નિષ્ક-
રણુ તે પંથોની અપ્રતિષ્ઠા કરવી નહિ. પણ તેથી ઉલટું જે
જે કારણોને લીધે માન આપવું ઘટતું હોય તે તે કારણો નાક
ખીન્ન પંથને માન આપવું; આ રીતે વર્તવાથી જાનને ધર્મને
લાલ થાય છે. પોતાના ધર્મની ઉન્નતિ થાય છે. અને ખીન્ન
ધર્મને ક્ષાયદો થાય છે. આથી જુદી રીતે વર્તવાથી-ખીન્નને
હેરાન કરવાથી પોતાનોજ પંથ નાશ પામે છે.

અશોકનો શિલાલેખ ૧૨.

દુરાચલી વિચારો પ્રમાણે ચાલનાર, અને તેને મળેલા ઉપ-
દેશમાંજ સત્ય રહેલું છે, પવિત્રતા તેમાંજ છે, એમ કથન
કરનાર મનુષ્ય પવિત્રતાનો માર્ગ જતાવી શકે નહિ.

પણ સંસાર જાંઘનથી છુટો થયેલો મુનિ વારંવાર હિંદના
પ્રશ્નોના વાદવિવાદમાં કોઈનો પક્ષ લેતો નથી; તેના પ્રથમના

* રહાઈમ કેવી સુ, અશોકના લેખના આખાંતર માથે નીચેનો
કહેરો લખે છે:- "મુદ્દ ધર્મના આટલા લાંબા વખતના ઇતિહાસમાં, જે
જે દેશોમાં પણ લાંબા કાળ સુધી યોદ્ધા સર્વોત્કૃષ્ટ સત્તા જામવના
રતા ત્યાં યોદ્ધાએ પરધર્મોનુવાસીઓને હેરાન કર્યા હોય એવો એક પણ
લેખ મળી આવતો નથી. "

વિકારોને ગ્રહણ નહિ કરવાથી, સ્વેચ્છાનુસાર નહિં ભટકવાથી, સ્વમતાભિમાની નહિ હોવાથી, તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી જુદા જુદા મંતોની જાળમાંથી તે મુક્ત થાય છે; અને સુર હોવાથી તે જગતને વળગી રહેતો નથી, તેમજ આત્માને નિંદતો નથી.

મહાવિયહ સૂત્ર.

હે ભાઈઓ ! જેઓ આપણા મતના નથી તેઓ કદાપિ મારી, મારા ધર્મની, અથવા મારા સંઘની નિંદા કરે તોપણ તમારે ક્રોધ કરવાને કાંઈ પણ કારણ નથી.

બ્રહ્મજાળ સૂત્ર.

જો ખીજા મનુષ્યો સન્માર્ગે ન ચાલતા હોય તો આપણે તેમને સંદર્શનથી સંતુષ્ટ કરવા. આ રીતે સન્માર્ગનો લાભ ખતાવીને, ધર્મની દરેક ઠેકાણે ઉંડી છાય પાડી શકીએ અને તેને ચિરકાલ સ્થાયી બનાવી શકીએ.

સુહૃદ્ અને મિત્ર.

ખરાબ મનુષ્યો સાથેની મિત્રતા ટકતી નથી, અને નળાળા હૃદયના મનુષ્યની સંપત્તિ માફક નાશ પામતી જાય છે. કેવળ સજ્જનો જ મિત્રતાનાં નવાં કાર્ય કરીને તેઓના વડિલોની મિત્રતામાં વૃદ્ધિ કરે છે.

જે મિત્રો વિપત્તિ કાળમાં પણ પોતાના મિત્રો તન્મ્ વક્ષાદાર રહે છે તેમને જ હું ખરા સુહૃદ તરીકે મારા હૃદયમાં ગણું છું. કારણ કે વેલવવાળા મનુષ્યનો, સંપત્તિ સંગ્રહે, કોઈ મિત્ર નથી ?

માટે જે મનુષ્યો આ જગતમાં ધન પ્રાપ્ત કરીને પોતાને મિત્રો તથા ધર્મ ખાતર તેનો વ્યય કરે છે, - તેઓનું જ ખર્ચ ખરેખર સ્થાયી છે. અને જ્યારે તે ધન નાશ પામે છે ત્યારે અતે કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ ઉત્પન્ન કરતું નથી.

અર્થઘોષનું ષુદ્ધ ચરિત્ર.

દુઃકમાં હું તમને મિત્રનાં લક્ષણ નીચે પ્રમાણે જણાવીશ:-
જ્યારે તમે જો દુઃકરતા હો ત્યારે તે તમને ચેતવણી આપે.
જ્યારે શુભ કાર્ય કરતા હો ત્યારે ખતથી મંડ્યા સહેવાને ઉપદેશ આપે.

જ્યારે તમે સંકટમાં અથવા ભયમાં હો ત્યારે તમને મજ્જ કરે, આશ્વાસન આપે એને દુઃખથી મુક્ત કરે. આવો મનુષ્ય ખરેખર ખરો અને અનુકરણ કરવા લાયક મિત્ર છે.

જો મનુષ્યને નિશ્ચય અને પવિત્ર મુશ મિત્ર મળી આવે તો તેણે પોતાના સ્વભાવને શુદ્ધ બનાવીને વિચારપૂર્વક અને હર્ષસહિત તેની મિત્રતા કરવી.

પોતાના હવન માર્ગ પ્રમાણે વર્તેલા જો કોઈ પણ મુશ મિત્ર ન મળી આવે તો તેણે દૃઢ રીતે એકાંત માર્ગ શ્રદ્ધા કરવો-પણ મૂર્ખાની મિત્રતા કરવી નહિ.

જે અપવિત્ર મનુષ્યની સાથન કરે છે તેને દુષ્ટતાનો પાશ બેસે છે. જે દુષ્ટની સાથન કરે છે તેને બુધિપર નીચે જોવા મળે છે, (અર્થાત્ શરમાવવું પડે છે); આવા મનુષ્યોની મિત્રતા તેને ધર્મિય (સ્વાર્થી) બનાવે છે. તેટલા માટે જેના આનિષ્ઠતા તરફ ઈત્તનિ પામે છે તેને જ વળગી રહ્યા.

જે અપવિત્ર મનુષ્યની મિત્રતા કરે છે તે કોહિલી માછલી
માં મુકેલી છે, તેવા મધુર કુશ ઘાસ તુલ્ય છે. કુશ ઘાસ
પણ અપવિત્ર બને છે.

જેવા મનુષ્યના મિત્ર હશે અને જેવી તેની ઉચ્ચ લાવના
શે, તેવા તમે થોડા સમયમાં થશો. માટે મિત્રની પસંદગીમાં
હાપણ વાપરો. શ્રદ્ધારહિત મનુષ્ય સાથે મિત્રતા બાંધવી નહિ;
પણ કે એક સુકાયેલો કુવો, કે જે ખોદવામાં આવે ત્યારે
કાદવવાળું પાણી જ આપે છે, તે કુવા જેવો તે મનુષ્ય છે.

પણ સુર પુરૂષે શ્રદ્ધાવંત પુરૂષો સાથે મિત્રતા બાંધવી;
પણ કે તેઓ વિશાળ અને નિર્મળ ઝરા અથવા ઠંડા અને
સરોવર સરખા છે.

મુનિને પણ ખીજા મનુષ્યના રાગ દ્વેષથી અસર થાય છે.
તેટલા માટે અશ્રદ્ધાળુ સાથે વ્યવહાર રાખવો નહિ; પણ
શ્રદ્ધાવંત સાથે મિત્રતા બાંધવી.

વિવિધ વચનો.

સર્વ સંયોગોમાં સર્વ મનુષ્યો લાણી ઉદારતા, સભ્યતા,
પરોપકાર અને નિઃસ્વાર્થતા દાખવવી; આ ગુણો, ચાલતા રથને
પેડાની ખીલી માફક, જગતને ઉપયોગી છે.

સીગંદોવાદ.

જીંદગી છે ત્યાં યુધી ધન ને મીલકત છે. પણ શત્રી
નાશ પામે છે ત્યારે તેની સાથે સર્વ મીલકત નકામી થાય છે.

જ્ઞાન તે દશ હજાર જમાના સુધી આવે તેટલી મીઠકત [સુર પુરુષની જીંદગી પછી પણ તેના જ્ઞાનની કીર્તિ અમર રહે છે]
જે રતનને ઓપ ચઢાવવામાં ન આવે તો તેનામાં તેમ
આવશે નહિ અને તેજ વગરનું રતન નિરૂપયોગી પત્થ
સરખું છે.

જો મનુષ્ય અભ્યાસ ન કરે તો તેને જ્ઞાન મળશે નહિ
અને જે મનુષ્યમાં જ્ઞાન નથી તે મૂર્ખ છે.

કોઠારમાં ભરી મુકેલા ખજાનાનો નાશ થાય છે; પણ
મનમાં સંગ્રહેલો ખજાનો નાશ પામતો નથી. કોઈ પણ વસ્તુના
ખજાના લાંબા વખત સુધી ચાલતા નથી; માટે જ્ઞાનને જ વાસ્તવ
ખજાના રૂપ જાણુ.

બુદ્ધ લોકની ઉચ્ચ ભાવનાઓ.

મૂર્ખની સેવા કરવી નહિ પણ સુરુષની સેવા કરવી. પૂર્ણ
પુરુષોને માન આપવું. આ સર્વ ગુણનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

રમણીય ભૂમિમાં વાસ, પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં મુદ્દત્ય, અને
શુભ ક્રિયાઓથી પૂર્ણ આત્મા-આ સર્વ ગુણનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

અભિશય જ્ઞાન અને કેળવણી, આત્મસંયમ, સ્વર્ગી રીતે
કેળવાયેલું મન, સારી રીતે ઓલેલાં પ્રિય વાત્સો-આ સર્વ
ગુણનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

દાન આપવું તે, ન્યાયસુદ્ધ વર્તન, અનિર્વચ્ય અવસ્થા-સા
સર્વ ગુણનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

પાપ પ્રતિ તિરસ્કાર, પાપવિરમણ, માધ વસ્તુનો નિષેધ, સતકાર્યમાં ઉત્સાહ—આ સર્વ સુખનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

પૂજ્યભાવ, નમ્રતા, સંતોષ, આભાર અને યોગ્ય ઋતુમાં ધર્મ (નિયમ) નું શ્રવણ—આ સર્વ સુખનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

સહનશીલતા, સૌમ્યતા, શાંત પુરૂષોની મિત્રતા અને યોગ્ય ઋતુમાં ધર્મકથા—આ સર્વ સુખનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

આત્મનિગ્રહ, પવિત્રતા, મહાન સત્યોનું જ્ઞાન, અને નિર્વાણનો અનુભવ,—આ સર્વ સુખનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

જેનો આત્મા જીવનના ફેરફારના સપાટામાં નિશ્ચલ, નિર્વિ-કારી, દિલગીરી રહિત અને સ્વસ્થ રહે છે, તે સર્વ સુખનાં ઉત્તમ સાધનો પામ્યો છે.

આ પ્રમાણે વર્તનાર મનુષ્ય દરેક બાબતોએ અજીત થાય છે. દરેક બાબતોએ તે નિર્ભયતાથી વિચરે છે. આ સર્વ સુખનાં ઉત્તમ સાધન છે.

(૨)

પ્રદુષ્કર્મ ગ્રન્થોમાં દરેક યૌદ્ધની ઉચ્ચભાવના કેવી હોવી જોઈએ, તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે કરેલું છે.

જે કોઈ બીજાનું લલુ કરવાની, અને અત્યંત શાંતિના ચ્ચાનરૂપ નિર્વાણની ઇચ્છા ધરાવતો હોય તે નિષ્કપટી, પ્રમાણિક અને અંતઃકરણના આદેશ પ્રમાણે કામ કરનારો હોવો જોઈએ. તેણે શબ્દોમાં નમ્ર, મીલનસાર, વિનયી, સંતોષી, અને થોડી વસ્તુઓથી ચલાવી લેનારા થવું જોઈએ. તેણે નિશ્ચિંત અને

સ્વસ્થ મનવાળા થવું જોઈએ, અને તે સાથે નિરભિમાની અને નિર્લોભી બનવું જોઈએ. તેણે કાંઈ પણ હલકું કામ કરવું નહિ; પણ વિચારમાં, વચનમાં અને કાર્યમાં ધર્મના નિયમો પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. આર ઉમદા સત્યોત્તું જ્ઞાન મેળવીને તેણે અપ્રવિધ માર્ગ પ્રમાણે નિર્દોષ જીવન ગાળવું જોઈએ. તેણે સ્વપત્તિમાં મ્હાલવું નહિ, તેમ વિપત્તિમાં તદ્દન દીન બનવું નહિ; વિજયથી તેણે અભિમાની ન બનવું, તેમ પરાજયથી ગભરાઈ ન જવું. જેને કોઈ પણ પ્રકારની તૃષ્ણાજ ન હોય તેના જેવી મનની સમતોલવૃત્તિ તેણે રાખવી જોઈએ.

કેવળ કાપાયવસ્ત્ર પહેરવાથી, બાહ્યક્રિયાઓ અને આચાર્ય કરવાથી, જંગલમાં જીંદગી ગાળવાથી, ગરીબાઈથી, પરાધીન થવાથી કે કેવળ પુસ્તકોના ભણતરથી મનુષ્ય ધ્રમણ બનતો નથી. પણ જે ઇન્દ્રિયોના વિકાસથી મુક્ત છે, જે શુદ્ધ હૃદયનો છે, જેણે સ્વાર્થવૃત્તિપર જય મેળવ્યો છે, તેજ ખરો બુદ્ધનો શિષ્ય છે. તેટલા માટે તેણે આંતરબુદ્ધિ, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, સમજૂત અને પદોપદારવૃત્તિ ખીલવવા જોઈએ.

પૃથ્વીપર કે પૃથ્વીની પેડીપારના જીવનોમાં, નિર્ભય તેમજ સ્વભાગ તરફ, ઉન્નત તેમજ નીચ તરફ, સારા તેમજ ખોટા તરફ, પામેલા તથા દુરના-મધ્યના આત્મીઓ તરફ તેણે દયાગુરૂત્તિ રાખવી જોઈએ.

તેણે કોઈને ધમકાવવું નહિ, પિછારવું નહિ તેમજ હેરાન કરવું નહિ. જેની રીતે માતા પાતાના એકના એક બાળક તરફ

પ્રેમભાવથી જીવે છે, તેમ તેણે દયા અને પરોપકારની વૃત્તિથી દરેક દિવસે અને દરેક કલાકે સઘળા જીવો તરફ વર્તવું જોઈએ. જે ઉમદા અષ્ટવિધ માર્ગ પ્રમાણે ચાલે છે, તેનો સ્વભાવ પર્યતમાં આવેલા ઝરાની મારફત શુદ્ધ અને કલ્લોલ રહિત હોવો જોઈએ.

જે વેર અને અભિમાન, આશા અને ભય, વિકાર અને લોભ, રાગ અને દ્વેષથી મુક્ત છે તે પવિત્રતામાં રહે છે. જેણે જીવનતૃષ્ણાતો સંપૂર્ણ ક્ષય કર્યો છે, અને ખરું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તે હઃખ અને પુનર્જન્મનો અંત લાવે છે અને પરમશાંતિ (પરિનિર્વાણ) પ્રાપ્ત કરે છે.

સંદર્ભનાં સાત રત્નો.

- (૧) સંપૂર્ણ જીવનનું રત્ન—‘લિક્ષકો’ સર્વગુણ સંપન્ન જીવન ગાળવાનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરે છે અને પવિત્રતાનું રત્ન ધારણ કરે છે.
- (૨) સંપૂર્ણ શાંતતાનું રત્ન—હે લિક્ષકો ! પવિત્ર વિચારની ભૂમિકા પર તમારું મન ઓકાત્ર કરો, અને સંપૂર્ણ શાંતતાનું રત્ન ધારણ કરીને જન્મ મરણના ચક્ર સાથે મનને ખાંધનાર શૃંખલાનો નાશ કરો.
- (૩) પવિત્ર જ્ઞાનનું રત્ન—હે લિક્ષકો ! તમારી જીદિનો ઉપયોગ કરો. અને જીવાત્માનું આ ચૃદ્ધિમાં અસ્તિત્વ હોવાનું કારણ શોધી કાઢો. પવિત્રજ્ઞાનનું રત્ન ધારણ કરીને.

તમારી જાતને જન્મ અને પુનર્જન્મના કેદખાનામાંથી છુટી કરો.

- (૪) શાશ્વત આનંદનું રત્ન—હે લિક્ષુકો ! જે રત્નથી શ્રમિતને ઉત્કૃષ્ટ સુખની સ્થિતિ ભોગવવાની શક્તિ મળે છે તે રત્ન મેળવવાને તમે ઉદ્યમ કરો, મુક્ત થયેલા અર્હતો આ રત્ન ધારણ કરીને જીવતાં પણ શાશ્વત આનંદ ભોગવે છે.
- (૫) ઇન્દ્રિયાતીત જ્ઞાન રત્ન—હે લિક્ષુકો ! જેથી કુદરતના નિયમોના કાર્યમાં પ્રવેશ મળે તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો ઉદ્યમ કરો.
- (૬) સંપૂર્ણ નિર્ભયતાનું રત્ન—હે લિક્ષુકો ! જે લિક્ષુક ચાર યતિ સંલિદ્ધમાં* નિપુણ છે તે સંપૂર્ણ રીતે ભયથી મુક્ત છે. તે લિક્ષુક કવચ ધારણ કરેલા ચોદ્દાની માદક નિર્ભયતાથી બુદ્ધિના મેદાનમાં પ્રવેશ કરે છે.
- (૭) સાત સર્વોત્કૃષ્ટ સદ્ગુણોના સંપૂર્ણ પ્રબોધનું રત્ન—હે લિક્ષુકો ! આ સાત રત્નના હારને ધારણ કરનાર પુરૂષ મનુષ્યને તેમજ દેવતાઓને પૂજ્ય છે.

પાંચ નૈતિક શક્તિઓ.

શિષ્યોએ મેળવવા લાયક પાંચ નૈતિક શક્તિઓ:—

(૧) આત્મનિષ્ઠા અને આત્મ શ્રદ્ધા, (૨) ઉત્સાહ, (૩) મન-

* અર્હતોએ પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાન અને નિરીક્ષણની શક્તિઓ સંખ્યાનો બુદ્ધ ધર્મના સિદ્ધાન્તનો ભાગ.

ની ખારીક તપાસ (આત્મનિરીક્ષણ), (૪) વિચારોની એકા-
ગ્રતા (સમાધિ), (૫) જ્ઞાનપ્રાપ્તિ.

ચાર સંપાદન અથવા પ્રયત્નો.

- (૧) ઉગતા પાપને અટકાવવાનો પ્રયત્ન.
- (૨) ઉત્પન્ન થયેલા પાપને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન.
- (૩) પ્રકટ નહિ થયેલા શુભ કાર્યને પ્રકટ કરવાનો પ્રયત્ન.
- (૪) અસ્તિત્વ ધરાવતા શુભ કાર્યમાં વૃદ્ધિ કરવાનો પ્રયત્ન.

ધર્મ વિષે.

જેમ ખરાબ રીતે સંચાલેલા છાપરામાં વરસાદ જોરથી
રસ્ટો કરે છે, તેવીજ રીતે યવિત્ર વિચારોને ધિક્કારનારાના
મનમાં મનોવિકારો માર્ગ પ્રાપ્ત કરે છે; અને જેમ સારી રીતે
સંચાલેલા છાપરાથી વરસાદ સરી જાય છે તેમ સુજ્ઞ પુરુષોથી
વિકારો દૂર નાસે છે. જે નિયમ રહિત મનુષ્ય ધર્મને માનતો
નથી પણ ફક્ત પાના પછી પાના ઉકેલે છે અને એક પછી
એક શ્લોકનો ઉચ્ચાર કરે છે, તે બુદ્ધ ધર્મ પાળનાર નથી
પણ બીજાની ગાયો ગણનાર મૂર્ખ ગોવાળ છે. નિયમાનુયાયી,
અને પ્રેમાળ મનુષ્ય જે ફક્ત ધર્મનો એક શ્લોક જાણે છે,
પણ ઈર્ષ્યા, દ્વેષ-દ્રોહ અને અજ્ઞાનથી મુક્ત છે તેજ બુદ્ધ
ધર્મનો યતિ છે.

પ્રતાપી જૈદ્દરાજ મહાન્ અશોકના શિલાલેખો.

શાસન નં. ૧.

ભૂતદયા.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી* મહારાજની આજ્ઞાથી આ શાસન લખવામાં આવે છે. અહીં યજ્ઞને માટે કોઈ પણ પ્રાણીનો વધ કરવો નહિ. તેમજ તહેવારને દિવસે સમાજે ભરવી નહિ; કારણ કે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી (અશોક) રાજા આવા મેળાવડાને દોષ રૂપ ગણે છે, છતાં દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા કેટલાક પવિત્ર દિવસોની સમાજોને યોગ્ય માને છે.†

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાના રસોડામાં કઢી બનાવવાને દરરોજ હજારો પ્રાણીઓનો પહેલાં વધ કરવામાં આવતો હતો. આ શિલા લેખ જે વળતે લખાય છે તે વળતે જ મોર અને ઝોક હરખુ

* આ જ્યાં શિલાલેખોમાં અગોદને પ્રિયદર્શી એવું નામ આપવામાં આવેલું છે.

† આવા મેળાવડામાં ઉગ્રાણીઓ ચતી અને તે નિમિત્તે પ્રાણીઓનો વધ કરવામાં આવતો હતો, માટે આ ઉલ્લેખ છે. જો આ પ્રાણી-વધ ન થતો હોય તો આવા મેળાવડા પણ અતિ ઉત્તમ છે. (ગિર-પારનો લેખ.)

મળી ત્રણ પ્રાણીઓને દરરોજ કાપવામાં આવે છે (તેમાં પણ હરણ દરરોજ નહિ.) +

આ પ્રાણીઓની પણ ભવિષ્યમાં કતલ કરવામાં આવશે નહિ

શાસન નં. ૨.

મનુષ્ય અને પશુઓને સુખનાં સાધનો પુરાં પાડવા વિષે:

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાના સઘળા મૂલકોમાં તથા પાસેના દેશમાં જેવા કે ચોળ, પાંડ્યદેશ, સત્યપુત્ર, કેરલપુત્ર, તામ્ર-પર્ણી (લંકા)માં તથા ગ્રીકરાજ એન્ટીઓક્સ તથા તેના સામંત રાજાઓના મૂલકમાં—દરેક સ્થળે મનુષ્યના સુખના તેમજ પ્રાણીઓના સુખના ઉપાયો દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજા તરફથી ચોજવામાં આવ્યા છે. મનુષ્યો તથા પશુઓને ઉપયોગી જે જે ઔષધિઓ જે જે સ્થાને નથી, તે તે ઔષધિઓ મંગાવીને તે તે સ્થાને રોપાવી છે. તેમજ ફળમૂળ જે સ્થળે નથી તે સ્થળે મંગાવીને રોપેલાં છે. મનુષ્યો તથા પશુઓના ઉપયોગ સારૂ માર્ગમાં વૃક્ષો વવરાવ્યાં છે, અને કુવા ખોદાવરાવ્યાં છે.

+ ગિરનારનો શિલાલેખ જણાવે છે કે:—આગળ ધર્મશાસન બહાર પાડવામાં આવ્યું છે કે સત્કર્મમાં પ્રાણીઓ મારી સકાય. અને આજ સુધી આવી રીતિ ચાલતી આવી છે; પણ તે રીતિ હવે દાખલ નથી. તેથી આ ધર્મશાસન બહાર પાડવામાં આવે છે કે હવેથી કોઈને પ્રાણીને મારવાં નહિ.

શાસન નં. ૩.

પંચવાર્ષિક સભા.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ કહે છે કે મારા રાજ્યાભિ-
 પેક્ષના તેરમા વર્ષમાં મેં આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી છે કે, મારા
 રાજ્યમાં દરેક સ્થળે જીલ્લાના ઉપરીઓએ તેમજ મારા અમ-
 લદારોએ દરેક પાંચ વર્ષે એક મોટી સામાન્ય સભામાં એકઠા
 મળવું. ત્યાં પોતાનું કામકાજ પતાવવા ઉપરાંત નીચેના ધર્મ
 નિયમોની ઉદ્ઘોષણા કરવી. માતૃપિતાની આજ્ઞા માનવી એ
 ઉત્તમ છે; મિત્રો, જીજ્ઞાસીઓ, સ્વજનો, ગ્રાહ્યો અને શ્ર-
 મણો (લિધુઓ) તરફ ઉદારતા બતાવવી એ ઉત્તમ છે. દરેક
 જીવતા પ્રાણીની જાળવી રાખવી એ ઉત્તમ છે. દરેક
 ઉત્તમ છે. ઉડાઉપણાથી અને નિંદાથી દૂર રહેવું એ ઉત્તમ
 છે. સંઘે શ્રદ્ધાવાન મનુષ્યોને વિસ્તાર સહિત શબ્દશઃ અને ભાવ
 સાથે આ નિયમો સમજાવવા જોઈએ.

શાસન નં. ૪.

ધાર્મિક જીવન.

ઘણા લાંબા સમયથી-સેંકડો વર્ષથી પ્રાણીઓની હિંસા
 ચાલી આવે છે; જીવતાં પ્રાણીઓ તરફ ઘાતકી વર્તણૂક ચલા-
 વવામાં આવે છે. સ્વજનોનો વિનય સચવાતો નથી. ગ્રાહ્ય

પણ હવે દેવપ્રિય ત્રિયંદર્શીના ધાર્મિક જીવનથી લગાઈના દોલને બદલે ધર્મનું ઢોલ બગાડવામાં આવે છે. રથની હાર તથા ગભાઈની સ્વારી કાઢવામાં આવે છે, રોશની કરવામાં આવે છે, અને આ વગેરે કરીને દિવ્ય દેખાવ લોકોને બતાવવામાં આવે છે. જે સેંકડો વર્ષથી બન્યું નથી તે હાલ દેવપ્રિય ત્રિયંદર્શી રાજા તરફથી થયેલી ધાર્મિક નિયમની ઉદ્ઘોષણાથી બને છે—જીવતાં પ્રાણીઓની કતલ બંધ થતી જાય છે, જીવતાં પ્રાણી પ્રતિ ઘાતકીપણું બંધ થતું જાય છે, સ્વજનો તરફ, તેમજ બ્રાહ્મણ શ્રમણો તરફ માનબુદ્ધિ તથા વહિવટ અને માતાપિતા તરફ ભક્તિભાવ વૃદ્ધિ પામતા જાય છે. આ અને બીજી ઘણીકે રીતે ધાર્મિક જીવન વૃદ્ધિ પામ્યું છે અને દેવપ્રિય ત્રિયંદર્શી મહારાજા હજી પણ તેને વધારશે.

દેવપ્રિય ત્રિયંદર્શી મહારાજાના પુત્રો તથા પૌત્રો પણ કાળચક્રના અંત સુધી આ ધર્મોચરણની વૃદ્ધિ કરશે, અને જાતે ધર્મ તથા શીલ પાળી ધાર્મિક નિયમની ઉદ્ઘોષણા કરશે. કારણ કે ધાર્મિક નિયમને જાહેર કરવો એ સૌથી ઉત્તમ કામ છે. જે દુઃશીલ મનુષ્ય છે તે કદાપિ ધર્મ પાળી શકે નહિ.

ધર્મોચરણની વૃદ્ધિ જ લાલકારી છે, અને હાનિ (ઘટારો) ન થાય તેમાં જ લાલ છે. આ કારણથી જ આ લેખ લખવામાં આવ્યો છે કે મનુષ્યોએ ધર્મોચરણની વૃદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, પણ તેમાં ઘટારો થવા દેવો નહિ.

રાજ્યાભિષેકના તેરમા વર્ષમાં દેવપ્રિય ત્રિયંદર્શી રાજાએ આ લેખ લખાવેલો છે.

શાસન નં. ૫.

ધર્મમહામાત્રા (ધર્માચરણની તપાસ રાખનારા.)

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ જણાવે છે કે:—સાડું કામ કરવું એ મુશ્કેલ છે. સાડું કામ કરનારો ખરેખર કઠિણ કામ કરે છે. ઘણાં સારાં કામો મારે હાથે થવા પામ્યાં છે. જે મારા સુત્રો, પૌત્રો અને મારા વંશજો કાળચક્રના અંત સુધી આ પ્રમાણે વર્ત્યાં કરે, તો તેઓ ઘણું સાડું કામ કરી શકશે. પણ જે કોઈ આ આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરશે તો તે દુઃખ લોગવશે, કારણ કે પાપ કરવું એ ઘણું સહેલું છે. ભૂતકાળમાં કોઈપણ વખત ધર્મનીતિની તપાસ રાખનારા (ધર્મમહામાત્રા) એ નીમવામાં આવ્યા નથી, પણ મારા રાજ્યના આઠમા વર્ષમાં આ ધર્મમહામાત્રાઓ નીમવામાં આવ્યા છે. મારા રાજ્યમાં તેમજ ચેન (યવન), કાંબોજ, ગાન્ધાર, શાહિક, અને પિટેનીક, તથા સીમાપર આવેલા ખીલ રાજ્યોમાં સર્વ ધર્મના લોકોમાં ધાર્મિક જીવનની સ્થાપના કરવા સાડું, ધર્મનીતિ વધારવા સાડું અને સુધર્મી મનુષ્યોના સુખ અને કલ્યાણ સાડું આ પુરૂષો કામે લાગેલા હોય છે. મારા પગારદાર નોકરો, ગ્રાહ્યલોકો, ધનવાનો અને ગરીબો તેમજ વૃદ્ધ મનુષ્યોના કલ્યાણ તથા સુખની વૃદ્ધિ કરવા સાડું અને ધર્મિષ્ઠ મનુષ્યોના માર્ગમાંથી વિઘ્નો દૂર કરવા સાડું તેમને નીમવામાં આવ્યા છે.

* પુલ્હર સાહેબના મત પ્રમાણે ' રાજ્યબ્રક્ષ પ્રજના '

ખોટી કેદખાનાની સજા અથવા દંડ ફર કરવાને, અડચણ
ફર કરવાને, તથા કોઈને મોટું કુટુંબ હોય, એકાએક આફત
આવી પડી હોય, અથવા વૃદ્ધ થયો હોય તેવા મનુષ્યોની હકી-
કતો તપાસી, તેમને દુઃખથી છોડાવવાને આ ધર્મમહામાત્રાને
નીમવામાં આવ્યા છે.

અહીં પાટલિપુત્રમાં તેમજ બીજા શહેરોમાં મારા ભાઈઓ,
મહેનો તથા સ્વજનોના સ્ત્રીવર્ગની દેખરેખ રાખવામાં તેઓને
નીમવામાં આવ્યા છે. મારા રાજ્યમાં દરેક સ્થળે જે રાજલક્ષ્મી પુરૂષો
ધર્મિષ્ઠ છે, સદ્ગુણી છે, અને દાતાર છે, તેમની સાથે કામ કરવાને
આ ધર્મ મહામાત્રાઓને નીમવામાં આવ્યા છે. આ કારણથીજ
આ પવિત્ર શાસન લખવામાં આવ્યું છે, કે જેથી તે લાંબો કાળ
ટકી શકે, અને મારી પ્રજા પણ તે પ્રમાણે ચાલી શકે.

શાસન નં. ૬.

કામકાજ ધણીજ ત્વરાથી પતાવવા વિષે.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ આ પ્રમાણે જણાવે છે કે:-
ધણા લાંબા કાળથી કામકાજ ખરાબર ચાલતું નથી, તેમજ
દરેક કલાકે લોકોની હકીકતો મને પહોંચાડવામાં આવતી નથી.
આથી મેં એવી ગોઠવણ કરી છે કે જમે તે કલાકે તેમજ
જમે તે સ્થળે-હું જમતો હોઉં અથવા જનાનખાનામાં હોઉં
અથવા મારા શયનગૃહમાં હોઉં, કે મારા ખાનગી દિવાનખાનામાં
હોઉં, મારી ગાડીમાં હોઉં અથવા તો મહેલના બગીચામાં હોઉં-

ગમે ત્યાં હોઈ ત્યાં પ્રજાની હકીકત પુરી પાડનારાઓએ મને લોકોના કામકાજ સંબંધી નિરંતર ખબર આપવી; કારણ કે લોકોના કામનો ગમે તે જગ્યાએ નિકાલ આણવાને હું તૈયાર છું.

અને જો કદાચ હું જાતે મુખથી એવા શબ્દો ઉચ્ચારી આજ્ઞા કરું કે અમુક દાન આપવું, અથવા અમુક હુકમનો અમલ કરવો; અથવા કાંઈક ઘણું જ ઉપયોગી કામ અમલદારોને સોંપવામાં આવ્યું હોય, અને હવે જો તે કામ કરવામાં કાંઈ તકરાર થાય, અથવા તો સમાજમાં કાંઈ કંપટ થાય તો મારી આજ્ઞા છે કે ગમે તે કલાકે તથા ગમે તે સ્થાને મને તે હકીકત જણાવવી, કારણ કે હું મારા ઉદ્યોગથી તેમજ જલ્દીથી કામ કરવાની રીતથી કદાપિ પુરેપુરો સંતોષ પામ્યો નથી.

જનસમુદાયના કલ્યાણ અર્થે મારે કામ તો કરવું જોઈએ. ઉદ્યોગમાં તેમજ જલ્દીથી કામકાજ પતાવવામાં ઉદ્યત્ન મૂળ છે, અને સામાન્ય પ્રજાના હિત અર્થે આ જો બાળત કરતાં કોઈ પણ વધારે અગત્યની નથી. અને હું શા માટે મહેનત કરું છું? આ મહેનત કરવાનું મારું પ્રયોજન એટલું જ છે કે શ્રવતાં પ્રાણીઓ પ્રતિનું મારું ઋણ હું અદા કરું કે જેથી હું દેટલાકને આ જગતમાં મુખી કરી શકું અને તેથી તેઓ ખીલત ભવમાં સ્વર્ગ મેળવે.

આ કારણથી મેં આ પવિત્ર શિલાલેખ લખાવરાવ્યો છે કે તે લાંબા વખત સુધી ટકે, અને મારા પુત્રો, પોત્રો, અને પ્રપોત્રો જનસમુદાયના હિત અર્થે પ્રયત્ન કરે. આ કામ અત્યંત ઘમ વના બને તેમ નથી.

(૬૯)
શાસન નં. ૭.

ધર્મનું અનુષ્ઠાન.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજની એવી ઇચ્છા છે કે સઘળા સ્થાનોમાં સઘળા ધર્મના મનુષ્યો શાન્તિથી રહે; કારણ કે તે સર્વે ઇન્દ્રિય સંયમ અને મનઃશુદ્ધિની ઇચ્છા રાખે છે.

મનુષ્યોની ઇચ્છાઓ તથા મતો અસ્થિર હોય છે.* કેટલાક પૂરેપૂરો ધર્મ પાળશે, ત્યારે બીજા કેટલાકે અપૂર્ણ રીતે તે પાળશે. જે મનુષ્ય ઉદારતાર્થી પુષ્કળ ધન આપવાને અસમર્થ હોય તેવા ગરીબમાં ગરીબ મનુષ્યમાં પણ ઇન્દ્રિય સંયમ, લાવશુદ્ધિ, કૃતજ્ઞતા અને દૃઢલક્ષિત (શ્રદ્ધા) પ્રશંસા કરવા લાયક છે.

શાસન નં. ૮.

ધર્મયાત્રા.

ભૂતકાળમાં રાજાઓ મૃગયા (શિકાર) વિગેરે મોજશોખને વાસ્તે સ્વારી કાઢતા હતા. પણ દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજને તેમના રાજ્યના દશમા વર્ષમાં જ્ઞાન ધ્યુનું કે ધર્મ યાત્રા સૌથી ઉત્તમ છે, કારણ કે ધર્મયાત્રામાં બ્રાહ્મણ શ્રમણનું દર્શન થાય, તથા તેમને દાન અપાય; વૃદ્ધ જનોનું દર્શન થાય તથા તેમને સુવર્ણની બક્ષીસ અપાય; દેશની તથા લોકોની મુક્તિકાત લેઈ

* મનુષ્યોની ઇચ્છાઓ તથા મતો જૂદા જૂદા હોય છે.

શકાય અને દેશજનો આગળ ધર્મની ઉદ્ઘોષણા કરી શકાય તથા ધર્મ સંબંધી સંવાદ ચલાવી શકાય.

આ કારણથી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ તે વખતથી ભૂતકાળનો પોતાનો વિચાર ફેરવીને ધર્મયાત્રામાં આનંદ માને છે.

શાસન નં. ૯.

ક્રિયામાર્ગ.

દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ આમ જણાવે છે કે:— મંદવાહને પ્રસંગે, પુત્ર લભ પ્રસંગે, પુત્રી લભ પ્રસંગે, પુત્ર પ્રસવ પ્રસંગે તેમજ પ્રવાસ કરવાને પ્રસંગે—આ તેમજ ખીલત એવા અનેક પ્રસંગે લોકો અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ કરે છે.

વળી આવા પ્રસંગે સ્ત્રીઓ તો ઘણી, ઘણા પ્રકારની હલકી અને નિરૂપયોગી ક્રિયાઓ કરે છે. જો કે ક્રિયાઓ કરવી તો લેઈએ, પણ ઉપર જણાવેલી ક્રિયાઓ નિષ્ફળ છે. પણ ધર્મ ક્રિયા—એજ ક્રિયા ઘણા ફળવાળી છે. આ ધર્મક્રિયામાં નીચેની ગાળતોનો સમાવેશ થાય છે. નોકર ચાકરોની તરફ દયાળુરીતે વર્તવું; ગુરૂઓનો યોગ્ય વિનય સાચવવો; છવો તરફ દયા બતાવવી; બ્રાહ્મણ યમણને સારું દાન આપવું. આ અને આવા પ્રકારનાં ખીલત સત્કાર્યોજ ધર્મક્રિયા કહેવાય છે. તેટલા માટે પિતાએ, પુત્રે, ભાઈએ, પહેને, શેઠે, મિત્રે અથવા સોળતીએ તથા પંડાશીએ પણ કહેવું લેઈએ કે “ આ ધર્મક્રિયા ઉત્તમ છે;

અને જ્યાં સુધી ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી આ ધર્મક્રિયાઓ કરવી. ”

કેવી ક્રિયાઓ કરવાથી ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકે ? આ જગતમાં ચાલતી ક્રિયાઓનું ફળ અચોક્કસ છે; કદાચ તેથી ઇષ્ટ વસ્તુ મળી પાણુ શકે, કદાચ તેનું ફળ આ જગતને લગતુંજ આવે. તેથી ઉલટું ધર્મની ક્રિયા અશાશ્વત નથી. આ જગતમાં તેથી ઇષ્ટ વસ્તુ કદાચ ન મળે તોપણ પરલવમાં તેને લીધે અનંત ફળ ચોક્કસ આવે છે; અને જો આ ધાર્મિક ક્રિયાનું ફળ મળે તો જો પ્રકારનું ફળ ચોક્કસ મળ્યું ગણી શકાય. એટલે કે આ લવમાં ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ધર્મક્રિયાકરવાથી પરલવમાં ઉપર જણાવેલી અનંત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

શાસન નં. ૧૦.

ખરી કીર્તિ.

જો પ્રજાજન વર્તમાનકાળમાં તેમજ ભવિષ્યમાં—ખરે કાળમાં ધર્મના નિયમને ખરાબર સાંભળે નહિ અને તે પ્રમાણે વર્તે નહિ તો કીર્તિ અને પ્રખ્યાતિ લાભકારી ગણાય નહિ, એમ દેવપ્રિય ત્રિયદર્શી રાજા માને છે. પ્રજાજન ધર્મનો નિયમ સાંભળે અને તે પ્રમાણે વર્તે, તેથીજ દેવપ્રિય ત્રિયદર્શી રાજા કીર્તિ અને પ્રખ્યાતિ ઇચ્છે છે.

દેવપ્રિય ત્રિયદર્શી મહારાજા જે જે ઉદ્યમ કરે છે, તે કેવળ પરલોકને માટે છે, કે જેથી દરેક જણ દુઃખથી મુક્ત થઈ શકે,

કારણ કે દુઃખ એજ પાપ છે. મનુષ્ય ભલે ઉંચી કે નીચી પંક્તિ-
નો હોય, છતાં અત્યંત પરિશ્રમ અને સંપૂર્ણ સ્વાર્થ ત્યાગ કર્યો
સિવાય આવી સ્વતંત્રતા મળવી દુષ્કર છે. પણ જેઓ ઉચી
પંક્તિના છે, તેમને માટે તો આ કામ વધારે મુશ્કેલ છે.

શાસન નં. ૧૧.

ખરી ઉદારતા.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ જણાવે છે કે:—

ધર્મના દાન સમાન કોઈ દાન નથી; ધર્મની મિત્રતા સમાન
કોઈ મિત્રતા નથી; ધર્મની લ્હાણી સમાન બીજી કોઈ લ્હાણી
નથી; અને ધર્મના સંબંધ જેવો બીજો કોઈ સંબંધ નથી.

ધર્મ નીચેની બાબતોમાં સમાયેલો છે,—નોકર ચાકરની સારી
ખરદાસ કરવી; માતાપિતાની ભક્તિ કરવી; બ્રાહ્મણ શ્રમણને દાન
આપવું; તથા જીંદગીને પવિત્ર ગણવી (અર્થાત્ જીવોની રક્ષા
કરવી.) આ શુભ કામ છે, અને તે કરવા યોગ્ય છે, એમ
પિતાએ, પુત્રે, ભાઈએ, શેઠે, મિત્ર અથવા સોળતીએ અને પડો-
શીએ પણ કહેવું જોઈએ.

જે આ પ્રમાણે વર્તે છે, તે આ પ્રમાણે ધર્મના દાનથી આ
જગતમાં સર્વની પ્રીતિને પાત્ર થાય છે, અને પરલવમાં પણ
અનંત પુણ્યનું ફળ મેળવે છે.

* જેઓ પત્નીવાળા છે અને ધનાઢ્ય છે, તેઓ તેમના પીતાબોમા
તથા ધનમાં એટલા બધા મગ્ન થઈ રહે છે કે ધર્મને વાસ્તે તેઓને
આંખોજ અવકાશ મળે છે.

પરમતસહિષ્ણુતા (Tolerance.)

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ સર્વ સપ્રદાયના ભિક્ષુમંડળ તથા ગૃહસ્થોનો દાનમાનાદિથી સત્કાર કરે છે. દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા સર્વસપ્રદાયની યથોવૃદ્ધિ થાય એને જેટલું મહત્વનું માને છે, તેટલું દાન અને સન્માનને માનતા નથી. દરેક ધર્મનું મહત્વ અનેક રીતે વધે છે. પણ તેનું મૂળ તો એજ છે કે વાણીને, કાળુમાં રાખવી, અને નજીવાં કારણો સાદે ખીજા ધર્મની નિંદા કરીને પોતાના ધર્મનું મહત્વ કોઈએ વધારવું નહિ; તેમજ યોગ્ય કારણો સિવાય ખીજા ધર્મની કલકાઈ કરવી નહિ; કારણ કે એક અથવા ખીજા કારણસર દરેક ખીજા ધર્મ માનને પાત્ર છે. આ પ્રમાણે વર્તવાથી મનુષ્ય પોતાના પંથનું મહત્વ વધારી શકે છે, તેમજ ખીજા પંથપ ઉપકાર કરે છે. આથી વિરુદ્ધ વર્તવાથી મનુષ્ય પોતાના પંથને મુકશાન કરે છે, અને ખીજા પંથને અપકાર કરે છે. હું મારા ધર્મની કીર્તિ વધારું છું એવું સમજીને, પોતાના ધર્મ ઉપરના અતિશય રાગને લીધે ખીજા ધર્મની નિંદા કરીને જે પોતાના ધર્મને માન આપે છે, તે પોતાના આવા વર્તનથી પોતાનાજ ધર્મને ભારે હાનિ પહોંચાડે છે.

માટે આત્મસંયમ* એજ ઉત્તમ છે. એક ખીજાના ધર્મની તો સાંભળવી અને તે પણ ખુશીથી સાંભળવી.

* ગિરનારના લેખ પ્રમાણે 'સંય' જન્મ જોઈએ.

આ વાસ્તે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજની ઇચ્છા છે કે દરેક ધર્મવાળાએ ધર્મનો ઘરાખર અભ્યાસ કરવો જોઈએ, અને ધર્મમાં નિયુક્તતા મેળવવી જોઈએ.

જૂઠા જૂઠા ધર્મ પાળનારાઓને જણાવવું જોઈએ કે મર્દ સંપ્રદાયનો યશ વધે તથા તેને માન મળે તે સિવાયના દાન કે માનને દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજ મહત્વનાં માનતો નથી.

આ કારણથીજ ધર્મમહામાત્રા, સ્ત્રીઓની તપાસ રાખનારા (સંન્યાસીની) તપાસ રાખનારાઓ, અને એવા ખીજ અમલદારો કામે લગાડવામાં આવ્યા છે. આમ કરવાનું કૃણ એજ છે કે પોતાના ધર્મની વૃદ્ધિ થાય, અને ધર્મમાર્ગની કીર્તિ થાય.

શાસન નં. ૧૩.*

ખરો વિજય.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાએ પોતાના રાજ્યના નવમા વર્ષમાં કુલિંગદેશ છૂટી લીધો. એક લાખ અને પચાસ હજાર મનુષ્યોને બંદીવાન તરીકે પકડી લેઈ જવામાં આવ્યા હતા. એક લાખ અને પચાસ હજાર મનુષ્યોની કતલ કરવામાં આવી હતી, અને આટલી આટલી ઘણી સંખ્યામાં મનુષ્યો મરી ગયા.

કુલિંગદેશ ત્યારથી જોડી દેવામાં આવ્યો, ત્યારથી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાએ ઉત્સાહથી ધર્મનું રક્ષણ કર્યું છે, ધર્મમાં યત્નાવાન રહ્યો છે, અને ધર્મના નિયમોની ઉદ્દ્યોષણા કરી છે.

કલિંગદેશ ઉપર મેળવેલી જીતથી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાને પશ્ચાત્તાપ થાય છે કારણ કે પ્રથમ નહિ જીતાયેલા દેશ જીતવામાં મનુષ્યોની કતલ, મરણ, કેદ વગેરે કામો અવશ્ય બને છે, જેને વાસ્તે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાને અત્યંત શોક તથા ખેદ થાય છે.

આના કરતાં પણ વધારે ખેદ ધરવાનું દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજાને કારણ છે. આ દેશોમાં પ્રાદ્યણો, ધ્રમણો, બૂદા બૂદા ધર્મના મનુષ્યો અને ગૃહસ્થો વસે છે કે જેઓ પોતાના વડિલોની ભક્તિ કરે છે, માતૃપિતાની આજ્ઞા પાળે છે અને ગુરુઓનો વિનય કરે છે, તથા જેઓ મિત્રો, ઝાળખીતાઓ, સોબતીઓ, સ્વજનો, દાસજન અને નોકરો તરફ માયાળુ વર્તણુક ચલાવે છે, તથા જેઓ ધર્મ પાળે છે. તે દેશમાં વસનારા આવા લોકોને (લડાઈથી) બૂલમ સહન કરવો પડે છે, તેઓની કતલ થાય છે, અને જેમને તેઓ રહાતા હોય તેમનાથી વિયોગ થાય છે.

જે લોકોનું રક્ષણ કરવામાં આવ્યું હોય છે, તેઓને પણ સ્વજન આદિવર્ગ તરફ પુષ્કળ પ્રીતિ હોય છે. તેઓના મિત્રો, ઝાળખીતાઓ, સોબતીઓ, અને સ્વજનોનો નાશ થાય છે. અને આ પ્રમાણે જાતે હિંસન નહિ થનારા પુરુષોપર પણ બૂલમ થાય છે. (અર્થાત્ તેમની લાગણી દુઃખાય છે.)

આ સઘળા ચારે તરફ વ્યાપતા દુઃખથી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજાને અતિશય ખેદ થાય છે. એવો એક પણ દેશ નથી કે જ્યાં પ્રાદ્યણ ધ્રમણ વગેરે હોય તેવો સમાજ ન બાલમ પડે; અને દેશમાં એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જ્યાં લોકો એક ચ

જે લોકો કલિંગ દેશમાં કપાયા હતા, ખંદીવાન તરીકે લેખ
જવામાં આવ્યા હતા, અથવા ગરદન મારવામાં આવ્યા હતા,
તેવા લોકોના સોમા અથવા હજારમા લાગનો નાશ પણ હવે
દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજાને અતિશય ખેદનું કારણ થશે. કોઈ
પણ મનુષ્ય નુકશાન કરી જાય તોપણ દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી
મહારાજાની એવી માન્યતા છે કે જ્યાં સુધી તે સહન થઈ શકે
ત્યાં સુધી ધીરજથી તે સહન કરવું જોઈએ.

પોતાની જંગલમાં રહેનારી પ્રજા ઉપર પણ દેવપ્રિય પ્રિય-
દર્શી મહારાજા દયાની લાગણીથી જુએ છે અને તેઓને ધર્મ-
માર્ગ તરફ વાળવા ઇચ્છે છે. કારણ કે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી
મહારાજાનું ગળ પશ્ચાતાપ છે. તેઓને આ પ્રમાણે ચેતવણી આ-
પવામાં આવે છે કે—“ જોદું કામ કરવાનું છોડી દો કે જેથી
તમારો નાશ ન થાય.” કારણ કે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા સર્વ
જીવોને વાસ્તે સહીસલામતી, ઇન્દ્રિયોપર કાળુ, મનની શાંતિ
અને મૃદુતા ઇચ્છે છે.

અને દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાના અભિપ્રાય પ્રમાણે ધર્મથી
જય મેળવવો એ મોટામાં મોટો જય છે. દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારા-
જાએ આ જય પોતાના અને પડોશના રાજ્યમાં છેક ૬૦ યોજન
સુધી મેળવ્યો છે. (ઉત્તરમાં) જ્યાં ગ્રીકરાજા એન્ટીઓકસ વસે
છે, અને તે રાજાની પણ પેટી પાર જ્યાં આર જૂદા જૂદા રાજાઓ
ટોલેમી, એન્ટીગોનસ, મેગસ અને અલેક્ઝાન્ડર વસે છે ત્યાં
અને દક્ષિણમાં ચોલદેશ, પાંડ્યદેશ, અને છેક લંકા સુધી,

અને અહીં રાજાના રાજ્યમાં, તેમજ યવનોમાં, કાંબોજમાં, નાલિતીના નાલકમાં, ભોજ લોકોમાં અને પિતિનીકમાં, અન્ધ લોકોમાં, પુલીન્દ લોકોમાં-દરેક સ્થળે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજાએ જાહેર કરેલો ધર્મનો નિયમ લોકો પાળે છે.

જે દેશોમાં દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજના દૂતો જઈ શકતા નથી, તેવા દેશોમાં પણ મનુષ્યો હાલમાં ધર્મ પાળે છે અને ધર્મ પ્રમાણે પ્રકટ કરેલો મહારાજા પ્રિયદર્શીનો પવિત્ર ઢંઢેરો સાંભળશે કે તરતજ તે ધર્મ પ્રમાણે વર્તવાનું આહુ રાખશે. આ પ્રમાણે સર્વ સ્થળે વિજય મેળવવામાં આવેલો છે અને આ રીતે સર્વત્ર મેળવેલો વિજય આનંદની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. ધર્મથી મેળવેલી જીતમાં આનંદ મળે છે; તોપણ આ આનંદ પણ તુચ્છ છે; જે પરલવને લગતું હોય તેના જેવું બીજું એક પણ પ્રિયદર્શી મહારાજા મહત્વનું ગણતા નથી.

અને તેટલાજ કારણથી આ પવિત્ર લેખ લખવામાં આવ્યો છે કે જેથી મારા પુત્રો, અને મારા પૌત્રો-તે ગમે તેટલા હોય-નવો જય મેળવવો એ કર્તવ્ય છે એમ ન માને; હિંચારથી જીત મેળવવામાં ગુંથાયેલા હોય ત્યારે પણ ધૈર્ય અને નમ્રતામાં આનંદ માને; અને જે ધર્મથી જીત મેળવવામાં આવી છે તેજ ખરી જીત છે એમ ગણે. કારણકે આ જીત આ લવ તથા પરલવમાં ખન્નેમાં લાલકારી છે. જે આ લવ તથા પરલવમાં લાલકારી થાય તેવો ઉદ્દોગ કરવામાંજ તેમને આનંદ માનવા દો.

ઉપસંહાર.

ધર્મને લગતા આ શિલાલેખો દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજની આજ્ઞાથી લખવામાં આવ્યા છે. કેટલીકવાર દુઃકાલમાં, કેટલીકવાર મધ્યમ કદમાં તથા કેટલીકવાર વિસ્તારમાં તે લખવામાં આવ્યા છે; કારણકે દરેક સ્થળમાં દરેક બાળત યોગ્ય હોતી નથી, અને મારાં રાજ્યો વિશાળ છે.

ઘણું અગાઉ લખાઈ ગયું છે, અને ભવિષ્યમાં હું હવે ઘણું લખાવીશ. આ શિલા લેખોમાંનાં કેટલાંક વાક્યો તે વિષયની મધુરતા લેઈને તેમજ લોકો તે પ્રમાણે આવી શકે તેવી આજ્ઞાથી ફરી ફરીને લખવામાં આવ્યાં છે. કોઈક બાળત અપૂર્ણ રીતે પણ લખાઈ હોય, જે સ્તંભ હોય, તો તે જગ્યાના અભાવે, અથવા અમુક કારણને લીધે અથવા કોતરનારની ભૂલને લીધે તેમ થવા પામ્યું હશે.

આ પુસ્તકના લેખકે રચેલાં બીજાં પુસ્તકો.

ગુરુ દર્શન.

(બીજી આવૃત્તિ, કીમત બોર્ડ રૂ. ૦-૬-૦. પાકું પુઠું છોટું રૂ. ૦-૮-૦) તત્ત્વવિદ્યાને આધારે આર્યધર્મમાં માન્ય ગણાતા ઉત્તમ નીતિના સિદ્ધાંતોને પ્રતિપાદન કરનાર આ પુસ્તક ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાએ લાયજેરી તથા ઇનામ માટે મંજૂર કર્યું છે, તથા સરકારી કેળવણી ખાતાએ પણ પ્રાયમરી સ્કૂલોમાં એક નૈતિક પુસ્તક તરીકે શિખવ-
છે. સુરત મ્યુનિસીપાલ સ્કૂલોમાં એક નૈતિક પુસ્તક તરીકે શિખવ-
વામાં આવે છે. તેનું હિંદી ભાષામાં ભાષાંતર થયું છે, અને હુંક
સુદતમાં તેની બે આવૃત્તિઓ થઈ છે. તેમાં જ્ઞાન, શીળ, વૈરાગ્ય,
દામા, વીર્ય, ધ્યાન અને જ્ઞાન એ સાત સદ્ગુણો ઉપર ઉત્તમ
રીતે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. અનેક માસિકો તથા વર્તમાનપત્રો
તરફથી તથા ખાનગી સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઘણાં પ્રમાણપત્રો મળ્યાં છે.

આત્મપ્રદીપ.

જૈનમુનિ શ્રી બુદ્ધિસાગરજીએ રચેલ આ ગ્રંથ ઉપર શુદ્ધ
સરલ ભાષામાં વિસ્તાર સહિત વિવેચન કરવામાં આવેલું છે. તેમાં
જૈનદર્શિએ આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે ? પુનર્જન્મની આવસ્યકતા શી
છે ? આત્મા કેવી રીતે કર્મથી મુક્ત થઈ શકે ? તથા આત્માના
અમરત્વના શા પુરાવા છે ? વગેરે પ્રશ્નોનો ખુલાસો આપવામાં
આવેલો છે. સુપરરૌપલ ચોલપેલું પૃષ્ઠ ૩૦૦ નું આત્મ દર્શન

શ્રી બુદ્ધ ચરિત્ર.

વિશ્વવત્સલ દયામૂર્તિ શ્રી બુદ્ધ મહાત્માનું જીવન ચરિત્ર તેમના સિક્કાનો તથા શિક્ષણો સાથે આ ગ્રન્થમાં આપવામાં આવ્યું છે. દુનિયાની વસ્તીનો ૬ ભાગ પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને જે મહાત્માના નામ સ્મરણ કરે છે, તેમનું 'દયા' અને 'આત્મસંયમ'નો ઉમદા પા શિખવનાર જીવનચરિત્ર અતિ રસિક અને બોધપ્રદ શૈલિએ રચવામાં આવ્યું છે. પૂર્વના તેમજ પશ્ચિમના અનેક વિદ્વાનોના ગ્રન્થોને આધાર બાળક કાળજીપૂર્વક લખવામાં આવ્યું છે. કિં. ૦-૮-૦.

સુબોધચંદ્ર.

(આધ્યાત્મિક નોવેલ.)

આ ગ્રન્થ વાર્તાના રૂપમાં લખવામાં આવ્યો છે, અને વાર્તાની રસિક શૈલિમાં સલની શોધ, મરણ પછીની સ્થિતિ, વિચારશક્તિ, પૂર્વજનોનું સ્મરણ; પ્રેમ અને ત્યાગ, પ્રેમની કસોટી તથા શુભ મહાત્મા મંડળ વગેરે ઉમદા સિક્કાંતો ગ્રન્થમાં આવ્યા છે. શુભ જ્ઞાનના જ્ઞાસુઓને આ ગ્રન્થ એક દીપકગમાન છે. નોવેલોના રસિકો માત્ર નોવેલરૂપે પણ વાંચી શકે તેમ છે. શુભ વિદ્યાના અભ્યાસકાંડા અનેક શુભ સત્યો પ્રગટ થયેલાં જોઈ શકશે. કીંમત રૂ. ૦-૮-૦.

વરશાસ્ત્ર ...	... ૦-૪-૦	શુર નાનકનું જીવનચરિત્ર ...	૦-૧-૦
માનો ઝરો ...	... ૦-૪-૦	શાંતિનું સ્થળ ...	૦-૧-૦
જ્ઞાનદીપક ...	... ૦-૩-૦	મનુષ્ય બલિષ્ઠ પોતાના ...	
સ્ત્રી કળવણી અને મદનન ...	૦-૨-૦	દાયમાં ...	૦-૧-૦
ગોમ માર્ગનો કોમીઓ ...	૦-૨-૦	તૈન ધર્મ ...	૦-૧-૦
મદાન શરનો પ્રસાદ ...	૦-૨-૦		

(દરેક કુમકોનું પોસ્ટેલ વી. પી. ખર્ચ બુદ્ધ.)

આગેવાની મેળામાં ૧૯૨૧ માં કોઈ સત્તાવાર અમદાવાદ.

कंतीराव बांठियाकी पुस्तकें

नं. २५६

नाम. बुद्धी उपदेश

૨૦

સુબોધ કથા માળા.

પ્રકાશક

શકરાભાઈ મોતીલાલ શાહ.

सुषोध कथाभाषा.

लेखक

भोतीलाल मनसुखराम शाह.

‘ गु. शब्दार्थ कोष, ’ ‘ सङ्क्षेपदेशभाषा, ’ ‘ प्राणी
हिंसा निषेधक ’ अने ‘ पारवत ’ छत्यादिना कर्ता.

सारंगपुर—अमदावाद.

प्रकाशक

शकराभाई भोतीलाल शाह.

सारंगपुर तणीयानी पोण—अमदावाद.

प्रथम आवृत्ति.

प्रत १५००

अमदावाद.

धी “ डायमंड न्यूजिली ” प्रिन्टिंग प्रेसभां

परीष देवीदास छमनदावे छापी.

संवत् १९६८.

सन् १९१२.

कीमत रु. ०—३—०

બે બોલ.

જ કાલ જનરૂચિ તત્ત્વજ્ઞાનનાં પુસ્તકો વાંચવા કરતાં કયા વાર્તા વાંચવા તરફ વિશેષ દોરવાય છે, અને આ રીતે દોરવાય તો તે સ્વાભાવિક છે. 'સત્ય બોલવું' અથવા સત્ય બોલવાથી અમુક લાભ છે, એમ જાણવાથી મનુષ્યના ચારિત્ર (વર્તન) પર જે અસર થાય, તેના કરતાં વધારે સ્થાયી અસર સત્યના ઉપાસક દરિશ્ર્વંડ જેવાનું દૃષ્ટાન્ત વાંચવાથી થાય છે. આ નિયમ સ્મરણમાં રાખી આ કથા સંબંધ લખવામાં આવ્યો છે. આમાંની દરેક વાર્તામાં કાંઈ નહિ ને કાંઈ બોધ સમાયેલો દરેક વાચક જોઈ શકશે, અને તે બોધ ચોક્કસ રીતે ધ્યાનમાં રહે તે માટે દરેક વાર્તાની અન્તે એક દોહરો આપવામાં આવ્યો છે, જે સદા કંઈ રાખવા લાયક છે. આ પુસ્તકની કથાઓ જો કે મોટે ભાગે જૈનસૂત્રોને આધારે લખાયેલી છે, છતાં તે સર્વને ઉપયોગી થાય તેવા રૂપમાં આપવામાં આવેલી છે. આ કથાઓને ધ્યાનપૂર્વક વાંચવા અને તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરવા ભલામણ કરવામાં આવે છે.

નાનકડા ગ્રન્થને લાંબા ઉપોદ્ધાતની જરૂર નથી.

સારંગપુર—અમદાવાદ.
તા. ૫-૨-૧૨.

} માતીલાલ મનસુખરામ શાહ.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

૧ શરીર અને આત્માનો સંબંધ	૧
૨ સ્વર્ગ, નર્કની હયાતી અને આત્માનું અમરપણું...	૧૧
૩ દંડના અને વિષયવાંચના	૧૬
૪ સુપાત્રે દાન દેવાનું ફળ	૨૪
૫ ધર્મમાર્ગે વાપરતાં ધન ખૂટતું નથી	૩૫
૬ પ્રાણી માત્ર નસીળ લેછને જન્મે છે	૪૦
૭ કામદેવ છતનારને ધન્યવાદ	૪૪
૮ સત્ય બોલતાં સાચવવાનો વિવેક	૫૦
૯ વ્રત ખંડિત નહિ કરવાનું ફળ	૫૩
૧૦ મોટાનું મન મોટું	૫૭
૧૧ “કશ્ચાથી ઉરો તે પહેલાં વળુઝારાની વાત યાદ કરજો”...	૬૦
૧૨ ખૂરી દાનતનું ખૂર્ડું ફળ	૬૬
૧૩ કર્મનો અચળ નિયમ	૭૮
૧૪ નિઝ્યાર્થી પ્રેમ અને કરમીનું ફળ	૮૩

■ પહેલી કથામાં નવમા પેઠામાં દિવદત્તના બાપે ‘ધનંતર’

અને બુદ્ધથી છપાયો છે તે સુધારીને વાંચવું.

સુખોદ કથા સંગ્રહ.

શરીર અને આત્માનો સંબંધ.

રત્નક્ષેત્રના માળવદેશમાં લક્ષ્મીએ કરી ઇંદ્રપુરી સમાન
સુશોભિત એવંતી (ઉજ્જયન) નામે નગર હતું.
ત્યાં મહા લક્ષ્મીવંત, સત્યવંત અને ધર્મિષ્ઠ એવો
સુધન નામે શેઠ વસતો હતો. તેને શશીમુખી,
પતિવ્રતા અને સત્યવાદિતી એવી સુમંગળા નામે

સ્ત્રી હતી. દંપતી (સ્ત્રી પુરુષનું જોડું) સંસારનાં અનેક પ્રકારનાં
મુખ ભોગવવા સાથે ધર્મકાર્યમાં અનુરક્ત રહેતાં હતાં. ઘેર ૫-૭
પાલન, ૨૫-૩૦ ગુમાસ્તા, ૧૦-૧૨ મોટાં શહેરોના વિધે નામાંકિત,
હકાનો અને ' કોડાધિપતિ ' ની આખર એવા ઠાક સાથે એક નાના
રાજના જેવી રાજ્યસાહેબી ભોગવતાં હતાં તેઓ હમેશાં ચિંતાતુર
રહેતાં હતાં. અને શરીરમાં કોઈ પણ પ્રકારની વ્યાધિ નહિ છતાં દિન-
પ્રતિદિન સુકાતાં જતાં હતાં. કહ્યું છે કે:—

ચિંતાસેં ચતુરાઈ ઘટે, ઘટે રૂપ, ગુણ, જ્ઞાન;

ચિંતા બહી અભાગિણી, ચિંતા ચિતા સમાન.

આ ચિંતા શેની હતી ? પૈસો, પદ્મણિ અને નિરોગી કાયા
મળવા છતાં હવે ક્યુ મુખ બાકી રહ્યું હતું ? અરે, બીજા નંબરનું
મુખજ બાકી હતું કે જે નહિ મળવાથી બીજાં ત્રણ મુખો ઝાંખાં
મનાય છે. કહ્યું છે કે:—

પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા, બીજું સુખ ઘેર દીકરા;
ત્રીજું સુખ મુકુળની નાર, ચોથું સુખ કોઠીએ જાર.

“દીકરા દેવને પણ હુલ્લેલ છે.” “દીકરા વગરનું ઘર મનુ છે.” એવી એવી કહેવતો યાદ લાવી શેઠ શેઠાણી હમેશાં દીલગીર થતાં હતાં અને મંસાર ઉપર ઉદાશી ભાવ રાખતાં હતાં. કહ્યું છે કે:—

કોડ દીવા નિત્યે બળે, બાર રવિ ઉઘાત;

જસ ઘર નહિ એક બાળકો, તસ ઘર જા'બી નયોત.

શેઠ અને શેઠાણીની ઉંમર ૪૦-૪૫ વર્ષની થવા આવી હતી એકે મંતાન થયું નહોતું. તેથી વાંઝીયા મહેલું ટાળવાના અને પુત્ર-વંત થવાનો મુશ્કેલી લેવાના ધમ્મા ઉપાયો કરવા છતાં તે અઘણિ સુધી વ્યર્થ ગયા હતા.

એક દિવસે મુમંગળા શેઠાણી પોતાના ઘરના છત્ત ઉપર આગમ લેવા બેઠાં છે; તેવા સમયે એક ગરીબડી બિખારણ કાટ્યાં તુટ્યાં વસ્ત્ર પહેરી, એક છોકરાને આંગળીએ વળગાડી અને બીજાને કેડે બેસારી બિખ માગવા આવી. તેને જોઈ નિઃસ્વામ તાંબી મનમાં વિચારવા લાગ્યાં કે, અહાહા ! શું કુદરતનો બનાવ છે? “જેને ધાના તેને પાના નહિ અને પાના તેને ધાના નહિ” એટલે કે જેને પૈસો છે તેને મંતાન નથી અને મંતાન છે તેને પૈસો નથી. આ બિખારણને પોતાનું પેટ ભરવું પણ મુશ્કેલ છે તેને દેવે બે પુત્રો આપ્યા છે અને મને આબાગિર્ણિને એક પણ નહિ, એમ અદ્વૈતાન કરતી અમુકાન કરે છે. તેવામાં મુમનગ્રો! આજ્ઞા, તેમજ તેને રોવાનું કારણ પછી કહ્યું કે, “હે બી! એમાં દેવનો વાંક નથી. આપણે પૂરું પુન પામવા સંજોગી અનંતમ કર્મ બાધેલું છે. વળી દયા પાત્રા (હવે મંદરાણી દયા) મિત્રમ પુત્ર સુખ મેળવું નથી. કહ્યું છે કે:—

જીવદયા જિનવર કહી, જે પાળે નરનાર;
પુત્ર હોવે શૂરા સકળ, તેહને ઘર મોઝાર.

માટે આપણે પૂર્વે દયા પાળી નથી તો આ ભવમાં સારી રીતે દયા પાળો અને ધર્મકરણી કરો તો ધર્મ અને દયાભાતાના પુન્ય પસાયે સહુ સારાં વાનાં થશે.” એમ નિશ્ચય કરી શેઠ શેઠાણી પોતપોતાના કામે વળગ્યાં.

એકદા પ્રસ્તાવે ધર્મ કરણી કરતાં થકાં પૂર્વકર્મના ઉદ્દયે અને ધર્મ પસાયે મુમંગળા શેઠાણીની કૂખે ધર્મજીવ ઉત્પન્ન થયો. મહત્ આનંદ અને મહત્ આશાએ ગર્ભનું પાલણુ પોષણ કરતાં થકાં સવા નવ માસ પૂર્ણ થયે ચંદ્રમાના તેજ જેવો લાગ્યશાળી પુત્ર પ્રસવ્યો. તેથી આખા શહેરમાં આનંદ પ્રસરી રહ્યો. વધામણીઓ ચાલી, સા- કરો વહેંચાઈ અને ગરીબોને દાન અપાયાં. ખરી ખોટમાં અને ઇચ્છીત વેળાએ પુત્ર સાંપડ્યો તેથી શેઠ શેઠાણીના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. જેમ અંધને નવાં ચક્ષુ આવે અને મુઝેલા મનુષ્યને ફરીથી મનુષ્યદેહી પ્રાપ્ત થાય એથી પણ અધિક હર્ષ આ સમયે અટકળી શકાય. કહ્યું છે કે:—

માગ્યા જન્મે ખેટડા, માગ્યા મેહ વરસંત;
(તો) કલ્પતરૂ ફળયું આંગણે, સુવર્ણ સુર ઉગંત.

પુત્ર દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. બારમા દિવસે ભારે ખર્ચ કરી મોટા દાહથી તેનું “દેવદત્ત” એવું નામ પાડ્યું. ત્યાર- બાદ સાતમા વર્ષે નિશાળે ભણવા મૂક્યો. ભણી ગણી કળાવંત થયે તેને ધરકામમાં બેડ્યો. પુરાં મોળ વર્ષ થયે તેજ નગરના શાન્તિ- દાસ શેઠની રંભા નામની પુત્રી વેરે તેનું લગ્ન કર્યું. જન્મોત્સવ કરતાં લગ્નોત્સવ ભારે ગણાય છે, તેથી લોકો કરજ કરીને ખર્ચ કરી ફૂલ-

ણુશી બને છે તો પછી આપણા આ સુધનશેઠ, જોડનો એકનો એક દીકરો પરણાવવા પાછળ અટળક ધન વાપરે તેમાં શી નવાઈ? આ વખતે શેઠ શેઠાણીને પુત્ર પ્રસવ કરતાં પણ અધિક હર્ષ કિત્પન્ન થયો હતો.

બન ઘેર આવ્યા પછી ત્રીજેજ દિવસે શેઠને પોતાની વસંત-પુર નગરની દુકાનેથી મુનીમનો કાગળ આવવાથી ત્યાં બેસી બેસી. ત્યાં માત્ર એક દિવસ રહી ત્યાંનું સર્વ કામકાજ સત્વર પતાવી હર્ષ સહિત ઘેર આવવા નીકળ્યા. હવે આંહી ઘર આગળ શું બનાવ બન્યો છે તે સાંભળો. દૈવની ગતિ ન્યારી છે. મનમાં ધારીએ કાંઈ અને થાય કાંઈ કહ્યું છે કે:—

કર્મદેવ નમસ્તુભ્યં ત્વત્પરા દેવતા નહિ ॥

દૈવો રુષો સ્થિતિ આન્તિ ત્વં રુષો ન સ્થિતિ કદા ॥

ભાવાર્થ—હે કર્મદેવ ! તને નમસ્કાર છે. કારણ કે તારાથી ત્રિકોટમાં ખીન્ને કોઈ મોટો નથી. કદાચ કોઈ દેવતા રૂષો હોય તો તેને બાધા આપડીથી કે પ્રજા અત્યારથી સંતુષ્ટ કરીએ પણ તું રૂષો હોય તો કોઈ પણ રીતે સંતુષ્ટ થઈ શકતો નથી.

એક દિવસે રાત્રિના અમથે દેવદત્ત પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કરવા નય છે ત્યાં તેને પગે સપેં હંમ કર્યા. બેનબેનામાં એર આપી ગયું અને લીધેલા કપાય નિકળી ગયા. આખા શહેરમાં હાલકાર વર્ગમાં ગયો અને અંતર અભગટ કેવાઈ ગયો આ વખતે દેવદત્તે વિચાર્યું કે હવે “ હતનગરના ધર્મ ” વિષાય અન્ય કપાય વ્યર્થ છે અને આખરે એક શ્રેય છે. એમ ધારી પોતાની કુદ ગુદિથી આગરી અનુચિત (અનુચિત) કર્યું. બાદ થોડી મુદતે તેનો અમર આત્મા કાળરાગના દશરતનાં નામ મેળવતી રત્નવાણી રૂષો આથી આખા શહેરમાં એ કકળાણ રાખે રહ્યું અને અંતર મોડનું વાદળ કવાઈ ગયું. અરે કાળ-

દેવ ! તારી ગતિ ન્યારી છે ! તું ધરકું કે જીવાન, ખોટનું કે છતનું, નિર્ધન કે ધનવંત, ગાંડુ કે ડાહ્યું કાંઈ જોતો નથી. સર્વ એક અશ્વે મુંડે છે એજ વધારે શોકકારક છે, નહિ તો વહેલું મોઢું તો સર્વને મરવાનું છેજ. બિચારા સુધનશેઠની વૃદ્ધાવસ્થાએ થયેલો એકનો એકજ પુત્ર, જેને હાથેથી હજી મીઠળ પણ, છુટયાં નથી તેનું અકાળ મૃત્યુ, બાપનો વિયોગ અને રાંકડી રંભાનું પરણ્યાને આણેજ કુંક મુદતમાં વિધવા થવું : આવા અઘટિત માઠા સમાચાર : સાંભળી કોનું હૃદય કંપ્યા વિના રહેશે ? શું આ વખતે વૃદ્ધ રોવા લાગ્યાં, આભ દૂરી પડ્યો અને પૃથ્વી કંપવા લાગી. એની ઉપમા આપીશુ તો અયોગ્ય ગણાશે કે ?

હવે દેવદત્તના શબ (મડદા)ને ઠાઠડીમાં ઘાલી મોટી યુમરાણ પાડી લોકો ચોટા વચ્ચે થઈને સ્મશાન ભૂમિમાં લેઈ જાય છે, તેજ વખતે સુધનશેઠ (વસંતપુર ગયેલા ત્યાંથી આવતાં) નગરના દરવાજામાં પ્રવેશ કરવા જાય છે તો સર્વ કોઈને રોતા-કંઠપાંત કરતા જોવામાં આવ્યા તેથી તેનું કારણ લોકોને પુછ્યું તો તે નહિ કહેતાં બે ચાર માણસોએ તેમના હાથ ઝાલી બારોબાર સ્મશાનભૂમિમાં લીધા. આ વખતે શેઠના હોસ ને કોસ ઉડી ગયા, અનેક પ્રકારના વિતર્ક થવા લાગ્યા અને દિગ્મૂઢ બની ગયા. સ્મશાનભૂમિમાં દેવદત્તની સળગાવેલી ચિતા જોતાંજ તેઓ ત્યાં મૂર્છા ખાઈ ઢળી પડ્યા. થોડી મુદતે સચેત થઈ પુત્રનું મૃત્યુ થવાનું કારણ પૂછી રોવા ફૂટવા અને આર્કંદ કરવા લાગ્યા. પછાડો ખાધી, માથું ફૂટ્યું અને વિલાપ કરી કરુણામય રાગડા તાણ્યા પણ સર્વ વ્યર્થ. આખરે ચિતામાં પડી બળી મરવું ધાર્યું. શોકમાં ઘેરાયેલો ઘેલો માણસ જે ન ધારે તે ઓછું. શર ચડાવી ચિતામાં પડવા જાય પણ લોકો હાથ ઝાલી પાછા ખેંચી લાવે. એમ વારંવાર કર્યા કરે. આ વખતે એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ હાથમાં લાકડી ઝાલી

શેઠની સમક્ષ આવ્યો અને શેઠને બોલાવી ટટાર કરી ઉપદેશ કરવા લાગ્યો કે:—

“ હે વિચક્ષણ મુધનશેઠ ! તમે હવે ગમે તો ચિતામાં પડી બળી મરશો તોપણ તમારા પુત્રનું મુખ જોઈ શકશો નહિ અને ઝેમ જો મરનારનો મેળાપ થઈ શકતો હોય તો ઘણા માણસો મરનારની ચિતામાં પડી બળી મરત. વળી આ દુનિયામાં જે જન્મે છે તે મરે છે, હો છે તે આથમે છે, ફૂલે છે તે કરમાય છે અને નાશ છે તેનો નાશ છે. એવો કુદરતી નિયમ છે તે કોઈનાથી દૂટે તેમ નથી. મોટા મોટા મહાવર્તી, વામુદેવ અને બળદેવ સરખા પણ કાળને શરણ આપ છે, તો પછી બીજાનું શું ગણું ? ” વળી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

एकवृक्षे समारुढा रात्रौ नाना विहंगमाः ॥

ते प्रभाते दिशो यान्ति का तत्रः परिवेदना ॥

અર્થ:—ઐક્ય યક્ષના વિષે ગત્રે નાના પ્રકારનાં પક્ષીઓ આવી બેસે છે તેઓ પ્રભાતે પાછાં ઉડી જાય છે; તો તેનો શોક શા માટે કરવો ?

તેજ પ્રભાતે આ દુનિયાથી યક્ષના વિષે મનુષ્યથી પક્ષીઓ બેંડમાં છે. કોઈ આવજ તો કોઈ કાલ, કોઈ વહેલું તો કોઈ મોટું પણ સર્વને કાળ રૂપી બાજ પકડ્યા વિના રહેશે નહિ. માટે જરા સાવચેત થઈ વિચાર કરો અને ચિતામાં પડી બળી મરવાનો દુરાચલ દૂર કરો.

મુધનશેઠ—હે પ્રભુતુલ્ય મદારાજ ! આપ કહેા છો તે સત્ય છે. પરંતુ આજે મારા દુઃખનો પાર રહ્યો નથી. એકનો એક દીકરો ને પણ પરણ્યા પછી યોગજ દિવસનાં રાંકડી વડૂને ગંગામાંથી (ગાંગીમાંથી) રંગાંબો આપ્યા) અમને પ્રદ માનપિતાને રક્ષણનાં મુકી મારી મરદા-જીમાં અદાળ મૂકીને શરણ રાખેા. આવું દુઃખ મેં જન્મે પામ્યું સાંભ-

બુ નથી. આ અચાનક ગેબીગોળાનો માર મારાથી સહન થઈ શકતો નથી. આથી મને એ પુત્ર ન સાંપડ્યો હોત તો સાહે. અરેરે! મને તેનું મૂખ જોવાનો પણ ઓરતો રહી ગયો ! હાય હાય ! એની બાળવિધવાને મારાથી કેમ જોઈ શકાશે ? હે વિપ્રમહારાજ ! એ રાંકડી વહુને જોઈ હંમેશાં શોકાગ્નિએ બળવા કરતાં મને આ પ્રગટ અગ્નિએ (ચિતામાં પડી) બળવા દો. કદાચ તમે મને નહિ મરવા દો તો હું બીજી રીતે આપઘાત કરીશ, પણ આ દુઃખ મારાથી સહન થઈ શકવાનું નથી.

વિપ્ર—હે શેઠ ! તમે આપઘાત કરી મરવાનું કહ્યો છો તો આ બાબત તમારે સંપૂર્ણ વિચાર કરવાનો છે, કારણ કે જેમ ક્રોધાવેશમાં વિચાર શૂન્ય થઈ જવાય છે તેમ શોકાવેશમાં પણ વિચારશૂન્ય થઈ જવાય છે. તમે આ એકજ ભવમાં આવા દુઃખથી આપઘાત કરવાનું કહે છો તો “ આપઘાત કરનારને સાત ભવ એવાજ દુઃખની શિક્ષા થાય છે.” તો તે તમારાથી કેમ સહન થઈ શકશે ? અને એમ કેટલીવાર આપઘાત કરશો અને દરેક આપઘાતને સાત ગુણ કરતાં કેટલા ભવ વધારવા પડશે તેનો વિચાર કરજો.

વૃદ્ધ વિપ્રનો બોધ સાંભળી શેઠ કાંઈક સાવધ થયા અને આપઘાતની શિક્ષાથી ડર્યા, તે જોઈ વિપ્રે ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું. એટલે શેઠ, તેમને પકડી દેવાંશી પુરૂષ જાણી કાલાવાલા કરી કહેવા લાગ્યા કે:—“ હે મહાત્મા પુરૂષ ! મને મારા પુત્રનું એક વાર મુખ જોવાનો ઓરતો રહી ગયો તે પૂર્ણ કરશો તો હું આપઘાતથી બચીશ અને તમારો ઉપકાર માનીશ.

વિપ્ર—શેઠજી, તમે જાણો છો કે મુએલું માણસ ફરી મળતું નથી. જે બોળિયાને તમે તમારો દીકરો કહેતા હતા તે બોળિયાને તમે તમારી જાતેજ બાળી મુકો છો, તો પછી તે જીવતું કેમ થઈ શકે ?

શેઠ—મહારાજ ! ત્યારે તેનો આત્મા મને ખતાવો.

આ હકીકત સાંભળી વિપ્ર (કે જે દેવદત્તનો મામો મરીને દેવતા થયેલો હોવાથી માત્ર ઉપદેશ દેવા અર્થેજ અહીં આવ્યો હતો તે) મુધનશેઠને ધનદત્તનો આત્મા ખતાવવા સાડ લેઈ જાય છે.

આ વખતે ધનદત્ત કે જે મરીને પહેલા દેવલોકે દેવતા થયો છે, તેણે ઉપયોગ મૂકીને જોયું કે હું આ દેવપણું શાથી પામ્યો ? તો તેને માલૂમ પડ્યું કે, મારો પૂર્વ ભવ ધનદત્તનો હતો. મરતી વખતે જીનરાજના ધર્મની આરાધના કરવાથી હું આ ગતિને પામ્યો છું. તો ધન્ય છે એ ધર્મને ! અને વર્તમાન સમયમાં શ્રી જીનેશ્વર તેવીસમા શ્રી પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર એવંતી નગરીમાં ખીરાજે છે, તેમના સમોવસરણુમાં જઈ હું આજે તેમને વાંડુ એમ ધારી એ દેવ, સમોવસરણુમાં જવા નીકળ્યો. ત્યાં રસ્તામાં પેલા વિપ્ર થયેલા દેવે, મુધનશેઠને ધનદત્તના આત્માની ઓળખાણ પડાવી દેવતાથી મેળાપ કરાવ્યો. ત્યાં તેઓનો નીચે પ્રમાણે વાદવિવાદ થયો:—

શેઠ—એટા દેવદત્ત ! તને દેવ થયો જોઈ હું બહુ ખુશી થયો પરંતુ તું તારી બાળ વિધવાને રડવડતી મૂકી તથા અમને (તારા માત પિતાને) વૃદ્ધાવસ્થામાં ધૂળ કાકતાં કરી આમ ચાલી નીકળ્યો એ સાડે કંઈ નહિ. અરે ! તને કાંઈ પણ દયા આવી નાહ ?

દેવ—મૂર્ખ ! તું એટા કોને કહે છે ? હું તારા પુત્રપણે ધણી વખત જન્મ્યો અને તું મારા પુત્રપણે ધણી વખત જન્મ્યો. એમ “સગપણુ ચઠ” માં ફરતાં તારો વારો આવ્યો તેથી શું થઈ ગયું ? તારા વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલું બોળિયું કે જેને તું “દેવદત્ત” કહેતો હતો તેને તો તે તારા હાથેજ બાળી મૂક્યું છે તો પછી એટા કોને કહે છે ?

શેઠ—હે દેવ ! તું ખરી વાત કહે નહિ તો તને ઈશ્વરની આજ્ઞા છે. તારો આત્મા ધનદત્તના ખોળિયામાં હતો તેજ ખરો કે આ વિપ્ર દેવ મને ખોટું બતાવે છે ? જો તું ધનદત્તનો આત્મા હોય તો આમ મને તિરસ્કારના શબ્દો કહે નહિ.

દેવ—હે શેઠ ! ધનદત્તના ખોળિયામાં જો આત્મા હતો તેજ આત્મા આ ખોળિયામાં છે, પણ આ ખોળિયાને અને તારે કંઈ સંબંધ નથી.

શેઠ—હે દેવ ! મેં તને (ધનદત્તને) ઘણો પાળ્યો પોષ્યો તથા મારા શરીરથી પણ અધિક ગણ્યો. તેનો કંઈ બદલો આપ્યા વિના તથા તારી બાળ વિધવાને બંધીખાનામાં નાખી ચાલતો થયો તેનું પાતક શું તને નહિ લાગે ?

દેવ—“ જાણ્યાંને જાણ્યાં અને પરણ્યાંને પાળ્યાં ” એમાં શો ઉપકાર ? જુઓ ચકલાં, પોતાનાં બચ્ચાંને ચાંચમાં ધાલી ખવરાવે છે તે શી આશાએ ? માટે તેં મારા શરીરને પાળી, તારી આજ્ઞાએ મોટું કીધું તેથી મને કંઈ દોષ લાગતો નથી. વળી એ ખોળિયું હતું ત્યાં સુધી માતાપિતાની તથા સ્ત્રી વગેરેની પ્રતિમા પાળવાને (સેવા આકરી કરવાને) બંધાયલું હતું પણ તેનો વિધ્વંસ (નાશ) થયો એટલે તેના આત્માને કંઈ દોષ નથી. બળાત્કારે દેહ ત્યાગ કરનારને એ દોષ લાગે ખરો !

શેઠ—હે દેવ ! હવે મારી શી વલે ? મારી જીવનઆમાં મોટી આકરી કરશે ?

દેવ—હે શેઠ ! આ દુનિયામાં સર્વ કોઈ પૂર્વ જ્ઞાના સંબંધ આવી મળ્યું છે; સંબંધ પૂરો થયો એટલે કોઈ કોઈનું નથી બાકી કે એક તુરંગ છે, તેમાં ઘણી ઝારડીઓ છે; તે દેવે આવીને પ—

માણસ ભેગાં રહે છે, તે એક ખીજની સંબંધ રાખે છે. તેમાંથી એક માણસ કેદની અવધ પૂરી થયે છૂટે તો તે સંબંધનું બંધન નહિ ગણતાં ખુશી થાય છે. તેમ આ સંસારરૂપી તુરંગ છે, કેદીરૂપી મનુષ્યાવતાર છે, ધર રૂપી ઝોરડીયો છે અને કુટુંબ એ એક ઝોરડીમાં રહેતા કેદીઓ છે. તે તેમાંથી છૂટે તો (મૃત્યુ પામે તો) સ્નેહબંધન રહેતું નથી. માટે હે શેઠ ! એ તુરંગમાંથી છૂટવા ધર્મકરણી કરો. એમ કહી બન્ને દેવતાઓ અંતર્ધ્યાન થયા.

ઉપર પ્રમાણે ઉપદેશ સાંભળી સુધનશેઠનો અફસોસ મટ્યો અને મન, ધર્મકરણી કરવા તરફ વળ્યું તેથી ભગવાનના સમોવસરણમાં જઈ તેમને સર્વિનય વંદન કરી ધર્મકથા સાંભળી શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગિકાર કર્યાં. પછી ઘેર આવીને પોતાની સ્ત્રી તથા દીકરાની વહુને બોધ આપી વ્રતધારી કર્યાં.

કાહરો.

આ તન-ધર ભાડા તણું, અવધે ખાલી થાય;
મરણ શરણ સહુ થાય છે, આલે નહિ ઊપાય.

સ્વર્ગ, નર્કની હયાતી અને આત્માનું અમરપણું.

કેટલાએક ધર્મના લોકો એમ માને છે કે:—“ આ શરીર પંચ મહાભૂતનું પૂતળું છે, તેમાંથી ચૈતન્ય એટલે આત્મા વિકારે કરી જુદો પડે છે એટલે શરીર તથા આત્મા બન્નેનો નાશ થાય છે. મતલબ કે આત્મા અમર નથી તથા સ્વર્ગ કે નર્ક પણ નથી.” આવું માત્ર અજ્ઞાન લોકોજ માને છે એમ નથી; કેટલાક વિક્ષાનો પણ તે બાબતનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ નહિ હોવાથી તે વાતને સ્વિકારે છે અને વિશેષમાં તેઓ એમ કહે છે કે—ધર્મોપદેશકોએ માણસોને નીતિના રસ્તે ચઢાવવા સાર “ધર્મ કરનારો સ્વર્ગે જાય છે અને પાપ કરનારો નર્કે જાય છે” એવો દાબ મૂકેલો છે. આ મત તદ્દન ખોટો છે એમ સમજાવવા સાર તથા હાલની ઈંગ્રેજ કેળવણી પામેલો યુવાન જૈનવર્ગ તેવાઓના પ્રસંગમાં રહી શંકાશીલ ન બને તેના સાર આ નીચે કથા લખી છે.

ધનપુર નગરીમાં ધર્મચંદ અને કર્મચંદ નામના એ ઝવેરીઓ જોના હતા. તે બન્ને જણ ઝવેરાતની ખરીદી કરવા સાર દેશાંતરમાં ગયા અને ભારે કીમતનાં ઝવેરાત ખરીદી પોતાના દેશ તરફ પાછા વળ્યા.

ધર્મચંદ ધર્મની આસ્તાવાજો હતો. તે આત્માને અમર માનતો અને જગતમાં જે કાંઈ પુણ્ય કે પાપ કરીએ તેનું ફળ પુનર્લંબમાં ભોગવવું પડે છે તથા ધર્મી જીવ સ્વર્ગમાં અને પાપી જીવ નર્કમાં જાય છે એવું તે માનતો હતો; અને કર્મચંદ એવું માનતો હતો કે—શરીર મરી જાય છે તેની સાથે આત્મા પણ મરી જાય છે અને સ્વર્ગ કે નર્ક પણ નથી.

ધર્મચંદ અને કર્મચંદને એ મુસાફરીમાં ઘણી દોસ્તી થઈ હતી. તેથી તેઓ દરરોજ ઉપર લખેલી બાબતો વિષે ચર્ચા કરતા હતા. તે મુસાફરીમાં ચાર મહીના થઈ ગયા તોપણ ધર્મચંદ ઉપરની નકરાર વિષે કર્મચંદની ખાતરી કરી શક્યો નહિ. ધર્મચંદ કહેતો હતો કે આખી

પૃથ્વી ઉપર જેટલા દેશો છે તે દેશોમાં મોટા મોટા વિદ્વાનો જેટલા થઈ ગયા અને હાલમાં જેટલા હયાત છે, તેઓએ ઘણો શોધ કરીને તથા ઘણો ઉંડો વિચાર કરીને એવું નક્કી કર્યું છે કે—“ આત્મા અમર છે અને સ્વર્ગ તથા નર્ક પણ છે.” માટે તેમનાં લખેલાં શાસ્ત્રો ઉપર આપણે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ.

કર્મચંદ કહેતો હતો કે હું તો નજરે દેખું અથવા મારા મનની ખાત્રી થાય તોજ તે વાત કપ્પલ કરે. ફલાણુ ભાઈ લખી ગયા છે કે ફલાણુ ભાઈ કહે છે, માટે તેનો વિશ્વાસ રાખીને તે વાત માનવીજ જોઈએ; એવી રીતે તો મારૂં મન કપ્પલ કરતું નથી. સ્વર્ગમાંથી કે નર્કમાંથી કોઈના ઘરડાએ કાગળ મોકલ્યો નથી કે અમે સુખી છીએ કે દુઃખી છીએ. નર્કના રહેનારા તો કદાપિ બંધીવાનની પેઠે પરવશ હશે, પણ સ્વર્ગમાં રહેનારા તો સ્વતંત્ર હશે. માટે તેમાંનો કોઈ પોતાના કુટુંબીઓને અહીં આવીને ચેતાવી જાત કે અમે ધર્મ કર્યું હતું માટે સ્વર્ગમાં રહીને આવું આવું સુખ ભોગવીએ છીએ માટે તમે પણ ધર્મ કરજો.

પછી ધર્મચંદે જૈન મતના રાયપશેણી સુત્રમાં લખેલાં ઘણાં દૃષ્ટાંતો આપીને તથા ખીજાં શાસ્ત્રોમાં લખેલાં દૃષ્ટાંતો આપીને કર્મચંદને ઘણો સમજાવ્યો પણ તેના મનમાં તે વાત ઉતરી નહિ.

તે બંને જણા રસ્તે ચાલતાં એજ બાબતની ચર્ચા કરતા હતા, તથા બંન્નાં રાતવાસો રહે, ત્યાં રાત્રિએ પણ બંન્નાં સુધી જાગે ત્યાં સુધી એજ ચર્ચા કરતા હતા. એમ કરતાં મેવાશી જીલ્લામાં તેઓ આવી પહોંચ્યા. તે જીલ્લામાં હુંટારાની ખીક ઘણી હતી, તેથી સાથે વળાવો લીધા વગર કોઈ જતું આવતું નહોતું. તેથી તે બંને જણાએ પણ દરેક મુકામથી આવતા મુકામ સુધી એક જ વળાવા સાથે રાખવા માંડ્યા. એ રીતે ત્રણ ચાર મુકામ સુધી આવ્યા ત્યારે કર્મચંદે કંઈ કે “ હુંટારા તો આપણા જોવામાં ક્યાંઈ આવ્યા નહીં અને અમરચા

શ્રીમદ્ બાઈને આપણે દરરોજ વળાવાને બે રૂપીઆ આપીએ છીએ, માટે હવે તો આપણે વળાવા સાથે રાખવો નહિ.”

ધર્મચંદ્રે કહ્યું કે “ભાઈ, હરીને ચાલવું તેજ સાઈ છે, માટે વળાવો માથે રાખ્યા વગર એક પગલું પણ ભરવું નહિ.” ત્યારે કર્મચંદ્રે કહ્યું કે “મારી તો ખાતરી થઈ છે કે, આ રસ્તામાં કાંઈ પણ હર નથી. અને વળાવવાને નાણું આપીએ છીએ તે આપણી ગાંઠથી છુટી પડે છે. માટે તું, જે બીકણ હોઈ તો, મારી ગાંઠનું નાણું ખરચીને વળાવો લેઈને પછવાડેથી આવજે; હું તો આગળ જાઉં છું.” એમ કહીને પોતે ચાલી નીકળ્યો. પેલા ધર્મચંદ્રેને તો વળાવા વગર જવાનું દીક લાગ્યું નહિ તેથી તે તો વળાવો શોધવા સાડ પાછળ રહ્યો.

પેલો કર્મચંદ્રે જેમ જેમ આગળ ચાલ્યો અને રસ્તામાં ઘણાં કોતર અને ડુંગરા ઓળંગતો ગયો, તેમ તેમ પોતાના હાથપણનું અને હિમતનું અભિમાન તેના મનમાં વધતું ગયું અને મનમાં કહેવા લાગ્યો કે “ધર્મચંદ્રે કેવો ભોળો અને બીકણ માણસ છે કે વગર કારણે ચીંચો એક ખર્ચાને વળાવો લેવા સાડ પાછળ રહ્યો !”

આગળ જતાં કર્મચંદ્રે પાંચ કુંટારા મળ્યા. તેઓએ તેને ખુબ માન મારીને અર્ધમુઆ જેઓ કીધો અને તેની પાસેનું તમામ ઝવેરાત વગેરે છુટી લેઈને ચાલતા થયા. કર્મચંદ્રેથી આગળ ચાલી શકાયું નહિ તેથી તે બિચારો એક ઝાડ તળે બેસી લમણે હાથ દેઈ પોકે પોકે ગેવા લાગ્યો, અને ઘણોજ અફમોસ કરવા લાગ્યો. એવામાં પેલો ધર્મચંદ્રે વળાવો લેઈને ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે કર્મચંદ્રેને પાણી પાઈ ટટાર કીધો અને ઘણી હિમત આપી રોતો છાનો રાખ્યો.

પછી કર્મચંદ્રે કહેવા લાગ્યો કે—“ભાઈ ધર્મચંદ્રે! મેં તમારું કહ્યું માની વળાવો ન લીધો એ મોટી ભૂલ કરી છે. એક રૂપીઆનું ખર્ચા બચાવવા જતાં મારું એક લાખ રૂપીયાનું ઝવેરાત ઓઈ બેઠો છું. તમે મળ્યો તો છો કે પચાસ હજાર રૂપીયા મેં ઝવેરાત લાવવા ધર્મચંદ્રે-
નામ સંસ્કૃત દેવા બીધા છે અને મમારું હજાર રૂપીયા મારા બીધા

હતા. કુલ એક લાખ રૂપીઆનું ઝવેરાત લીધેલું જે આ હુંટારા લોકો માર મારીને લેઈ ગયા. હવે હું ધરનો છેક ખાલી અને ભારે કરજ દાર થઈ ગયો, હવે હું એ કરજ ક્યારે વાળી શકવાનો છું ? વળી ખાધા પીધાની પણ ઘણી તંગી પડશે એમ કહી છાતી કુટતો કુટતો ધુશકે ને ધુશકે રોવા લાગ્યો.

ધર્મચંદ્રે કહ્યું “ ભાઈ, હવે પસ્તાવો કરવાથી કાંઈ વળવાનું નથી. જે છાતી કુટીશ તો પીડા ભોગવીશ અને બહુ રડીશ તો આંધળો થઈશ. બધો વિચાર આગળથી કરવાનો હતો.” એમ કહી તેને છાતી કુટતો અટકાવી છાનો રાખ્યો અને કહ્યું કે, હું તને એક શિખામણ દેઉં છું તે સાંભળ;—તારી પચાસ વર્ષની ઉંમર થઈ છે તો હવે થોડા વર્ષ જીવતરનાં બાકી રહ્યા છે, તેતો સુખે કે દુઃખે સ્વપ્નાની પેઠે જતાં રહેશે. પણ આત્મા અમર છે, તેની આવરદાનો તો છેડો નથી, એટલી લાંબી છે, મોટે એટલા લાંબા વખતની મોટી આપદ તારા માથે પડે નહિ તેનો બંદોબસ્ત આગળથી હવે કરવા માંડ. તેં ધાર્યું હતું કે—આ ઠંકણે હુંટારાની કાંઈ ખીક નથી તેમ છતાં અકસ્માત હુંટારા મળી આવ્યા અને તને હુંટી લીધો. તેમજ તું ધારે છે કે, આત્મા અમર નથી અને સ્વર્ગ કે નર્ક પણ નથી, તેમ છતાં કદાપિ આત્મા અમર હશે અને સ્વર્ગ કે નર્ક પણ હશે તો પછી તારી કેવી ગતિ થશે વાઈ ? અને આત્મા અમર છે તથા સ્વર્ગ નર્ક છે એવું તું આજથી માનીશ તો તે માનવાથી તને કેટલું નુકશાન થવાનું છે ? તે વિષે વિચાર કર.”

નાસ્તિક થવાથી સ્વેચ્છાએ ચાલી શકાય તેટલોજ ફાયદો છે પણ ‘આત્મા અમર છે અને પુણ્ય પાપનું ફળ ભોગવવું પડે છે’ એ વાત ખરી હરે તો પછી શા હાલ થવાના ? તેં વળાવાનો એક રૂપીયો બચાવો જતાં એક લાખ રૂપીયાનું ઝવેરાત ખોયું તેથી પણ વધારે નુકશાન ભોગવવું પડશે અને આસ્તિક થવાથી માત્ર મેં એક રૂપીયો ખરચી

વળાવો લીધો તેટલુંજ નુકશાન ભોગવવું પડે એટલે કે નીતિના બંધ-
નમાં રહેવું પડે પરંતુ આસ્તિકપણાની વાત ખરી દરે તો અપૂર્વ
અશ્વસોસને પાત્ર ન થવું પડે એ મોટામાં મોટો ફાયદો છે. વળી ખીન્ને
ફાયદો એ છે કે એથી અવળે રસ્તે ચઢી કુકર્મો કરી શકતાં નથી.
ત્રીજો ફાયદો એ છે કે-મરવા ટાણે ધર્મના વિશ્વાસથી આપણને શાંતિ
રહે છે અને ગભરાટ ઉપજતો નથી. ઇત્યાદિક ફાયદા આસ્તિકપણામાં
છે. જો જગતના બધા લોકો નાસ્તિક હોત તો જનાવરોના જેવી મા-
ણસોની સ્થિતિ હોત. જનાવરને પાપનો ડર નથી તો એક ખીજના
બચ્ચાંને મારી નાંખે છે. એકે મેળવેલો ખોરાક ખીજું જોરાવર હોય
તે તેની પાસેથી પકાવીને ખાઈ જાય છે અને પરાપકાર બુદ્ધિ તેઓ-
નામાં આવતી નથી તેથી એક ખીજનું દુઃખ મટાડી શકતાં નથી.
એવી સ્થિતિ માણસની પણ થાત. સરકાર કેટલો બંદોબસ્ત રાખી
શકત ? સરકારનો હુકમ માણસોના શરીર ઉપર ચાલે છે પણ ધર્મનો
હુકમ માણસોના અંતઃકરણ ઉપર ચાલે છે માટે માણસોના મુખના
વાસ્તે જેટલી રાજની જરૂર છે તે કરતાં પણ ધર્મની વધારે જરૂર છે.

ઉપર પ્રમાણે ધર્મચંદનો બોધ સાંભળી તથા હુંદારનો બનાવ
જોઈ કર્મચંદ આસ્તિક થયો. તેણે વિચાર્યું કે-“ધર્મચંદે આસ્તિકપણાની
તરફેણમાં કાંઈ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તો આપ્યું નથી પરંતુ નાસ્તિકપણા
દરતાં આસ્તિકપણામાં વધારે ફાયદો છે એ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. તો
વધારે ફાયદાની વાત ગ્રહણ કરવી એજ ઉત્તમ રીત છે.”

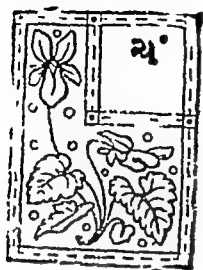
પછી ધર્મચંદે કર્મચંદને ગાડીમાં બાલી ઘેર લીધો અને તેને
પૈસા સંબંધી સારી રીતે મદદ આપી.

દોહરો.

અમર રહે આ આત્મા, સ્વર્ગ, નર્ક છે સિદ્ધ;

અદૃષ્ટ જાણી અવગણે, પસ્તાશે બહુવિધ.

દહતા અને વિષયવાંચના.

પા નગરીમાં માકંદિ શેઠના જિનરક્ષિત અને જિન-
પાલિત નામના બંને પુત્રો ઘણા સાહસિક હતાં.
તેઓ વળી જૈન ધર્મમાં શ્રદ્ધાવાંત અને વ્યવહારમાં
શુદ્ધ હતા. છતાં વણિક વર્ગને પેઢી દર પેઢી વાર-
સામાં જે 'લોભ' નામનો કુબેરના ભંડારથી
પણ મોટો ખજાનો મળે છે તે ખજાનો તેઓને પણ વારસામાં
મળ્યો હતો.

લડવું તે ક્ષત્રીના બાપનુંજ છે અને રણવું તે વાણીઆના બા-
પનુંજ છે. જેમ ક્ષત્રીઓ જેવી શુરાતનથી જીતેલી લડાઈઓ ખીજ
સંભળાઈ નથી તેમ વાણીઆ જેવી ધીરજ, સહનશીલતા, દીર્ઘદષ્ટિ
અને સમયસૂચકતા વેપારમાં કોઈ કોમે વાપરી કદી જાણવામાં આવી
નથી. હાલની માફક તે પુરાણ જમાનામાં કાંઈ વીજળી વેગથી ચાલતી
અને સર્વ સગવડોથી ભરપુર મહેલ જેવી આગબોટો ન હતી પણ
પવનના વિશ્વાસ ઉપર મુકવામાં આવતાં બહાણો કે જે ક્યાં અને
ક્યારે જઈ ચડશે તેનું ખાત્રીપૂર્વક કદી શકાતું નહિ તેમાં સફરો
કરવાની હતી એવી સાહસિક અને જોખમી ૧૨ સફરો કરી
આમુટ દ્રવ્ય મેળવ્યા છતાં જિનરક્ષિત અને જિનપાલિત હજી
ધનયા નહોતા અને હાલ છતાં "જેઓ ધનથી ધરાતા નથી
તેમને લોભ હુટે છે" એ કહેવતથી હજી અગ્નણ્યા હતા.

ધનના લોભી આ બે વણીક બંધુઓએ પોતાનાં બહાણુ દરી-
આમાં ઝપલાવ્યાં. કેટલાક દિવસે સમુદ્રમાં મહાભારત તોફાન શરૂ
થયું. વિકાળ મોઝાં પોતાની રાક્ષસી ડાયાં વિકાસી બહાણુને આખાં ને
આખાં હોઠ્ઠીમાં કરવા મથતાં. વહાણો ઘડીમાં પાતાળની ગુફામાં પહોંચા-

નાં અને ઘડીમાં આકાશ તરફ ફેંકાતાં. છેવટે જ્યારે એક ભયંકર મોઝાએ બન્ને ભાઈઓ ને બહાણમાં હતા તે બહાણને પોતાના ડાઆમાં પકડ્યું અને ગળવા માંડ્યું. તે વખતે જિનરક્ષિત સિવાયના બધાં બાણોએ અર્ધ ગાંડા બની ગયા. આ સાહસ માટે પોતાને ગાજો દેવા લાગ્યા, કોપેલા દૈવને કરગરવા લાગ્યા અને ચીસો પાડવા લાગ્યા. જિનપાલિતે તો સોગન લીધા કે આ સંકટમાંથી બચું તો ફરી કદી સફરનું નામજ દઉ નહિ !

પણ આ સઘળું તોફાન જિનરક્ષિત શાંતપણે જોયાં કરતો હતો. તે ગભરાયો નહિ, રડ્યો નહિ, બાધા આપડીથી ભૂલો ભમ્યો નહિ કે સોગન લેવા તત્પર થયો નહિ. પુદ્ગળનો સ્વભાવ અને પૂર્વ કર્મનું અનિવાર્ય ફળ તેના ખ્યાલમાં હતું. વળી “ કરવું ત્યાં ડરવું શું ? ” એ તે બરાબર સમજતો હતો. તે દૃઢ મનનો હતો.

બહાણ ભાગ્યુ, માત્ર એ ભાઈઓ સિવાય સર્વે ફુગી મુઆ. બાજ્યયોગે મળી આવેલા પાટીઆની મદદથી તેઓ બન્ને રત્નકીપ નામના બેટ ઉપર આવી પહોંચ્યા.

એ બેટ ઉપર ‘ રચણા દેવી નામની એક વિપયગગી અને શાનકી દેવીની સત્તા હતી. તે દેવી પોતાના સીસ્તા મુજબ આ બન્ને ભાઈઓ પાસે આવીને પહેલાં ધમકીથી અને પછી ભોગ વિલાસની લાલચથી તેમને પોતાની સાથે લઈ ચાલી. તેમને એક ભવ્ય મહેલ, સુદર ઉપવન અને સુખની સર્વ સામગ્રીઓ આપી અને તેમની સાથે પોતાને મનગમતા ભોગ ભોગવવા લાગી. કેટલાક દિવસ એમ પસાર થતાં, દેવીને ઇંદ્ર રાજનું તેડું આવવાથી ત્યાં રહું પડ્યું. તેથી તેણે નીકળતી વખતે પોતાના બન્ને દીલજનનોતે કહ્યું કે “ આ મહેલની ત્રણ દિશાના ત્રણ બાજોમાં ફરી નવનવિન દેવ આપે મનનંદન ”

રહેજો. પણ ચોથી દક્ષિણ દિશાના આગમાં એક ભયાનક નાગ રહે છે, જે તેની પાસે જનારને ડસે છે. માટે તે દિશામાં જતા નહિ. ”

જે વસ્તુના ઉપર પડેો નાખવામાં આવે છે તે વસ્તુ વધારે જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરે છે. દેવીના ગયા પછી આ બંને ભાઈઓને વિચાર થયો કે અમુક દિશામાં જવાની મના કરવાનું ખાસ કારણ કાંઈક હોવું જોઈએ. તેઓ પોતાની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરવા દક્ષિણ દિશામાં ચાલ્યા. રસ્તે ચાલતાં તેઓની આંખોએ મનુષ્યનાં હાડપિંજર જુદાં જુદાં વિકાળ રૂપમાં જોયાં, કાને શળી ઉપર વિંધાતા નાજુક યુવાનોના આકંઠમય શબ્દો સાંભળ્યા અને નાકે બેભાન કરી નાખે એવી સખત દુર્ગંધ અનુભવી. એક શળી ઉપરનો જુવાન આ બંને ભાઈઓને જોઈને બોલ્યો કે, “ હે કમનશીબ યુવાનો ! તમે શું સુખ સમજી અહીં મ્હાલો છો ? રચણા દેવી જેવી મોહિની, સ્વાદિષ્ટ ફળ ધ્રુલ તથા મનહર ગાનતાન મળતું હોવાથી તમે આને સુખનું ધામ માનો છો, પણ એવીજ ભૂલ કરવાથી આ સ્થિતિએ આવી પડેલા મુજ રંકનાં વચન સહ કરી માનજો કે વહેલી મોડી તમારી પણ આજ વલે છે. શુ તમને એ દેવીએ પ્રથમ પોતાની ઈચ્છાને આધીન કરવા માટે વિકાળ રૂપથી જાણ્યા નહોતા ? એ વિકાળ રૂપ તે તેણીનું અસહ્ય રૂપ છે. જે સુંદરતા, કોમળતા, નવિનતા અને નખરાં તમે પાછળથી જોયાં તે તો વિક્રીય રૂપ છે—ખનાવટી છે. તમારી જુવાની જવા માડવાથી, અગર જુવાની છતાં પણ તમારામાંથી વીર્ય ઘટતું જવાથી અગર જુવાની અને વીર્ય બંને છતાં પણ તમારાથી સહજ કુટું પડવાથી તમારી દશા મારા જેવી અને તમારી આસપાસ જે અમંખ્ય હાડપિંજરો જુઓ છો તેવીજ થવાની. ”

એ શબ્દો સાંભળતાં જિનપાલીત ધ્રુજવા લાગ્યો. જિનરક્ષિત પણ ડર્યો તો ખરો પણ તેની યુદ્ધિ મંકટોમાં ગુમ થતી નહિ. તેણે

હવે યાદ કર્યું કે, જો કે અહીં આપણું કોઈ ખેલી ન હોવાથી આ દેવીનો હુકમ માન્ય કરીને તેની સોખત કર્યા સિવાય આપણો છૂટકો નહોતો તોપણ “વિષયનાં કળ ખુરાં છે” એ શાસ્ત્રવચન મુજબ લાં હોવા છતાં આપણે તેના મોહપાસમાં અંધજ ખની રહ્યા અને તેમાંથી પહેલેજ પ્રયંગે છૂટવાની કોશીશ કરવાનો વિચાર સરખો પણ આપણા મનમાં આવવા પામ્યો નહિ એ કેવી મૂર્ખતા !

આ તરફ જ્યારે તે આમ આત્મનિંદા કરતો હતો તે વખતે જિનપાલિત “અરે રે, અરે રે” એવા ઉદ્ગારો અને ધ્રુજટથી ગાંડો અને વધારે ગાંડો બન્યો જતો હતો, અને તેજ વખતે શળા ઉપરના જીવાનનો છેલ્લો શ્વાસ લેવાનો વખત હતો. મરતાં મરતાં બે મનુષ્યહિંસા અટકાવવાના હેતુથી “તમે પૂર્વ જાગમાં શેલક્યક્ષને વિનવશે તો ધર ભેગા થવા પામશે” એટલું બોલવાની સાથેજ તેણે પ્રાણ છોડ્યા.

પોતાના હિતચક્રના શાંત શખને જોતા નથા એવીજ સ્થિતિ કદાચ પોતાની થશે એમ વિચલ્યો કરતા બન્ને બાદજો દિગ્મુદ્ધ અંધ ઉભા. કેટલીક વારે સ્વભાવથીજ દૃઢ મનવાળો અને એક ખત્તાથી વધારે દઢીબૂત થયેલા મનવાળો જિનરક્ષિત અંધને કાંઈ પૂર્વ જાગમાં આલ્યો. ત્યાં આવી આંખમાંનાં આંસુની ધારથી યક્ષના પગને નવરાવતો આકા અવળા વીખરાઈ ગયેલા ચોટલાથી યક્ષના પગ આગળની રસ્તે વાળતો, બે હાથ ભેગા કરી તેના સંપુટમાં કાલાવાલાતું બેટણું ધરતો હોય તેમ કહેવા લાગ્યો કે, “હે ત્રાતા, અમને બચાવો. દયાળુ દેવ આ દગારી ભૂમિમાં અમે દગારી બેસા છીએ, એટલુંજ નહિ પણ આપની સ્હાય વગર અમારા પ્રાણ પણ બચવાના નથી. અમે તમારા શરણે આવ્યા છીએ, મહા દુઃખી છીએ, નામવાતા રસ્તાથી અંધારામાં છીએ, ચોતરફ પડેલા મહાસાગરને તરવા અશક્ત છીએ. અમારા

શત્રુથી લડવા કાયર છીએ, મહા-મહા દુઃખી છીએ. અમને ફસાવનાર હમણું જરા દૂર છે તેટલાંમાં અમને બચાવો રે બચાવો. ”

જે નિરાધારને આધાર આપવાનો ધંધોજ લઈને આ બેટમાં બેઠો છે, દુઃખીને શાન્તવન આપવાનો અને બુડતાને બચાવવાનો જેનો કુદરતી સ્વભાવ છે તે શેલક યક્ષે તેમને આશ્વાસન આપ્યું અને કહ્યું કે, “ હું તમને બંનેને મારી પીઠ ઉપર બેસાડી સમુદ્ર પાર તમારા સ્વચ્છ પહોંચાડવા તૈયાર છું. પણ એટલુંજ યાદ રાખજે કે તમારા મનને જરા પણ ચલિત થવા દેશો તો મારી પીઠપરથી ગબડી પડશો. ”

શેલક યક્ષ તેમને લઈ સમુદ્રના અગાધ જળથી અદ્ધર ઉડવા લાગ્યો. તે વખતે વિશાળ કાગળના પાના જેવી પાણીની સપાટી જોઈને વિશ્વની વિશાળતા જોઈને તથા સૂર્યનો અપ્રતિબંધ પ્રકાશ જોઈને તેમને નવું નવું જ્ઞાન થવા લાગ્યું અને તેઓ કદી નહિ અનુભવેલા આનંદ અને આશ્ચર્યમાં ડુબકી ખાવા લાગ્યા. શેલક એટલી તો ઝડપથી ઉડતો હતો કે આ બંને જીવાનોને તેને વળગી રહેવું મુશ્કેલ પડતું હતું પણ તેઓ દૃઢતાથી વળગી રહ્યા હતા અને વળી તે યક્ષ પણ તેમને પડતાં અટકાવવા માટે વારંવાર કાળજી રાખતો હતો. એમ કરતાં જ્યારે તેઓ મધ્ય સમુદ્રમાં આવ્યા ત્યારે દુષ્ટ યક્ષણીને ખબર પડવાથી તે તેમની પાછળ ઉડી અને લગભગ તેમની નજીક આવીને વિકાળ રૂપ બનાવી ડરાવવા અને ધમકાવવા લાગી કે, “ તમે મને આવી રીતે ઠગી જાઓ છો પણ હમણું હું તમને ચીરી નાખીશ, તમારા દુકડે દુકડા કરીને તળી ખાઈશ માટે જીવતર વહાલું હોય તો મારી સાથે પાછા ચાલો. ” પરંતુ યક્ષના રક્ષણમાં આવેલા અને તેના ઉપદેશથી દૃઢ બનેલા બંને જીવાનો પૈકી એકે કશું નહિ. કોઈએ તેના સામું સરખું પણ જોયું નહિ.

પરંતુ આપણે ઘણી વાર જોઈએ છીએ કે જેઓ ઝગઝગતી તરવારને તામે થતા નથી તેઓ માત્ર એકજ મંદહાસ્ય કે એકજ મીઠી નજર કે એકજ લલિત વચનને આધીન આધીન થઈ જાય છે, અને એજ કારણથી કામદેવનું બાણ કુસુમ કલ્પ્યું છે.

આ બંને ભાઈઓ પાસે દુષ્ટાની ધમકીનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ ત્યારે તેણે સુંદર સોળ શણગારથી શોભિતી અને આછા ધુંધટથી હાવ ભાવ કરતી સુંદરીનું રૂપ લઈને સજળ નેત્રે કરગરવું શરૂ કર્યું; “ મને અજ્ઞાને અટવીમાં મુકીને શું તમે પ્રાણાધારો જતાજ રહેશો ? અહીં મુજ રંકનું કોણ બેલી ? આટલા દિવસની પ્રીતિ કાંઈકે તો યાદ કરો.” વળી કુલોના હાર અને સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરીને બોલી; “ પ્રાણેશ પાછા પધારો તો હું આપના પગ પૂજું.”

આ છેલ્લા બોલથી જિનપાલિત પાછું ફરી એક વાર જોવા લલચાયો અને એક દષ્ટિ થનાંજ તેનું મન ડગમગવા લાગ્યું તેવોજ તે યક્ષની પીઠ ઉપરથી ગળડી પડ્યો. તેને નિરાધાર થયો જોઈ રચણાદેવીએ રાક્ષસીરૂપ ધારણ કર્યું અને રંક ઉપર રાડ કરવા લાગી. તેના ઉપર શળા ભોંકવા લાગી, અદ્ધર ઉછાળી શળા ઉપર ઝીલવા લાગી અને તેના દુકડે દુકડા કરી દશે દિશામાં ફેંકવા લાગી.

એ દરમ્યાન જિનરક્ષિત ક્યારનોએ ચંપા નગરીએ પહોંચી ચુક્યો હતો. તે હવે ઘેર જઈ જિનધર્મની આજ્ઞાઓ દૃઢપણે પાળવા લાગ્યો અને છેવટે વીર ભગવાનના ઉપદેશથી દિક્ષા લઈ શુદ્ધ ચારિત્ર પાળી મૃત્યુ પામી પહેલે દેવલોકે ઉત્પન્ન થયો, ત્યાંથી મહા વિદેહક્ષેત્રે મનુષ્યભવ પામી આકરી ક્રિયાઓ કરી મોક્ષ પામશે.

આ વાતમાં મહાસાગર તે ભવોની પરંપરા બનાવે છે. રત્નદ્વીપ તે મનુષ્યભવ સમજવો. રચણાદેવી એ વિષયવાંચના સમજતી, કે જે પ્રથમ લલચાવવા માટે સુંદર રૂપ ધારણ કરે છે અને પાછળથી શળા

ચડાવવા વખતે (એટલે કે મહા દુઃખી કરવા માટે) વિકાળ રૂપ ધારણ કરે છે પેલા બે ભાઈઓએ જે અસંખ્ય હાડપિંજરો વિવિધ રૂપમાં બેયાં તે વિષયવાંચનાથી ખુવાર થયેલા મનુષ્યોની મોટી સંખ્યા સૂચવે છે.

શુભા ઉપરના જીવાને મરવાની આણી વખતે બોધ કર્યો તેવા બનાવ ભાગ્યશાળી પુરુષોના સંબંધમાં સંસારમાં પણ ક્વચિત્ ક્વચિત્ નજરે પડે છે. કોઈ કોઈ માણસો વિષયમાં પડી ખુવાર યાય છે પણ મૂળે વિદ્વાન કે ડાહ્યા હોવાથી તેને માટે પસ્તાય છે—પસ્તાવા છતાં તેઓ વિષયની સત્તામાં એટલા તો સપડાઈ ગયા હોય છે કે તેથી છુટી શકાતું નથી—તેઓ પોતાના જાત અનુભવથી બીજાઓને શિખામણ આપી એ ખાડમાં પડતા અટકાવવા કોશીશ કરે છે. એવાઓનો બોધ મેળવનાર ખરેખર ભાગ્યશાળીજ સમજવો.

જિનપાલિત કાચા મનનો હતો અને જિનરક્ષિત સ્થિર મનનો વિચારશીલ હતો. સંસારમાં આવી પડેલો હોવાથી તે જમીનની અધિષ્ઠાતા દેવી “ સ્ત્રી ” થી તદ્દન સ્વતંત્ર બનવું એટલી શક્તિ તો આપણામાં નથી પરંતુ તેના મોહપાસમાંજ ગરકાવ નહિ થતાં વખત આવ્યે તે હદવાળા પ્રેમમાંથી—તે કાચી કેદમાંથી છુટી નાસવાની તક શોધવા મથવું એજ વ્યાજબી છે એમ તેને પાછળથી વિચાર થયો.

શેલક યક્ષ તે સાધુજીની ઉપમા છે. તેની પાસે ખરા મનથી યાચવાથી તે સમુદ્રપાર (ભવજળ પાર) ઉતારવાનું માથે લે છે. જેમ વહાણના મધ્ય ભાગમાં ભવ્ય ઓરડામાં બેઠેલા સુક્રમાલ નરને વહાણનો કપ્તાન કહે છે કે “ તારે વહાણના કડેરા આગળ જવું નહિ. કારણકે તને ફેર ચડશે અને તે ‘ ફેર ’ સામા ટક્કર ઝીલવાની તારી શક્તિ નથી તેથી આવું મોટું વહાણ મળવા છતાં મરણને આધીન થઈશ. ” તેમજ સાધુ પણ તેની યાચના કરનારને એતાવે છે કે “ હું જે બોધ કર અને જે જે આજ્ઞા ફરમાવું તેમાં દૃઢ મન રાખજે. જરા પણ મન ફેરવીશ

નહિ, નહિ તો તને ફેર આવશે (વિષયોની અસર લાગશે તેથી ચિત્ત ચગડોળે ચડશે) અને તે ફેર સામા ટક્કર ઝીલવાની તારી શક્તિ ન હોવાથી મારા જેવો 'તારો' મળવા છતાં તુ અગાધ ભવજળમાં રડવડી મરીશ-રચણાદેવી (વિષય પાસ) વડે હણાધશ, કપાધશ, છેદાધશ અને મહા દુઃખી થઈશ. ”

માણસ જેમ જેમ વિષયથી વિરક્ત થવા દરાવ કરે છે તેમ તેમ વિષય વધારે અને વધારે યુક્તિઓથી અને વધારે જીવસાથી તેને લલચાવે છે. રચણાદેવીએ નાસના આશકોને પ્રથમ કરતાં પણ વધુ હાવભાવ અને લાલચોથી ફસાવવા કોશીશ કરી, તેમજ વિષયથી છુટવા મથનારને એવા ઘણા પ્રસંગો મળે છે કે જે રચણાદેવીના જેવાજ શબ્દો અને હાવભાવથી લલચાવે છે અને છેવટે એક રજ માત્ર ચળાયમાન થતાં તે નર આસનબ્રહ્મ થઈ હુંગરની ટોચ ઉપરથી ગુફાના ગર્ભમાં લથડી પડે છે અને તેના દુકડે દુકડા થઈ જાય છે.

ધંધામાં કે ધર્મ કાર્યમાં દૃઢતા વિનાનો માણસ નકામો છે. તે એક તરખલાની માફક, ઘડી ઘડી દિશા બદલતા પવનની લહરીમાં ઘડીમાં આમ અને ઘડીમાં તેમ ઉડ્યાં કરે છે. પૈસો કે ધર્મ કાંઈ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. માણસે મગજને સીસા જેવું ભારે અને અંગોને ૩ જેવા હલકા બનાવવા કોશીશ કરવી જોઈએ, જેથી મગજ આમ તેમ ઉડી શકે નહિ અને ચપળ અગો મજાનુત મગજનો હુકમ ચનાંતી સાથેજ સહેલાઈથી ગતિ કરે.

દાહરો.

વિષય વાંચના વિધિમાં, અતિશય દુઃખ દેનાર;
અડગપણે અળગો રહે, તે પામે ભવપાર.

સુપાત્રે દાન દેવાનું ફળ.

ન ધાન્યથી ભરપુર અને અતિ શોભિતી રાજગૃહી નગરીમાં શ્રેણિક નામે રાજ્ય રાજ્ય કરતા હતા. સા ધનદત્ત નામે એક કોટીધ્વજ વ્યવહારિયો રહેતો હતો. તેને ચંદ્રવદની અને મૃગલોચની એવી વસુમતી નામે સતી સ્ત્રી હતી. તેને પોતાના દેવ, ધર્મ અને

ગુરુ ઉપર ધણી પ્રીતિ હતી.

એકદા વસુમતી રાત્રિના વિષે ગર્ભના પ્રભાવે સિંહસ્વપ્ન દેખી બગી અને તેનું ફળ પોતાના સ્વામીને પૂછ્યું. સ્વામીએ તેનું ફળ સાડ કહેવાથી હર્ષ પામી સ્વસ્થાનકે ગઇ. પ્રાતઃકાળે ધનદત્તશેઠે સ્વપ્નપાઠકને તેડાવી તેનું ફળ પૂછી તેને ધન આપી વિદાય કીધો. અનુક્રમે ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. નવમાસ પરિપૂર્ણ થયે શુભ લગન, શુભ વેળા, શુભ ઘડી અને પુણ્ય નક્ષત્રે પુત્રનો જન્મ થયો. મોટા હર્ષથી અને મોટા આડંબરથી તેનો જન્મોત્સવ કીધો. બારમે દિવસે સગાં સંબંધીને જમાડી કયવન્નો એવું નામ પાડ્યું. પાંચ ધાવ વડે કરી બીજના ચંદ્રમાની પેઠે દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. ૭-૮ વર્ષનો થયે તેને નિશાળે ભણવા મૂક્યો. થોડી મુદતમાં સર્વ વિદ્યા ભણી ગણી હાંશીયાર થયો. યુવાવસ્થા પામ્યે તેજ નગરના સાગરદત્ત શેઠની દેવ-કુંવરી સમાન જયશ્રી નામની પુત્રી વેરે મોટા આડંબરથી તેનું લગ્ન કીધું. જેમ નળ અને દમયંતી, વિક્રમ અને ઉવર્શી, મહાદેવ અને પાર્વતી, રાધા અને કૃષ્ણ તેમ કયવન્નો અને જયશ્રીનું જોડું મળ-

* “ કયવન્નાશેઠનું સૌભાગ્ય હોજ્યો ” એમ જૈન વ્યાપારીઓ બેસતા મરસના દિવસે ચોપડાની રાડઆતમાં કુમકુમ વડે લખે છે.

વાથી તેઓનાં માતૃપિતા ઘણાં ખુશી થયાં. તેઓને સુવા માટે એક સુંદર મહેલ આપ્યો, તેની વચમાં સોનાની રત્નજડિત હાંચોળાખાટ બાંધેલી હતી જેથી આખા મહેલમાં ઝાકઝમાળ થતું હતું.

ક્યવન્નો બણી ઉઠ્યા છતાં પણ ઘેર પંડિત પાસે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતો હતો. તેમાં એટલો બધો તલ્લિન થઈ રહ્યો હતો કે તેને ખાવા પીવાનું પણ ભાન નહોતું અને વિષય વિકારથી તદ્દન વેગળો હતો. એટલુંજ નહિ પણ પોતાને આવી દેવાંડા જેવી સ્ત્રી મળવા છતાં પણ તેનાથી હાસ્ય વિનોદનાં વાંચો બોલવાનું તથા તેના સામુ પ્યારની દૃષ્ટિથી જોવાનું તેને ભાન નહોતું. મતલબ કે સ્ત્રી વિષયમાં તે ખીલકુલ અજાણ રહ્યો હતો. આથી જયશ્રી દિનપ્રતિદિન શોય કરી ચપક વૃક્ષની કાપેલી કાળની પેઠે સુકાવા લાગી. વિયોગિણી અને વિધવા સ્ત્રી કરતાં આવા વિરાગી પુરૂષની સતી સ્ત્રીને વધારે દુઃખ હોય છે. કારણ કે તેને સ્વામીને દેખીને પળે પળે બળવાનું થાય છે. આ પ્રમાણે ઘણા દિવસ વિત્યા બાદ એક દિવસે જયશ્રીએ પોતાની સામુને કહ્યું કે, “સામુજી, મારા સ્વામી મારાથી હશીને બોલતા નથી તેમ વિનોદવાર્તા કરતા નથી; એટલુંજ નહિ પણ સંસાર વ્યવહારથી તદ્દન અજાણ છે. વિશેષ શું કહું? હું તમારા આગળ કહેતાં શરમાઉ છું અને અન્ય મનુષ્ય આગળ આ વાત થઈ શકે પણ નહિ.” આ વાત સાંભળી વસ્તુમતિ શેઠાણીએ પોતાના સ્વામી પાસે જઈ એકાંતમાં કહ્યું કે “સ્વામિન! આપણો ક્યવન્નો હજી સંસારિક વાતમાં કાંઈ જાણતો નથી અને આખો દિવસ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યા કરે છે, તો વસ્તી શી રીતે રહેશે? વળી વહુ પણ ભર ચોવનાવસ્થામાં છે તો એ સર્પનો ભારો શી રીતે સાચવી શકશે? માટે આ બાબતનો તાટીકે ધ્યાન કરવો જોઈએ.” ધનદત્તશેઠ કહે, “સ્ત્રી! એ વિદ્યા કોઈને શી-ખવવી પડતી નથી. મોરનાં પીંછાં ચીતરેલાંજ હોય છે. ચીતરવાની

જરૂર પડતી નથી.” એ પ્રમાણે કહેવાથી શેઠાણી રીસાયાં. ત્યારે ધન-
દત્તશેઠે વિપયી, જુગારી અને વ્યસની વગેરે લોકોને તેડાવી તેઓને
ઘણા પૈસા આપી કહ્યું કે “કુચવન્નાને તમે વિપયકળા શિખવો.” એ
ઉપરથી એ લોકો રાત્રિ દિવસ કુચવન્ના પાસેજ મિત્રપણે રહેવા લાગ્યા.
અને અશીણ, મદિરા, ભાંગ, તમાકુ પી મોજશોખ અને ગાનતાન કરવા
લાગ્યા તથા જુગડું પણ રમવા લાગ્યા. જેમ મીઠું દૂધ છાશના બીં-
દુથી વિણસે, કસ્તૂરી અને કપૂરની સુવાસ લસણ હણે, અને ગંગાનું
પાણી મીઠાના સંગથી ખાંડ થાય તેમ આ કુચવન્નો પણ જુગારી,
વ્યસની અને વિપયી લોકની સોખતથી દુરાચારી થઈ વેશ્યાને ઘેર આ-
વીને રહ્યો. અને રાત્રિદિવસ ત્યાંજ ગુજરવા લાગ્યો. વેશ્યાએ તેને ગૃ-
હસ્થનો પુત્ર જાણી હાવભાવ અને ખાનપાનથી મોહલુબ્ધ કરી નાખ્યો.
દરવર્ષે એક કોડી ધન ધનદત્તશેઠ પુત્ર માટે મોકલતા હતા. તેના વડે
કુચવન્નો અને વેશ્યા ગાનતાનમાં ગુલતાન રહી મોજશોખ અને ચેન-
બાજી ઉડાવતાં હતાં. કુચવન્નો વેશ્યાને આધીન જા પોતાની સ્ત્રી, મા,
બાપ, સગાવહાલાં અને ઘરખારને વીસરી ગયો. એમ બાર વર્ષ વહી
ગયાં ત્યારે ધનદત્તશેઠે પુત્રને તેડવા સાડ દાસી મોકલી પણ તે ઘેર આવ્યો
નહિ. ઘણા ઉપાય કીધા પણ તે કોઈ રીતે ઘેર આવ્યો નહિ. કેટલીક
મુદતે તેનાં માબાપ ઘરડાં થઈ પુત્રનો શોધ કરતાં મરણ પામ્યાં પણ તે
ઘેર આવ્યો નહિ. તેની સ્ત્રી જયશ્રી ખરેખરી પતિવ્રતા હતી તે પોતાનો
કુળાચાર અને સતીધર્મ જીવની પેઠે સાચવી રહી હતી. તેણે ઘણા ઉ-
પાય કીધા પણ પોતાનો સ્વામી ઘેર આવ્યો નહિ, ત્યારે ધનદત્તશેઠની
માફક પોતે ધન મોકલવા માંડ્યું. એમ મોકલતાં કેટલીક મુદતે ધન
ખૂટ્યું ત્યારે સોના રૂપાના દાગીના મોકલવા માંડ્યા.

દાગીના દેખી વેશ્યાની ડાશી વેશ્યાને કહેવા લાગી કે-કુચવન્નો
ત્રણ નિર્ધન થયો માટે તું તેની સોખત મૂકી દે. ધનવગરનો માણસ

મુઆ સરખો જાણવો. એ વ્યસની ને બેઠાખાઉ મરતાં સુધી માંચો મુકશે નહિ. જેમ નાઇ રોજ નવનવા મુડે તેમ વેશ્યા રોજરોજ ધનહિણુ પુરૂપની પ્રીતિ તોડે અને ધનવંતની પ્રીતિ જોડે માટે હવેથી તું એને તણ દે. એ સાંભળી વેશ્યા તેની માતાને કહે છે: “માતાજી, હવે એને તણ દેવો એ કુલીન અને સુજાતનાં લક્ષણ નહિ, જેમ પટોળે જાત પડી તેમ તેનો નેહ મારાથી બંધાયેલો છે અને જેમ નેત્રોની વચ્ચે પુતળી છે તેમ તે મારા અંતઃકરણમાં છે. એના વિના મારો જીવ રહી શકે તેમ નથી. જો એ એક દિવસ મારાથી અળગો રહે તો મને ઉઘ આવે નહિ.” આ સાંભળી ડોશી બહુ ક્રોધાતુર થઇ તેને ગાળો ભાંડવા મંડી અને કહેવા લાગી કે, “નાચનારીને નેહ જો? ત્યાં ધન મળે ત્યાં નેહ, માટે હવે ઝટ તેનો સંગ છોડી દે.” આ પ્રમાણે ડોશીએ કહ્યું પણ તેણે ક્યવન્નાને તબ્યો નહિ. ત્યારે ડોશી ક્યવન્નાને ગમે તેમ બોલવા લાગી અને તેના ઉપર હઠપાર દેખ કરવા લાગી. તે એક વખતે કહેવા લાગી કે, “જેહાં જેહાં અશીણુ, આછાં લૂગડાં, તંબોળ અને તાજાં ધાન્ય, ધી, ગોળ જેમએ છે તે હવે તું તારા ઘેર ચાલ્યો જ; તારાં માવીત્ર મરી ગયાં છે તો હવે તારૂં ઘરખાર સંભાર.” ડોશીનાં આવાં વચન સાંભળી ક્યવન્નાને નરત આવડ લાગી ગઇ ‘અને ધિક્ક છે વેશ્યાના નેહને!’ એમ કહીને નરત ત્યાંથી ઉડીને પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યો. તેને રસ્તામાં એક શાહુકાર મળ્યો. તેને પોતાના ઘરના સમાચાર પ્રજ્ઞાં ને કહેવા લાગ્યો કે:— ‘ધનદત્તશેઠ અને તેમનાં શેઠાણી મરી ગયાં અને દીકરો કપન નીકળ્યા તેણે વેશ્યાને ઘેર વશી સઘળું ધન ઉઘાવી દીધું. આવી રીતના પોતાના અવગુણ પોતાના કાને સાંભળીને તથા પોતાનાં જદ માનપીતાની મરણ સમયે પણ આકરી ન થઈ ને માટે ક્યવન્નો આંખ-માંથી આંસુ પાડી પશ્ચાન્નાપ કરતો કરતો પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યો. ૧૦

આગળ આવી જુએ છે તો ધરનો ઠાઠ તદ્દન જાંખો અને ધર આગળ કોઈ દાસદાસી દીઠાં નહિ તેથી શોકસાગરમાં ડૂબી ધરની નજીકનાં ઉભો. ત્યાં તેની સ્ત્રી પોપટને નીચે પ્રમાણે કહે છે તે પોતે સાંભળવા લાગ્યો.

“હે વીરો પોપટ ! તું મારા સ્વામીને જાળને કહેજે કે, તમારી સ્ત્રી તમારા વિરહથી રાત્રિદિવસ ઝુરે છે અને તેલ, તબોળ નથા શૃંગાર તબ્યા છે. અમૂલ્ય રત્ન જાણીને છેડે બાંધ્યું પણ તે પથ્થર નીવડ્યું. સોતું, સીસું નિવડ્યું. માળાપતું નામ લજ્જવ્યું અને વેશ્યાને ઘેર રહી તમામ ધન ગુમાવ્યું માટે હવે મોહની અધારી દૂર કરી તમારી વિરહણી સ્ત્રીને મળો.”

ઉપર પ્રમાણે સંદેસો કહેવાનો કહી પોપટને ક્યવન્નો શેઠ પાસે મોકલ્યો અને વળી કહ્યું કે—“તું જવાબ લેઈને આવે ત્યાં સુધી હું તારી વાટ જોવા અહીં ઉભી છું માટે વહેલો આવજો.” પોપટ ત્યાંથી સંદેશો લેઈ ઉડ્યો એટલે જયશ્રીનું ડાખું અંગ ફરકવા લાગ્યું તેથી નેણે જાણ્યું કે આજે મારો સ્વામી મળશે. આવા અવસરે ક્યવન્નો શેઠ જેમ રાહુએ ચંદ્રને ગ્રહો હોય એવા મુખે અને ઢીલાપગે ધરમાં ગયો. તેને દેખીને જયશ્રી સંખાણી અને એકદમ ઉભી થઈ પુઠ કરી કહેવા લાગી કે, “આ સતીનું ધર છે, અહીં પરપુરુષનું કામ નથી માટે ચાલ્યા જાઓ,” આ સાંભળી ક્યવન્નો એકદમ હશી પડ્યો. તેથી જયશ્રીએ ફરીથી જોતાં પોતાના સ્વામીને ઝાળખ્યો, અને અતિ હર્ષિત થઈ આદરસતકાર કર્યો.

સુરતરૂ ડૂળિયું આંગણે, દૂધે પુઠયા મેહ;

માં માગ્યા પાસા ઢળ્યા, અતિ ઉલસિયો દેહ.

ક્યવન્નો શેઠ ઘેર આવ્યાની વાત સાંભળી કુટુંબ કપીલો સર્વે આવી મળ્યો. ઘેર નરિયા તોરણ બાંધ્યાં અને વાજા વગડાવવા માંડ્યાં,

જાણે લક્ષ્મીનો દિવસ હોય નહિ ! હવે કુચવન્નો અને જયશ્રી અતિ સુખમાં દિવસ ગુજારવા લાગ્યાં અને દાન આપવા ઉપર પ્રીતિ વધારવા માંડી.

હવે વેશ્યાની દીકરી ડોશીથી વઢીને કુચવન્ના શેઠના ઘેર આવી ગઈ. બન્ને સ્ત્રીઓને બન્ને આંખ સમાન કુચવન્નો શેઠ ગણે પણ અમલ જયશ્રીનો ચાલે. કેટલાક દિવસ વિત્યા બાદ જયશ્રીને પુરા માસે અતિ રૂપવંત પુત્ર જન્મ્યો. તેથી કુચવન્ના શેઠના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ.

એક દિવસે કુચવન્નો શેઠ, જયશ્રીને કહેવા લાગ્યો કે—“આપણું ઘર તથા નામ મોટું છે માટે ધરણના નામ પ્રમાણે પૈસો વાપરવો જોઈએ માટે હું પરદેશ ધન રણવા જઉં અને તમે બે સ્ત્રીઓ બેનપણે રહેજો.” જયશ્રી પોતાના અંગનાં ઘરેણાં ગાંઠાં ઉતારી તે કુચવન્નાના મુખ આગળ મૂકી કહેવા લાગી કે, “સ્વામિન ! આ વેચીને જોઈએ તેટલું ધન ખાઓ પીઓ ખરચો અને વેપારમાં વાપરો.” કુચવન્નો કહે, “દાગીના વેચતાં ધરતી આખર જાય માટે હું રણવા જઈશ. રાત્રી વગર બેઠાં બેઠાં ખાધે ઘરેણાં ગાંઠાં ક્યાં મુઠી પહોંચશે ?” એમ કહી રણવા જવા બન્ને સ્ત્રીઓની રજા મેળવી. એવામાં એક માર્યવાદ એવો ઢંઢેરો પીટાવે છે કે—“જેને ધન કમાવા માટે પરદેશ જવું હોય તે ભારી સાથે આવો.” આવી ઉદ્દેશપણા સાંભળી કુચવન્નો નારા શુકન જોઈ તે સાર્યવાદની પાસે આવવા નીકળ્યો. નજીકમાં એક દેવળ હતું ત્યાં પરદેશ જનારો સાથે ઉતર્યો હતો ત્યાં કુચવન્નો ગયો અને રાત્રે સેજપર સૂતો. પેલો સાથ સર્વ ઉપડી ગયો અને કુચવન્નો અહીં નિદ્રાવસ્થ થઈ જવાથી પડી રહ્યો. બેંસનો પગ બાગ્યો તે સારા માટે કે નરસા માટે તેની અગાઉથી ખખર કેમ પડે ?

હવે એજ નગરીમાં એક ઋદ્ધિવંત શેઠીઓ અપુત્રીઓ મરણ પામ્યો હતો. તેને ચાર સ્ત્રીઓ હતી. તેઓને તેમની વૃદ્ધ સાચુ કહે

કે, “ તમે રોશો નહિ, રોશો તો રાજાને ખબર પડવાથી આપણું ધન લેઈ લેશે અને ધરખાર ખોધ બેસીશું. આપણે એક રૂપવંત નર ધરમાં લાવી ધાલીશુ તેનાથી તમારે પુત્ર થશે અને આપણું ધન રહેશે. ” સ્ત્રીઓ કહે, “ એવું અકાર્ય અમારાથી કેમ થાય ? ” ડોશી કહે, “ ધન કારણે સહુ થાય. ” એમ કહી ચાર વહુઓ તથા ડોશી રૂપવંત નરને શોધતી શોધતી પેલા દેવળમાં આવી અને ક્યવન્ના શેઠને રૂપવંત બેઈ ખાટલા સુદ્ધાં ઉપાડી પોતાના ધરમાં લાવી મૂક્યો. ત્યાં જઈ થોડી વારે ક્યવન્ના બગ્યો અને એકદમ દિગ્મૂઢ થયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ આવું સુશોભિત મકાન કોનું હશે ? શું આ સ્વર્ગ તો નહિ હોય ? અગર મને સ્વપ્ન તો આવ્યું નહિ હોય ? પણ અરે સ્વપ્ન તો નહિ. હવે હું ક્યાં જઉં ? એમ શોચના કરે છે, તેવામાં ડોશી આવીને મધુર વચનથી કહેવા લાગી કે—“ બેટા ! આ ધરખાર, ધનમાલ તથા આ ચારે વહુઓ તારી છે. તેનાથી તું ખા પી અને મોજશોખ ભોગવ. કોઈ રીતે ગભરાઈશ નહિ, મેં મારી કુલદેવીને સમરી તેણે મને તને પુત્ર તરીકે આણી આપ્યો છે. ” આ વાત સાંભળી ક્યવન્ના ખુશી થયો અને ચારે સ્ત્રીઓ સાથે સાંસારિક સુખ ભોગવવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે—“ ખોદે ઉદર અને ભોગવે ભોરંગ. ” ક્યવન્ના સોનાની રત્નજડિત હાંડોળા-ખાટે હાંચે છે અને કસ્તુરી કેશર સાથે તંબોળ આવી નવનવીન પા-શાક પહેરી તાતો માતો અને રાતો રહે છે અને દેવ સમાન સુખ ભો-ગવે છે. ક્યવન્ના આવા અત્યંત સુખમાં અને નવી સ્ત્રીઓના પ્રેમમાં પોતાનું ધરખાર અને સ્ત્રીઓ વીસરી ગયો. અનુક્રમે કેટલાંક વરસ વી-ગયાં એટલે ચારે સ્ત્રીઓને અગ્રેક પુત્ર જન્મ્યો. ડોશીને પુત્રનો સ્વાર્થ હતો તે પ્રેરો થયો. હવે સ્વાર્થ પ્રેરો થયે તે શું કરે છે તે સાંભળો:—

ક્યવન્નાને અહિં પુરાં ખાર વરસ થયાં એટલે ડોશી ચારે વ-હુઓને કહેવા લાગી કે “ હવે આને ધરમાંથી બહાર કાઢો. એ કાંઈ

ખપનો નથી, તો નકામું ખર્ચ રાખવું શા કામનું ? ત્યારે વહુઓ કહેવા લાગી કે “સાચુજી ! એમના વડે આપણી લાજ તથા લક્ષ્મી રહી અને દીકરા ચાર થયા તો હવે ગરજ વીત્યે કાખ દેખાડવી એ સારા માણસનું ભૂખણ નહિ, વળી બાર વર્ષનો સ્નેહ તોડવો એ અમને મૃત્યુ સમાન વસમુ લાગે છે. માટે હવે એ અમારો આ ભવનો ધણી છે.” આવાં વચન સાંભળી ડોશી ક્રોધાતુર થઇને વાઘની પેઠે તાડુટી કહેવા લાગી કે “તમે તમારી આખરમાં રહો, નહિ તો તમને પણ મારી કુટી બહાર કાઢીશ. આ ઘર તથા ધન માંડે છે. જન-રખુરખને ઘરઘણી કરવા ઇચ્છો છો એ કેમ બને ? માટે જલદીથી એને ઘરમાંથી બહાર કાઢો.” ડોશી આગળ વહુઓનું કાંઈ ચાલે તેમ નહોતું તેથી નિરૂપાય થઇ ડોશીના હુકમને આધીન થઇ, અને ચારે સ્ત્રીઓએ મળી જળકંત નામનાં ચાર મહા કીમતી રત્ન લેઇ અક્રેક લાડમાં અક્રેક ઘાલી ચાર લાડુ એક કોથળીમાં ઘાલી તે કોથળી ક્યવન્નાના ઓશીકે મૂકી. ત્યારબાદ ક્યવન્નાને રાત્રે નિદ્રાવસ્થ થયેલો જોઇ ડોશીએ તેનો પલંગ વહુઓ પાસે ઉપડાવી જે દેવળમાંથી લાવ્યાં હતાં તેજ દેવળમાં મૂકાવ્યો. આ વખતે પેલો બાર વર્ષ ઉપર ઉતરેલો સાર્થવાદ પરદેશથી રળીને સાથ સહિત એજ દેવળમાં ઉતર્યો હતો.

હવે ક્યવન્નાની પરણેલ સ્ત્રી જયશ્રી પોતાના પુત્રને સાથે લેઇને એક જોશી પાસે જઇ તેની સમક્ષ શ્રીફળ અને સોપારી મૂકી પૂછવા લાગી કે—“હું જોશી મહારાજ ! મારા ઘણીને પરદેશ ગયે બાર વર્ષ થયાં પણ કુશળતાનો સંદેશો નથા પત્ર પણ આવ્યો નથી માટે તે ક્યારે આવશે તે કહો.” જોશીએ પ્રશ્ન મૂકીને કહ્યું કે “એન, તમારો ગ્વામી આજે તમને મળશે.” આવું વચન સાંભળી જયશ્રી હર્ષિત થઇ ઘેર આવી એટલે તેનું ડાચું અંગ ફરકવા લાગ્યું. એવામાં પેલો સાર્થવાદ સાથ સહિત દેવળમાં ઉતર્યો છે એવા સમાચાર તેને મળ્યા તેથી હર્ષવંત થઇ બન્ને સ્ત્રીઓ મળીને દેવળમાં આવી.

હવે ક્યવન્નો જાગ્યો અને વિસ્મય પામ્યો, તે વિચારવા લાગ્યું કે “મારી હવેલી તથા હિંડોળાખાટ ક્યાં ગઈ અને હું અહીં ક્યાંથી મને ડોશીએ દગો દીધો. હું ખાલી હાથે ઘેર શી રીતે જઈ ?” એવો વિચાર કરે છે એવામાં પેલી સ્ત્રીઓ દેવળમાં ગઈ અને ક્યવન્નાને સેવ ઉપર બેઠેલો જોઈ પુત્રને કહેવા લાગી કે—“બેટા ! પેલા તારા બાપ બેઠા.” એ સાંભળી પુત્ર તેના ખોળામાં જઈ બેઠો. બન્ને સ્ત્રીઓ અત્યંત હર્ષવંત થઈ અને રોમરાય ઉલસ્યાં પણ મનમાં એવું આશ્ચર્ય ઉપન્યુ કે “ આ સેજ પ્રથમ હતો તેજ છે તેનું કારણ શું ? વળી પાસે ધનમાલ જણાતો નથી, કદાચ હુંડી પત્રી હશે પરંતુ શરીરે સતેજ અને પુષ્ટ છે, હાથ પગે મેલ કે બેઠ લાગી નથી, લૂગડાં ઉજળાં છે અને તાજાં પાન આરોગ્યાં હોય એવા દાંત અને હોઠ રાતા છે તેથી જણાય છે કે જાણે રંગમહેલમાં રમી ખીરખાંડનાં ભોજન ખાધાં ન હોય ? વળી મુસાફરી પણ કરી જણાતી નથી. ” એમ વિચારી તેઓ ક્યવન્નાને પૂછવા લાગી કે, “સ્વામિન્ ! તમે આકાશ માર્ગે ઉડીને આવ્યા કે વિમાનમાં બેસીને આવ્યા ? ” ક્યવન્નો તેના ઉત્તરનાં કાંઈ નહિ બોલતાં માત્ર હું હું હું કહે છે. પછી તેઓ ક્યવન્નાને લેઈ ઘેર આવ્યાં.

જયશ્રીએ ક્યવન્નાના આશીર્કેથી કોથળા લેઈ જોયું તો તેમાં ચાર લાડું નીકળ્યા, તે હાથમાં લેઈ જુએ છે તેવામાં તેનો પુત્ર જે અગીયાર વર્ષનો હતો તેણે તે દીઠા એટલે તેણે તેમાંથી એક ખાવા માગ્યો તો તેને એક લાડું આપ્યો. તે લઈને તે ભણવા ગયો. આગળ જઈ તે ભાગ્યો તો તેમાંથી રત્ન નીકળ્યું તે “ પાટી ઘુંટણું ” થશે એમ ધારી હાથમાં ઝાલી આગળ ચાલ્યો. તે હાથમાંથી ઘૂટી કદોઈની કુંડીમાં પડ્યું તેથી તેમાંનું જળ ઘટ્યું. તે જોઈ કદોઈએ તે હર્ષભેર લેઈ લીધું. છોકરે પાછું માગ્યું તો તેને નહિ આપતાં લાડુ, પેંડા વગેરે પકવાન આપી વિદાય કરી. જયશ્રીએ આકીના ત્રણ લાડુ ભાગ્યા તો તેમાંથી ત્રણ

જાહેર ખબર.

આ 'સુખોદ કથામાળા' નામનું પુસ્તક જૈનસમાચારના ગ્રાહકોને પેપરના બંધ રહેલા અંકો બદલ મોકલી આપવામાં આવ્યું છે, તે પહેલાં 'લેખસંગ્રહ' નામનું પુસ્તક મોકલી આપવામાં આવ્યું હતું. અને હવે પછી તે પત્રના અધિપતિ તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીએ હાજર થયેથી બીજી ભેટો તથા જૈનસમાચાર પત્ર નિયમિત બહાર પાડી મોકલી આપવામાં આવશે.

જૈનહિતેન્દ્ર માસિકના અકટોબર, નવેમ્બર અને ડીસેમ્બરના અંકો બંધ રહેલા તે બદલ 'લેખમાળા' નામનું પુસ્તક પ્રથમ મોકલી આપવામાં આવેલું છે. હવેથી નવા વરસના માસિકના અંકો જાન્યુઆરીથી સદરહુ તારીખ પછી નિયમિત બહાર પાડવામાં આવશે. તથા તેની બીજી ભેટની બુકો વખતસર મોકલી આપવામાં આવશે.

'જૈનશાસ્ત્રમાળા' અને 'બુદ્ધ ચરિત્ર' એ બે ભેટની બુકો જૈનસમાચારના ગ્રાહકોને રૂ. ૪-૦-૦ નું વી. પી. કરી મોકલવામાં આવેલ છે. અને જૈનસમાચાર તથા જૈનહિતેન્દ્ર બંનેના ગ્રાહકોને રૂ. ૫-૮-૦ નું વી. પી. કરી મોકલવામાં આવેલ છે. જે સળસો તરફ વી. પી. ન આવ્યું હોય અથવા તે જોઓની ગેરહાજરીમાં વી. પી. પાછું વાળવામાં આવ્યું હોય તેઓએ ઉપર પ્રમાણે લવાજમ મનીઓડરથી મોકલી આપવું અગર નાં વી. પી. કરવા લખવું.

અમૂલ્ય રત્ન નીકળ્યાં. તે જોઈ ક્યવન્નો તથા બન્ને સ્ત્રીઓ ધણો હર્ષ પામ્યાં. આવી અથાગ ઋદ્ધિ મળવાથી ક્યવન્નાની આખર વધી અને વલુજ વેપાર કરવા માંડ્યો અને તેઓ એશઆરામમાં દિવસ ગુજરી સુપાત્રે દાન દેવા લાગ્યાં.

એક દિવસે શ્રેણિક રાજાનો સિંચાનક હાથી નદીમાં પાણી પીવા જતાં મચ્છે તેનો પગ ઘડી રાખવાથી ખુચી રહ્યો તે કેમે ક્યો નહિ નીકળવાથી નગરમાં રાજાએ એવો ઠંઢેરો પીટાવ્યો કે—“જે કોઈ હાથીને કાઢશે તેને અર્ધું રાજ્ય આપવામાં આવશે તથા રાજકુંવરી પરણાવવામાં આવશે.” આથી ઘણા વિદ્યાવંત, કળાવંત, અને જોગી જાનિઓ મંત્ર, જંત્ર વગેરે ઉપાયો કરી થાક્યા પણ સર્વ નિષ્ફળ નીવડ્યું. છેવટે ઠંઢેરો પેલા કંદોઇએ ઝીલ્યો. તેણે જલકંત રત્ન પાણીમાં મૂક્યું જોટલે પાણીમાં ભાગ થયો તેથી મચ્છનું કાંઈ જોર ચાલ્યું નહિ અને હાથી નદીમાંથી નીકળી બહાર આવ્યો.

શ્રેણિક રાજાએ કંદોઇને કહ્યું કે—“આ રત્ન તું ક્યાંથી લાવ્યો ? સાચું કહીશ તો શીરપાવ મળશે અને જુદું બોલીશ તો ગરદન મારવામાં આવશે.” કંદોઇએ કહ્યું કે, “ક્યવન્ના શેહના દીકરા પાસેથી એ રત્ન મને મળ્યું છે.” રાજાએ કંદોઇને માત્ર સાચું બોલવાનો શીરપાવ આપી વિદાય દીધો અને ક્યવન્ના શેહેને બોલાવી સરત પ્રમાણે પોતાનું અર્ધું રાજ્ય આપી પોતાની કુંવરી મોટા દાહથી પરણાવી. ક્યવન્ના શેહેને ધન ઉપર ધન અને સુખ ઉપર સુખ આપી મળ્યું. કહ્યું છે કે, “ચટનામાં ચટતી અને પડનામાં પડતી.”

એક દિવસ શ્રેણિક રાજાના મંત્રી અને પુત્ર અબયકુમારને ક્યવન્ના શેહે કહ્યું કે—“મને એક ડોશીએ બાર વર્ષ ઘરમાં રાખી રાત્રિના વિશે નિદ્રાવસ્થ થયેલો જોઈ પતંગ સહિત ઉપાડીને દેવળમાં લાવી મુક્યો. (એમ કહી પોતાની અબ્રવત સર્વ દહીકન કબી બતાવી.)

તેનો તપાસ કરવો જોઈએ. ” અભયકુમાર મહા બુદ્ધિશાળી છે, તેણે એક દેવળ કરાવીને તેમાં ક્યવન્ના શેઠનું ખાવલું (મૂર્તિ) કરાવી મધ્ય અને નગરમાં ઢંઢેરો ફેરવ્યો કે, “ આ યક્ષદેવનાં દર્શન કરવા સર્વ મનુષ્યે આવવું. ” તે દેવળની પાસે મંડપ કરાવી તેમાં અભયકુમાર તથા ક્યવન્નો શેઠ ગુપ્ત પણ ઉભા રહ્યા. સર્વ પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ છોકરાં સહિત યક્ષની પૂજા અર્ચા કરી ચાલતાં થયાં. પછી પેલી ડોશી હાથમા લાકડી ઝાલી ચાર વહુઓ, તથા ચાર છોકરાઓને લેઈ ડગમગ ચાલતી આવી દેવળમાં પેઠી, પથરની મૂર્તિ દેખીને ચારે વહુઓ હર્ષિત થઈ વારંવાર તેના સામું જોઈ રોવા લાગી. ડોશી પણ ઘણીજ ચિંતાતુર થઈ, તેણે જાણ્યું કે આમાં કંઈક ભેદ છે. ચારે બાળક આવીને મૂર્તિને આઝી પડ્યાં અને કહેવા લાગ્યાં કે “ બાપા ચાલો આપણે ઘેર, અહીં કેમ બેઠા છો ? ” એમ કહી કોઈએ આંગળી, કોઈએ હાથ અને કોઈએ પગ ઝાલ્યો. આ જોઈ ક્યવન્નો શેઠ તથા અભયકુમાર પ્રગટ થયા. તેમને જોઈ ડોશી ધ્રુણ પડી. અભયકુમારે ડોશીને કાઢી મૂકી ચારે વહુઓ, છોકરા તથા ધનમાલ ક્યવન્ના શેઠને સોંપ્યું. હવે ક્યવન્ના શેઠને ધનનો તથા સુખનો પાર રહ્યો નહિ. તે સાત સ્ત્રીઓ સહિત સંસારનાં અનેક પ્રકારનાં સુખ ભોગવવા લાગ્યો. આ સર્વ દાનનું ફળ જાણવું.

તે કાળ, તે સમયના વિષે ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી છત્રીશ હજાર સાધ્વી, ચૌદ હજાર સાધુ અને અગ્યાર ગોણધર સાહત ગામા-નુગામ વિચરતા થકા રાજગ્રહી નગરીના ગુણશલ વનના વિષે પધાર્યા. તેમને વાંદવા શ્રેણિક રાજ, અભયકુમાર અને ક્યવન્નો શેઠ મોટા દાદ અને મોટા પરીવારથી ગયા. તેઓએ ભગવાનને ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા દેઈ વાંદી-નમસ્કાર કરી ત્યાં બેસી પ્રખદા (પરિપદ) સમક્ષ ધર્મોપદેશ સાંભળ્યો. પ્રભુની વાણી સાંભળી કેટલાકે દિક્ષા લીધી અને કેટલાકે શ્રાવકપણું અંગિકાર કર્યું. પછી ક્યવન્ના શેઠ ભગવાનને વાંદી

સવિનય પ્રછયું કે, “હે સ્વામિન! મારો પૂર્વનો ભવ શો હતો?” ભગવત
ઠહે, દેવાનુપ્રિય ! સાંભળ:—

ક્યવન્ના શેઠનો પૂર્વનો ભવ.

શાલીગ્રામ નામે ગામમાં એક ગોવાલણી રહેતી હતી. તેને
એક છોકરો હતો, તે આસ્યાવસ્થામાં હતો. ધન વગર ડોશી પારકું
કામ કરીને પોતાનું તથા છોકરાનું પેટ મુશીબતે ભરતી હતી. એક
દિવસ પર્વ મહોત્સવ હોવાથી ઘેર ઘેર ખીરખાંડનાં ભોજન થતાં હતાં,
તે જોઈને છોકરાને તે ખાવાનું મન થયું; તેથી મા પાસે આવીને રોતાં-
રોતાં તે ભોજન માગ્યું. ઘરમાં સામગ્રી નહિ, તેથી માથે ઘણો સમ-
જાવ્યો પણ છાનો રહે નહિ. તે જોઈ પાડોશણોને ડ્યા આવી તેથી
એકે દૂધ આપ્યું, એકે ચોખા આપ્યા, એકે ઘી આપ્યું અને એકે
ખાંડ આપી; તે લેઈ ડોશીએ ખીર રાંધી અને છોકરાને બેસારી
થાળીમાં પીરસી. તે ઘણી હતી હોવાથી છોકરો દારવા માટે કુંડ
મારતો બેઠો અને ડોશી કાંઈ કારણસર ધર બહાર ગઈ. હવે અહીં
એક અચરજ ઉપન્યુ તે સાંભળો:—

એક મહિમાવંત શુદ્ધ મુનિવર માસખમણના પારણે ગોવરી અર્થે
ફરતા ફરતા તે છોકરાના ઘર આગળ પધાર્યા, તેમને જોઈ છોકરો
ઘણોજ હર્ષવંત થયો અને ઉભો થઈ મુનિને વાંદી તેમના પગે પડ્યો
અને બોલોરાવવા માટે ઘરમાં નેડી લાવી ઘણુંજ આદરમાન ત્રીધું.
ખીરમાં લીટી તાણી ત્રણ ભાગ ટીધા. મુનિએ વહોરવા માટે પાત્ર
ધર્યું તેમાં છોકરે પ્રથમ એક ભાગ વહોરાવ્યો, પછી તે પોતાને થોડો
લાગવાથી બીજો ભાગ વહોરાવ્યો; વળી ઉત્કૃષ્ટ ભાવ યજ્ઞથી ત્રીજો
ભાગ વહોરાવ્યો. ઉત્કૃષ્ટ ભાવ, દ્રાગુક આહાર અને સુપાત્ર સાધુ એ
ત્રણ મળવાથી મુક્તિ પીજ વાળ્યું, જેથી પુણ્ય રૂપી કલ્પવૃક્ષ રૂપું,
તેનું દળ આ ઉત્પન્ન થયું.

છોકરો સાધુને ખીર વોહોરાવી તેમને ઘર બહાર લગી પહોંચાડી વંદન કરી પાછો વળ્યો અને ખાલી થાળી લઈ એડો. માતા પાસે તેણે ફરીથી ખીર માગી, તો ડોશીએ બાકી રહેલી સર્વ ખીર આપી. છોકરે મુનિને ખીર વહોરાવ્યાનું માને કહ્યું નહિ. (શુભદાન દીધું,) તેથી માયે વિચાર્યું કે મારો છોકરો હમેશાં આટલી ભૂખ સહન કરે છે માટે મારા જન્મને ધિક્કાર છે, એટલું વિચારે છે તેટલામાં છોકરાએ ઘણી ભૂખમાં ઘણી ખીર ખાધેલી હોવાથી મૂર્છા પામી શુભ ધ્યાનમાં મરણ પામ્યો.

સુપાત્રેદાન દેવાથી તું ઉત્તમકુળમાં જન્મ્યો અને ઘણી ઋદ્ધિ પામ્યો. ચાર પાડોશણોએ દૂધ, ચોખ્ખા, ધી, ખાંડ આપી તારા સાર ખીર કરાવરાવી (દયાથી ગરીબને દાન આપ્યું,) તેથી તારી ચાર સ્ત્રીઓ થઈ. તે ખીરમાં ત્રણ લીટી કરી ત્રણ ભાગ કર્યા તે કારણથી ત્રણ વાર તને લક્ષ્મી મળી અને ત્રણ વાર અંતરાય પડી.

ઉપર પ્રમાણે ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીના મુખથી વાણી સાંભળી ક્યવન્નાશાહ વૈરાગ્ય પામ્યો અને ઘેર આવી પુત્રને ધરખાર સોંપી દિક્ષા લેવા તૈયાર થયો. તેની સાતે સ્ત્રીઓ પણ દિક્ષા લેવા તૈયાર થઈ. એ રીતે આઠ જણે મોટા ઠાઠથી ભગવાન પાસે જઈ દિક્ષા ગ્રહણ કરી. ક્યવન્ના મુનિ ચૌદ પૂરવભણી માસમાસખમણનાં પારણાં કરતા થકા પંડિત મરણે મૃત્યુ પામી, સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાને દેવતા થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહે નરભવ પામી આઠ કર્મ દહન કરી કૈવલ્યજ્ઞાન પામી મોક્ષે જશે.

દાહરો.

દાન, શિયળ, તપ, ભાવના, ધર્મના ચાર પ્રકાર;
દાન વડું છે તેહમાં, મુજ કરે સ્વિકાર.

ધર્મમાર્ગે વાપરતાં ધન ખૂટતું નથી.

જંખુદીપના ભરતક્ષેત્રના વિષે લક્ષ્મીપુર નામે નગરમાં લક્ષ્મીવિલાસ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરમાં ધર્મિષ્ઠ અને મહા સત્યવંત એવો લક્ષ્મીધર નામે શેઠ વસતો હતો. તેને કુમળમુખી અને મૃગ લોચની કુમળા નામે ભાર્યા હતી. એક દિવસ શેઠે રાત્રિને સમયે સૂતાં થકાં ઉજવળ વસ્ત્ર અને આભૂષણવંત એક સ્ત્રી દીડી. તેને તેણે પૂછ્યું, “ભદ્રે ! તું કોણ છે ?” તે બોલી, “હું તારા ઘરની લક્ષ્મી છું.” શેઠ બોલ્યા, “કેમ આવી છે ?” તે બોલી, “હું હવે તારા ઘરમાંથી જવાની છું માટે તને કહેવા આવી છું.” આ વચન સાંભળી શેઠ તેને પાકુ પ્રહાર દઈ બોલ્યા, “જો તારે પછી પણ જવું છે તો હમણાં જ જા.”

આ પછી લક્ષ્મી અન્ય સ્થાનકે ગઈ. પ્રાતઃકાળે શેઠ ઉઠ્યા અને ઘરમાં જુએ છે તો ધન, ધાન્ય, કાપડ, ચૌપદ વગેરે કંઈ ન દીઠું. ત્યારે વિચારવા લાગ્યા કે, “એ બાપડી રાંઠે ગઈ તો શું થયું ? મારું સત્ય તો નથી ગયું ? મારું સત્ય અને સત્ત્વ એ વડે ઉદય કરીશ તો લક્ષ્મી પાછી રાંઠે બની કાલાવાલા કરતી આવશે.” ક્યું છે કે:—

સતિયા સત્ય મત છોડિયે, સત્ય છોડયે પત જાય;
સત્યની બાંધી લક્ષ્મી, ફિર ફિર ફેરા ખાય.

એમ વિચારીને પાડોશી પાસેથી કંઈક દ્રવ્ય ઉઢીનું લેઈ તેનું તેલ, ગીદું વગેરે લેઈ કોથળો ભરીને નગરમાં પાડે પાડે ભ્રમવા લાગ્યા. કોઈને તોલમાં આણું આપવું નહિ, સારી ચીજમાં નહારી ચીજ લેળવી વેચવી નહિ, ખોટા ભાવ કરવો નહિ અને

કોઈ રીતનો દગો પ્રપંચ કરવો નહિ. આ પ્રમાણે સાફ દાન-
તથી ક્યવિક્ય કરતાં પાડોશીનું દ્રવ્ય જે ઉછીનું લીધું હતું તે તેને
પાછું આપી, ઘેર આવી દેવગુરૂની ભક્તિ કરી પુણ્ય માર્ગે પણ કાંઈક
વાપર્યું. એમ નિરંતર કરતાં જે કાંઈ લાભ આવે તેમાંથી આજીવિકા
ચલાવે પણ ઘણો લાભ ન થયો, તે વારે કોથળો લેધને પાસેના ગામોમાં
જઈ માલ વેચે. એમ કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

હવે લક્ષ્મી એક કૃપણને ઘેર ગઈ. લક્ષ્મી ઘણું કરીને કૃપણને
ઘેર જવામાં સુખ માને છે; કારણ કે તે તેનું સારી રીતે રક્ષણ કરે
છે (સાચવી રાખે છે). પણ આ કૃપણે તો લક્ષ્મીને ઉડા પાડો
ખોદીને દાટી તેથી તે આકર્ષ દુઃખ ભોગવવા લાગી, સારે ઉદ્દેગ
પામીને ચીંતવવા લાગી કે, “અહો ! મેં અયુક્ત કર્યું ! જે કારણ
માટે મેં તે મહાતુભાવને મૂક્યો તે કારણ તો ન સર્થ્ય પણ ઉલટું
દુઃખ ભોગવવું પડે છે. માટે હવે તેને ઘેર પાછી જઉં. પણ તે મને
ધરમાં પેસવા દેશે નહિ. માટે કાંઈક ઉપાય કરીને આંગળથી તેને
પ્રસન્ન કરું અને પછી જાઉં.”

એક દિવસ લક્ષ્મીધર શેઠ ગામડેથી પાછા વળીને એક વડના
ઝાડ તળે વિસામો લેવા બેઠા છે, ત્યાં લક્ષ્મી એક કલસ હાથમાં
લેઈ ઉભી રહી. તેને શેઠે દીદી એટલે વિચાર્યું કે, આ કોઈ પરસ્ત્રી
ઉભી છે. તેથી ત્યાંથી ઉડી આધા ચાલ્યા. ખીજે દિવસે તેણે
આવી શેઠને બોલાવ્યા પણ શેઠ ઉત્તર દીધા વિના ચાલ્યા
ગયા. ત્રીજે દિવસે શેઠના બે પગ વચ્ચે વળગીને રહી. ત્યારે
શેઠ બોલ્યા તું કોણ છે ? તે બોલી, તમારા ઘરની લક્ષ્મી
હું. હવે હું તમારા ઘેર આવીશ. શેઠ બોલ્યા, તારાથી
સર્થ્ય ! તને નમસ્કાર ! તારામાં શો ઢંગ છે ? તું પંડિત,
સમજી કે સત્યવંતનું ઘર મૂકી, અભણ, મૂર્ખ કે અસ-

ત્યવંતનું ધર વહેલું પસંદ કરે છે. અને અંધ થઇ ઉંચકુણ મૂકી નીચા કુળે ભમે છે. વળી તું જાતે ચપલ છે, જેને તેં સુખ આપ્યું તેને પાછું દુઃખ આપવામાં ખાફી મૂકતી નથી. એવી તું નિર્દય, નફરત અને ઢંગ વગરની છે, તો તારો મંગ કોણ કરે ? મારા પગ મૂકીને વેગળા જા. લક્ષ્મી ખોલી, નમે મોઢા છે, તેથી મારી પ્રાર્થના ભંગ કરવી ઘટે નહિ. હું ખીજે ઠેકાણે ગઇ તે મારી ભૂલ છે માટે મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ મને ધરમાં આવવાની હા પાડો. એમ ઘણો આગ્રહ કરવાથી શેઠ ખોલ્યા, જે તારે આવવાની મરજી હોય તો “ જ્યારે તને મારા ધરમાંથી જવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે, તારે મને એક વર્ષ પહેલાં ખબર આપવી.” એ સરત કબૂલ હોય તો હું તને મારા ધરમાં પેસવા દઉં. લક્ષ્મીએ તે વચન કબૂલ કર્યું. પછી શેઠ ઘેર આવ્યા. ધરમાં જુએ છે તો હામ હામ ધનના ઢગલા પડ્યા છે. તે દ્રવ્યવડે કરીને ધાન્ય, રાચરચીલાં, વસ્ત્રાભૂષણ મન માનતાં લાવીને શેઠ યથેચ્છાએ લક્ષ્મી ભોગવવા લાગ્યા અને દીન, અપંગ, અનાથને દાન દેવા લાગ્યા. એમ લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરતાં કેટલાક દિવસ વહી ગયા.

એકદા રાત્રે લક્ષ્મી આવીને શેઠને કહેવા લાગી કે, તને મૂકીને હવે હું એક વર્ષ પછી ખીજે ઠેકાણે જઈશ. એ વાત સાંભળીને શેઠ પ્રાતઃકાળે દીન, અપંગ, અને સાધુ જતોને દાન આપવા માંડ્યું. વાંચનશાળા, શિક્ષણશાળા, ધર્મશાળા અને આપધશાળાઓ સ્થાપવા માંડી, ઘણા છોક્રોને અભ્યસન દેવાવ્યાં, કુંડળ, મિત્ર, ખંદીવાન, દીન, દુઃખીજતોના ઉદ્ધાર કર્યા. એમ સર્વ દ્રવ્ય ધર્મ માર્ગે વાપરીને એક કોઠારી વાળા નાણાનો સંચારો કરીને શેઠ મૃતા. પછી લક્ષ્મી આવી રોતી થકી કહેવા લાગી કે, “ હે શેઠ ! તમે દેવશુર અને ધર્મ કાર્યના વિષે લક્ષ્મી વાપરીને મને છળી, તો હું હવે નગ્ન થઈ થકી ત્યાં જાઉં ?

તે માટે હવે ખીજે ઠેકાણે નહિ જાઉં. દાશીની પેઠે આજોટતી તારેજ ઘેર રહીશ.” શેઠ બોલ્યા, “જેમ તને ગમે તેમ કર, કિંબહુના ?” પછી શેઠના ઘેર પૂર્વની પેઠે લક્ષ્મી વિસ્તાર પામી. ત્યાર પછી લક્ષ્મીધર શેઠ દેવગુરૂ, અને ધર્મ માર્ગના વિષે ઘણા કાળ સુધી લક્ષ્મી વાપરીને સ્વર્ગે ગયા.

દાહરો.

લક્ષ્મી કોની છે નથી, થાશે નહિ કે દાન;
ધર્મ માર્ગે વાપર્યું, તે ધારો નિજ ધન.

પ્રાણીમાત્ર નસીબ લેધને જન્મે છે !

સીબ અથવા ક્રીસમત એ પૂર્વભવની કરણીનું ફળ છે. કેટલીક વખતે વિદ્વાન દુઃખી અને મૂર્ખ સુખી થતા જોઈએ છીએ, તથા ગૃહસ્થનાં છોકરાં આપના મુઆ પછી ભૂખે મરતાં અને ગરીબનાં છોકરાં આપના મુઆ પછી શ્રીમંત થયેલાં જોઈએ છીએ, તથા એક આળકનો જન્મ ગરીબના ઘેર થવાથી તેનો કોઈ ભાવ પૂછતું નથી, અને એક આળકનો જન્મ રાજાના ઘેર થવાથી સહુ તેને ખમ્મા ખમ્મા કરે છે, તે ઉપરથી ક્રીસમત સિદ્ધ થાય છે.

ક્રીસમત પ્રમાણે આ અવતારમાં સુખ દુઃખ ભોગવવાનું છે, છતાં કેટલાંક મનુષ્યો પોતાનાં છોકરાંની ને કુટુંબની હદ ઉપરાંત શીકર કરી ધર્મ કરણીમાં અંતરાય પાડે છે, તે યોગ્ય નથી. કારણ કે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, ધર્મસ્ય ત્વરિતાગતિ માટે ધર્મના કામમાં વિલગ કરવો નહિ. છોકરો, છોકરાનું નસીબ લેધને જન્મે છે, અને સ્ત્રી, સ્ત્રીનું

નસીબ લેધને જન્મે છે. તેમનું ભરણપોષણ તથા સંરક્ષણ કરવું એ આપણી દરજ છે પણ એમને સર્વદા સુખી કરવાં એ આપણા અધિકારનું કામ નથી, તો પછી ધર્મ કરણીમાં અંતરાય શા માટે પાડવી જોઈએ ? તથા મિથ્યા અશ્વસોસ શા માટે કરવો જોઈએ ? તત્ સંબંધમાં એક નાની કથા નીચે લખીએ છીએ.

પાલડી કરીને એક નાનું ગામ હતું, ત્યાં અંબારામ ભટ્ટ કરીને એક ગરીબ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને એક સ્ત્રી ને બે-છોકરા ૧૨ વર્ષની અંદરની ઉમરના હતા. અંબારામ પોતાના ગામની નજીકમાં નદી હતી તેની પેલીપાર જઈ લૂગડું પાથરી બેસતો અને નદીમાં સ્નાન કરી બહાર નીકળેલા માણસોને કંકુના ચાંદા કરતો. તેના બદલામાં લોકો મૂઠી મૂઠી દાણા તેના પાથરેલા લૂગડામાં નાખતા હતા. તે એકંદરે એક આખા દિવસનું ત્રણ માણસનું ગુજરાન ચાલે એટલા થતા હતા.

અંબારામ આ સિવાય ખીજે કાંઈ ઉદ્યમ કરતો નહોતો. અને હમેશાં સવારમાં વહેલો ઉઠી દાનણપાણી કરી નદી ઉપર જઈ લૂગડું પાથરી બેસતો, તે નવ વાગ્યા સુધી ત્યાં રહી ઘેર આવતો. તેના લાવેલા દાણાને ઘણી ભટ્ટાણી દરરોજ રોટલા કરી આપતી. લાવેલા દાણામાંથી ખીજ દિવસના માટે કાંઈ ઉગારો પડતો નહિ. એ પ્રમાણે હમેશાં ચાલતું.

એક દિવસ અંબારામને નદીએથી દાણા લેઈ ઘેર આવવાની વખતે નદીએ અકસ્માત પૂર આવ્યું તેથી તેનાથી નદી ઉતરી ઘેર આવી શકાયું નહિ અને આખો દિવસ તથા રાત્રિ નદીની પેલીપાર પડી રહેવું પડ્યું. તે વખતે તેણે થોડા કાચા દાણા પલાળીને ખાધા અને ખાકીના છોકરા તથા સ્ત્રીના માટે રાખી મૂક્યા.

“ છોકરા અને સ્ત્રી શું ખાશે અને તેમનું શું થશે ” ? આવી શીકર કરતો ને બેઠો. જો કે આ શીકર વાસ્તવિક હતી પણ તેતો તેની

હદ એટલે સુધી વધારવા લાગ્યો કે, વારંવાર ગાંડાની માફક બકવા લાગ્યો અને પોતાનું ખટકર્મ પણ કરી શક્યો નહિ. રાત્રે નિદ્રાદેવી પણ તેનાથી રીસાઈ બેઠાં. જરાક આંખ મળે કે સ્ત્રી, છોકરા અને ઘરનો ચિતાર નજરે પડે. કદાચ જો આવી સ્થિતિમાં તે બે ત્રણ દિવસ રહેત તો અવસ્ય તેની ડાગળી ખસ્યાવિના રહેત નહિ, પણ સારા ભાગ્યે પૂર તો બીજો દિવસે ઉતરી ગયું તેથી એક આખો દિવસ અને રાત્રિ અંખારામ ભટ્ટે આવી સ્થિતિમાં ગુજરી. હવે તેના ઘરની હકીકત સાંભળો.

પાલડીમાં માત્ર એકજ અંખારામ બ્રાહ્મણનું ઘર હતું. તેથી ત્યાંના એક કાળીદાસ નામના સદ્ગૃહસ્થ પટેલે બ્રાહ્મણ જમાડવાના માનેલા હોવાથી તેણે તે દિવસે અંખારામ ભટ્ટના ઘેર નોતરું દીધું. ભટ્ટાણી તથા છોકરાએ જઈ લાડ, દાળભાત તથા એક શાક ખનાવી ભોજન કીધું. પટેલે જમ્યા ઉપર ત્રણે જણને ચમચાર આના દક્ષિણા આપી અને અંખારામ ભટ્ટ ઘેર નહિ હોવાથી તેના માટે બે લાકડ લઈ જવા ભટ્ટાણીને કહ્યું. ભટ્ટાણીએ તે પ્રમાણે કર્યું અને ત્રણે જણે ઘેર આવ્યાં.

હવે બીજો દિવસે નદીએ પાણી ઉતરી જવાથી અંખારામ મોટા મળશકમાં ઉડી ઘેર આવ્યો અને આવતાંવાંતજ લૂગડાના છેડેથી દાણા છોડી ભટ્ટાણીને કહ્યું કે “લે આ દાણા, છોકરા તથા તું કાલનાં ભૂખ્યાં છો માટે તાકીદે તેને દળી રોટલા કરી ખાઓ. મેંતો કાલે દાણા પલાળી ખાધા છે એટલે મને ઝાઝી ભૂખ લાગી નથી પણ બિચારા છોકરાઓ ભૂખે પીડાતા હશે માટે તાકીદ કર.”

આ સાંભળી ભટ્ટાણીએ કહ્યું: “મહારાજ, તમે અકળાશો નહિ, કાલે કાળીદાસ પટેલના ઘરનું નોતરું આવ્યું હતું તેથી અમે ત્રણે જણે લાડ, દાળભાત અને એક શાક ખનાવી જમાડાવીએ અને

તમારા માટે બે લાડુ ઘેર લાવી છું માટે તમે દેવ સેવા કરી જન્મવા બેસો. અંબારામ એ પ્રમાણે કરી જન્મવા બેઠો એટલે નાનો છોકરો રમતો રમતો ત્યાં આવ્યો, તેણે કહ્યું કે—“ બાપાણ ! તમે ક્યાં ગયા હતા ? તમે તો રોજ જર બાજરીના રોટલા ખવરાવતા હતા અને કાલે તમે નહોતા તો અમે લાડુ જમ્યા. અને હવે પાછા તમે આવ્યા તો દર-રોજ રોટલા મળીશું. વળી તમે આજે ન આવ્યા હોત તો તમને આપવાના લાડુ અમે બે ભાઈ આજે એકેક વહેંચી ખાત.”

ભોળા છોકરાએ કહેલાં ભલાં વચન, અંબારામ ભદ્રની છાતીએ ડોરાઈ ગયાં, તેણે તાકીદે ખાઈ લીધું અને મનમાં વિચાર્યું કે—“આ છોકરે કહ્યું તે ખરૂં છે. હું કાલે તેઓના ખાવા માટે શીકર કરી મુઝો અને ખટકર્મ પણ ચૂક્યો અને તેમને તો તેમના નસીબ પ્રમાણે લાડુ મળ્યા. વળી છોકરો કહે છે કે તમે ન આવ્યા હોત તો સાડ. એણે તો એ, વગર સમજવે કહ્યું છે પણ ખરૂં જોતાં સંસારમાં તમામ સ્વાર્થની સગાઈ છે; કોઈ, કોઈનું નથી. માટે આપણા આત્માનું શામાટે બગાડવું જોઈએ ? એમ વિચારી ત્યાંથી બોલ્યા ચાલ્યા વગર ગામ બહાર નીકળી બીજે ગામ જઈ એક જૈન સાધુનો ઉપદેશ સાંભળી તેમની પાસે દિક્ષા લીધી.

દોહરો.

સહુ સહુનું સંભારશે, સંભારે સહુ આપ;
કરી કમાઈ ભોગવે, કાં બેટા કાં બાપ.

કામદેવ જીતનારને ધન્યવાદ.

ટલીપુત્ર નગરમાં નંદરાજ રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાંના મંત્રી સુકટાળના સ્વર્ગવાસથી તેના પુત્ર શ્રીયક્ષે મંત્રીપદ લેવા રાજ્યે કહ્યું. ત્યારે તે વિનયવંત શ્રીયક્ષે કહ્યું કે, “ હે મહારાજ ! એ માનવંતી પદવી મને આપી મારા ઉપર આપ મોટો ઉપકાર કરવા ધારે છે તે માટે હું પોતાને ભાગ્યશાળી માનું છું. પરંતુ મારા વડીલ માર્ઘ સ્થૂળભદ્ર કોશ્યા ગણિકાના ઘેર ખાર વરસથી રહે છે તેમના છતાં મારાથી આ પદ કેવી રીતે સ્વિકારી શકાય ? ”

આથી નંદરાજ્યે સ્થૂળભદ્રને ખોલાવી મંત્રીપદ લેવા કહ્યું. પરંતુ ગણિકાના મોહપાસમાં લુપ્થ થયેલો માણસ રાજ્યકાર્યભાર જેવી જોખમભરી ધુસરી કેમ ઉપાડી શકે ? વિષયનું વિષ જેમને ચઢ્યું છે તેઓનું ચિત્ત કદી કોઈ કામમાં ચોંટ્યું છે ? સ્થૂળભદ્ર મોટા વિચારમાં પડ્યા. પરંતુ રાજનો હુકમ તોડવો અને મોતને સામૈયુ કરવું એ બે ખરાબર હોવાથી તેમણે માત્ર એટલોજ જવાબ વાળ્યો કે “ હું વિચાર કરીને ગ્રહણ કરીશ. ”

જેમણે પૂર્વભવોમાં કર્મોને પાતળાં કર્યા છે તેમને તો દેખાતા દુઃખો સુખો માટે જ આવી પડે છે. ગણિકાના સંગનું સુખ ખોવા રૂપી દુઃખ પડવાનો વખત સ્થૂળભદ્રને આવ્યો, તે માત્ર તેમના કલ્યાણ અર્થે જ થયો. કારણ કે તેમને વિચાર થયો કે, “ અહો ! ધિક્ક છે આ પરવશતાને ! મોહને વશ પડેલો હું ગણિકાની સોડમાંથી છૂટી શકતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ રાજશિક્ષાને પાત્ર બનવાનો પણ વખત આવ્યો છે. હવે જો હું રાજસેવા અંગિકાર કરું તો ત્યાં પણ પરવશતાજ છે. ન્યાયાન્યાય કરતાં રાજની મરજીને વધારે માન આપવું

પડશે. વળી કોઈ વખત તેનાથી સહેજ પણ દુઃખ પડ્યું તો હવતું પણ જોખમ, માટે મોહ વગેરે સર્વ મીઠી દેખાતી ચીજો પરવશતા અને દુઃખનું જ કારણ છે. એ કારણથી હું છવ ! એ પરવશતાને હવે છોડ. જ્યાં સુધી તું તેને નહિ છોડે ત્યાં સુધી તે તારો કેડો છોડશે નહિ. સ્વતંત્રતા અને એકાંત મુખ તો વિતરાગી મુનીનેજ છે. ”

એવી રીતે શુભ ધ્યાનમાં ચડેલા શ્રી સ્થૂળભદ્ર લોચ કરી, મુખવત્ત તથા રજોહરણ સહિત નંદરાજ પાસે આવ્યા. નવીન રૂપ જોઈ રાજાએ પૂછ્યું કે, “ કિમાલોચિતમ ” (શું વિચાર કર્યો) ? ” એ વાક્યનો અર્થ ‘ કેમ લોચ કર્યો ’ એવો લઈને શ્રી સ્થૂળભદ્રે જવાબ વાળ્યો કે “ મુનિને એમજ ઘટે છે. ” એમ કહી સર્વ હકીકત કહી બતાવી. તે સાંભળી નંદરાજ ઘણો પ્રસન્ન થયો અને શ્રીયક્તે મંત્રીપદ આપ્યું.

એકદા શ્રી સ્થૂળભદ્ર મુનિ પોતાના ગુરૂ પાસે જેઠા હતા તેવામાં ત્રણ શિષ્યોએ ગુરૂ પાસે આવીને અનુક્રમે સિંહની ગુફા ઉપર, સર્પના ખીસ પાસે અને કૂવાના બારવડીઆ ઉપર ચાતુર્માસ કાયોત્સર્ગે રહેવાના અભિગ્રહ લીધા. ત્યારે શ્રી સ્થૂળભદ્રએ કહ્યું કે, “ હું કોળ્યા ગણિકાની ચિત્રશાળામાં પદ્મસ ભોજન લેતો હતો એમાં મુંઝવણ કરીશ. ” ગુરૂએ સર્વને યોગ્ય ઉપદેશ આપ્યા પછી યથેચ્છ ધ્યાને જતા આગા આપી એટલે સર્વ મુનિઓએ તેમ કર્યું.

શ્રી સ્થૂળભદ્રને આવના જોઈ કોળ્યાગણિકા વિનય સહિત તેમને લેવા સામી ગઈ અને પોતાની ચિત્રશાળા સોંપી. તે પ્રતિદિન પદ્મસ ભોજન આપતી અને વિધવિધ પોશાક અને લાવણના તંપા લાવવાવધી મુનિને પસાળવા મથતી. પરંતુ અગ્નિનું જ્વર નાશ પાસે શ માલે ? છેવટે કામચી વિવ્રદળ બનેલી ગણિકાએ ૨૫૧ રાત્રીમાં

માગણી કરી ત્યારે મુનિએ તેને ઉપદેશના રૂપમાં જવાબ વાળ્યો કે,
 “ હે કૌશ્યા ! આ જીવે બહુ બહુ ભોગ ભોગવ્યા છે, પરંતુ
 તે કદી તૃપ્તિ પામ્યો નથી. કામ ભોગ શલ્ય છે, હલાહલ
 વિષ છે, તે કામભોગ નહિ ભોગવવા છતાં માત્ર તેની ઈચ્છા
 કરવાથી પણ અસંખ્ય જીવો દુર્ગતિ પામ્યા છે. વળી વિષય
 માત્ર કાયર જનોનેજ વિવહળ કરે છે; તંતુ માત્ર મચ્છરનેજ
 બાંધી શકે છે. વળી એક મૈથુન પ્રસંગે નવ લાખ સુક્ષ્મ
 જીવોની હિંસા થાય છે એવું શાસ્ત્ર વચન છે.” આ વચના-
 મૃતથી જાણે કે નવોજ અવતાર પામી હોય તેમ તે કૌશ્યા ગણિકા
 ગણિકા મટી—ગુણીયલ શ્રાવિકા બની.

વસંત, કૌયલ, પંચમરાગ અને ચંદ્ર જેવા સુભટો છતાં, અને
 હરિ, શિવ, બ્રહ્મા આદિ કિંકરો છતાં કામદેવ એક મુનિથી હણાયો
 એ કેવી આશ્ચર્યજનક કથા છે ! હે રતિપતિ મદન ! આ સ્થૂળભદ્ર
 મુનિને તું કદાચ નંદિષેણ, રથનેમી, અને આર્દ્રકુમાર તુલ્ય ગણતો
 હોઈશિ, પણ શું તને ખબર નથી કે એમણે તો શ્રી નેમિનાથ, શ્રી
 જંપુસ્વામી અને શ્રી સુદર્શન શેઠની પંક્તિમાં ચોથા થઈને તને રણ-
 ક્ષેત્રને વિષે હણવાજ અવતાર લીધો છે ? વળી સરખામણી કરવા જતાં
 શ્રી નેમીનાથ કરતાં પણ શ્રી સ્થૂળભદ્ર ઉત્તમ વીર મનાય છે કારણ
 કે શ્રી નેમીનાથે તો ગિરનાર ઉપર ચઢીને મોહને હત્યો હતો
 પરંતુ શ્રી સ્થૂળભદ્રજીએ તો મોહનાજ કિલ્લામાં પ્રવેશ કરીને
 તેને હત્યો !

ચાતુર્માસ પુરૂ થયું અને શ્રી સ્થૂળભદ્ર તથા બીજા ત્રણે શિષ્યો
 ગુરૂ પાસે આવ્યા. ગુરૂએ ત્રણેને “ તમે દુષ્કર કર્યું છે ! ” એવા શબ્દથી
 ધન્યવાદ આપ્યો પણ શ્રી સ્થૂળભદ્રને આવના જોષ આસનથી ઉઠી
 ગુરૂએ કહ્યું કે “ આહો ! તમે અતિ દુષ્કર કર્યું છે !! ”

ત્રણે શિષ્યોને ગુરુનો પક્ષપાત જણાયો. તેઓ માંહેમાંહે કહેવા લાગ્યા કે “પરસ ભોજન ખાતાં છતાં વેશ્યાના ઘરમાં આતુર્માં રહેનારા આ સ્થૂળભદ્ર સંસાર પક્ષે પ્રધાનપુત્ર હતા તેથીગુરુ તેમને વધારે માન આપે છે અને આપણે સિંહની ગુફા આદિ વિકટ સ્થળે અનેક પરિસહ સહન કરી કાયોત્સર્ગમાં આતુર્માંસ ગુજર્યું તોપણ ગુરુને કાંઈ હિસાબમાંએ નથી. માટે હવે આપણામાંના એકે હવેનું આતુર્માંસ કોસ્થાને ઘેરજ કરવું.” એમ નિશ્ચય કર્યા બાદ વખત જતાં, પીત્ત આતુર્માંસના સમય પહેલાં ત્રણે શિષ્યોએ ગુરુને કહ્યું કે, “અમને આ આતુર્માંસ કોસ્થાની ચિત્રશાળામાં કરવા દો.” યોગ્યાયોગ્યતાના જાણકાર ગુરુએ કહ્યું કે, “સ્થૂળભદ્રે કર્યું તેવું કાંઈ કરી શકે તેમ નથી. માટે તમે તેનો વાદ લેવો જવા દો. નહિ તો પૂર્વતું પુણ્ય પણ ખોટા ખેસશે.”

છતાં ગુરુના નિષેધને નહિ માન્ય કરતાં ત્રણમાંના એક શિષ્ય વેશ્યાના ઘેર આતુર્માંસ રહેવા ગયો. ગણિકા સમગ્ર કે મોટી શેખીથી મુનિ આવ્યા તો છે પણ ભાર ખોધને જવાના છે. તેણે તેને પરસ ભોજન જમાડ્યાં પરંતુ રખેને તે પોતાનું વ્રત ચૂકે અને મને પાણુ દોષિત કરે એ ડરથી તેણે ઝાઝા શણગાર, હાવભાવ, દષ્ટિપ્રભાર વગેરે કાંઈ કર્યું નહિ. તેમ છતાં નવધાવનાની કુરતી સુંદરતા ગમે તેટલો દાંક પીછોડો કરવા છતાં વચ્ચે વચ્ચેથી ઝળગી હોતી તે જોઈ મુનિ વિવ્હળ બની ગયા અને શરમ છોડીને અયોગ્ય માગારીઓ કરવા લાગ્યા. અગ્નિ કોને નથી ખાળતી ? લક્ષ્મી કોને મોદ નરી પનાડતી ? વિધાતાને વશ કોણ થતું નથી ? છતાં એ ત્રણે સ્ત્રીઓજ છે.

મુનિને વિષયાંધ જન્યા જોઈ ગણિકાએ કહ્યું કે “અમાને તો દ્રવ્ય જોઈએ.” મુનિ બોલ્યા : “હાલ તે મારી પાસે નથી પણ પાછીથી લાવી આપીશ.” શ્રી સ્થૂળભદ્રના ખોધની ગુપ્તીચ્ચત્ર અનેવી

ગણિકાએ તેને પ્રતિબોધ પમાડવા અર્થે કહ્યું કે “ હે મુનિ ! ભોગની ઇચ્છા હોય તો જાઓ નેપાળ દેશમાં, ત્યાંનો રાજા સાધુઓને લક્ષમૂલ્કી રત્નકાંબળ આપે છે, તે લાઇ આવીને તમારું ઇચ્છિત કરો.”

એકલો કામજ નહિ પણ ક્રોધ, લોભ, મોહ આદિ આઠે શત્રુઓનો સ્વભાવ છે કે જેમના ઉપર તે હુમલો કરે તેમને અગાઉથી અંધ બનાવી દે છે, કે જેથી તે ફાવી શકેજ નહિ. તેવી રીતે આ મુનિ પણ કામથી અંધ બની ચોમાસાનો કાદવ કચરો ખુંદતાં એટલી દૂર ભૂમિએ ગયા અને રત્નકાંબળ લાઇ પાછા ફર્યા. રસ્તામાં પલ્લિપતિનો પોપટ તેને જોઇને બોલ્યો કે “ લક્ષ જય છે ! લક્ષ જય છે ! ! ” એ સાંભળીને પલ્લિપતિએ મુનિને પકડી લક્ષદામની કાંબળ લુટી લીધી. છતાં નાહિમ્મત નહિ થતાં રૂપ બદલી બીજાવાર નેપાળ જઇ પોકળ વાંસમાં રત્નકાંબળ ધાલી સહિસલામત વેશ્યા પાસે આવ્યા. આહો ! આવીજ દૃઢતા, આવીજ હિમ્મત તથા આવોજ રાગ ધર્મમાં હોય તો મોક્ષસુખ કેટલું બધું નજીક થઈ પડે ?

વેશ્યાએ તે ભેટ લઇને, સ્નાન કરી, તે વડે શરીર લુછી ખાળમાં ફેંકી દીધી. એ જોઇ આશ્ચર્ય પામેલા મુનિ બોલ્યા કે, “ આહો કૌશ્યા ! સુદા છતાં, મહા મહેનતે મેળવેલી આ મહામુલ્કી રત્નકાંબળ આમ ખાળમાં શા માટે ફેંકી દે છે ? ” કૌશ્યા બોલી : “ અહો ઉત્તમ પ્રાણી ! સુદા છતાં, અત્યંત મુશીબતે મેળવેલો આ માનવભવ-નિરોગી દેહ- ઉત્તમોત્તમ ધર્મ અને તેમાં વળી આ શ્રેષ્ઠ મુનિવ્રત આમ મારા જેવી જગત્ની ચાટ જેવી ખાળમાં ફેંકી દેવા શા માટે ઉત્સુક થયા છો ? તમને જ્યારે એક લક્ષ મૂલ્યની પણ નાશવંત કાંબળ માટે આટલી દરકાર છે તો જેતું મૂલ્ય થઈ શકે નહિ તેવા અને નાશવંત સ્થિતિથી બચાવનારા આ મુનિવ્રતને કેમ તણવત લેજો છો ? ”

કામે હરી લીધેલાં ચક્ષુ એક ગણિકાએ ઉઘાડ્યાં અને મુનિ હવે પોતાનો મહા દોષ પ્રત્યક્ષ જોવા લાગ્યા. પછી તે ગણિકાને ખમાવી (ક્ષમા માગી) તેનો ઉપકાર માની ગુરૂ પાસે ગયા. અને પોતાનાં પાપો આજોવ્યાં.

મુનિ શ્રી સ્થૂળભદ્ર જૈન પૂર્વના ધારણુહાર થઈ, તપશ્ચર્યા કરતા અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિષ્ઠાપના વિચરતા. તેમના સ્વર્ગવાસ પછી આગ પૂર્વ વિચ્છેદ ગયાં.

આ વાતનો ઉપદેશ સર્વ કોઈ સ્ત્રેલાધ્યા સમજી શકે તેમ છે. એમાં એક ખરેખરા શિયળવંત મહા પુરૂષનું ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. વળી આ વાત ઉપરથી એમ પણ સમજાય છે કે, સ્ત્રી અથવા પુરૂષના શિયળની પરીક્ષા ક્યારે થાય કે ન્યારે એકાંત મળવા છતાં તથા એક ખાનનાં અંગોપાંગ નિરખવા છતાં તેમજ રૂપ, ગુણ, દ્રવ્ય, સત્તા આદિ હગ્નરો લાલચો છતાં અજિત થાય નહિ ત્યારે જ. કેટલાક વીર્યહિન હોવાથી, કેટલાક કુરૂપ હોવાથી, કેટલાક પ્રસંગ નહિ મળવાથી, કેટલાક ઉપર જાપતો હોવાથી અને કેટલાક શરમાળ હોવાથી પરસ્પરી ભોગવી ન શકે તેથી તેઓ કાંઈ શિયળવંત કહેવાય નહિ. પણ ન્યારે ઉપર પ્રમાણે લાલચો છતાં વિષય જાળમાં ન લપટાય ત્યારે તેને ખરે શિયળવંત કહેવો. અને એવા પુરૂષનું જ મુખવચન ધ્રુવે છે. નિર્ધન, ત્યાગી કહેવાય નહિ પણ જે છાત્રભોગ વૈભોગ છોડે તેજ ત્યાગી કહેવાય.

અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા છતાં જે દાઝ્યા નહિ, ખડગના અગ્નિ ભાગને પામવા છતાં જે દાઝ્યા નહિ, કાળા મર્યાના જડખામાં સુવા છતાં દંડ પામ્યા નહિ અને કાળજીના ઘરમાં રહેવા છતાં જેનો લેગમાન ઘર લાગ્યો નહિ એવા શ્રી સ્થૂળભદ્ર મર્યાને શિયળની દીપતા અને ધર્મથી શોભતા બતાવે !

દોહરો.

વેદ પઠન કવિ ચાતુરી, સઘળી વાતો સહેલ;

આણ સઘન ઇંદ્રીદમન, કામજીતન મુશ્કેલ.

સત્ય બોલતાં સાચવવાનો વિવેક.

સ્તક્ષેત્રના રાજપુર નગરમાં હંસરાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે મૃધાવાદ વિરમણ વ્રતનો જાજરો આરાધક હતો. એનું આખું ચરિત્ર આપવા માટે નહિ, પણ તેનું સત્ય કેવા પ્રકારનું હતું તે જણાવવા અર્થે, એક પ્રસંગનો ધનિહાસ અત્રે આપીશું.

એકદા, જંગલમાં ફરતાં હંસરાજની દૃષ્ટિએ એક મૃગ પડ્યો. થોડી વાર પછી તીરકામઠા સહિત દોડતો એક ભિક્ષુ તેની પાસે આવીને પૂછવા લાગ્યો કે, “આ રસ્તે મૃગ નાહો છે તે મારો ભક્ષ છે, માટે તે ક્યાં ગયો તે મને કહે.”

રાજાએ વિચાર્યું કે, જો હું સત્ય કહીશ તો મૃગનો વધ થશે અને અસત્ય કહીશ તો વ્રતનો ભંગ થશે. માટે તેણે યુદ્ધિખળ વાપરીને કહ્યું કે, “ભાઈ! તું મને પૂછે છે તો હું કહું છું કે, માર્ગમા ભુલો પડવાથી હું અહીં આવી ચડ્યો છું.” ભિક્ષુ કહે, “અરે! હું તને તે પૂછતો નથી. હું તો એમ જાણુવા માગું છું કે, મૃગ ક્યાં ગયો?” રાજાએ ફરીથી કહ્યું; “જંધુ! મારું નામ હંસ છે.” ભિક્ષુે કહ્યું: “પણ તને નામ કોણ પૂછે છે? બોલ કે મૃગ કઈ દિશામાં નાહો?” રાજાએ કહ્યું: “મારું ઘર રાજપુરમાં છે.”

ભિક્ષુ ગુસ્સે થઈને બોલ્યો: “અરે મૂર્ખ! જો પૂછું છું તે બોલતી?” ફરી રાજાએ કહ્યું: “જો તું મારું ફળ પૂછતો હોય તો હું દાનિય છું.” ભિક્ષુ કહે: “શું તું જાહેરો છે!” રાજા કહે: “તું જે માર્ગે જવાનું કહીશ તે માર્ગે જઈશ.”

હવે ભિક્ષુ સમન્વ્યો કે આ કોઈ જાહેરો હશે; તેથી તેને મુકીને ચાલ્યો ગયો.

રાજા આગળ ચાલ્યો ત્યાં તેમણે એક મુનિને જોયા. તેમને વં-
દન કરી આગળ ચાલવું શરૂ કર્યું. એવામાં લાલ નેત્રવાળા બે ભિલ્લો
તેને મળ્યા, તેમણે તેને કહ્યું કે, “ હે મુસાફર ! આ વનમાં એક
મલ્લપતિ રહે છે તે ઘણું દિવસે ચોરી માટે પ્રયાણ કરતો હતો તેવામાં
એક સાધુએ સામા આવીને અપશુકન કર્યા, તેથી તેને મારવા તે
મલ્લપતિએ અમને મોકલ્યા છે. માટે તે મુડી કઈ દિશામાં ગયો તે
અમને કહે. ”

અહીં પણ રાજાને વિચારવા જેવી વાત થઈ પડી. તેણે કહ્યું:
“ તમે શું કહો છો ? ” ભિલ્લોએ કહ્યું: “ સાંભળ, તે સાધુ તારી
આગળ થઈને ક્યાં ગયો ? તે અમને કહે એટલે અમે તેનો વધ
કરીએ. ” રાજા કહે: “ અરે ભિલ્લો ! જે જુએ છે તે બોલતાં નથી
અને જે જોયે છે તે જોતી નથી. ” ભિલ્લો કહે: “ અમે તો એમ
પૂછીએ છીએ કે, તે સાધુ ક્યાં ગયો ? ” ફરીથી રાજાએ તેજ ઉત્તર
આપ્યો કે, “ જે જુએ છે તે બોલતાં નથી અને જે જોયે છે તે
જોતી નથી. ”

ભિલ્લો તેને ગાંડો સમજી રહે પડ્યા. રાજા પણ ચાલ્યો. મધ્યા
સમયે એક વૃક્ષ તળે બેસી તેણે પ્રતિક્રમણ કરીધું. હવે એજ વૃક્ષ
ઉપર ફેટલાક હુંટારાઓ મંતાઈને વાતો કરતા હતા કે, “ આ જગાએ
સમૃદ્ધિવાળો મંથ આવશે, તેમાંના ફેટલાકનો હવે લઈને ખીનનને
નસાડી મુકવા અને મર્ચ ધન આપણે લઈ લેવું. ”

રાજા પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યો એટલામાં ફેટલાક મુબટો હમીઆર
મહને તથા દીવીવાળા માણસોને લઈને ત્યાં આવી નેને પગલા લાગ્યા
કે, “ આર્ય ! તે કોઈ પણ ચોરને આ રહે જોયા ? તેઓ એક
મંથને હુંટારા સંભળાય છે અને તેમને પકડી મારવા માટે રિપમ-
દન રાજાએ અમને મોકલ્યા છે. ”

અહીં પણ રાજા વિચારમાં પડ્યો. જો તે ખરૂં કહે છે તો પંચેન્દ્રિય જીવોની હિંસાનો દોષ જોરે છે અને ખોટું કહે છે તો વ્રત ભંગ થવા ઉપરાંત પૂજ્ય સંધના વિનાશના કારણરૂપ બને છે. તેથી તેણે કહ્યું: “ સુભટો ! મેં ચોરોને દષ્ટિથી જોયા નથી. પરંતુ તમારે સંધની પાસે જવા વિલંબ કરવો યોગ્ય નથી. તમે ત્યાં જઈ સંધનું રક્ષણ કરો, તે ચોરો પણ ત્યાં આવશે. તમે જલદી જઈ પહોંચશો તો તમને મહા પુણ્ય થશે. ” સુભટોએ તેમ કહ્યું. તેઓ ચાલ્યા.

પેલા હુંટારા વૃક્ષોમાંથી ઉતરી રાજાના પગે પડ્યા “ અહો પવિત્ર પુરૂષ ! અમારી વાત સાંભળવા છતાં અમારા પ્રાણ બચાવવા ખાતર તમે તે ચાહન નહિ કરી, વળી જૂઠું પણ ન ખોલ્યા એ તમારી દયા, સત્યતા અને બુદ્ધિની અવધિ છે. પ્રાણદાતા ! અમે જીવંતી પર્યંત તમારા આભારી રહીશું. ” એમ કહી તેઓ રસ્તે પડ્યા.

પાછળથી તુરતમાંજ કેટલાક ઘોડેસ્વારોએ આવીને રાજાને પૂછ્યું કે “ હે પથિક ! અમારા રાજા દંડીએ રાજપુર નગર જીતી લેવાથી ત્યાંનો રાજા હંસ નાશી ગયો છે, તેને મારવા અમને મોકલ્યા છે. માટે તે રાજા તારા જોવામાં હોય તો કહે. ”

રાજાએ વિચાર્યું કે “ પોતાના પ્રાણ માટે કોણ મૃપાવાદ બોલે ? ભલે માફ જીવિત નાશ પામે ! પણ હું મૃપા ભાષણ નહિ કરું. ” એમ વિચારી તેણે ઉત્તર આપ્યો: “ હે સુભટો ! હું પોતેજ હંસ રાજા છું. ” એમ કહી પોતે નમોકાર મંત્રનું સ્મરણ કરી સ્થિર થઈ ઉભો.

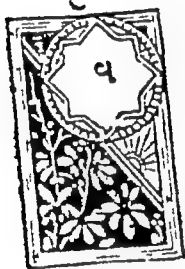
વ્રતમાં સ્થિરતા અને નમોકાર મંત્રના ધ્યાનમાં સ્થિરતા (અર્થાત્ સ્મરણના) એમાં એવી સત્તા છે કે તે ન કરે તેટલું થોડું. દેવદંડભિના રાખ્દસદિન પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ અને આકાશવાણી થઈ કે, “ હે સત્યવાદી રાજા ! તું જ્ય પામ ! જ્ય પામ ! ”

આગળ પાછળની વાત વિસ્તારી કહેવા સાથે આપણને કામ નથી. હુંકામાં કહી લેવા દો કે, તેને દેવ સહાયથી રાજ્યવૈભવ પાછાં મળ્યાં અને સુખરૂપ જીવંતી ગુજારી, છેવટે ઉત્તમ ગતિ પામ્યો. સત્યનો વિનયજ છે. પણ સત્ય બોલવામાં પણ મુદ્દિ વાપરવાની જરૂર છે.. વેદમાં પણ કહ્યું છે કે. “ સત્યં બ્રુહિ, પ્રિયં બ્રુહિ. ”

દોહરો.

સત્ય વચન વદતાં થકાં, જીવહિંસા જો થાય;
મૌન રહેવું, કે બોલવું-વિવેકની લૈ રહાય.

પ્રત ખંડિત નહિ કરવાનું રૂળ.

સંતપુર નગરથી વિહાર કરીને કેટલાએક સાધુઓ ખીજે ગામ જતા હતા. રસ્તામાં એક વૃદ્ધ સાધુ પાછળ રહેવાથી ભુલા પડ્યા અને એક ભયંકર વનમાં જઈ ગયા. આ વખતે ત્રૈવ માસનો દિવસ અને ખરો મધ્યાહ્નકાળ હોવાથી ભૂખ, તરસ અને તાપથી આ-કુળવ્યાકુળ થઈને વૃદ્ધ મુનિ વૃક્ષની છાયાએ આરામ લેવા બેઠા. ત્યાં એક દેવદત્ત નામના કહિયારાને લાકડાં કાપતો જોઈ કહેવા લાગ્યા કે, “ હે ભ્રાત્ર ! મને તરસ ઘણી લાગેલી છે પણ ટાટું પાણી અમારાથી પીવાય નહિ માટે જો નારી પાસે જાશ હોય તો તે તું મને વડોરાવ. કહિયારે ખુશીથી જાશ અને કડકો રોટલો સાધુને વડોરાવ્યાં. સાધુએ એકાંત જગ્યામાં બેસી આહાર પાણી કરી ભૂખ તરસનો પરિસ્રાદ દૂર કર્યો. પછી કહિયારાને યોડે છોટું મુઠ્ઠો રસ્તો બનાવવાને સાથે લીધો. કહિયારો સાધુને સીધે રસ્તે ચડતી પાછો વળતો હતો તે વખતે તેને સાધુએ

કહ્યું કે, “હે દેવદત્ત કઠિયારા! તેં મને આહાર પાણીથી સંતોષી ભયંકર અટવીમાંથી બહાર નીકળવાને સીધો રસ્તો બતાવ્યો તો હું પણ તને આ સંસાર રૂપી ભયંકર અટવીથી બહાર નીકળવાને સીધો રસ્તો બતાવું તે તું ગ્રહણ કરીશ?”

કઠિયારો—હા બાપજી, આપ જેમ કહેશો તે પ્રમાણે કરવા હું કમૂલ છું.

સાધુ—‘દર પૂર્ણિમાના દિવસે શિયળ પાળવું’ એવું વ્રત અંગિકાર કરાવું તે તું કર.

કઠિયારો—બાપજી, હું જન્મથી કુંવારો છું. વળી ગરીબ હાલ-તનો હોવાથી મને સ્ત્રી મળી શકે તેમ નથી તો મને જીવું ત્યાં સુધી એ વ્રત અંગિકાર કરાવો.

સાધુ—તારાથી જીવંતી પર્યંત એ વ્રત પળી શકે નહિ, પણ માત્ર એક પૂર્ણિમાના દિવસે પાળવું એવાં પચ્ચાણ (પ્રસાધ્યાન) કરાવું છું તે તું બરાબર પાળજે.

કઠિયારો—બહુ સાહે બાપજી, હું તે બરાબર પાળીશ. એમ કહી વ્રત અંગિકાર કર્યું.

સાધુજી, કઠિયારાને વ્રત અંગિકાર કરાવી ચાલત્રા થયા અને કઠિયારો પોતે કાપેલાં લાકડાના ઢગલા પાસે આવ્યો.

અનુક્રમે કેટલાએક દિવસ વ્યતીત થયા પછી દેવદત્ત કઠિયારો એક દિવસ વસંતપુર નગરના વિષે લાકડાં વેચવા ગયો, ત્યાં કામલતા નામની એક મહારૂપવંત ગણિકાને જોઈને મોહિત થયો અને તેનાથી વિષય ભોગવવાની ઇચ્છાએ એક પુરૂષને પૂછવા લાગ્યો કે—“હે ભાઈ! આ ગણિકા, વિષય ભોગના કેટલા દામ લેતી હશે?” આ વચન સાંભળી પેલો પુરૂષ તેને હાસ્ય અને ધિક્કારના વચને કહેવા લાગ્યો કે, ‘હે મૂર્ખ! તને શેર ધાન્ય ખાવા તો મળતું નથી છતાં

અમૃત ફળની ઇચ્છા કરે છે તે શા કામની છે? તેની સરત એક સોના મહોરની છે, તે તારી આખી છાંદગીમાં પણ તને ક્યાંથી મળવાની હતી? ત્યારે તું આવી ખોટી ઇચ્છા શા માટે કરે છે? ’

કહ્યારો, ઉપરનાં વચન સાંભળી ખોલ્યા ચાલ્યા વગર નીચા મોંઢે ત્યાંથી ચાલતો થયો, પણ તેના હૃદયમાં કામદેવનું કારી બાણ વાગ્યું તેથી વિષય ભોગવવાની ઇચ્છાને તદ્દન આધીન થઈ ગયો. તેણે તે દિવસથી એવો નિયમ લીધો કે, લાકડાં વેચનાં જે કાંઈ મળે તેમાંથી અર્ધા દામ કોરે મુકી બાકીના વડે પોતાનું યુજરાન ચલાવવું.

નિયમ પ્રમાણે દરરોજ થોડું થોડું ખચાવતાં જે ચાર વરસે રૂ. ૧૫) ના પૈસા ભેગા કર્યા, તે લેઈ એક દિવસ કોઈ શાહુકારને ત્યાં વટાવી તેની એક મહોર લેઈ રાત્રિના સમયે પેલી કામલતા ગણિ-કાના ઘેર ગયો અને તેને મહોર આપી પોતાની ઇચ્છા જણાવી. ગણિકા, કહ્યારાને માન્યપૂર્વક યોગ્ય આસને ખેસાડી સ્નાન કરી વસ્ત્રાલંકાર પહેરી ધરના આગલા ભાગની અગાશી ઉપર આવી, ત્યાં પૂર્ણિમાના ચંદ્રનો સંપૂર્ણ પ્રકાશ અને ચંદ્રની રાત ખીલેલી જોઈ પોતાની દારીને કહેવા લાગી કે—“ હે દારી, આ પૂર્ણિમાની રાત્રિ કેવી ખીલી રહી છે ? ”

દારી અને ગણિકાને સરદપુનમની રાત્રિની શોભાનું વર્ણન કરતાં સાંભળી કહ્યારાને સ્વપ્નવત્ પોતાએ લીધેલા પૂર્ણિમાના વ્રતની સ્મૃતિ થઈ આવી. જોટલે તરતજ પેલાં બન્નેની સરત ચૂકાવી શુભ રીતે ત્યાંથી પસાયન કરી ગયો. રસ્તામાં ચાલતાં વિચારવા લાગ્યો કે, ‘ સાફ થયું કે મેં દારી અને ગણિકાના મુખની વાત સાંભળી, નહિ તો આને માફ માથા સાટે લીધેલું પૂર્ણિમાનું વ્રત ખ.રિન થાત. એમ વિચાર કરતો ઘેર આવ્યો.

હવે અહીં ગણિકા, કઠિયારાની વાટ નેતી બેઠી છે પણ તે મોડી રાત સુધી આવ્યો નહિ, તેથી દાસીને ખોળવા મોકલી, પરંતુ તેનો ખંતો લાગ્યો નહિ. તેથી વિસ્મય પામી વિચારવા લાગી કે—“ એ માણસ પૈસા પહેલા આપીને કેમ ચાલતો થયો હશે ? શું તે મારી પરીક્ષા કે ચર્ચા નેવા આવ્યો હશે અગર કાંઈ ચોરી જવા આવ્યો હશે ? ” એમ ભિન્ન ભિન્ન વિચારમાં આપી રાત્રિ તેને ઉઘ આવી નહિ. ખીજે દિવસે સવારમાં ગણિકા પંડે કઠિયારાનો શોધ કરવા નીકળી, તો એક શાહુકારને ઘેર તેને લાકડાં કાપતાં જોયો. એટલે વિસ્મય પામી તેના હાથ ઝાલી પોતાના ઘર તરફ ખેંચવા મડી. કઠિયારો કહે, “ કેમ બાઈ, મને શા માટે ખેંચે છે ? મેં તારો કાંઈ શું-હો કીધો નથી. પણ ઉલટું મારી મહોર તારી પાસે રહી છે. મેં તારૂં કાંઈ લીધું હોય તો કહે ? ”

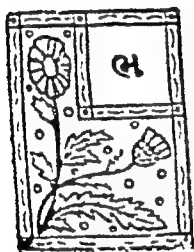
ગણિકા, કઠિયારાને સમજાવીને પોતાને ઘેર તેડી ગઈ અને તેને રાત્રે નાશી જવાનું કારણ પૂછ્યું, તો તેણે પોતાએ લીધેલું પૃથ્વીમાનું વ્રત ભંગ થવાનું જણાવ્યું. આ વાત સાંભળી ગણિકા વિસ્મય પામી વિચારવા લાગી કે—“ ભલા ભગવન ! આવો સત્યવાન અને અડગ પુરુષ આવી ગરીબ હાલતમાં પણ છે ખરો ! જેણે સખત મજૂરી કરી અર્ધ ભૂખ વેડી લાંબી મુદત સુધી સંગ્રહ કરેલું દ્રવ્ય, મને આપી કામ ભોગની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવાનું ધારેલું; તે ઇચ્છા, વ્રત ખંડિત થવાના કારણથી પૂર્ણ નહિ કરતાં અને મહા કષ્ટે બચાવેલા પૈસાની પણ દરકાર નહિ રાખતાં એકદમ કામભોગની ઇચ્છાને દબાવી દેઈ ઘેર ચાલતો થયો એ કેવું અદ્ભૂત કાર્ય ! માટે મારે આ પુરૂષથીજ ઘર માંડીને રહેવું એ સાચું છે. મારી પાસે દ્રવ્ય પુષ્કળ છે તો હવે અન્ય પુરૂષોથી શા માટે એ હુકૃત્ય કરવું નેહએ ? ” એમ વિચારી એ કઠિયારાને પોતાની તમામ મિલકત ઓંખી તેની અર્ધાંગના (સ્ત્રી) થઈ રહી.

એક દિવસ કઠિયારાને લાન થઈ આવ્યું કે, “ ધન્ય છે ! આ વ્રત અખંડિતતા મહિમાને ! મને માત્ર એકજ વ્રત પાળવાથી આટલો બધો લાભ મળ્યો તો ખીજાં વ્રત પાળવાથી કેટલો બધો લાભ મળવાનો ? એમ વિચારી પોતે તથા ગણિકાએ આવકનાં બાર વ્રત અંગિકાર કરીધાં.

હાહરો.

ત્રિયોગે કરી પાળવું, વ્રત ખાંડાની ધાર;
કષ્ટ પડ્યે નવી ભાગતાં, મહાન ફળ મળનાર.

મોટાનું મન મોટું !

રત રાજાએ સર્વ ભૂમિ વશ કરી ત્યારે તેના મંત્રીએ તેને કહ્યું કે, “ તમે સમજતા હશે કે હું અજિત છું; પણ બળિષ્ઠ બંધુ બાહુબળજીને હત્યા નથી ત્યાં મુઘી નમારી હત અપર્ણજ ગણાશે.” આથી ઉશ્કેરાઈને ભરત ચક્રવર્તીએ બાહુબળજીને ત્યાં જત મોહ્યો. જતે બાહુબળજી પાસે પોતાના નાથનું સામર્થ્ય કહ્યું અને વળી કહ્યું કે, “ એવા સમર્થ રાજાનની આજુ માન્યા સિવા નમારો છુટતો નથી.” બાહુબળજીે અપમાન બર્યા હાસ્ય સાથે બેદરકારીથી જવાબ વાળ્યો કે, “ હું તે બળિષ્ઠના બળની કસોટી કરવા માગું છું. મોટે જા વજીને કહે કે યુદ્ધ કરવા કાલે આવના હોય તો તમ-જાન આવે ! ”

જતે પોતાના પતિને સંદેશો હતા કે લાગલીજ રણનંદ્રામની નિયારીએ ચવા લાગી. ૮૪ લાખ હાથી, તેટલાજ ઘોડા, તેટલાજ રથ, તેટલાજ નિશાન ડંકા ઉપરાંત ૬૬ કરોડ પાયદળ: એવા મહાન

સૈન્ય સહિત ભરત ચક્રવર્તી, બાહુબળના બહોળા દેશની સીમમાં આવી પહોંચ્યા. બાહુબળને ત્રણ લાખ તો પુત્રજ હતા, તો પછી બીજા સૈન્યનું તો પૂછવુંજ શું ? આ બે મહાસૈન્યોનું યુદ્ધ બાર વરસ સુધી ચાલવા છતાં કોઈને કોઈનો પક્ષ કીધો નહિ, સારે સુધર્મેન્દ્ર દેવ આવીને બોલ્યા કે, “ નાહક અસંખ્ય યોદ્ધાઓનાં લોહી વહેવડાવવા કરતાં તમે બે રાજાને જો દંડ યુદ્ધ કરો તો ટંટાનું પરિણામ જલદી આવશે.” એ સાંભળી બંને શરાઓ તે સલાહ કબુલ કરી દંડ યુદ્ધ માટે સંજ્ઞ થયા.

આ દંડ યુદ્ધનું પરિણામ પાંચ કસોટીઓ ઉપર હતું. પ્રથમ દૃષ્ટિ યુદ્ધ, પછી વચન યુદ્ધ, પછી બાહુ યુદ્ધ, પછી મૂર્ધિ યુદ્ધ અને છેવટે દંડ-યુદ્ધ : એ પાંચ કસોટીઓમાંથી બંને બાંધવોને પસાર થવાનું હતું.

પ્રથમ કસોટી માટે તૈયાર થયેલા ભરતરાજે નજર તાકી તો ચોડી વારમાં આંખો અશ્રુમય થઈ રહી. પછી તેમણે સિંહનાદ કીધો, કે જેને બાહુબળના ખેડાનાદે ઢાંકી દીધો. ભરતજીએ હાથ લંબાવ્યો તેને બાહુબળે તુરત વાળી નાખ્યો. ચોથી કસોટી માટે બ્યારે ભરતે બંધુના માથામાં મુડી મારી ત્યારે તે જાંગ સુધી જમીનમાં કિતરી ગયા, બાહુબળે તેની જ રીતે મુડી મારીને તેમને કંઈ સુધી જમીનમાં કિતારી દીધા. પછી ભરતે દંડ વતી બાહુબળનો મુગટ ભાગ્યો એટલે બાહુબળે પોતાના દડથી તેમના બખ્તરના ટુકડે ટુકડા કીધા. તે વારે લડાઈના માક્ષીભૂત દેવોએ ત્યાં આગળ બાહુબળની જીતનો પોકાર કીધો અને તેના ઉપર ધ્રુવની વૃષ્ટિ કરી.

પતિપક્ષીનું આટલું બધું માન અને પોતાનું આવું સંજ્ઞા અપમાન સહન નહિ થવાથી ભરતરાજે ઉશ્કેરાઈને બંધુને હાણવા તેના બાણી ચક્ર મૂક્યું; પરંતુ તે ચક્ર ઘરની પ્રદક્ષિણા કરીને પાછું પોતાની પાસે

આવ્યુ. આ ઉદ્ધત કામથી ચીડાઈ બાહુબળે ભરતને ચક્રચુર કરવા બેરથી મુડી ઉગારી.

કથાનું ખરૂં રહસ્ય તો અહીંજ રહેલું છે. આ વાર્તામાં જે કાંઈ પણ રસ હોય, કાંઈ પણ શિખામણ લેવા જેવું હોય તો તે માત્ર આ બનાવજ છે, તે એ કે ભરતને ચક્રચુર કરવા ઉગામેલી મુડીનું બેર બાહુબળે પોતાનાજ શિરના કેશ ઉપર અજમાવ્યું ! ઉત્તમ અને શુભ બાહુબળે વિચાર કર્યો કે, “ શુ શક્તિનો આવો ખોટો ઉપયોગ કરવો ? પોતાનાજ ભાઈને મારવો ? શું પોતાનાજ ઘરમાં અશુચી (અપવિત્રતા) કરવી ? ” વળી વિચાર થયો કે, “ ત્યારે શું મારી ઉગામેલી મુડી પાછી પણ ફેરે ? ” એમ, ‘ મોંમાં છઠ્ઠુંદર પકડેલા સાપની સ્થિતિ પામેલા પુણ્યવંત બાહુબળે તેજ મુડીથી પોતાના કેશનો લોચ કીધો—સંયમ ગ્રહણ કીધો ! આહાહા ! મહાન પુરૂષો કેવા ઉદાર દીલના હોય છે ! જેવા તેઓ બાંધવામાં શરા હોય છે તેવાજ છોડવામાં પણ હોય છે.

શરમિંદા થયેલા ભરતેશ્વર કાલાવાલા કરવા લાગ્યા કે, “ હે બંધુ, મારો આટલો અપરાધ ખમો ! હું ગોછો (ગોછી શુદ્ધિવાળો) અને ઉછાંછળો છું અને તમે તો મહાસાગર જેવા મોટા દીલના છો. મેં પાપીએ ૯૮ બંધવનાં રાજ્યો પચાવ્યાં, તોપણ તમ નહિ થતાં નવા-પુંખા ભાઈ તમને પણ હુટવા અને છેવટે તેમાં નહિ દાવનાં અન્યાયથી મારવા નત્પર થયો, માટે મને તથા મારા આ અનન લોભને પિટ્તાર દો ! હવે મારૂં આ સર્વ રાજ્ય તમે સુખેથી ભોગવો ! ” આટલું કહેવા છતાં પણ બાહુબળજી સંસાર સાગરમાં પાંગ્ર કરવા નહિ લલચાતાં સંયમ લઈ, ખાંડાની ધાર પેટે તે પાણી, કેવલ્યનાન પામી મોક્ષે પહોંચ્યા.

કોઇ કોળી-નાળી જેવું શરીર-બળ મેળવીને, કોઇ ધન સંપા-
દન કરીને, કોઇ વિદ્યા કે સત્તા પામીને પોતાનાજ સ્વજનો (જ્ઞાતિ-
જનો, સ્વધર્મીઓ, સ્વદેશીઓ કે કુટુંબીઓ) ઉપર પોતાનું સામર્થ્ય
અજમાવવા તૈયાર થાય છે, તેવા લોકોએ આ મહા બળિષ્ઠ, ઋદ્ધિ-
સ્મૃદ્ધિવંત અને સમર્થ છતાં સુચ તથા ક્ષમાશુણી પુરુષનું દૃષ્ટાંત યાદ
રાખવું અને મનમાં ચોકસ સમજવું કે ઉત્તમ પુરુષો ખોટા બનાવોને
પણ પોતાના લાભમાંજ લાવે છે અને હલકા માણસો ઉત્તમ તકોને
પણ પોતાના ગેરલાભમાંજ દોરે છે.

દોહરો.

મન મોટું છે જેહનું, તે જન મોટો હોય;
ક્ષમાશુણ ને નમ્રતા, સદાય તેમાં જોય.

“કુશાથી ડરો તે પહેલાં વણઝારાની વાત યાદ કરજો!”

ક વિકટ વેરાનમાં જુદી જુદી જાતનાં જનવર વસતાં
હતાં. તે બધાનો રાજ સિંહ તથા તેની સિંહણ,
જંગલમાંનાં બધાં પ્રાણી કરતાં જોરાવર ગણાતાં હતાં
તેઓ બાદશાહી અને પ્રાઠ સત્તા ભોગવતાં હતાં.

એકદા ઉનાળાના બપોર વખતે, આ સિંહ ઘણો
તરસ્યો થવાથી, સિંહણને કહીને નદી તરફ નીકળી પડ્યો. તે નીકળ્યો
ત્યારે મૃચ પણ તેના જેટલાજ જોરમાં હતો. પરંતુ રસ્તામાં મળતા
ઘોડા, હાથી, વાઘ વગેરેની સલામ તથા ગાય, બેંસ, બકરાં, ઘેટાં
વગેરેના પ્રણામ તથા કુનરા, ગિલાડી, ઉંદર, છીડી વગેરેના આટાંગ
દંડવત સ્વિકારનાં સ્વિકારતાં જવાનું હોવાથી, જ્યારે તે નદી કીનારે

પહોંચ્યો ત્યારે સૂર્ય મોટી થાળી જેવડો બની પ્રકાશિત રંગનાં વાદળોમાં સંતાડુકડી રમવા લાગ્યો હતો.

એજ વખતે પાસેના ગામડામાંથી એક ડોશી પાણી ભરવા આવી. સંધ્યાસમય નજીક આવવાથી તે બિચારી ડોશીથી બરાબર દેખી શકાતું નહોતું, તેથી એક બે વાર પડી જતાં જતાં રહી ગઈ. છેક અંધારૂં થઈ જવાની ખીકથી ડોશી પાણી ભરીને જરા ઉતાવળે પગે ચાલવા ગઈ, પણ ધરડપણને લીધે પગમાં જોર નહિ હોવાથી તે પડી ગઈ અને બેડું પુટી ગયું. બાપડીને જરા વાગ્યું પણ હશે; તો પણ વધારે અંધારૂં થઈ જશે તો વધારે હેરાન થવું પડશે, એવા ડરથી તે બિચારી ઉઠીને ઝટ રસ્તે પડી. જતાં જતાં બોલી કે “રાતની ફોજ સામટી ચડી આવે છે; માટે જો જલદીથી નહિ નાસું તો મારી જઈશ. સિંહ કરતાંય એનું બળ ધણું છે. માટે એનાથી તો તોબા-!”

પાણી પીને પાછાં ફરતાં સિંહે આ શબ્દો સાંભળ્યા. અને તે વિચારવા લાગ્યો કે “મારા કરતાં પણ જોરાવર દુશ્મનની ફોજ અહીં આવે છે એમ ડોશી કહે છે તે ખરૂં હશે? મારા કરતાં પણ જોરાવર? પણ ના, ધરડાં માણસ અનુભવી હોય છે માટે એમનું કહેવું ખરૂં હોવું જોઈએ. ડોશીનું ધર તો નજીકમાં હશે માટે તે તો રાતની ફોજ આવી પહોંચ્યા પહેલાં ધર ભેગી થઈ જશે. પણ માંડ રહેલા તો અહીંથી ધણું દૂર છે માટે ત્યાં પહોંચતા પહેલાં કદાચ રાતની ફોજ રસ્તામાંજ મળે તો મારાં સોએ વરસ પૂરાં કે એમાં કંઈ શક? અહીં જાડી પણ ફીક જણાય છે. લાવ તેની પાછળ ચંનાઈ રહું તે ફોજ ઉપડ્યા પછીજ નીકળવું સહી સલામત છે.”

ત્યારે આ તરફ વનનો રાજા જાડી વચ્ચે સંતાઈ ગયો ત્યારે આખા જંગલનો રાજા (સૂર્ય) પણ વાદળમાં પૂરેપૂરે સંતાયો. ધરતીએ અંધાર પહોંડો ઝાડ્યો. અંકુશ રહિત બનેલી, વનરાજની વસ્તીનો

કોલાહોલ તે અંધાર પછેડાને છાજે તેવોજ હતો. એવામાં એક વણ-
 ઝારો ખચ્ચરો ઉપર અનાજ લાધીને વેચવા સાર પોતાના માણસો
 સહિત નજીકના ગામમાં આવતો હતો તે ગામના દરવાજા બંધ થઈ
 જવાથી, અહીં નદી કીનારે ઉતર્યો. પોઠો બધી નીચે ઉતારી
 એટલે ખચ્ચરો આડા અવળા ભટકવા લાગ્યા. વણઝારાના માણસો
 લાકડાં સળગાવીને તાપવા લાગ્યા. કોઈ રાગોટા તાણવા લાગ્યા.
 ખચ્ચરો ખુખારવા લાગ્યા. એમ ચોતરફની ગરબડ તથા અંધારા વચ્ચે
 રહી રહીને ઝળકતા ભડકા જોઈને સંતાયલો સિંહ ખરેખર આ સર્વ
 “ રાતની ફોજનું ધાંધળ ” કલ્પીને ડરવા લાગ્યો. તેમનામાં જોલી
 પણ ગયો કે “ ખરેખર આજ માઈ આવી બન્યું છે. ડોશીનું કહેવું
 યથાર્થ છે. આમાંથી બચું તો હું કેવો ભાગ્યશાળી ! ”

પ્રાતઃકાળ થવાની ઘણી વાર હતી એટલામાં તો વણઝારાએ પોતાના
 બધા માણસોને જગાડ્યા. નજીક આવેલું લાભનું સ્થળ જોઈ તે ધીરજ, ઉંઘ
 અને હરકોઈ પ્રકારનો (રાતની ફોજનો પણ) ડર ખોઈ બેઠો હતો.
 આડાઅવળા વેરાઈ ગએલા ખચ્ચરોને એકઠા કરી તેમના ઉપર ગુણો
 લાધી. એક ખચ્ચર ખીજાથી જૂદું પડી ગયેલું તે, મગરનો ભોગ
 થઈ પડેલું તેની કોઈને ખબર નહિ. તેની શોધમાં ફરતાં વણઝારાએ
 ઝાડીમાં જરા ખડખડાટ સાંભળ્યો. તદ્દન અંધાર હોવા છતાં રાતની
 ફોજથી પણ નિડર વણઝારાએ ઝાડીમાં જવાની હિમ્મત ધરી. પો-
 તાની નજીક આવતાં પગલાંનો અવાજ સાંભળીને સિંહ તો ધ્રુજવા
 અને થરથરવા લાગ્યો. જે ચોંધડીઆમાં તે સિંહલુથી જૂદો પડ્યો
 હશે તે ચોંધડીઆને ગાજો દેવા લાગ્યો. દૈવ ઉપર શ્રાપ વરસાવવા
 લાગ્યો. અને ત્યારે ભવિષ્યના નક્કાના કેદથી નિડર અને નિઃસંશય
 બનેલા વણઝારાએ તેને કાન પકડી ખીજાં ખચ્ચરો પાસે લાવી તેના
 ઉપર ભારે પોદ લાધી ત્યારે તે રાંક કાંઈ બળડી પણ થયો નહિ.

વણુદાર તથા તેના કાફલાએ કુચ શરૂ કરી. સેંકડો પોલીઆ વચ્ચે આ નવા કુળવાન પોલીઓ પણ રાંકે પોલીઆની પેઠે નીચે માથે અને મુઠે મુઠે પોઠ ઉઘડીને, પોલીઆનાં પગલાં ભરતાં શીખવા લાગ્યો.

હવે સિંહણે વિચાર કર્યો કે પાણી પીને આવતાં સિંહને આટલી બધી વાર કદી લાગી નથી. માટે નક્કી તેને માથે કાંઈ આદત આવી પડી હોવી જોઈએ. એમ વિચારી સિંહની શોધમાં પતિવ્રતા નીકળી પડી. પતિ-ભક્તિ તથા સૌર્ય માટે સિંહણુગત સુપ્રસિદ્ધ છે. નદી કીનારે આવીને જોતાં કોઈ જગાએ સિંહ દેખાયો નહિ. તોપણ તેનું પ્રેમાળ મન, સ્નેહીનાં પગલાં તરત ઓળખી શક્યું. એ પગલાં પાછળ કુચ શરૂ કરી. કેટલેક દૂર ગયા પછી એક મોટી ફોજ જતી જોઈ. તે વચ્ચે પોતાના-સઘળા પશુના-આખા વનના પતિને પીઠ ઉપર બોળ સહિત ચુપકીથી ચાલતાં જોયો. પોતાની આંખનો વિશ્વાસ પણ તે ખોવા લાગી. આશ્ચર્ય અને ક્રોધથી તે બોલી : “ મારે તે મારી આંખને માનવી કે મારા પતિ-સ્વભાવ જાણનારા મનને ? આ નિર્ભય, નિહર, પ્રખળ પશુ-પતિ, આ સિંહણનો સ્વામી તેને આ તુલ્ય પ્રજા વચ્ચે મુઠે મુઠે ગુલામી ? ”

સિંહે માથું ઉઘું કર્યા સિવાયજ ધીમે સાદે કિતર વાળ્યો કે “ તારા શક્તિ વિનાના ક્રોધથી કાંઈ વજે તેમ નથી. આપનાં મે જેના હક્તરો કરતાં પણ જળરી એવી આ રાતની ફોજ લગભગ નાના ઉપર દૂરી પડશે. માટે, નવે હવતર જહાણું ન હોય તોપણ આપનાં બચ્ચાંની ખાતર રસ્તે પડ.” પતિ ઉપર ગુજગયલા આ અન્યાય અને પોતાના કુદરતી સ્વભાવથી ઉજ્જેગયલી સિંહણ આ મળદે ઉપર કાંઈ ધ્યાન નહિ આપનાં એક મોટી ગર્જના સહિત કાફલા ઉપર દૂરી પડી. મારે પામથી જમીન બધી ફૂટી હતી. મારે પગલાં લાગ્યાં. પ્રાણી

માત્ર ત્રાસ પામ્યાં. પોઠીઆ સર્વ જીવ લઇને નાઠા. એકાદ બે બિચારા
ત્યાંજ 'જીવીઆઓ વવરોવીઆ' (પ્રાણુરહિત) થઇ ગયા. વણુઝારાના
માણુસમાંના કેટલાકે ખીકથી પ્રાણુ છોડ્યા, કેટલાક દોડતા પોઠીઆ
તળે ચગદાઇ મુઆ, અને વણુઝારો પોતે તથા મુઠીભર ખીજા માણુસો
સહીસલામત નાશી છૂટ્યા.

ગિંહણે ખીજી ક્ષણ ભરી. પણ તે ક્રોધની નહોતી. તે માત્ર
પ્રેમની હતી. તે પોતાના પતિને વીંટળાઇ વળી. શરમાઇ ગયેલો સિંહ
ઉચું જોઇજ શક્યો નહિ. સિંહણે તેને બોલાવીને શરમ દૂર કરવા
પ્રયત્ન : “ પ્રાણુનાથ ! આપ સર્વ પશુના પ્રભુ કહેવાઓ છો છતાં
આ કમળેર પોઠીઆથી ડર્યા એ શું ? એક તલભાર બોળે કદી
કપાડ્યો નથી એવા મહાન છો છતાં ભારે પોદ ઉચકી એ શું ?
તમારી અગ્નિ જેવી આંખો અને દળદળાવાળો દેખાવ, મનુષ્ય જેવા પ્રાણીને
પણ દૂરથીજ મુતરાવી નાખવા બસ છે, તો પછી આજ ગરીબ
બકરી જેવા થઈ ગયા એ શું ? કહો ન કહો પણ આ વાતમાં કાંઈક
ઉડો ભેદ છે ખરો.” સિંહે બધી વાત કહી સંભળાવી એટલે તે
પાછી બોલી : “ આપનો જાતિ સ્વભાવ ભૂલાવનાર એક ડરજ છે
એ હું હવે સમજી. ડર ખરેખર સૌથી જોરવાર છે એમાં કાંઈ ગત
નથી. પણ સિંહને ડર શો ? મહારાજને ખીક શાની ? સિંહણના
મુન અને સિંહણના પતિને ભય શો ? હવે પછી, કશાથી ડરો તે
પહેલાં વણુઝારાની વાત યાદ કરજો. ”

આ સિંહ અને સિંહણ પછી ઘણાં વરસ બેગાં રહ્યાં અને
મુખી થયાં. પણ વાંચનાર ! એવા કેટલા ગિંહ ડરના કંઈ છે તે તું
જાણે છે ? તું એક ખીકણુ સિંહ છે; હું પણ તેવાજ છું; મારી તારી
આસપાસનાં ઘણાંખરાં મનુષ્યો પણ તેવાજ છે. મારી વાનના સિંહની
ખીક માંબળીને તું તેની મજ્જરી કરે, અગર એવી અસંભવિન વાન

લખનારની અજ્ઞાનતા ઉપર હસે, તે પહેલાં મારે તને કહેવું જોઈએ કે તે સિંહની ખીક તો દૂર થઈ અને તે સિંહણુની, સ્હાયથી નિડર— નિશ્ચય એવો તેનો જાતિસ્વભાવ પાછો વળ્યો પણ ખરો. પરંતુ ગરીબ બિચારો તારો આત્મા અને ગરીબ બિચારો મારો આત્મા! તે પોતાના નિડર-નિશ્ચય સ્વભાવે ક્યારે આવશે તે તો કૈવલ્યજ્ઞાની પ્રભુજી જાણે! મારી અને મારી શોધમાં આપણી સિંહણ (સુમતિ) ક્યારે નીકળી પડશે, આપણાં પગલાં ક્યારે શોધી કાઢશે, આપણા ઉપર વધારે સત્તાના, લાલચુ, ધાતકી અને વગર જોરે જોરાવર મનાતા વણઝારોને (વિકારને) ક્યારે હંકાવશે અને આપણને આપણી તથા આપણા શત્રુની શક્તિની સરખામણી કરી બતાવી આપણા જાતિસ્વભાવે ક્યારે લાવશે તેની તને કે મને કલ્પના પણ નથી.

મનુષ્ય સ્વભાવ (જેને સિંહની ઉપમા આપી તે) નિર્ભય, નિડર, નિશ્ચય અને પવિત્ર છે. દુષ્ટ વિકારોએ આપણને ડરાવ્યા છે. આપણા ઉપર પ્રવૃત્તિની પોદ લાધી છે. ખીજાઓને તેનાથી ડરતાં તથા તેના ડરની વાત કરતાં જોઈ આપણે એક વાર ડરી જઈ, રાંક મુખે અને ધ્રુજતે શરીરે તે ઉચકીએ છીએ. ઉંચું માથું કરી શક્તા નથી એવા નિર્બળ, ખીકણ, વીર્યહીન થઈ ગયા છીએ. એ વિકારોની નાભેદારીની ખેડીનો સહવાસ પડી જવાથી શુદ્ધ અને ઉચ્ચ વિચારો કલ્પનામાં પણ આવતા નથી.

એ દુષ્ટ વિકારોથી ડરવાની “ ના ” કહેવાની, અથવા તેમનો દુક્રમ કે કોસલામણી થતાં તે પ્રમાણે વર્તવાની “ ના ” કહેવાની દિ-મ્મન ધણી મુશ્કેલ છે. મોટાં છટાદાર ભાપણો આપવાના કામ કરનાં એક દુકો ને ટચ સખદ “ ના ” યોગ્ય વખતે કહેવો ધણી મુશ્કેલ છે.

તો પણ, મનુષ્ય-સ્વભાવને તે શક્તિ વારસામાં મળેલી છે. મનુષ્ય અદ્ભુત કાર્ય કરી શકે છે. કાણુવારમાં ત્રિલોકમાં ફરી વળે છે. દુક્રમાં

રહે કે મ્હેં સાંભળ્યા પણ ન હોય એવા ચમત્કાર કરવાની મનુષ્ય-સ્વ-
ભાવમાં શક્તિ છે. પરંતુ તે શક્તિ આપણા શત્રુના ડરથી આપણે
પોતેજ ખોધ ખેડા છીએ. પછી આપણા ડરનો લાભ લઈ તે શત્રુઓએ
આપણને છેકળ ગુલામ બનાવી દીધા છે. આ ખોલ જેવા કેટલાક પ્રાસ-
ંગિક ખોલ સિંહણના શબ્દ પેડે ઉશ્કેરે છે. પણ મારી વાતની સિંહણના
જેર નંટલું આ ખોલનું જેર નહિ હોવાથી આપણે કાયમ પોડીઆજ
બન્યા નહીએ છીએ. આપણુ દરેક સિંહણી મનુષ્યની દર પડેલી
સિંહણો આપણને શોધી કાઢે અને આપણો ડર દર કરાવી, આપણા
બતિ-સ્વભાવે પાછા લાવે. એજ શ્રી પંચપરમેષ્ઠી પાસે પ્રાર્થના !
પણ હવે પછી કશાથી ડરો તે પહેલાં વણુઝા-
રાની વાત યાદ કરજો ।

દોહરો

સિંહણી આ જીવને, ડર અતિ દુષ્ટવિકાર;
ડરશે દરશે પોઠમાં, ભાર લઈ વણુઝાર.

ખૂરી દાનતનું ખૂરું ફળ.

જદા દેશના ધારાનગરમાં રાજા ભોજ રાજ્ય કરતો
હતો. ત્યાં મોતીચંદ કરીને એક વાણિયો સરાફની
નામાંકિત દુકાન ચલાવતો હતો.

આ વાણિયો મારવાડથી વખાનો માર્યો ગુજરાન
અર્થે અહીં આવ્યો હતો. તે આવ્યો ત્યારે તેના અંગ

ઉપર કાટયાં તટયાં પૂરું લગડાંએ નાંદોનાં અને ખાવાને પૂરું ધાન્ય ખણ
મળતું નાંદું. દાકમાં નો તેના અંગ ઉપર કીમતી ઘરેણાં અને ઉગ્રો
ખોલાઃ મેલી ગ્લો હતો.

મારવાડથી આવતાં વાંત તે એક સરાફની દુકાનમાં માત્ર ખાવું પીવું તે લૂગડાં સાટે ગુમાસ્તો રહ્યો હતો. તે સાફ દાનત અને ચાલાકી બતાવી થોડે થોડે વધી, મોટા પગારની મુનીમગીરી ઉપર રહ્યો અને થોડે થોડે પૈસાનો સંગ્રહ કરી, હમણાં તે ૫-૭ ગુમાસ્તાઓ રાખી, સરાફની આગવી દુકાન કાઢી બેઠો હતો.

મોતીચંદ પાસે ઝાઝાં નાણાંનો બચાવ થયો નહોતો, પણ તેની ધન્યવંત વધવાથી લોકો તેને ત્યાં થોડા દરથી રૂપિયા વ્યાજે મૂકવા આવતા હતા. અને તે જમા માંડેલા રૂપિયા તેનો માલીક માગે કે તરત તેને ઘેર પહોંચાડાવતો હતો. આથી તે “ મોતીચંદ વહેવારીઓ ” એવા નામથી આખા નગરમાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો. અને આથી તેને ત્યાં કેટલીક અનામત થાપણો પણ મૂકવામાં આવતી હતી. આવી રીતે તે માત્ર શાખથી પારકે રૂપિયા લાખો રૂપિયાનો વેપાર ચલાવતો હતો. અને ઘણા રૂપિયા પેદા કરતો હતો. કહેવત છે કે—

“ નામીઓ વાણિયો રળીખાય અને નામીઓ ચોર માર્યો જાય. ”

આ નગરમાં ગંગારામ કરીને એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો; તેની પાસે દરબાર હતો રૂપિયા રોકડા હતા. પણ તેને કાંઈ સંતાન નહોતું. માત્ર સ્ત્રી પુરુષ બેજ હતાં. તેઓ વૃદ્ધાવસ્થાએ આવી પહોંચવાથી બચાવેલા રૂપિયા જત્રાઓ કરી પુણ્ય માર્ગે વાપરી દેવા. એવો તેઓએ સંકલ્પ કરેલો હતો.

એક દિવસે ગંગારામે જત્રાઓ જવા સારૂ ત્યાં વાપરવા જોડેલા રૂપિયા રાખી, બાકીના રૂપિયાની ૫૦૦) સોની મોહોરો ખરીદી. અને તે એક મજાનુત ખાદીની કોથળીમાં ભરી, મજાનુત શીવી, શીલ સિક્કો કરી, તે અનામત મૂકવા સારૂ પેલા “ મોતીચંદ વહેવારીઓ ” ની દુકાને ગયો અને ત્યાં જઈ આશિર્વાદ દેઈ બોલ્યો કે—“ જો સાહેબ, મારે જત્રાઓ જવું છે માટે મહેરબાની કરી આ મારી કોથળી આપને ત્યાં અનામત રાખશો તો આપનો હું મોટો આભાર માનીશ.

મોતીચંદ—ના, મહારાજ ! એ કામ મારાથી નહિ બને. હું આપની પાસે માફ માગું છું. જો તમારે સો બસે રૂપિયાનો ખપ હોય તો નામે મંડાવી લેઈ જાઓ; તેનું તમારી પાસેથી વ્યાજ નહિ લેઈ પણ એ થાપણ રાખવાનું કામ મારાથી નહિ બને. કારણ કે વખતે જળજોખમ થાય તો તમને જવાબ દેવો પડે. માટે ખીજે દેકાણે મૂકો. મને આવી બાબતમાં શરમાવશો નહિ.

ગંગારામ—જળજોખમ થશે તો મારા માથે; તમારે લેવા દેવા નહિ. મને ખીજ કોઈનો વિશ્વાસ આવતો નથી અને જો વિશ્વાસ હોય તો રૂપિયા વ્યાજે મૂકું નહિ ? માટે મહેરબાની રાહે આટલી મારી થાપણ રાખો. આપને રાખ્યા સિવાય છૂટકો નથી. હું જત્રાએથી બહુ તો ચાર મહીને પાછો આવીશ. અને આવીશ એટલે તરત કોથળી લઈ જઈશ. માટે મહેરબાની કરી આટલી મારી માગણી કબૂલ કરો અને મને ખુશી કરો.

મોતીચંદ—હશે, હાવો ત્યારે. તમારો બહુ આગ્રહ છે તો તમારી કોથળી સંધરું છું. પણ તમે ત્યાં “ ઝાઝું ” ટકશો નહિ અને આવો ત્યારે તરત કોથળી લેઈ જાવો.” એમ કહી કંદોરેથી પટારાની કુંચી છોડીને બોલ્યો કે—“ સ્યો આ કુંચી. પટારામાં તમારા હાથેજ મૂકો. અને કોથળી ઉપર તમારો શીલ સિક્કો કરજો કે બદલાય નહિ. અને ત્યારે આવો ત્યારે પટારામાંથી તમારા હાથેજ લેઈ લેજો.”

ગંગારામે કુંચી લેઈ પટારો ઉઘાડી માહે કોથળી મૂકી. અને પાછો પટારો બંધ કરી, તાણું અટકાવી, કુંચી મોતીચંદને આપી, પોતાને ઘેર આણ્યો. અને ખીજે દિવસે સર્વ સામગ્રી લેઈ બંને સ્ત્રી પુરૂષ જત્રાએ ઉપડી ગયાં. આ વાત અહીંથી સ્ત્રી. હવે પેલી કોથળીની દપ્પીકન સાંભળો:—

કોથળી દેખીનેજ તરત મોતીચંદનું મન ચળ્યું હતું. તેણે વિચાર્યું કે—આ “ ન માખિયું મમ ” છે. કારણ કે તે જાને આઘણુ છે એટલે

મને શુ કરનાર છે ? વળી આ વાતનો કોઈ સાક્ષી નથી તેમ મેં તેને કાંઈ દસ્તાવેજ કરી આપ્યો નથી. તેમ તેણે પણ મને નાણું ગણી આપ્યું નથી. માટે લાગ સારો છે. ઘેર બેઠાં લક્ષ્મી ચાલી ચાલી આવી છે, ત્યારે તેને પાછી શુ કરવા જવા દેવી જોઈએ ? એમ વિચારી પટારો ઉઘાડી અંદરથી કોથળા બહાર કાઢી; તો તેને માલમ પડ્યું કે, અંદર સોના મોહોરો છે, તેથી તેનું મન વધારે લલચાયું. અને તરતજ કોથળાની નીચે એક કાણું (માત્ર સોના મોહોરો નીકળે એવડું પાડી, શીલ સિક્કાને અડચણ ન થાય તેવી રીતે અંદરથી મોહોરો કાઢી લીધી, અને તેને બદલે અંદર મોહોરો જેવા ગોળ અને તેટલા વજનના ૫૦૦) લોહના કડકા ઘાલી દીધા. પછી તૈયબઅલી કરીને તેજ નગરમાં એક હોશીઆર લૂગડાં તૂનનાર રહેતો હતો. તેને બોલાવી રૂ. ૨૦) આપવાના કરી, પેલું કાણું તૂનાવી લેવરાવ્યું. તૂનગરે એવું કામ કર્યું કે કોથળામાં કયે ઠેકાણે કાણું પાડ્યું હતું તે નિહાળીને જોતાં પણ જણાય નહિ. પછી તેણે કોથળા, પટારામાં જે ઠેકાણે ગંગારામે મૂકેલી હતી તે ઠેકાણે મૂકી, પટારો બંધ કરી, તાણું અટકાવી દીધું. આ વાત અંહીથી રહી. હવે પેલા ગંગારામ બ્રાહ્મણની હકીકત સાંભળો:—

ગંગારામ તથા તેની સ્ત્રી કાશી, પ્રયાગ અને ગયાજી વગેરે ધામોની જાત્રાઓ કરી, ત્યાં બે હજાર રૂપીઆ વાપરી, ફરતાં ફરતાં છ મહીને ઘેર આવ્યાં. અને અંહી પણ પોતાની નાન તથા સાધુસંન જમાડી બે ત્રણ હજાર રૂપીઆ વાપરી દીધા.

પછી કેટલાક દિવસે સીધું સામાનના પૈસા આપવા સાડ કોથળા લેવા ગંગારામ પેલા મોતીચંદની દુકાને ગયો. અને આશિર્વાદ લેઈ કોથળા માગી.

મોતીચંદે તરતજ કંઠેરેથી ડુંચી છોડીને કહ્યું કે—લ્યો આ ડુંચી. તેનાથી પટારો ઉઘાડી તમે ત્યાં કોથળા મૂકી હોય ત્યાંથી લ્યો.

ગંગારામે પટારો ઉઘાડી કોથળા લેઈ, પટારો બંધ કરી તાળું અટકાવી, કુંચી મોતીચંદને આપી, પોતાને ઘેર જવા માંડ્યું. એટલે—

મોતીચંદ—ગંગારામ મહારાજ, ઉભા રહો. તમારી કોથળા શીલ સિક્કા સહિત તપાસી લ્યો. અમે તો તમારી કોથળા નજરે પણ વ્તેષ નથી, તેમ અંદર શું છે તે પણ જાણતા નથી, તેમ તમને પ્રશ્ન પણ નથી. પટારામાં કોથળા તમારા હાથે મૂકી હતી અને લીધી પણ તમારા હાથે, તોપણ અમારી દરજ છે કે—એ માણસ સમક્ષ તમારી કોથળા શીલસિક્કા સહિત તમને પાછી સોંપવી. એમ કહી નીચે પ્રમાણે દસ્તાવેજ ગુમાસ્તા પાસે લખાવી તૈયાર કરાવ્યો:—

“ મોતીચંદ વહેવારીઆને ત્યાં અનામત મૂકેલી કોથળા શીલ-સિક્કા સહિત અસલ સ્થિતિ મુજબ આજરોજ મેં તપાસી પાછી લીધી છે. ”

સદગુરુ દસ્તાવેજ ગંગારામને વાંચી સંબળાવી તેમાં તેની સહી લીધી અને એ આગરદાર સદગુરુસ્થાને ખોલાવી, તેઓની સમક્ષ શીલ-સિક્કો બતાવી, કોથળા ગંગારામને પાછી સોંપી. અને દસ્તાવેજમાં પેલા સદગુરુસ્થાની સાક્ષીઓ કરાવી. કહ્યું છે કે—

દોહરો.

ધૂતા હોય સલક્ષણ, વેશ્યા હોય સલજજ;

ખારાં પાણી નિર્મળાં, (એ) ત્રણે વાનાં અખજજ. ૧

બિચારો ગંગારામ આ કપટમા કાંઈ જાણતો નથી. તે તો કોથળા ઉપરનો પોતાનો કરેલો સિક્કો તથા શીલ અસલ મુજબ વ્તેષ, તથા વજનમાં પણ ફેરફાર નહિ તેથી કોથળાની અંદરનું નાણું છે એમ ખારી, હર્ષ નિરિત કોથળા લેઈ વેગ ગયો અને કોથળા પટારામાં મૂકી.

ખીન્ટે દિવસે પટારામાંથી કોથળા કાઢી શીલ તોડી અંદરથી મોતીચંદ કાઢવા ગયો છે તો મોતીચંદના જેવા આકરના લોટાના દુકા

નીકળ્યા. આ જોઈ ગંગારામ એકદમ બેશુદ્ધ થઈ ભોંય પડ્યો. જાણે
ખોળિયામાંથી શ્વાસ અને પ્રાણ ઉડી ગયા હોય નહિ ! ઘણી વારે તેની
સ્ત્રીએ તેને પાણી પાઈ સાવધ કર્યો એટલે ધ્રુશકે ને ધ્રુશકે છાતીફાટ
રૂદન કરવા લાગ્યો. (અરેરે ! બિચારે ભૂખ, તરસ અને કષ્ટ વેઠી
મહા મહા મહેનતે દમડી દમડી ભેગી કરી બચાવેલો મંચડ, એકદમ
આ પ્રમાણે ગેબ થઈ ગયો તેથી તેને કેટલું બધું દુઃખ ઉત્પન્ન થયું
હશે ?) કેટલીક વાર સુધી રૂદન કર્યા પછી તેની સ્ત્રીએ દિલાસો
આપી છાનો રાખ્યો.

ગંગારામને હવે હર્ષમાં શોક અને રંગમાં ભંગ આવી પડ્યો.
તે વારંવાર નિસાસા નાખ્યાં કરે; અને આખો દિવસ શોકસિંધુમાં
દૂબેલો રહે ને ધરમાંથી બહાર નીકળે નહિ. તેને દ્રવ્ય ગયા કરતાં
દેવાદારને (સીધુ સામાનવાળાને) શું આપવું તેની શીકર વધારે થઈ,
તેના મુખતુ નૂર બળી ગયું ને શુષ્ક બની ગયો. એ પ્રમાણે ૫-૭
દિવસ સુધી ઘરમાં પડી રહ્યો. પછી વિચાર કરી પેલા મોતીચંદશેઠની
દુકાને જઈ કહેવા લાગ્યો કે, -શેઠ સાહેબ, હું આપને એક વાત કહેવા
આવ્યો છું તે સાંભળો તો મોટી મહેરબાની.

મોતીચંદ—(મોટા સાદથી) શું છે, મહારાજ ! તમારી
કોથળી તો તમને શીલબંધ પાછી સોંપેલી છે, તો હવે તમારે શું
કહેવાનું છે ? કોઈને ગળેબળે પડવું છે કે શું ?

ગંગારામ—(દયામણે મોઢે બે હાથ જોડી હળવેથી) શેઠ
સાહેબ, આપે મને કોથળી શીલબંધ પાછી સોંપી છે, તે વાતની હું
કંઈ ના કહેતો નથી પણ મારાં કર્મ ફૂટી ગયેલાં તેથી “ સોનાની
મોઢેરાને બદલે લોહના દુકડા થઈ ગયા. ” આટલુંજ હું આપને કહેવા
આવ્યો છું. ખીજી મારે કંઈ કહેવા જેવું નથી. પણ જો પરમેશ્વર
આપના ઉદયમાં કિન્નરે અને મારા ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરાવે તો મારી

ઈજા રહે, નહિ તો મોં દેખાડવા વખત નથી. એટલું બોલતાં બોલ-
નાંમાં મોતીચંદ એકદમ વાઘની પેઠે નાહુકીને બોલી ઉઠ્યો કે, “જા જા
જુઓ આજણુ !! કોઈને ગળે પડવા આવ્યો છે !! મેં આજણુ
જાણી કોથળા સંઘરી ત્યારે ઉલટો આળ નાંખવા આવ્યો છે ! જો,
આ દસ્તાવેજમાં તારી સહી અને બે સાક્ષીઓ. જો હવે કંઈ બોલીશ
તો લાત ખાઈશ !!! ”

એમ કહી મોતીચંદે પેલા બે સાક્ષી ગૃહસ્થોને બોલાવ્યા. તેઓએ
પણ ગંગારામને હપકો દેઈ કહ્યું કે, “મહારાજ ! તમને અમારી રૂબરૂ
કોથળા શીલસિક્કા સહિત પાછી સોંપી છે, તો હવે તમારે કંઈ કહેવા
જેવું નથી. અને હવે જો કંઈ બોલશો તો આજરૂ જોશો. ”

આથી ગંગારામ બિચારે શીઆવીઆ થઈ ગયો અને કંઈ બોલી
શક્યો નહિ. આ તો “મુંગાને સ્વપ્ના ભયા સમજ સમજ પસ્તાય ”
એ પ્રમાણે થયું. પોતાના મનની વાત મનમાં ને મનમાં રહી, ને વીલા
મેટિ ઘેર આવ્યો.

ચોડા દિવસ પછી વિચાર કરી તેણે રાજા બોજને નીચેની
મતલબની કસિયાદ આપી:—

“ ખુદાવિંદ સાહેબ, આજથી નવ-દસ મહિના ઉપર હું એક
કોથળામાં (૫૦૦) મોનામોણેરા મારા હાથે ભરી, તેને શીવી, શીલ-
સિક્કા કરી, મોતીચંદ વાંડવારીઆને ત્યાં અનામત મૂકી જત્રાએ ગયો
હતો. ત્યાંથી આવી કોથળા મેં શીલસિક્કો તપાસી પાછી લીધી અને
તેર જગે તોડી તો માણેથી મોણેરા જેવા લોદાના (૫૦૦) હુકડા નીકળ્યા.
મોણેરા કોથળામાંથી શી રીતે ગઈ તે હું કહી શકું નહિ પણ મોતી-
ચંદને ત્યાં કોથળા મૂક્યા પછી ગઈ એ હું ખાતરીથી કહું છું. માટે
મારી (૫૦૦) મોનામોણેરા પાછી અપાવો. આ વાતનો મારો કોઈ
સાક્ષી નથી. ”

ભોજનાન્નને આવી મતલબની ફરીઆદ વાંચી આશ્ચર્ય લાગ્યું. અને ફરીઆદીનો કોઈ સાક્ષી નહિ છતાં પોતે પરદુઃખભંજન અને ન્યાયી છે માટે તે નજીવી નહિ ગણનાં તે ઉપર લક્ષ આપ્યું.

પ્રથમ ફરીઆદીને તપાસ્યો તે એવી રીતે કે—તેની પાસે આટલું દ્રવ્ય હતું કે નહિ ? આટલું બધું દ્રવ્ય એકી વખતે જવાથી તે ચિંતા-તુર છે કે નહિ ? ત્યાર પછી ખાલી કોથળા તપાસી તે એવી રીતે કે તેમાં ૫૦૦) સોનામોહોરો માય છે કે નહિ ? તથા કેવી રીતે સીવેલી અને કેવી રીતે શીલસિક્કો કરેલો હતો. વગેરે બાબતોની તજનીજ કરનાં માલૂમ પડ્યું કે, ફરીઆદીનું દ્રવ્ય ગયું તે વાત સાચી છે. પણ તે કોણે લીધું અને શીલસિક્કો થયા પછી લીધું કે પહેલાં તે વાત તપાસવાની છે. વળી ફરીઆદીનો કોઈ સાક્ષી નથી તો આ ફરીઆદની મારે બારીકાથી વધારે મહેનત લેઈ ખાનગી તપાસ કરવી જોઈએ.

આ પ્રસંગે વિચાર કરી મોતીચંદને સમન્સ કરી બોલાવ્યો તે તેને કહ્યું કે—મોતીચંદ, આ ગંગારામ બ્રાહ્મણે તમારા ઉપર ૫૦૦) સોનામોહોરો ચોર્યાની ફરીઆદ કરી છે તો તમારે આ બાબતમાં શું કહેવાનું છે ?

મોતીચંદ—ગરીબપરવર, હું એની કોથળા રાખતો નહોતો પણ તેનો બહુ આગ્રહ હોવાથી મેં રાખી તો ઉલટા “ ગુણના લાભ દોષ ” એ કહેવન મુજબ મારા ગળે પડે છે. કોથળા મારા પટારામાં એના હાથે મૂકી અને લીધી પણ એના હાથે. એની કોથળા અસલ સ્થિતિમાં શીલસિક્કો સહિત બે આબરૂદાર સદ્ગૃહસ્થોની રૂબરૂ પાછી ચોંપી છે. જુઓ સાહેબ, આ એના હાથની સહી અને બે સાક્ષી-એની અદર સહીઓ. હવે કાંઈ કહેવા જેવું છે ? હું લાખખો રૂપિયાનો વેપાર કરું છું અને આ પ્રમાણે કરતો હોઉં તો મારી ‘ વડે-વારીઆ ’ ની પડેલી ઢાપ તરન ભુંસાઈ જાય.

રાજા—મોતીચંદ, તમે તમારી વાણીઆવિધા જવા દો, અને ખરી હકીકત કહો. સાચું જોલશો તો થોડી મારી મળશે અને જૂનું જોલશો તો વધારે ગુન્હેગાર થશો.

મોતીચંદ—ગરીબપરવર, હું તો આ વાતમા કાંઈ જાણતો નથી. મારે તો ફક્ત એજ કહેવાનું છે.

બોજરાજાએ ગુન્હો નહિ પકડાયાથી ફરિયાદ ખાતગી તપાસ માટે મુક્તવી રાખી અને ગંગારામ તથા મોતીચંદને રજા આપી. અને કશું કે જોડાવીએ ત્યારે હાજર થજો.

હવે પરદુઃખભંજન બોજરાજાએ આ ગુન્હા માટે ઘણી કાળજી રાખવા માંડી. રાત્રે પોતે નગરગર્યા જોવા નીકળે ત્યારે પણ આ લોકોના ઘર આગળ તપાસ કરે પણ કાંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ. એમ કરનાં કરનાં જે ત્રણ મહિના વહી ગયા ત્યારે નીચે પ્રમાણે કામ કરવાને મઝી આવ્યું:—

કચેરીમાં રાજસભા બેસવા માટે ઉચી જાતનો કીમતી ગાલીચો પાથરવામાં આવતો હતો. તેમાં રાજ્યાસન આગળ રાજાએ એક દિવસ ચમ્પુ વતી કોઈ દેખે નહિ તેવી રીતે રૂપીઆ જેવડું જોળ કાણું પાડ્યું. તે કચેરી અરખાસન થયા પછી સાંજે રાજસભાની હજુરમાં રહેનાર મિખાઈની નજરે પડ્યું. એટલે તે ડરો કે આ કાણું કોઈ દગમખોરે પાડ્યું હશે, તે જો કાલે રાજા દેખશે તો મને નોકરીપરથી રજા આપશે. એમ ધારી પેલા તૈયજગચી વૃત્તનારને જોડાવી રૂ. ૪૦) આપવાના કરી રાતોરાત તે કાણું વૃત્તની લેવરાવ્યું. તે એવી રીતે કે, નોકરને ખબર ન પડે કે આ દેકાણે કાણું પાડેલું હતું.

બાંકે દિવસે સવારમાં કચેરી ભગઈ તે વખતે બોજરાજાએ જાણી, પાડેલું કાણું જોયું તો મળે નહિ. તેથી આખા ગાલીચામાં નિહાળી નિહાળીને જોયું તો પણ કાણું જડ્યું નહિ; તેથી પહેરાવાળા

સિપાઈને બોલાવી પૂછ્યું કે,—આ ગાલીચો કાલે પાથર્યો હતો તેજ કે બીજો ?

સિપાઈ—ના સાહેબ, એનો એજ.

રાજા—તારે એ ગાલીચામાં મેં કાલે અપ્પુવતી કાણું પાડ્યું હતું તે જોવામાં આવતું નથી. તેનું શું કારણ ?

સિપાઈ—સાહેબ, મેં ધાર્યું કે એ કાણું કોઈ પરભાર્યા માણસે પાડ્યું હશે. અને મારા પહેરામાં આ પ્રમાણે બન્યું તો રાજાજી કાલે મને નોકરી ઉપરથી રજા આપશે, એમ ધારી મેં રૂ. ૪૦) આપીને એ કાણું તૂટાવી લેવરાવ્યું છે.

આથી રાજાએ તૂટેલી જગો નિહાળીને જોવા માંડી તો જડી નહિ. તેથી તેમને આશ્ચર્ય સાથે ખુશી ઉત્પન્ન થઈ કે મારા મન્યમાં આવા હુન્નરી વસે છે ખરા. વળી આથી પેલી કોથળીના શુદ્ધાનો તપાસ કરવાને ખરૂં કારણ મળી આવ્યું. તેમણે વિચાર્યું કે, પેલા બ્રાહ્મણની કોથળીની નીચે મોતીચદે કાણું પાડી મોહોરો કાઢી લેઈ લોટાના કડકા ભરી આ તૂટનાર પાસે તૂટાવી લેવરાવ્યું હોય તો તેમ બને ખરૂં. આ પ્રમાણે વિચારી પેલા તૂટનારને બોલાવી પૂછ્યું કે, આ ગાલીચાનું કાણું તમે તૂંચ્યું કે ?

તૈયબઅલ્લી—હા, ગરીબપરવર.

રાજા—(તેને પાસે બોલાવીને કોઈ સાંબળે નહિ તેડી રીતે) તારે આજથી આસરે બારેક મહીના ઉપર તમે મોતીચદે વહેવારીનાને કોથળી તૂટી આપી હતી કે નહિ ? અને તેમાં શું બળું હતું તે તારે જાણ્યું હશે. સાચું કહેશો તો તમારા કીચળનું પ્રમાણ મારને મારું જુદું કહેશો તો મુન્તેગાર હરી શિક્ષાને પાત્ર થશે.

તૈયબઅલ્લી—હા, હા. મેં એક કોથળા મોતીચદે (રૂ. ૨૦) લેખે તૂટી આપી હતી. અને તેમાં લોટાના ગોળ રૂકા વહેવાર હતા.

રાજા—(કોથળી હાથમાં લેધને) જુઓ, આ કોથળી હોય કે નહિ ?
તૈયબઅલી—હા, એજ કોથળી.

આ પછી તૈયબઅલીને ગુપ્ત ફેંકાણે ખેસારી, પેલા મોતીચંદને
બોલાવવા સારૂં સિપાઈને મોકલ્યો.

મોતીચંદ આવ્યો એટલે રાજા કહે છે: “મોતીચંદ, તમે પેલા
બ્રાહ્મણની મોહોરોનું શું કયું ?”

મોતીચંદ—ગરીબપરવર, હું એ વાતમાં કંઈ જાણતો નથી.
તેમ છતાં આપને જે મારો દંડ લેવો હોય તો ભલે.

રાજા—ફક, ત્યારે. વારૂં, તમે તૈયબઅલી તૂનનારને ઓળખો
છો કે ?

મોતીચંદ—હા, હા. આપણા નગરમાં રહે છે તેથી ઓળખું છું.

રાજા—તમે કોઈ દિવસ એની પાસે કંઈ તૂનાવેલું ખરું કે ?

મોતીચંદ—(જરા ગભરાઈને) ના સાહેબ.

રાજા—ફક ત્યારે, બેસો. એમ કહી પેલા તૈયબઅલીને બહાર
બોલાવીને મોતીચંદને કહે છે કે, જુઓ, આ તૈયબઅલી કે ? (પેલી
કોથળી હાથમાં લેધને) તેની પાસે તમે આ કોથળી તૂનાવેલી કે નહિ ?

મોતીચંદ, તૈયબઅલીને તથા કોથળીને જોઈ કાબોભંદ થઈ
ગયો. અને નીચું જોઈ કંઈ જવાબ દીધો નહિ.

રાજા—મોતીચંદ, આ તૈયબઅલીના કહેવાથી જણાય છે કે, તમે
ગંગારામ બ્રાહ્મણની અનામત મૂકેલી કોથળીમાંથી તળીએ કાણું પાડી
સોનામોઢોગે કાઢી લેઈ, તેને બદલે લોહના કુકડા ભરી, આ તૈયબ-
અલીની પાસે કાણું રૂ. ૨૦) આપી તૂની લેવરાવ્યું છે. મારે શું-કે
કરવું હશે એ દેખાડાર જાણો છો ?

મોતીચંદ—(એકદમ ગાબગે જની રેવા મંડી જાય છે અને
તે હાથે હાથ જોડી દયામળે મોટે) ગરીબપરવર, હું બૃહ્મો. મારી
મોટી ભૂલ થઈ છે.

રાજા—(એક સિપાઈને) તમે આ મોતીચંદ સાથે જઈ એની દુકાનેથી ૫૦૦) સોનામોહોરો લેઈ આવો.

સીપાઈએ મોતીચંદને સાથે લેઈ જઈ એની દુકાનમાંથી ૫૦૦) સોનામોહોરો લાવી રાજાને સોંપી. રાજાએ તે મોહોરો પેલા ગંગા-રામ બ્રાહ્મણને બોલાવીને આપી. વાહ ! ન્યાય તે આતું નામ જ.

મોહોરો લેઈ ગંગારામ ખુશી થતો ઘેર ગયો. પેલા તૈયબઅલી તૂતનારને પણ રાજાએ શીરપાવ આપ્યો. હવે પેલા મોતીચંદની શી અવસ્થા થઈ તે સાંભળો:—

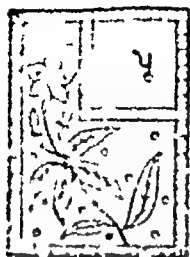
મોતીચંદને રાજાએ કેદ કર્યો અને તરતજ એની દુકાન તથા ઘર ઉપર જમી બેસારી. શુમાસ્તાઓને પગાર ચૂકાવી રજા આપી. અને નગરમાં હઢેરો પીટાવ્યો કે—“ મોતીચંદ વહેવારીઆ પાસે જેતું લેણું હોય તે લેવા આવજો; નહિ તો પાછળથી મળશે નહિ. ” આ પ્રમાણે લોકોને બોલાવી જમા માંડેલાં તમામ નાણાં તેના સિલિકમાંથી ચૂકાવી આપ્યાં. કોઈની પાઈ એક દેવી રહેવા દીધી નહિ. અને વધેલું નાણું તથા મિલકત ધર્માદામાં નાંખી, મોતીચંદને “ અલ્લા એક બદામ ” કરી મૂક્યો. પછી તેના માથે ચૂનો ચોપડી, એક બાંડા ગધેડા ઉપર આવજો મોંઢે બેસારી, આખા નગરમાં વરઘોડો ફેરવી, તેને કાઢી નહિ મૂકનાં અંદગીપર્યંત કેદ કરી નગરમાં રાખ્યો. જેથી આવા બીજા બુઝ્યા વેપારીઓને બોધ મળે.

એ રીતે ખૂરી દાનતથી મોતીચંદ બિચારો મેળવેલું દ્રવ્ય ખોઈ, મારવારથી આવ્યો હતો એવી ગરીબ સ્થિતિમાં આવી અંદગીપર્યંતનો કેદી થઈ રહ્યો !!!

દોહરું

અંતર મેલું રાખીને, શુદ્ધ જણવે વ્યવહાર;
અંત્યે દુઃખી થાય છે, ખોઈ નિજ પતિયાર.

કર્મનો અચળ નિયમ.

વં બવમાં કરેલાં શુભ કે અશુભ કર્મનું ફળ ભોગ-
વ્યા વિના છૂટકો નથી. સુખ કે દુઃખમાં શુભ કે
અવશુભમાં ખીજાં તો નિમિત્ત માત્ર છે. પણ ખરું
ઉપાદાન કારણ તો પોતેજ છે, મનુષ્યો આ બ્લેઝ
શક્તા નથી, અને તેથી ખીજાં પર દોષ મૂકે છે, અને
નાદક વેર વિરોધ કરી દુઃખમાં ઉમેરો કરે છે. આપણે આ કર્મનો
નિયમ યરાબર મમળએ તે સાચ અત્રે એક કથા લખીએ છીએ.

ગોત્રી નામે એક વિધવા સ્ત્રી પોતાના એકના એક પુત્રને
સાથે લેદને વનમાં રહેવા સારૂ ગઈ; ત્યાં તે ફળફળાદિ ખાઈને પોતાનું
ગુજરાત ચલાવતી, અને તપશ્ચર્યા કરતી હતી. તેનો પુત્ર નાની ઉમરનો
હતો. તેને એક દિવસ આશ્રમમાં મુઠી કાંઈ કાર્ય પ્રસંગે તે બહાર ગઈ.
એવામાં એક મદા ઝેરી કાળો નાગ ત્યાં આવી પહોંચ્યો, અને તે છોકરાને
ડર્યો, જેથી તે છોકરાના પ્રાણ નીકળી ગયા. યાદ ગોત્રી પોતાનું
કામ સંપૂર્ણ કરી આશ્રમ તરફ પાછી વળી અને જુએ છે તો પોતાનો
પુત્ર મરણની માફક પડેલો જોયો. આથી તેને બહુ શોક થયો, પણ
આમાન્ય પામર મનુષ્યની માફક રડવાને બદલે પોતાના વિવેકબળથી
મેધના વેગને અમાવડા ને પ્રયત્ન કરતી હતી, એવામાં અર્જુન નામનો
કોઈ યાદી પોતાના મંત્રબળથી તે છોકરાને ડંખ મારનાર સર્પને બાંધીને
ત્યાં પકડી લાવ્યો, અને તે માંડવી સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો: “ માતાશ !
આ અર્જુન સર્પ તમારા પુત્રના પ્રાણ લીધા, તમે કહો તે રીતે હું
તેનો નાશ કરું. કહે તો તેને અગ્નિમાં કેંકરી દઉં, અને કહે તો તેના
પરે પરે કરું ! આ પાપને છોડવા બેઠેલો નથી. માટે આજા હાથ
તે કમળમાં.”

તે સાધ્વીએ જવાબ આપ્યો, “ ભાઈ ! આને મારવાથી શો લાભ થવાનો હતો ? એને મારવાથી મારા પુત્રના પ્રાણ આવશે નહિ, પણ પ્રાણિને મારવાથી કેવળ મને પાપ લાગશે; માટે તેને છૂટો મૂકી દે. ”

અર્જુને કહ્યું: “ જે લોકોનું મન કાચુમાં હોય, તેવાજ આવું બોલી શકે, શોકાતુર મનુષ્યો કદાપિ આવું બોલી શકતા નથી. તમે શોક-પીડિત છો, માટે આ પાપીને મારીને તમારો શોક દૂર કરો. દુર્જન પ્રતિ દુર્જનતા દાખવવી એ સનાતન ધર્મ છે. ”

ગૌતમીએ જવાબ આપ્યો, “ હે ભાઈ ! તારી વાત સત્ય છે, પણ મહાત્મા પુરૂષો પાપી તરફ પણ દયાળુ જ હોય છે. ”

જે ઉપકારી ઉપર ઉપકાર કરે, તેમાં શું આશ્ચર્ય ! પણ જે અપકારી ઉપર ઉપકાર કરે છે, તેજ ખરો સાધુ પુરૂષ છે; માટે આ અપરાધીને પણ મારી ખાતર છોડી દે. ”

અર્જુને જવાબ આપ્યો: “ હે માના ! આ બાળકનો નાશ કરનાર પાપીને તો સન્નજ ઘટે છે; ધર્મના જાળુકાર પુરૂષો પણ અપરાધીઓને તણ દે છે, માટે આ સર્પનો નાશ કરવાને મને અનુમતિ આપો. ”

વારંવાર આ પ્રમાણે અર્જુને કહેવા છતાં તે દયાળુ ગૌતમીએ પોતાનો નિશ્ચય છોડ્યો નહિ, એવામાં તે સર્પ જરા પોતાનું બંધન ટીકી કરીને મનુષ્યવાણીથી આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો:—

હે પાર્થ ! તું બાળક છે; તું ધર્મ બિલકુલ સમજતો નથી. મને પ્રેરનાર તો યમ રાજા છે, મેં તો કેવળ ચીઢીના આકર પેડે આવીને આ છોકરાને ડંખ માર્યો. હું આ કામમાં સ્વતંત્ર નથી; સ્વામીના વૃક્ષમયી કામ કરનારા નોકરો તે કામને વાસ્તે બિલકુલ જોખમદાર નથી; માટે મને નિરપરાધીને મારવો તે યોગ્ય નથી.

આ સાંભળી તે અર્જુન નામના પાર્થએ જવાબ આપ્યો: “ તું ખરું બોલ્યો નથી; તને મૃત્યુએ પ્રેર્યો, છતાં મૃત્યુ અને તું બન્ને

આ છોકરાના મરણના કારણરૂપ છે. માટીનું વાસણ બનાવવામાં કું-
બાર એકસો કારણ નથી, પણ તેની લાકડી, ચક્ર વગેરે પણ કારણો
છે, તેમ તું પણ કારણ છે. માટે તારો વધ કરવો જોઈએ.

સર્પે જવાબ આપ્યો:—હું પારધિ ! મેં જણાવેલો ધર્મ તું સમજતો
નથી, અને તેથી અજ્ઞાનતાથી મારે માથે દોષ મૂકે છે; માટીનો ઘડો
બનાવવામાં લાકડી, ચક્ર વગેરે અસ્વતંત્ર છે, ફક્ત કુંબારજ સ્વતંત્ર
છે. તેજ રીતે આ જાળનમાં હું તદ્દન અસ્વતંત્ર છું, કેવળ મૃત્યુજ
સ્વતંત્ર છે. યજ્ઞમાં જો કે યજ્ઞક્રિયા કરાવનારા આહૂતિ નાખે છે, છતાં
તેનું ફળ તે ક્રિયા કરાવનારાઓને મળતું નથી, પણ યજ્ઞમાનને મળે છે.
તેમ હું પણ આ દર્મમાં ફળનો બાગીદાર નથી.

આ પ્રમાણે જ્યારે તકરાર ચાલી રહી હતી, તેવામાં મૃત્યુદેવ
ત્યાં આવી પહોંચ્યા; અને સર્પને કહેવા લાગ્યા: “હું સર્પ ! મને કાળે
પ્રેરણા કરી, અને મેં તને પ્રેરણા કરી. મેઘને જેમ વાયુ ચાંદી તંદી
ખેંચી જાય, અને જેમ તે મેઘ વાયુને પરાધીન છે, તેમ હું પણ આ
જાળનમાં કાળને પરાધીન છું. માટે મને તું સદાપ કેમ કહે છે !”

જેને હું અપરાધી હોઉં તો તું પણ તેજ રીતે અપરાધી છે.
જાતાં નિરપરાધી જણાવી, મને શા સારું તું અપરાધી કહેવે છે ?
જે વિચાર કરશે તો જણાશે કે હું કે તું કોઈ આ છોકરાના મર-
ણનું કારણ નથી, પણ કાળજ કારણ છે.

આ સાંભળી સર્પે જવાબ આપ્યો: “હું કહેતો નથી કે તું સદાપ
કે કે નિર્દોષ છે; હું તો એટલું જાણું છું કે તે મને આ કામ કર-
વાનું પ્રેર્યો. કાળ પણ સદાપ છે કે નહિ, તે વિચારવાનો મારો અધિ-
કાર નથી. માટે મારાપર મોંઘે બરાતા ના.” (અર્જુન તરફ વળી)—હું
અર્જુન ! શું તે મૃત્યુનું કથન માંબજનું કે ? હું નિર્દોષ છું. માટે મને
કંઈ કોઈ દેવો મટે છે.

પાર્શ્વીએ જવાબ આપ્યો—હે સર્પ ! મૃત્યુના કહેવા માત્રથી તું નિર્દોષ દરતો નથી. મૃત્યુ અને તું બન્ને કારણભૂત છો. મૃત્યુના વચનથી છવનો ઘાત કરનાર તને ધિક્કાર હો ! અને તને આવા કામમાં પ્રેરવા માટે મૃત્યુને પણ ધિક્કાર હો ! તે સાંભળીને મૃત્યુએ અર્જુનને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

વિવશૌ કાલવશગાવાવૌ નિર્દિષ્ટ કારિણૌ । -

નાતો દોષેણ મન્તવ્યૌ યદિ સમ્યક્પ્રપશ્યસિ ॥

અમે બન્ને પરાધીન છીએ, કાળને વશ છીએ, અને તેના કહેવા પ્રમાણે ચાલનાર છીએ; જો તું બરાબર વિચાર કરે તો અમને કદાપિ સંદેહ ન ધારે.

એવામાં કાળ એકાએક ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો:—

વયનેન કૃતં કર્મ તેનાયં નિધનં ગતઃ ।

વિનાશહેતુઃ કર્માસ્ય સર્વે કર્મવશા વયમ્ ॥

અતો નાહં ન વૈ મૃત્યુર્ન સર્પો ન તથા ભવાન્ ।

ન ચેયં બ્રાહ્મણી વૃદ્ધા શિશુરેવાત્ર કારણમ્ ॥

આ બાળકે જે કર્મ કરેલું, તે કર્મને લીધે તે મરણ પામ્યો. તેના નાશનું કારણ તેનું કર્મ છે, અમે સર્વ કર્મને વશ છીએ, માટે હું, મૃત્યુ, સર્પ, નમે, કે આ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણી કોઈ પણ કારણ નથી, માત્ર આ બાળકને પોતાના મરણનું કારણ છે. આ સાંભળીને ઝૌત-મીએ તે પાર્શ્વીને કહ્યું:—

કાળ, કે સર્પ કે મૃત્યુ આ બાળકના મરણનું કારણ નથી, આ બાળક પોતાના કર્મને લીધેજ બાળપણમાં મરણ પામ્યો. મેં પણ એવું કર્મ કરેલું કે જેથી મારાપર આ દુઃખ આવી પડ્યું. મૃત્યુ તથા

કાળને જ્યાં દે, અને હે અર્જુન ! આ સર્પને છોડી દે. અર્જુનને વિચાર્યું કે આ બાળકના મરણનું કારણ તેના પૂર્વ જન્મનું કોઈક કર્મ છે, અને તેથી તે સર્પને છૂટો મૂકી દીધો, અને મૃત્યુ તથા કાળ પોતાના પોતાને સ્થાનકે ગયા. કહ્યું છે કે.

કૃતકર્મક્ષયો નાસ્તિ કલ્પકોદિશતૈરપિ ।

અવશ્યમેવ ભોક્તવ્યં કૃતકર્મ શુભાશુભમ્ ॥

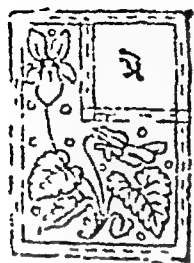
કરોડો કરૂપ થીતી જાય, તો પણ કરેલા કર્મનો નાશ નથી, શુભ કે અશુભ જેવું કર્મ કર્યું હોય, તેનું અવશ્ય ફળ ભોગવવું જ નેહએ. આપણે અત્યારે ઘણાં ખોટાં કર્મો કરીએ છીએ, તે વખતે ભવિષ્યમાં તે કર્મોનું શું પરિણામ આવશે, તેનો વિચાર કરતા નથી. પણ કર્મની નોંધવડીમાં તમારું દરેક કાર્ય, વચન અને વિચાર નોંધાય છે. અને યોગ્ય વખતે પછી આ ભવમાં કે આવતા ભવમાં તેનું ફળ મળે છે. કર્મનું શુદ્ધ ફળ અનુભવવાનો વખત આવતાં મનુષ્ય દુઃખી થાય છે, પણ તેણે અવશ્ય ક્ષમણમાં રાખવું નેહએ કે દુઃખ એ પર્યક્ત અશુભ કર્મની છાયા છે, અને સુખ એ પૂર્વકૃત શુભકર્મનો પ્રતિધ્વનિ છે. મારે જો શુભ ફળ મેળવવું હોય તો શુભકર્મને વાવવાનું શરૂ કર. એક હાથે લેવું હોય તો બીજા હાથે આપવા માંડ. કર્મનો નિયમ અગળ અને શાશ્વત છે. તે કદાપિ કોઈને દગતો નથી, મેનાપર લખેલી મુદી કદાપિ પાકી જરતી નથી; પણ તે લખનાં પૂર્વ કર્મને ત્યાં મારી મૂકી જશે કરાવેલી રાખથી નેહએ, અને આ મુદી તે 'મોડ કંઈ' નહિ. પણ શુભ વિચારો, શુભ લાગણીઓ અને શુભ કાર્યો છે.

હાહરો.

વાવે બંદી કોદરા, કદી ન ઊગે જર;

કરશે તેવું પામશે, કર્મ નિયમ અનુસાર.

નિઃસ્વાર્થી પ્રેમ અને કરણીનું કળ.

મતી ખુખી અલૌકિક છે. જેઓ પ્રેમને ધિક્કારે છે તેઓ દયા ખાવા જેવી નીચી સ્થિતિમાં છે. દુની-આને અધોગતિએ ઉતારી દેનાર અને સર્વ પાપોને નન્મ આપનાર 'મોહ' એ એક જૂદીજ ચીજ છે. અને દુનીઆને ઉત્તરદશાએ લાવનાર તથા સર્વ પાપોનો નાશ કરનાર 'પ્રેમ' એ પણ જૂદીજ ચીજ છે. સ્નેહમાં 'હું' પણ હોય છે, પ્રેમમાં હુંપણાનો ભોગ હોય છે. સ્નેહ પોતાનું સુખ ખોળે છે; પ્રેમ પ્રેમપાત્રનું સુખ પોતાના સુખના ભોગે ખોળે છે જે પ્રેમે મહાવીર જેવા જ્ઞાનીને અનાર્થ દેશમાં ઉપદેશ દેવા મોહક્યા હતા તે પ્રેમને ધિક્કારનાર મનુષ્યો કેટલા બધા નાસ્તિક અને ધર્મના અધિકારથી દૂર ભમતા માનવા ?

પ્રેમના અલૌકિક દદાન્તને આજે આપણે જૈન સૂત્રમાંથી ચૂંટી કહાડીશું.

પુરીમતાલા નગરમાં મુદ્દર્શન શેઠ ને પ્રિયદર્શના ગેદાણીનો અંગળ એવો ચિત્ર નામે પુત્ર હતો, કે જે સર્વ કળામાં પ્રવિણ હતો અને આઠ કન્યાઓનો સ્વામી હતો. ચિત્ર કુમારને એક વખત અંતઃકરણમાં વૈરાગ્ય સ્ફુરી આવવાથી તેણે દિક્ષા લીધી અને ગ્રામ-નગર-પુર-પદ્મ નિસ્પૃહીપણે વિચરવું શરૂ કર્યું.

હવે એજ અરસામાં પંચાલ દેશના કાંપિલ્ય નામે નગરમાં અક્ષરગ્જની સુવર્ણી રાણીની કુક્ષીએ નન્મેસો અક્ષત્ત નામે કન્યા ચન્દર્વી યદ્ય રાજ્ય કરતો હતો.

આ અક્ષત્ત અને ઉપર કહેલો વણિકપુત્ર (પાછળથી માધુ) ચિત્ર એ બન્નેના આત્માઓ કેટલાક બંધો ગયા એવા જન્મ લેતા

હતા કે જે અવતારોમાં તેઓ એક બીજા નીકટ સમ્બન્ધમાં આવવા પામે. તે બંને આત્માઓએ અમુક એક જન્મમાં અરસ પરસ ગાઢો પ્રેમ બાંધ્યો હતો; નિઃસ્વાર્થી પ્રેમ તેઓમાં ઉત્પન્ન થયો હતો, કે જે પ્રેમે સાર પછીના હૈમના અવતારોમાં હૈમને સાથે ને સાથેજ શપ્થા હતા અને અંતે તેજ પ્રેમે તેઓ પૈકીના એકને, બીજાને ઉચ્ચગતિ પ્રાપ્ત કરાવવા મદદે મોકલ્યો હતો. તે કેમ બન્યું ને જોવા આપણે વાતના પ્રવાહમાં ઝીપલાવીશું.

બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીની કચેરીમાં એક દિવસે નાટ્યારંગની ધમસાણ ચાલી રહી હતી; એવામાં એક દાસીએ આવીને તહેને પુષ્પનો ગુથેલો દડો આપ્યો. આ દડાને હાથમાં હાઈ રાજ રમાડતો હતો, એવામાં એ દડાની ખુખી ઉપર વિચાર થવા લાગ્યો અને એ વિચારમાંથી વળી એવો વિચાર થઈ આવ્યો કે “આવો દડો મહેં કચ્છાંકે જોયો છે ખરો !” આ વિચારમાં હડા ને વધારે હડા ઉતરી જવાથી શરીરનું ભાન ભૂલી જઈ રાજ મૂર્ચ્છિત થયો. આ થોડા વખતની તંદ્રાવસ્થા (trance) માં પડેલા રાજાએ જોયું કે આવો દડો પૂર્વે સુધર્મ દેવલોકમાં જોવામાં આવ્યો હતો.

તંદ્રાવસ્થામાં વધુ જોવામાં આવ્યું તે આ પ્રમાણે હતું. સુધર્મ દેવલોકમાં બ્રહ્મદત્તના જીવ સાથે એક બીજા મિત્ર જીવ પણ હતો. તે બંને જીવોનો તે પહેલાનો અવતાર એક ચંડાલના ઘેર બે બંધુ તરીકે હતો.

જનદત્ત ચંડાલના ઘેર પુત્રપણે બ્રહ્મદેવનો જીવ હતો ત્યારે તહેનું નામ ચિત્ર એવું હતું અને તહેના સહોદર (ભાઈ) નું નામ સંભૂત એવું હતું. તે બંને ભાઈઓ દંધ અને પાણીની માફક, પાણી અને સેવાઈની માફક, શરીર અને ચામડીની માફક ભેગા રહેતા હતા—એવોજ હૈમનો પ્રેમ હતો. એક માટે બીજા પોતાના પ્રાણ અર્પણ

કરવા નતપર રહેતો. બીજાને સુખ થતું જોઈ પહેલો સુખી બનતો. આવા નિઃસ્વાર્થી પ્રેમમાં તેઓ બન્ને સાથે ઉછર્યા હતા.

જૂતદત્ત ચંડાલને (આ પ્રેમી બાંધવોના પિતાને) એકદલ તે નગરીના રાજાએ હુકમ કરમાવ્યો કે “ મહારા પ્રધાન નમુચિએ એક મહાન્ અપરાધ કર્યો છે માટે તેનો તું હમણાંને હમણાંજ શહેર બહાર બાંધ વધ કર. ”

આ હુકમનો અમલ કરતી વખત જૂતદત્તને પ્રધાન ઉપર દયા આવવાથી તેણે દીવાનને કહ્યું: “ જો તું મહારા ઘરમાં ભોંયરામાં છુપાઈ રહી મહારા બન્ને પુત્રોને વિદ્યા ભણાવવાનું કમુલ કરે તો હારો છવ બચાવું. ”

આ શરત પ્રધાને કમુલ રાખી અને ચંડાલને ઘેર ભોંયરામાં રટી ચિત્ર તથા સંભૂત બન્નેને વિવિધ વિદ્યા-કલાનું શિક્ષણ આપવા માંડ્યું.

પરંતુ પ્રધાને એકાંતનો સાબ લઘ ચંડાલપત્ની સાથે વ્યભિચાર સેવવાથી ચંડાલે તેને મારીને ઘરમાંથી કહાડી મૂક્યો. જ્યાંથી તે હસ્તિનાગપુર ગયો. જ્યાં સનહુમાર ચક્રવર્તીએ તેને પ્રધાન પદ આપ્યું.

હવે, ચિત્ર અને સંભૂત બન્ને ચંડાલપુત્રો નગર વચ્ચે ચેતું તો મંદુર ગાયન કરવા લાગ્યા કે હજારો લોકો તેમની આમ્મપામ્મ એકલા થવા લાગ્યા. કોઈ ઈર્ષાઓરે રાજાને આડી ખાધી કે આ જો ચંડાલપુત્રો લોકોને પોતાના સ્પર્શથી બૃષ્ટ કરે છે, અને અવિશ્વસ્ય વર્ગીકરણ વિદ્યાથી વધુ નુકસાન નહીં બેસશે; માટે અત્યારથી ચેતન-વાની જરૂર છે. કાચા કાનના રાજાએ તે ઉપરથી તે બન્નેને મને-માધી કહાડી મૂક્યા. તે છતાં એક વખત તેઓ વેગ બદલીને નગરમાં આવી મંદુર ગીત ગાતા હતા, એવામાં મલ પડ્યોએ તેમને પકડી માર મારી મહેન્દ્રમાંથી બહાર કહાડ્યા.

વિદ્યા છતાં આવું અપમાન માત્ર હલકાં ફૂળમાં જન્મવાને લીધેજ સહવું પડે છે, એ જોઈ તેઓને ઘણું લાગી આવ્યું. તેઓએ એજ ધડીએ પહાડ ઉપર ચઢીને અંપાપાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આત્મહત્યાનો નિશ્ચય કરી તે બંને ભાઈઓ એક પર્વતના ઉચા શિખર ઉપર ગયા, જ્યાં તેઓએ જળથી ભરેલા વાદળા સરખા એક ગંભીર અને શીતલ સ્વભાવી મહાત્માને ધ્યાનારૂઢ દશામાં જોયા. બંને ભાઈઓ તે મહાત્માના પગે પડ્યા, એવામાં મહાત્માનું ધ્યાન સમાપ્ત થયેલું હોવાથી ત્હેમણે આ બે દુઃખી યુવાનોને જોઈ ત્હેમના દુઃખનું કારણ પૂછ્યું. તેઓએ પોતાની સર્વ હકીકત કહી અને છેવટે અંપાપાત કરવાનો પોતાનો નિશ્ચય પણ કહી દીધો. મહાત્માએ શાન્ત વદને કહ્યું : “ હે ભણ્યો ! દુઃખમાંથી મુક્ત થવાને માટે ત્હમે જે રસ્તો શોધ્યો છે, તે ભયંકર અને ખોટો છે. તે રસ્તે જવાથી ત્હમને દુઃખમુક્તિ કદીએ નહિ મળે. હલકા ફૂળમાં જન્મ આપનારાં પૂર્વ કર્મોનો નાશ કરવાનો આ રસ્તો નથી; આ રસ્તાથી તો માત્ર સ્થૂલ શરીરનો નાશ થશે. પૂર્વ કર્મોના નાશ માટે તો જ્ઞાન અને તપશ્વી અગ્નિમાં અંપાપાત કરવો જોઈએ. ”

એવા તે મહાત્માના શુદ્ધ આત્મબળે એ દુઃખી પુરૂષોના બળતા આત્મા ઉપર એવી તો જાદુઈ અસર કરી કે તેઓએ જ્ઞાનાભ્યાસ શરૂ કર્યો અને સાધુ થઈ ભૂમંડલમાં વિચરવા માંડ્યું. આ અવસ્થામાં પણ તે બંને ભાઈઓ સાથેજ વિહાર કરતા.

એક વખતે એક માસના ઉપવાસને પારણે હસ્તિનાગપુર નગરમાં ગાયત્રી માટે જતા હતા. તેવામાં તે બંને સાધુઓને પ્રધાન નમુચિએ દીક્ષા ત્હેના મનમાં દ્રાણ પડી કે જે આ ચંડાલપુત્રો મહારી હકીકત સેકોમાં જાહેર કરશે તો મહારે લજવાઈ મરવું પડશે. તેથી ત્હેણે તે બંનેને પોતાના એવો પાગળ માર મરાવ્યો અને બંદુકના ડુંદાથી

માર ભારતા તે સેવકો લેખને શહેર બહાર કઢાડવા લાગ્યાં. સહન મુનિને આ પરિસહ વખતે અત્યંત ક્રોધ વ્યાપ્ત થયો. તેના મુખમાંથી અકાળે વાદળાં સરખી વરાળો નીકળવા લાગી અને તે પછી બળવ-લ્યમાન એવી તેજોલેસ્કા નીકળી, જે વીજળીની પેઠે આકાશમાં ફેલાવા લાગી.

આ ગળત્ય જોઈ લોકો ભયભીત થઈ મુનિને શાન્ત કરવા એકાદ થયા અને પાછળથી ખુદ સનતકુમાર ચક્રી પણ અંતઃપુર સાથે મુનિને વાંદવા તથા ખમાવવા આવ્યો. પરંતુ આ સર્વની આછછ વ્યર્થ ગત. છેવટે ચિત્ર મુનિએ પણ બંધુને મિષ્ટ ઈષ્ટ વચનોથી શાન્ત કરવાની કોશીસ કરી, જે પણ નિષ્ફળ ગઈ.

આછછઓ સર્વ નિષ્ફળ ગઈ પણ એક સ્ત્રીનાં દ્વંદ્વન અંત સ્પર્શ માત્રથી તેજોલેસ્કા શમી ગઈ! એમ બન્યું કે સનતકુમાર ગઈશી પટ્ટરાણી મુનિનાં કે જે અત્યંત મનોહર સ્વરૂપવાળી હતી તે સંપૂર્ણ મુનિને નમસ્કાર કરતી હતી. તેવામાં તેણીના લગ્નાટનો સ્પર્શ મુનિને થઈ જવાથી મુનિ રોમાંચિત થયા અને તેથી ક્રોધે એપટ્ટીઆં મુખ્યાં 'એક મ્યાનમાં બે તરવાર કેવી રીતે સમાય ?

મુનિએ તે પછી સ્ત્રીની લાલસાને લીધે નિદાન કર્યું કે " મદાન આ હુકર તપ-સંયમનું કંઈ પણ કળ હોય તો આવના બલમાં તે પણ સ્ત્રીરત્નનો પતિ થાઉં એમ બનજો. " આનું નિવાણું આપી નિવાણાની-ઉલ્કટ ધ્વજી અથવા ઉલ્કટ વાસતાનો પ્રનાપ કર્યા પછે તે આપણે આગળ જતાં જોઈશું.

આણે સ્ત્રીની લાલસા-કામબોગની લાલચ શું સ્પર્શ નથી કરી જતી? સીંદુરથી પુરેલા સ્ત્રીના સેંધામાં મોહનાન વિચારનું મધુ નથી કે તેઓ તો સિમંતક નામના નરકવાસમાં મોટે રીતે રહેવાનું વદન જોવામાં રહ્યા રહેનાર પિત્રાગને ખજાર નથી કે...

જાનવાનું નજદીકમાંજ છે ! સ્ત્રીના કંઠમાં કર નાખનારને વિચારે
થતો નથી કે આજકાલમાં પોતાના પ્રાણ કંઠોકંઠ થવાના છે ! સ્ત્રીના
કરૂંપી લતાના આલોગનથી સુખી થનારો મૂઠ સમજતો નથી કે
કર્મબંધનથી પોતે સજ્જડ બંધાય છે ! સ્ત્રીના હોઠનું પાન કરતી વખતે
મૂર્ખ નરને એટલુંજ સૂઝતું નથી કે પોતાનું આયુષ્ય કૃતાંત અથવા
કામદેવથી પીવાય છે ! કુચકુંભકનકને જોનારો મૂઠ નરકકુંભિપાકનાં
હુખો ભૂલીજ જાય છે ! અરેરે, દીવાની જ્યોતને સુવર્ણ ધારીને ભ-
સ્મીભૂત થનારા પતંગીયા જેવા મનુષ્યો કેટલી બધી ખોટ ખાય છે !

ચિત્ર મુનિએ બંધુને ઘણીજ સલાહ આપી પણ તેણે તે વાન
કાન પર લીધી નહિ. છેવટે બન્ને ભાઈઓ અનશન વ્રત કરી, આ-
રાધી, આયુઃ કર્મનો ક્ષય થવાથી કાળ કરી સુધર્મ દેવલોકમાં દેવના-
પણે ઉપન્યા.

*

/

*

*

*

આ પ્રમાણે અલ્પદત્તને પોતાના પાછલા ભવનું જ્ઞાન થયું. એટલુંજ
નહિ પણ તે ભવ પહેલાંના પણ ભવો દેખાયા. તે પહેલાંનાં ભવોમા
તેઓ ગંગા નદીમાં યુગ્મરૂપે હંસનો ભવ પામીને ધીવરના હાથે મૃત્યુ
પામ્યા હતા. અને એક પર્વતના મેદાનમાં મૃગપુત્રો તરીકેનો ભવ પામીને
સાથેજ શીકારીના હાથે મુઆ હતા. આમ તેમનો અગાધ પ્રેમ તેમને
ભવાંતરમાં પણ સાથે ને સાથેજ રાખતો હતો. તેથી હવે અલ્પદત્તને
પોતાના પૂર્વજન્મના પ્રેમીબંધુને શોધી કહાડવા ઇચ્છ્યું. તેણે એક
અડધો શ્લોક બતાવી તેમાં પાછલા ભવોનું અધુરું વર્ણન કર્યું. અને તે
શ્લોકાર્થ સાથે માણસોને ગામોગામ-દેશોદેશ મોકલ્યા અને તેઓ પાસે
એમ જાહેર કરાવ્યું કે જે કોઈ આ શ્લોકાર્થની પછીનું બીજું પદ
લખી આપશે તેને પ્રિતિદાન દેવામાં આવશે.

વળગાએ વિદ્વાનોએ પોતાની બુદ્ધિની અજમાયશ કરી પણ આજી
બુદ્ધિનું કશું કામ હતુંજ નહિ. આજી તો અનુભવનો સવાલ હતો.
તેથી કોઈની કૃતિ રાજને પસંદ પડી નહિ.

છેવટે, પુરીમતાલા નગરના શેઠના પુત્ર ચિત્રકુમારે જનનિસ્મરણ જ્ઞાનથી દિક્ષા ધારણ કરેલી તેઓ વિહાર કરતા કરતા આ નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં પધાર્યા હતા. તેમણે માળીના મ્હોડેથી અર્ધશ્લોક સાંભળ્યો અને પોતેજ પૂરો કરી આપ્યો.

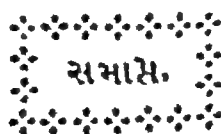
આખો શ્લોક લઈ માળી બ્રહ્મદત્ત રાજાને મળ્યો. રાજા ખુશી થયા અને આ શ્લોક બનાવનારનો પત્તો પૂછ્યો. તેણે મુનિનો પત્તો આપતાં, રાજાએ તેને પુષ્કળ બક્ષિસ આપી પ્રસન્ન કર્યો અને પોતે ઘણી ચતુરંગી સેના સાથે લેઈને મુનિ પાસે ગયો. મુનિને જોઈ હર્ષથી ગદગદીત કરી પોતાની સાથે રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવવાનું આમંત્રણ આપ્યું. પરંતુ ચિત્ર-મુનિએ બંધુને આત્મજ્ઞાન આપીને રૂઝલ પદાર્થોના માયામય શુભમાંથી વિરક્ત બનાવી ખરા અને જાણના આનંદની પીછાન કરાવી. એમ કરી પોતે ત્યાંથી વિહાર કર્યો.

ચિત્ર મુનિ અનેક જીવને તારી કર્મક્ષય કરી દેવલય પાર્શ્વને મોક્ષમાં ગયા.

સંભૂતનો જીવ અથવા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીનો જીવ ચિત્રની અમા-ધારણ મદદ (ઉપદેશના રૂપમાં) મળવાને સળંગે જરૂર તેવીજ ગતિ પ્રાપ્ત કરત; પરંતુ જે નિયાણું તેણે બાંધ્યું હતું તેને લીધે આ ભવમાં તો તેને વિપય-કપાય વગર બીજા દશામાં આનંદ પડે તેમ હતુંજ નહિ. કારણ કે એ દશા તો તેણે માગી લીધી હતી !

આથી તેણે અનેક મનુષ્યોની હિંસા કરી છેવટે સાતમી નરક પ્રાપ્ત કરી !

અત્યંત મનુષ્ય પોતાનીજ કરણીનું દુઃખ જોઈને છે. પરંતુ નિસ્વાર્થ પ્રેમ એ મદદ કરવા તો મોટે છે.

દરેક માણસે ખરીદવા લાયક ઉત્તમ પુસ્તકો.

નામ.	કીંમત.
૧ ગુજરાતી શબ્દાર્થ કોષ (ખીજી આવૃત્તિ) ...	૦-૬-૦
૨ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણી ખોરાક નિષેધક (ખીજી આવૃત્તિ)	૦-૫-૦
૩ સદુપદેશ માળા (ખીજી આવૃત્તિ) કાચું પુઠું ...	૦-૬-૦
૪ સતી દમયંતી (નૌવેલ છપ્પી સાથે) ...	૦-૬-૦
૫ શ્રાવકની આલોચણા બાળબોધ લિપિ (ખીજી આવૃત્તિ)	૦-૩-૦
૬ એજન ગુજરાતી લિપિ (ત્રીજી આવૃત્તિ)...	૦-૨-૦
૭ બારવ્રત... ..	૦-૨-૦
૮ મોતી કાવ્ય. (ખંડ ૧ લો) ...	૦-૨-૦
૯ મુખોધ કથામાળા. ...	૦-૩-૦
૧૦ †શ્રી રામરાસ... ..	૧-૮-૦
૧૧ જ્ઞાન મુત્રોનો સાર. ...	૦-૮-૦
૧૨ સંસારમાં સુખ ક્યાં છે ? ભાગ ૧ લો ...	૦-૪-૦
૧૩ સંસારમાં સુખ ક્યાં છે ? ભાગ ૧-૨ ભેગો...	૦-૬-૦
૧૪ ખરા સુખની કુંચીઓ ...	૦-૬-૦
૧૫ નમીરાજ (આધ્યાત્મિક નૌવેલ) ...	૦-૮-૦

* આ ગ્રિન્હવાળાં પુસ્તકો સરકારી તથા ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાએ ધનામ તથા લાઇબ્રેરી સાર મંદૂર કર્યા છે

† આ રાસનું પુસ્તક મુનિશ્રી કેશરાજજીએ સંવત ૧૯૮૩ માં રચેડુ તે ઘણું અશુદ્ધ હોવાથી શુદ્ધ કરીને બાળબોધ લિપિમાં ટીકા સહિત છપાવ્યું છે, તે નામદાર ગાયકવાડ સરકારના કેળવણી ખાતાએ લાઇબ્રેરીમાં રાખવા સાર મંદૂર કર્યું છે.

૧૬ સદ્ગુણપ્રાપ્તિનો ઉપાય ...	...	...	૨-૧-૦
૧૭ ધર્મતત્વસંગ્રહ (ગુજરાતી ભાષામાં રચી છે)	...	...	૦-૮-૦
૧૮ દીવ્યયાત્રા (નૌવેલ) ...	...	...	૦-૧-૦
૧૯ હિતશિક્ષા ...	...	...	૦-૧-૦
૨૦ મુદ્દર્શન (નૌવેલ) ભાગ ૧ લો. ...	...	...	૦-૧-૦
૨૧ કમીરછતાં આધ્યાત્મિક પદો ભાગ ૧-૨ ...	...	...	૦-૧-૦
૨૨ ભક્તામર સ્તોત્ર અર્થ તથા ટીકા સાથે ...	...	...	૦-૨-૦
૨૩ નીત્ય નીયમ (ભક્તામર સાથે)...	...	...	૦-૨-૦
૨૪ આ ક્ષિત્રે આ વિશ્વ રચ્યુ ? ...	...	...	૦-૧-૦
૨૫ અનિલાસિક નોંધ (જૈન ઇતિહાસ)...	...	...	૦-૧-૦
૨૬ કોન્ફરન્સ હેવાલ મોરબી, રતલામ, અમરેલ અને જલધર દરેકના. (ચાર ભેગા મંગાવનારને ૦-૮-૦ માં) ...	...	...	૦-૩-૦
૨૭ ગુસ્તરચરિત્ર ...	...	...	૦-૧-૦
૨૮ જાનહીપક ...	...	...	૦-૨-૦
૨૯ દયાનો ઝગે ...	...	...	૦-૧-૦
૩૦ લેખમંથન ...	...	...	૦-૨-૦
૩૧ જૈન લેખમાળા ...	...	...	૦-૧-૦

આ સિવાય હરેક જનનાં મુખ્યદો, દયાનો, કર્મકાંક્ષા, કામ
વગેરે કૃત નાનકું કમીચન લેખ મોકલવામાં આવે છે. કોઈ જાણી
આત્રી હશે.

પત્રવ્યવહાર:—

સાંગપુર નજીવાની ખાજ.

અમદાવાદ.

ધાપરલાલ જાતીલાલ માલ.

મુકદ્દમર મો. જ. મ. મ. મ. મ. મ.

શું ત્હમે વહેપારી વાણીઆ છો કે ?

અને ત્હમારે દેશદેશાવરમાં વેપાર ખીલવવો છે કે ?

ત્યારે 'જૈનસમાચાર' અઠવાડીક પત્રના હમણાંજ

આહક થાઓ.

કારણ તે પેપર ગુજરાત-કચ્છ-કાઠીયાવાડ-માળવા-પંજાબ દક્ષિણ વગેરે સઘળા પ્રાંતો વચ્ચે એક પુલ તરીકે કામ બજાવે છે. ગુજરાતી અને બાળબોધ લિપિમાં નિષ્પક્ષપાત કલમથી લખાતું હોવાથી આખા હિંદમાં સર્વ જગ્યાએ વંચાય છે. જેની અંદર ખાસ કરીને ધર્મ, નીતિ, વ્યવહાર આદિનો ઉપદેશ અને જૈનસમાચાર ઉપરાંત ઘણી બાબતો ચર્ચવામાં આવે છે.

૧૯૧૨ની સાલમાં આહક થનારને બાર ઉત્તમ પુસ્તકો ભેટ આપવામાં આવે છે, જેની ફક્ત કીંમત લવાજમ કરતાં વધી જાય છે. લવાજમ રૂ. ૪ ભેટના પોટેજ સાથે.

પત્રવ્યવહાર:-

મેનેજર 'જૈનસમાચાર' દાણાપીઠ-અમદાવાદ.

તેર વર્ષનું જીનું અને કસાયેલી કલમથી લખાતું

'જૈન હિતેચ્છુ' માસીક પત્ર.

જે સુત્રસાર, તત્ત્વજ્ઞાન, ઉપદેશી કથાઓ આદિ જાણવાનું

એક ઉત્તમ સાધન છે.

હરસાલ બે ત્રણ ઉત્તમ પુસ્તકો ભેટ આપાય છે.

લવાજમ રૂ. ૧૧ ભેટના પોટેજ સાથે.

પત્રવ્યવહાર:-મેનેજર 'જૈન હિતેચ્છુ' -અમદાવાદ.

